

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

108. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Jukka Tarkka (pj.), Pauli Kettunen (vpj.), Christian Krötzl,

Tuomo Lappalainen, Markku Peltonen, Harri Rinta-aho

Ulkoasu: Heikki Kallioma

Historiallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Aikansa kutakin 405

Willy Brandt ja Euroopan turvallisuus

Benedikt Schoenborn, Pelkkää romantiikkaa? Willy Brandtin vaihtoehtoinen näkemys Natosta ja Euroopan turvallisuudesta 408

Kapinaa ja yhteiselo

Antti Räibä, Kriminalisoitu juopumus ja alko-
linkäytön tapakulttuuri 1700-luvun rajaseudun
kaupunkiyhteisöissä 423

Tapio Nykänen, Vapaustaistelijoita ja hurmahen-
kiä. Koutakeinon kapinan tulkintojen historiaa 438

Andreï Kaliniitšev, Etnisten ryhmien välinen
vuorovaikutus Pohjois-Inkerissä 1800-luvun
loppupuolella 451

Kolumni

Antero Holmila, Reunamerkitöjä holokaustista
ja sen muistamisesta 465

Lukiolaisten historiatietoisuus

Jan Löfström, Kuinka kauas vääryyksien varjot
ulottuvat? Lukiolaisnuorten ajatuksia historial-
listen hyvitysten mahdollisuudesta 467

Katsauksia

Petri Karonen, Ruotsin ajan tutkimuksen nykyti-
la ja resurssit 481

Keskustelua

Matti Klinge, Haminan rauha ja Viipurin läänin
yhdistäminen 490

Aki Rasilainen, Vielä muutama näkökohta van-
han Suomen yhdistämisestä 493

Syväluotaus

Ilkka Liikamen, Kansa politiikan näyttämöllä 494

Arvosteluja

Kulttuurihistoriallinen katse. Toim. Heli Rantala
ja Sakari Ollitervo (*Marko Nenonen*) 498

Hopes and Fears for the Future in Early Modern
Sweden 1500–1800. Toim. Petri Karonen (*Rai-
sa Maria Toivo*) 500

Gia Virkkunen, ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä
vaan elettiin.” Köyhyyden kokemus ja selviy-
tyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen
maaseudulla (*Pirjo Markkola*) 502

Charles B. Lansing, From Nazism to Communism.
German schoolteachers under two dictator-
ships (*Jukka Rantala*) 504

Erkki Tuomioja, Jaan Tönnisson ja Viron itsenäi-
syyss (Pekka Harttila) 507

Ainur Elmgren, Den allrakäraste fienden. Svens-
ka stereotyper i finländsk press 1918–1939
(*Aleksi Abtola*) 508

Frank Dirkötter, Mao's Great Famine – The His-
tory of China's Most Devastating Catastrophe,
1958–62; Ralph A Thaxton, jr., Catastrophe
and Contention in Rural China – Mao's Great
Leap Forward and the Origins of Righteous
Resistance in Da Fo Village (*Lauri Paltemaa*) 509

Jukka Tarkka, Max Jakobson. Kylmän sodan dip-
lomaatti (*Mikko Majander*) 511

Joseph Turrini, The End of Amateurism in Ame-
rican Track and Field (*Erkki Vettenniemi*) 512

Tiedemaailma

Ensimmäiset Historiantutkimuksen päivät Jyväskylässä (*Markku Peltonen*) 515

Palkittuja 516

Väitöksiä 517

Kirjoittajat 518

Notes on the content 519

Vuosikertahakemisto

520
Kansi: Willy Brandt 1972. Picture Alliance / Sven Simon.

Aikansa kutakin

■ Viisi vuotta on pitkä aika, kun se on edessä, mutta lyhyt aika, kun se on takana. Viisi vuotta sitten aloitin *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana ja nyt jo kirjoitan viimeistä pääkirjoitustani. Historian tiedeyhteisössä ja suomalaisessa historian-tutkimuksessa on tänä aikana ehtinyt tapahtua monia asioita. Yliopistoissa on vallinnut melkoinen myllerrys, ja uusi yliopistolaki on muuttanut toimintaympäristöä monilta osin ratkaisevalla tavalla. Nöyrä kerjääminen Helsingin kaduilla herättää paheksuntaa, mutta yliopistoväkeä patistetaan pystyssä päin kerjuulle. Yliopistoissa puhutaan nyt rahasta enemmän kuin koskaan – näin rohkenen väittää, vaikka en ole asiaa tutkinut. Raha ratkaisee.

Raha ratkaisee myös tutkimuksen laadussa. Tieteellisten Seurain Valtuuskunta on asettanut laajan Julkaisufoorumi-hankkeen, jonka tehtävänä on arvioida ja luokitella laatuluokkiin eri tieteenalojen käyttämät julkaisukanavat. Hanke jakautuu 23 eri paneeliin, jotka arvioivat omien tieteenalojensa julkaisukanavia. Historiantutkimus käsitellään paneelissa, johon kuuluvat historian lisäksi muun muassa arkeologian, kansatieteen, antropologian, folkloristiikan, kulttuuriperinnön ja nykykulttuurien tutkimus. Myös uskontotiede on ainakin alustavasti sijoitettu historian kanssa samaan joukkoon. Ensi vuoden aikana näiden alojen edustajista koostuvan paneelin tulisi ottaa kantaa kaikkiin alojen käyttämiin julkaisukanaviin ja esittää, ovatko ne maailmanluokan huipujulkaisuja, muita laatujulkaisuja vai jäävätkö ne näiden alapuolelle.

On hyvä, että julkaisujen laatuun kiinnitetään huomiota. Maailmassa ilmestyy paljon painettuja ja verkossa olevia julkaisuja. Kaikki eivät ole eivätkä voi olla tieteellises-

ti painavia eivätkä edes vakavasti otettavia julkaisufoorumeita. Siitä huolimatta tällainen laajamittainen luokitteluhanke herättää hämmennystä. Pystyykö hanke tuottamaan muuta kuin uuden työvälineen rahoituksen kiristämiseen? Nostaako se tutkimuksen laatua? Onko siitä oikeasti hyötyä? Jos on, ketä se hyödyttää?

Suomalaisten historiantutkijoiden ja lähitieteiden edustajien erityinen huolenaihe on suomenkielisen tieteellisen julkaisemisen kohtalo. Miten käy kansallisten kielten, jos kaikki tutkijat ohjataan julkaisemaan englanniksi? Käytännössä katsoen kaikissa maissa on tieteellisiä aikakauskirjoja, jotka pyrkivät julkaisemaan alansa parasta tutkimusta omilla kansallisilla kielillään. Jos niitä ei arvosteta julkaisufoorumeina, ongelma ei ole yksin tiedeyhteisön. Seurauksena on kielen köyhtyminen. Kuka meille suomen-taa tieteelliset käsitteet, jos tutkijat eivät sitä tee? Onko tarkoitus, että suomen ja ruotsin kaltaisista kielistä tulee vain kansanomaisia kieliä, joilla kyllä pärjää ruokakaupassa mutta ei luentosalissa?

En tietenkään vastusta englanninkielisiä julkaisuja – pyrin niitä itsekin kirjoittamaan. En liioin vastusta Julkaisufoorumi -hanketta sinänsä – olen siinä itsekin mukana. Etenkään en ajattele, että Suomen historia olisi jotenkin niin erityistä, että siitä voisi puhua vain Suomessa suomeksi ja ihan vähän ruotsiksi. Lähinnä minua askarruttaa, missä tehdään Suomen historian sekä suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimusta ja millä kaikilla kielillä sitä on mielekästä julkaista. Suomi on nähtävä osana muuta maailmaa, osana kansainvälisiä ja transnationaaleja suhteita, mutta ennen kaikkea Suomi on nähtävä. Tarkoitan tällä sitä, että Suomen historian ja kulttuurin tutkimus on

kansainvälisesti tärkeä ja merkittävä tehtävä, josta suomalaisella tiedeyhteisöllä on hyvät edellytykset selviytyä.

Historiallinen Aikakauskirja haluaa jatkossakin julkaista korkeatasoista historian-tutkimusta suomeksi, aivan kuten se on tähän asti tehnyt. Aikakauskirjalla on laaja, valistunut lukijakunta, joka on kiinnostunut tutkimuksesta ja joka haluaa seurata, mitä historiantutkijoilla on sanottavanaan. Omaksumallaan systemaattisella vertaisarviointijärjestelmällä aikakauskirja täyttää laadukkaan tieteellisen julkaisun kriteerit. Se ei popularisoi tutkimusta vaan julkaisee artikkeleita, joissa tutkijat esittävät uusimpia tutkimustuloksiaan ja käyttävät painokkaita tieteellisiä puheenvuoroja.

*

Kun aloitin *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana, asetin tavoitteekseni, että aikakauskirja pitää tiukasti kiinni artikkeleiden vertaisarvioinnista ja julkaisee teemanumeroita ajankohtaisista ja kiinnostavista aiheista. Teemanumerot ovat onnistuneet saamaan liikkeelle mittavan ja tasokkaan joukon kirjoittajia. Niihin suhtaudutaan innostuneella odotuksella. Olen saanut vaikutelman, että osalle kirjoittajista teemanumero on arvokkaampi ja kiinnostavampi julkaisufoorumi kuin normaali aikakauskirjan numero, jossa julkaistaan muita toimitukselle tarjottuja, vertaisarvioituja artikkeleita. Tämä kertoo ehkä teemanumeron huomioarvosta. Pelätään, että yksittäinen artikkeli jää huomaamatta tavallisessa numerossa, kun se teeman osana nousee paremmin esiin.

Tämä minun osaltani viimeiseksi jäävä *Historiallisen Aikakauskirjan* numero koostuu toimitukselle tarjotuista artikkeleista. Benedikt Schoenbornin artikkeli Willy Brandtin turvallisuuspolitiikasta edustaa suomalaisen tiedeyhteisön kansainvälistymisen uusinta aaltoa. Kirjoittaja on osa korkeatasoista kylmän sodan tutkimuksen ryhmää, joka tarkastelee kylmää sotaa Suomea laajemmasta näkökulmasta, mutta haluaa julkaista tämän tutkimuksen suomeksi.

Kolmen artikkelin kokonaisuus muodostaa pienen teeman, jossa kolme erilaista aihetta – Koutokeinon kapina, juopottelu itärajan kaupungeissa 1700-luvulla ja etnisten ryhmien suhteet Inkerissä – yllättävästi paljastavat yhteisöjen rajoja ja sääntöjä. Tapio Nykäsen, Antti Räihän ja Andrei Kalinitchevin artikkelit luotaavat yhteisöjen historian näkökulmasta tärkeitä kysymyksiä.

Pieni teemakokonaisuus muodostuu myös Antero Holmilan kolumnista ja Jan Löfströmin artikkelista, joissa kummassakin käsitellään vääryyksiä, niiden muistamista ja hyvittämistä. Holmilan holokaustitutkimus ja Löfströmin haastattelututkimus lukiolaisten historiakäsityksistä pohtivat nykyisyyden ja menneen suhdetta nimenomaan hyvityksen mahdollisuuden näkökulmasta. Holmilan esittämä ajattelemisen vaatimus sopii moneen muuhunkin asiaan.

*

Historiallisen Aikakauskirjan yli satavuotisessa historiassa olen ensimmäinen nainen sen päätoimittajana. Olen tämän viisivuotiskauden aikana saanut jonkin verran lukijapalautetta. Lukijat ovat aivan oikein tulkinneet, että sähköpostiosoite nimeni alla on tarkoitettu käytettäväksi. Kiitän saamastani palautteesta. Yhtä asiaa haluan vielä lopuksi kommentoida. Sain aika varhaisessa vaiheessa moitteita siitä, että *Historiallinen Aikakauskirja* kutsuu liian paljon naisia kirjoittajiksi. Tätä moitetta en täysin ota vastaan, sillä esittämämme kirjoituskutsut ovat aina olleet avoimia ja julkisia, eivät henkilökohtaisia tilauksia. Naiset ovat tarjonneet teemanumeroihin tekstejään aktiivisemmin kuin muihin numeroihin, kun taas miehet ovat tarjonneet artikkeleita julkaistavaksi muihin numeroihin ja vain vähän teemanumeroihin. Tästä syystä monissa teemanumeroissa enemmistö kirjoittajista on ollut naisia.

Tämäkertainen numero jää kuitenkin ainutlaatuiseksi sekä omalla että edeltäjän Juha Sihvolan päätoimittajakaudella. Mukana ei ole yhtään naisen kirjoittamaa artikkelia, ei katsausta, ei edes kolumnia. Näin tässä nyt pääsi käymään. Tässä vaiheessa

voin ainoastaan kehottaa naisia tarjoamaan artikkeleita seuraaviin numeroihin. Tämän numeron miesten kirjoittamat artikkelit, katsaukset ja arviot ovat korkeatasoisia ja erityäin kiinnostavia, mutta näin miesvaltainen suomalainen historian tiedeyhteisö ei toki ole.

Lopuksi kiitän *Historiallisen Aikakauskirjan* toimituksen jäseniä, dosentti Juhana Aunesluomaa, dosentti Tiina Kinnusta, dosentti Marko Lambergia ja dosentti Marko

Tikkaa sekä toimitussihteeri Veikko Kalliota hyvästä ja sujuvasta yhteistyöstä. Aikakauskirjan hallitukselle osoitan kiitokset tuesta, luottamuksesta ja kannustuksesta. Kiitän myös aikakauskirjan tilaajia ja lukijoita ja toivotan teille viihtyisiä hetkiä seuraajani, dosentti Marko Lambergin ja hänen toimitustiiminsä toimittaman julkaisun parissa.

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@juu.fi

WILLY BRANDT JA EUROOPAN TURVALLISUUS

BENEDIKT SCHOENBORN

Pelkkää romantiikkaa?

Willy Brandtin vaihtoehtoinen näkemys Natosta ja Euroopan turvallisuudesta

Kun Nato perustettiin vuonna 1949 kylmän sodan alkaessa, kukaan ei kuvitellut, että se edelleen vuonna 2010 olisi maailman johtava sotilasliitto ja aktiivinen toimija kansainvälisissä kriiseissä. Naton suunniteltiin toimivan parikymmentä vuotta. 1960-luvulla Euroopassa varauduttiin sen korvaamiseen uusilla turvallisuusjärjestelyillä. Benedikt Schoenborn tarkastelee artikkelissaan Saksan ulkoministerinä ja liittokanslerina toimineen Willy Brandtin pitkälle ulottuneita ajatuksia vaihtoehtoisiksi Euroopan turvallisuusjärjestelyiksi. Vaikka suunnitelmat eivät toteutuneet, ne antavat kiinnostavaa lisävaloa Brandtin ja hänen aikalaistensa ajatteluun.

■ Länsimaisen turvallisuusyhteistyön rakenteita ei luotu pysyviksi. Amerikkalaiset sitoutuivat Natoon vuonna 1949 melko halluttomasti, lähinnä eurooppalaisten painostuksen seurauksena. Yhdysvaltojen presidentti Eisenhower korosti virkakaudellaan (1953–61), että hän halusi ”tuoda pojat kotiin” mahdollisimman pian.¹

Kiistat amerikkalaisten sotilaiden määrän vähentämisestä jatkuivat lähes koko kylmän

sodan ajan. Oli selvää, että joukkojen vetäminen Länsi-Euroopasta, ja erityisesti Saksan liittotasavallasta, vaikuttaisi ratkaisevasti myös Naton rooliin. 1960-luvulla Vietnamin sota ja Ranskan presidentti Charles de Gaullen vaatimukset ”eurooppalaisesta Euroopasta” sysäsivät amerikkalaisia arvioimaan uudelleen sotilaallisen läsnäolonsa tarpeellisuutta vanhalla mantereella. Kiistat asiasta olivat kuumimmillaan 1960-luvun lopulla, kun senaattori Mike Mansfield esitteli suunnitelman joukkojen vetämiseksi Euroopasta. Vaikka suunniteltua vetäytymistä ei koskaan tapahtunut, Länsi-Saksan johto piti todennäköisenä, että Yhdysvaltojen läsnäolo Euroopassa heikkenisi ennen pitkää.²

Tässä artikkelissa tarkastellaan Willy Brandtin kaikessa hiljaisuudessa kehittämää suunnitelmaa vaihtoehtoisesta Euroopan turvallisuusjärjestelmästä.³ Vaikka Brandtin kaavailuja ei koskaan lähdetty toteuttamaan, on niitä silti hyödyllistä tarkastella hieman lähemmin. Euroopassa pohditaan edelleen, tulisiko maanosan turvallisuudesta ja puolustuksesta huolehtia eurooppalaisessa vai atlantisessa kontekstissa. Artikkelissa tuodaan esiin uusia näkökohtia Brandtin pitkän tähtäimen poliittisista tavoitteista, ja siten se tuo uusia sävyjä Brandtista vallitsevaan kuvaan. Näin on hel-

1. Geir Lundestad (2003) *The United States and Western Europe since 1945*, Oxford: Oxford University Press, kappaleet 2 ja 3, siteeraus 87–88.

2. Hubert Zimmermann (2009) 'The improbable permanence of a commitment: America's troop presence in Europe during the Cold War', *Journal of Cold War Studies* 11/1, 3–27.

3. Kiitos Egon Bahrille inspiroivasta haastattelusta.

pompi ymmärtää, miksi länsiliittoutuneet suhtautuivat niin epäillen Brandtin idänpolitiikkaan. Saksan integrointi osaksi Eurooppaa tai ”saksalaisten pitäminen alhaalla”, kuten Lordi Ismay asian ilmaisi, oli tärkeä osa Naton toimintaa vielä 60- ja 70-luvulla.⁴ Muille liittolaisille oli hyvin huolestuttavaa, että Saksan liittokansleri tutki mahdollisuuksia Naton lakkauttamisesta ja siten haastoi eurooppalais-amerikkalaisen yhteistyön ytimen.

Saksan historian kiistelty keulakuva

Willy Brandt on laajasti tunnustettu yhdeksi merkittävimmistä 1900-luvun eurooppalaista poliitikoista. Arvostus perustuu erityisesti hänen aloittamaansa uuteen idänpolitiikkaan, jota hän ryhtyi toteuttamaan ollessaan Saksan liittokansleri vuosina 1969–74. Brandtin edeltäjät olivat halunneet painostaa Neuvostoliittoa keinolla millä hyvänsä, mutta Brandt pyrki avoimempaan dialogiin idän ja lännen välillä. Brandt oli sitä mieltä, että vaikka kommunistinen järjestelmä olikin pohjimmiltaan epäonnistunut, säännöllinen yhteydenpito idän johtajien kanssa oli Länsi-Saksan etujen mukaista. Siten voitaisiin välttää mahdollinen sota, ja samalla parantaa elämää jaetussa Saksassa.⁵

Historiantutkijat ovat suurimmaksi osaksi päässeet yhteisymmärrykseen Brandtin ulkopolitiikan pääpiirteistä. Kysymykset idänpolitiikan pidemmän aikavälin vaikutuksista ja sen osallisuudesta kylmän sodan loppumiseen herättävät kuitenkin edelleen keskustelua. Oliko Brandtin idänpolitiikka ovela Neuvostoliittoa horjuttava aikapommi, vai auttoiko se vain pitkittämään tuhoon tuomittua kommunistista järjestelmää?⁶

Samalla kun julkisuudessa on väitelty vilkkaasti näistä teemoista, on herännyt mielenkiintoinen keskustelu Brandtin suhteesta Natoon ja Euroopan turvallisuusjärjestelyihin. Brandtin omia näkemyksiä myötäillyt historiantutkimus on perinteisesti esittänyt hänet vankkumattomana Nato-yhteistyön kannattajana. Johtavien saksalaisten tutkijoiden Gottfried Niedhartin ja Helga Haftendornin mukaan kansleri

Brandtin lojaalius Atlantin liittoa kohtaan oli hänen poliittisen ajattelunsa ytimessä. Niedhart ja Haftendorn ovat korostaneet Brandtin ymmärtäneen amerikkalaisten suojelun merkityksen Länsi-Saksalle ja Länsi-Berliinille. Kontaktit Neuvostoliittoon olivat hyödyllisiä vain tilanteessa, jossa Länsi-Saksa oli ankkuroitu tukevasti länteen.⁷

Tätä näkemystä tukevat todisteet vaikuttavat ensisilmäyksellä hyvin vakuuttavilta. Liittokanslerina toimiessaan Brandt korosti lukemattomia kertoja Naton tärkeyttä maalleen. Tunnettu esimerkki tästä on Brandtin televisioitu puhe Moskovassa 12. elokuuta 1970. Siinä hän korosti ”Länsi-Saksan lujaa kiinnittymistä länsiliittoon” ja ”luotettavaa kumppanuutta Yhdysvaltojen kanssa”.⁸ Brandt vakuutti kerta toisena jälkeen, kuinka ”Naton heikentäminen riskeeraisi koko idänpolitiikan aloittaman prosessin”.⁹

Lähempi tarkastelu herättää kuitenkin epäilyksiä. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ulkoministeriön vuonna 1970 laatima selvitys antoi aiheita epäillä, että Brandtin Natoinnostus oli omiaan palvelemaan hänen lyhyen tähtäimen intressejään. Sen avulla hän toivoi saavuttavansa *modus vivendin* idän kanssa. Brandtin suhtautuminen ame-

4. Siteeraus, Lundestad (2003) 8. Lordi Ismay oli Naton ensimmäinen pääsihteeri vuosina 1952–57.

5. Willy Brandt (1963) *The Ordeal of Coexistence*, Cambridge MA: Harvard University Press, 1–11.

6. Lisää keskustelua aiheesta ks. Timothy Garton Ash (1993) *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*, New York: Random House; kriittisiä näkemyksiä Brandtista ks. Vladimir Boukovsky (1995) *Jugement à Moscou: un dissident dans les archives du Kremlin*, Pariisi: Robert Laffont; tuore yleiskatsaus aiheesta ks. F. Bozo (toim.) (2008) *Europe and the End of the Cold War: a Reappraisal*, Lontoo ja New York: Routledge.

7. Molemmat mainitut tutkijat ovat julkaisseet runsaasti tästä aiheesta. Esim. Gottfried Niedhart (2003) 'Ostpolitik: Phases, short-term Objectives and Grand Design', *GHI Bulletin Supplement 1*, 118–136. Helga Haftendorn (2007) *German Ostpolitik in a Multilateral Setting*, teoksessa H. Haftendorn (toim.) *The Strategic Triangle*, Washington: WWCP, 209–227. Yleiskatsaus tutkimuksesta ks. Oliver Bange (2006) 'Ostpolitik – Etappen und Desiderate der Forschung', *Archiv für Sozialgeschichte* 46, 713–736.

8. *Bulletin der Bundesregierung*, 14.8.1970, numero 108, 1083–1984.

9. *Der Spiegel*, 27.9.1971, numero 40, 28, Gespräch mit Brandt.

rikkalaisten joukkojen läsnäoloon voisi olla mahdollinen kauppaväline neuvotteluissa Moskovan kanssa.¹⁰ Tässä artikkelissa osoitetaan, ettei Nato Brandtin silmissä kuitenkaan ollut välttämätön edellytys Yhdysvaltojen tarjoamalle suojelulle. Toisin sanoen Brandtin sitoutuminen kumppanuuteen Yhdysvaltojen kanssa ei sulkenut pois mahdollisuutta, että Euroopan turvallisuusraenteita muutettaisiin pitkällä tähtäimellä.

Ranskassa Sorbonnen yliopiston professori Georges-Henri Soutou herätti keskustelua väittäessään, että Brandt onnistui liittokanslerikaudellaan toteuttamaan vain puolet poliittisista tavoitteistaan. Soutoun mukaan Brandt ei onnistunut luomaan uudenlaista Euroopan turvallisuusjärjestelmää. Italialainen tutkija Giovanni Bernardini on antanut samanlaisen kuvan tutkimuksissaan Saksan ja Yhdysvaltojen suhteista vuosina 1969–72.¹¹ Britanniassa ja Saksassa Christoph Bluth ja Wilfried Loth ovat puolestaan väittäneet, että kansleri Brandtin suunnitellut molemminpuolisesta ja tasapainotetusta asevoimien supistamisesta johtuivat siitä, että hän halusi perinpohjaisesti vaikuttaa Euroopan turvallisuuspoliittiseen rakentamiseen.¹² Suomalainen historiantutkija Petri Hakkarainen on esittänyt, että Länsi-Saksa pyrki Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin (Etyk) kautta pystyttämään Eurooppaan uudenlaisen rauhanjärjestyksen ja pääsemään eroon sotilaallisista blokeista.¹³ Nämä tutkimustulokset tukevat vahvasti oletusta, että Brandt todellakin harkitsi jossain vaiheessa olemassa olevien turvallisuusraenteiden perinpohjaista muuttamista.

Andreas Vogtmeier esitteli laajaa huomiota herättäneessä väitöskirjassaan Brandtin läheisen neuvonantajan Egon Bahrin suunnitelmia Euroopan uudeksi turvallisuusjärjestelmäksi. Vogtmeier ei tutkimuksessaan vastannut suoraan kysymykseen, kuinka paljon Bahrin suunnitelmat vaikuttivat Brandtin ulkopoliittisiin näkemyksiin.¹⁴ Vaikka kysymys yleensä esitetäänkin näin, suunnitelmia ei kuitenkaan ole mielekästä yhdistää yksinomaan Bahriin ja erottaa niitä Brandtista. Brandt oli itse valinnut Bahrin tekemään suunnitelmia ja hän piti niitä hy-

vin tärkeinä. Joka kerta, kun Bahr sai jotain valmiiksi, hän keskusteli siitä heti Brandtin kanssa. Bahrin ajattelutapa oli myös hyvin lähellä Brandtia, ja hän otti kanslerin näkemykset jatkuvasti huomioon suunnitelmia laatiessaan.¹⁵ Poliittisesti he olivat hyvin läheisiä koko Brandtin uran ajan ja kansleri piti huolta siitä, että Bahr säilytti asemansa. Esimerkiksi, kun valmisteltiin ratkaisevaa tapaamista neuvostojohtaja Leonid Brežnevinkin kanssa Oreandassa syyskuussa 1971, Brandt halusi ehdottomasti, että Bahr osallistuisi kokoukseen hänen kanssaan ulkoministeri Scheelin sijaan.¹⁶

Edellä mainitut tutkimukset ovat tarjonneet tuoreita tulkintoja Brandtin ulkopoliitiikkaan. Niissä ei kuitenkaan ole analysoitu Brandtin ajattelua ja tavoitteita pitemmällä aikavälillä. Onkin syytä tutkia tarkemmin Brandtin ajattelua ja poliittisten tavoitteiden muotoutumista vuodesta 1957 hänen aloittaessaan Länsi-Berliinin pormestarina aina vuoteen 1974, kun hän erosi liittokanslerin tehtävistä.

10. Declassified Documents Reference System, saatu Norjan Nobel-instituutista 12.6.2007, ulkoministeriön raportti, A longer term perspective on key issues of European security, Washington 1970.

11. Georges-Henri Soutou (2001) *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest 1943-1990*, Paris: Fayard, 501. Lähiaikoina, Giovanni Bernardini (2010) 'West German-American relations and a new Order of Peace for Europe, 1969–1970', *Journal of Transatlantic Studies* 8/1, 19–31.

12. Wilfried Loth (2008) *The road to Vienna. West German and European security from 1969 to 1973*, teoksessa W. Loth (toim.) *The Making of Détente: Eastern and Western Europe in the Cold War, 1965–1975*, Lontoo: Routledge, 153–167; Christoph Bluth (2000) 'The Origins of MBFR: West German Policy Priorities and Conventional Arms Control', *War in History* 7/2, 199–224.

13. Petri Hakkarainen (2008) *Amplifying Ostpolitik: The Federal Republic of Germany and the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1966–1972*, University of Oxford: Väitöskirja, 211–212.

14. Andreas Vogtmeier (1996) *Egon Bahr und die deutsche Frage. Zur Entwicklung der sozialdemokratischen Ost- und Deutschlandpolitik vom Kriegsende bis zur Vereinigung*, Bonn: Dietz.

15. Tämä oli myös vuonna 1970 Yhdysvaltojen ulkoministeriön lopputulos mainitussa dokumentissa Euroopan turvallisuuspolitiikan avainkysymyksistä, sivu 44.

16. Archiv des Liberalismus, Gummersbach, Bestand N82–7, Brandt an Scheel (käsinkirjoitettu kirje, päiväämätön).

Liittokansleri Willy Brandtin Moskovan vierailulta elokuussa 1970. Moskovan Punaisella torilla vasemmalta Paul Frank, Egon Bahr, Walter Scheel, Willy Brandt, Rüdiger von Wechmar, turvallisuusmies ja Hans Wilhelm Fritsch. Picture Alliance / Sven Simon.

Pormestari Brandt kaipaa uusia ehdotuksia

Brandtin kautta Länsi-Berliinin pormestarina (1957–66) leimasi toinen Berliinin kriisi.¹⁷ Marraskuussa 1958 Neuvostoliiton johtaja Hruštšov syytti länsivaltoja Berliinistä tehtyjen sopimusten rikkomisesta ja esitti uhkavaatimuksen: jos kaikkia liittoutuneiden joukkoja ei poistettaisi Länsi-Berliinistä, Hruštšov tekisi rauhansopimuksen DDR:n kanssa ja siirtäisi kaikki oikeudet Berliiniin DDR:lle. Tämä ei vain vaarantanut lännen oikeutta päästä Berliiniin, vaan uhkasi koko kaupungin olemassaoloa. Muutaman vuoden ajan pelättiin, että Berliinin tilanne saattaisi johtaa jopa ydinsotaan. Elokuussa 1961 Hruštšov ehdotti, että Berliinin halki rakennettaisiin muuri, jotta pakolaisvirta idästä länteen saataisiin pysäytettyä. Verrattuna vuoden 1958 uhkavaatimukseen Hruštšov oli pehmentänyt otettaan, mutta muurin rakentaminen oli kova isku saksalaisille. Brandtin näkökulmasta kriisi ja Neuvostoliiton uhka Länsi-Berliinille oli vihdoin ohi kesäkuussa 1964, kun Hruštšov allekirjoitti melko heppoisen ystävyys sopimuksen Itä-Saksan kanssa.¹⁸

Kriisivuosilla oli ristiriitaisia vaikutuksia Brandtiin. Toisaalta hän alkoi pitää Saksan ja Yhdysvaltojen yhteistyötä yhä tärkeämpänä. Neuvostoliiton uhatessa vain Yhdysvallat olisi tarpeeksi vahva takaamaan vapauden Länsi-Saksalle ja Länsi-Berliinille. Kennedyn presidenttikaudella Brandt halusi mahdollisimman paljon yhteistyötä amerikkalaisten kanssa ja oli sitä mieltä, että Yhdysvalloilla ja Saksalla oli pitkälti yhteiset intressit.¹⁹ Vielä Kennedyn seuraajan Lyndon B. Johnsonin kaudella hän kampanjoi iskulauseella: ”Mikä on hyvä Yhdysvalloille, on hyvä myös meille.”²⁰

Brandt ei kuitenkaan suhtautunut Yhdysvaltoihin täysin kriittikittävästi. Washingtonin laimea reaktio Berliinin muurin rakentamiseen hämmensi Brandtia. Vuoden 1961 aikana hän tuli siihen tulokseen, että Länsi-Saksan tulisi kehittää oma idänsuhteiden strategia tai muuten Saksa pysyisi ikuisesti jaettuna.²¹ Nämä ajatuksensa Brandt halusi varmuuden vuoksi kuitenkin pitää salassa. Hän harmistuiikin suuresti, kun kesäkuussa

1962 yksi Brandtin puoleen jäsenistä kertoi Brandtin ajatuksista amerikkalaiselle toimittajalle. Brandt jopa suosittelee, että puoluevirkailija erotettaisiin SPD:stä.²² Samankaltainen salailu oli tyypillistä Brandtin pitkän tähtäimen suunnittelulle myös myöhempinä vuosina, mikä oli omiaan lisäämään huhuja ja epäluuloja.

Vuoden 1961 tapahtumat vaikuttivat vahvasti Brandtin haluun löytää oma lähestymistapa idän ja lännen väliseen konfliktiin. Wolfgang Schmidin ja Arne Hoffmanin viimeaikaiset tutkimukset ovat kuitenkin paljastaneet, että Brandtilla oli vastaavia suunnitelmia jo ennen vuotta 1961.²³ Vuodesta 1955 lähtien Brandt oli tukenut ideaa rauhanomaisesta rinnakkainelosta, joka perustui ajatukselle, että ydinaseiden uhka esti sodan syttymisen. Toisin kuin osa puolue-tovereistaan, Brandt halusi pitää Länsi-Saksan tiukasti läntisessä leirissä. Samaan aikaan Brandt kuitenkin kritisoi liittokansleri Konrad Adenauerin yksipuolista lännen politiikkaa ja vakavasti otettavien keskustelujen lyömistä laimin idän kanssa. Brandt harkitsi itse osallistumista Hruštšovin ehdottamaan tapaamiseen maaliskuussa 1959 ja jälleen vuonna 1963, mutta Adenauerin joh-

17. Berliinin saartoon vuosina 1948–1949 viitataan yleisesti ensimmäisenä Berliinin kriisinä.

18. J. Gearson (toim.) (2002) *The Berlin Wall Crisis: Perspectives on Cold War Alliances*, Basingstoke: Palgrave. Brandtin arvio Ystävyys sopimuksesta ks. Archives du Ministère des Affaires Etrangères (tästä lähtien AMAE), Pariisi, RFA 1603, Conversation Brandt-Winckler, 20.6.1964.

19. H. Grebing (toim.) (2004) *Willy Brandt – Berliner Ausgabe III* (tästä lähtien WBBA), Bonn: Dietz, 401, Brandt Kennedystä, 7.2.1963.

20. Siteeraus, Reiner Marcowitz (1996) *Option für Paris?*, Munich: Oldenbourg, 223. Vuoden 1965 liittopäivävaaleissa kristillisdemokraattien CDU löi selvästi Brandtin SPD:n. Sen seurauksena Kansleri Erhard valittiin uudelleen.

21. Hope Harrison (2003) ‘The Berlin Wall, Ostpolitik, and Détente’, *GHI Bulletin Supplement 1*, 5–18.

22. WBBA III, 41–42, 368–371, 601–602.

23. Wolfgang Schmidt (2001) *Kalter Krieg, Koexistenz und kleine Schritte: Willy Brandt und die Deutschlandpolitik 1948–1963*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag; Arne Hofmann (2007) *The Emergence of Détente in Europe: Brandt, Kennedy and the formation of Ostpolitik*, Lontoo: Routledge.

taja kristillisdemokraattinen puolue CDU ja amerikkalaiset estivät lopulta tapaamisen.²⁴

Brandt oli innokas tunnustelemaan ja höllentämään Saksan ulkopolitiikan rajoitteita, mutta hän ei halunnut vaarantaa Länsi-Saksan ja läntisen Berliinin turvallisuutta. Kriisialttiin kaupungin pormestarina Brandt arvosti amerikkalaisten sotilaiden läsnäoloa. Kunhan turvallisuus oli taattu, Brandt ei kuitenkaan sulkenut pois Naton rakenteiden muuttamista.

Brandt uskoi, että amerikkalaisten joukot vetäytyisivät enemmän tai myöhemmin ainakin osittain Euroopasta, ja sitä varten pitäisi olla pohdittuna vaihtoehtoinen strategia. Yksi vaihtoehto oli yleinen aseistariisunta, joka oli kuulunut hänen poliittiseen ajatteluunsa alusta lähtien. ”Aseistariisunta voisi paremmin kuin mikään muu tuoda meidät lähemmäs päämäärämme liennyttä Euroopan tilannetta, ja samalla ratkaista Saksan kysymys”, Brandt julisti kesäkuussa 1960.²⁵

SPD julkaisi *Deutschland Plan* -suunnitelman maaliskuussa 1959, jossa aseistariisunnalla oli keskeinen rooli. Suunnitelmasa ehdotettiin Keski-Eurooppaan ydinaseetonta vyöhykettä, johon olisivat kuuluneet Saksa, Puola, Tšekkoslovakia ja Unkari. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olisivat suunnitelman mukaan taanneet tämän liennytysvyöhykkeen turvallisuuden, mutta vetäneet joukkonsa pois sen alueelta. Samaa ideaa edusti jo Puolan ulkoministeri Rapackin ehdotus vuodelta 1957, joka tähtäsi siihen, että Saksoista, Puolasta ja Tšekkoslovakiasta tehtäisiin ydinaseeton vyöhyke. SPD:n suunnitelma meni vielä askeleen pidemmälle, koska siinä ehdotettiin toista vaihetta, jossa valittaisiin molempien Saksojen yhteinen parlamentti. Parlamentin tehtävänä olisi parantaa Saksojen välistä yhteistyötä ja suunnitella mahdollista yhdistymistä.²⁶

Willy Brandt, joka ei vielä ollut puolueensa johdossa, ei pitänyt suunnitelman toisesta osasta ja vastusti erityisesti tapaa, jolla sitä yritettiin kiirehtiä. Sen sijaan Brandt ehdotti vaatimattomampaa ja pitkäjänteisempää asennetta, jotta ”jonain päivänä Neuvostoliitto näyttäisi vihreää valoa kansallisen yhtenäisyytemme palauttamisel-

le”.²⁷ Kuten Brandt oli odottanut, Moskova ei kiinnostunut SPD:n suunnitelmasta ja se jouduttiin lopulta hylkäämään.

Ajatukset Saksojen yhdistymisestä siirtyivät taka-alalle. Brandtin luennoilla Harvardin yliopistossa lokakuussa 1962 ja hänen ja Bahrin puheissa Tutzingissa heinäkuussa 1963 vältettiin konkreettisia visiointia Saksan yhdistymisestä.²⁸ Brandt kuitenkin tunnusti, että toiveet Saksan yhdistymisestä pakottivat hänet päivittäin ajattelemaan pitkälle tulevaisuuteen.²⁹ Tätä varten Brandt valitsi Egon Bahrin, jota hän piti yhtenä pätevimmistä ja uskollisimmista työtovereistaan, avukseen kehittämään pitkän tähtäimen suunnitelmia.³⁰

Brandt ja Bahr tunsivat toisensa 1950-luvulta lähtien. 1960-luvulla Bahr lopetti Brandtin pyynnöstä työnsä amerikkalais-saksalaisella radioasema RIAS:illa ja tuli tiedottajaksi Länsi-Berliinin senaattiin. Yksi hänen tärkeimmistä tehtävistään oli pormestarin puheiden kirjoittaminen. Bahrista tuli nopeasti Brandtin tärkein neuvonantaja, ja viidentoista vuoden ajaksi Bahr antoi poliittisen asiantuntemuksensa Brandtin käyt-
töön.³¹

Maaliskuussa 1966 Bahr sai valmiiksi 180-sivuisen suunnitelman, joka sisälsi kahdeksan askelta Saksan yhdistämiseksi. Bahr oletti, että yhdentyminen tapahtuisi väistämättä, jos Neuvostoliiton joukot saataisiin lähtemään Itä-Saksasta. DDR:n keinotekoi-

24. Willy Brandt (1976) *Begegnungen und Einsichten: Die Jahre 1960–1975*, Hampuri: Hoffmann und Campe, 110–112; WBBA III 48–49, 258–265, Brandtin muistiinpanot, sivut 8–19, maaliskuu 1959.

25. WBBA III, 302, merkintöjä Berliinin kysymyksestä, 27.6.1960.

26. *Archiv der Gegenwart* (tästä lähtien AdG), CD-Rom (Sankt Augustin: Siegler Verlag, 2000), 13129–13140, Deutschland-Plan der SPD, 18.3.1959.

27. WBBA III 269–270, Brandt an von Knoeringen, 27.8.1959.

28. Harvardin luennot ks. Brandt (1963). Tutzingpuheet ks. Bundesministerium für Innerdeutsche Beziehungen (toim.) (1978) *Dokumente zur Deutschlandpolitik* (tästä lähtien DzD) 1963 IV/9, Frankfurt: Alfred Metzner Verlag, 565–575.

29. Brandt (1963) 11.

30. Willy Brandt (1989) *Erinnerungen*, Frankfurt a.M.: Propyläen, 73.

31. Vogtmeier (1996) 20–61, siteeraus sivu 59.

nen hallitus ei pystyisi yksin vastustamaan kansalaisten tahtoa.³² Samaa mieltä olivat myös monet muut lännen poliitikot 1960-luvulla.³³

Bahr oli sitä mieltä, että rauhallinen ja yhdistynyt Saksa saattaisi olla Neuvostoliitolle houkutteleva vaihtoehto, jos sotilaallinen tasapaino säilyisi ennallaan. Mikäli yhdistynyt Saksa olisi Naton jäsen, tasapaino järkkyyisi väistämättä. Yhdistynyt Saksa ei voisi kuulua myöskään Varsovan liittoon, koska lännen liittolaiset eivät ikinä sallisi, että Neuvostoliitto vahvistuisi yhdentymisen seurauksena. Jotta tasapaino säilyisi, yhdistynyt Saksa ei siten voisi kuulua kumpaankaan sotilasliittoon.³⁴

Bahrin suunnitelman ajatuksena oli, että Itä- ja Länsi-Saksa pyrkisivät aluksi tiivistämään yhteistyötään ja sitten aloittamaan neuvottelut suurvaltojen kanssa. Tarkoituksena olisi saada aikaan suunnitelma eurooppalaisesta turvallisuusjärjestelmästä ja luonnostella rauhansopimus Saksalle. Samalla järjestettäisiin vapaat vaalit koko Saksassa ja luotaisiin yhteinen armeija, jotta vieraiden maiden joukot voitaisiin vetää pois. Neljä suurvaltaa takaisivat molempien Saksojen turvallisuuden ja toisaalta myös naapurien turvallisuuden Saksaa vastaan. Bahrin mukaan Yhdysvaltojen tarjoama suojele oli välttämätöntä, mutta ”Nato voisi olla korvattavissa”, jos amerikkalaiset tarjoaisivat turvallisuustakuut jollakin toisella tavalla.³⁵

Brandt suhtautui Bahrin suunnitelmiin varauksella. Hän oli sitä mieltä, että ”paras tapa välttää ongelmilta olisi pitää suunnitelmat salassa” ja siksi Brandt kielsi niiden julkistamisen. Brandt kuitenkin kehotti Bahria jatkamaan esillä olleiden ideoiden työstämistä.³⁶ Kaiken kaikkiaan Bahrin suunnitelmaa ei ollut tarkoitettu heti täyteen pan-

tavaksi, vaan se oli ennemminkin ”poliittinen utopia”, joka luotasi mahdollisia keinoja Saksan yhdistämiseksi. Suunnitelma oli siten osa Brandtin tavoitetta ”jatkuvasti arvioida uudelleen Saksan ulkopoliittikan vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia.”³⁷

Ulkoministeri Brandt selvittää vaihtoehtoja Natolle

Brandtista tuli K. G. Kiesingerin suuren koalitionhallituksen ulkoministeri joulukuussa 1966. Samaan aikaan Euroopassa alkoi näkyä liennytyksen merkkejä. Yhdysvaltojen presidentti Johnson kehotti parantamaan välejä idän kanssa ja aloitti itse keskustelut aserajoituksista Neuvostoliiton kanssa. Johnsonin sillanrakentamistavoitteet ilmaisivat, että Washington sallisi rohkeampaa idänpolitiikkaa myös Länsi-Saksalta.³⁸

Yhdysvallat oli entistä tiiviimmin kiinni Kaakkois-Aasian tapahtumissa ja alkoi siirtää joukkoja Saksasta Vietnamiin. Maaliskuussa 1966 Ranska, muiden jäsenmaiden järkytykseksi, päätti vetäytyä Naton yhteisistä esikuntarakenteista. Ranskan päätös laukaisi liikkeelle keskustelun Atlantin liiton tulevaisuudesta. Kun vuonna 1949 allekirjoitettu Pohjois-Atlantin puolustussopius eli Nato-sopimus lähestyi päättymistä vuonna 1969, Euroopan tilanteen epävarmuus oli käsin kosketeltavissa. Joulukuussa 1966 Naton jäsenvaltiot perustivat ryhmän tutkimaan liiton tulevaisuuden tehtäviä. Sen johtoon valittiin Belgian ulkoministeri Pierre Harmel. Hyväksymällä Harmelin raportin joulukuussa 1967 Pohjois-Atlantin neuvosto määritteli uudelleen tavoitteensa idän ja lännen välisen liennytyksen kontekstissa. Neuvosto julisti, että ”liiton tärkein poliittinen tarkoitus on saavuttaa Eurooppaan oi-

32. Archiv der sozialen Demokratie (tästä lähtien AdsD), Bonn, Depositum Bahr, Box 465, käsikirjoitus *Was nun?* 1966.

33. Esim. French Foreign Minister Couve de Murville: 'Once the Soviet army leaves the GDR, Germany will be reunified in five minutes.' AMAE, EM 23, Entretien Couve de Murville-David, 26.11.1964.

34. AdsD, Bonn, Dep. Bahr, Box 465, *Was nun?* 17–21, 89–92.

35. AdsD, Bonn, Dep. Bahr, Box 465, *Was nun?* 93–119, sitaatti sivulla 95. Kriittistä analyysia aiheesta ks. Vogtmeier (1996) 80–95. Bahrin mielipiteitä asiasta jälkikäteen ks. Egon Bahr (1991) *Sicherheit für und vor Deutschland*, Munich: Carl Hanser, 18–35.

36. AdsD, Dep. Bahr, Box 466, Brandt an Bahr, 6.4.1966.

37. WBBA III, 445, Brandt-Rede in Tutzing, 15.7.1963.

38. Thomas Alan Schwartz (2003) *Lyndon Johnson and Europe. In the Shadow of Vietnam*, Cambridge: Harvard UP, 226–230.

keudenmukainen ja kestävä rauha, jota täydentävät asianmukaiset keskinäiset turvallisuustakuut”.³⁹

Harmelin ryhmän linjoja seuraillen ulkoministeri Brandt käytti usein puheissaan termejä ”Euroopan turvallisuusjärjestelmä” ja ”eurooppalainen rauhanjärjestys”.⁴⁰ Hän ilmaisi myönteisyytensä Natoa kohtaan ja paheksui Ranskan päätöstä jättää Naton komento. Vaikka Brandtin idänpolitiikkaa kommentoitiin aikakaudella paljon, hänen luotauksensa Atlantin liiton tulevaisuudesta herättivät suhteellisen vähän huomiota.⁴¹ Natomyönteisyydestä huolimatta Brandt teki nimittäin selväksi, että muutoksia Euroopan turvallisuusjärjestelmään olisi tiedossa seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana.

Ensimmäisessä esiintymisessään Saksan ulkoministerinä Länsi-Euroopan unionin kokouksessa Brandt ehdotti, että ryhdyttäisiin selvittämään mahdollisuutta korvata Nato ja Varsovan liitto eurooppalaisella turvallisuusjärjestelmällä.⁴² Hän viittasi sotilasliittojen lakkauttamiseen myös julkisesti muutamaa kuukautta myöhemmin saksalaisen radioasema *Deutschlandfunkin* haastattelussa. Brandt selitti, että Euroopan turvallisuus voitaisiin järjestää kahdella vaihtoehtoisella tavalla. Joko olemassa olevat liitot säilytettäisiin ja niiden suhteita kehitettäisiin, tai Nato ja Varsovan liitto lähtisivät hiljalleen Euroopasta ja ne korvattaisiin jollakin uudella mallilla. Tähän Brandt lisäsi, että amerikkalaisten turvallisuustakuut säilyisivät kummassakin tapauksessa.⁴³

Kuukautta myöhemmin julkaistussa artikkelissa Brandt käsitteli kysymystä vielä tarkemmin. Hän ei uskonut, että Nato olisi jo saavuttanut tavoitteensa ja tullut tarpeettomaksi. Mitä tuli kahteen vaihtoehtoiseen malliin Euroopan turvallisuuspolitiikasta, monet seikat tukivat olemassa olevien liittojen säilyttämistä. Koska kysymys oli tärkeä Saksalle, Brandt kuitenkin rohkaisi maanmiehiään harkitsemaan tarkasti kaikkia vaihtoehtoja ja kehittämään varteenotettavia ehdotuksia eurooppalaisesta rauhanjärjestyksestä.⁴⁴

Vuonna 1967 Brandt perusti ranskalais-saksalaisen ”tutkimusryhmän selvittämään

Euroopan 1970-luvun turvallisuushaasteita”. Hän halusi, että ryhmä ei rajoittuisi pohtimaan vain Nato-järjestelmään perustuvia mahdollisuuksia, mutta kansleri Kiesinger ja Yhdysvaltojen suurlähettiläs McGhee onnistuivat keskeyttämään projektin.⁴⁵ Toinen ranskalainen kontakti osoittautui kuitenkin inspiroivammaksi Brandtille ja hänen avustajaryhmälleen. Pariisin *Centre d'études de politique étrangère* julkaisi yksityiskohtaisen katsauksen kolmesta mahdollisesta Euroopan turvallisuusmallista marraskuussa 1967. Saksalainen käännös julkaistiin muutamaa kuukautta myöhemmin, ja ulkoministeriön suunnitteluosasto oli hyvin kiinnostunut tutkimuksen tuloksista.⁴⁶

Bahrista oli tullut suunnitteluosaston johtaja marraskuussa 1967, ja hän työskenteli suoraan Brandtin alaisuudessa. Ulkoministeriön suunnitteluosaston tarkoituksena oli tuottaa tutkimuksia Saksan ulkopoliittikan pitkän tähtäimen tavoitteista. Jo ennen Bahrin saapumista suunnitteluosastolla oli ollut ajatuksia ydinaseettoman vyöhykkeen perustamisesta Keski-Eurooppaan ja eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän luomisesta.⁴⁷ Perustamisestaan lähtien tammikuussa

39. North Atlantic Council, Brussels, 13.–14.12.1967, Harmelin raportti Naton tulevaisuuden tehtävistä on saatavilla Naton internet-sivuilla, www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm (noudettu 27.5.2010).

40. Nämä teemat toistuivat Brandtin puheissa suuren koalitiollahituksen vuosina: WBBA VI.

41. WBBA VI 199, Rede vor dem Bundestag, 26.9.1968.

42. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA), Berliini, B43, Box 797, Aufz. Strenziok, 20.12.1966.

43. AdG, 23 305, Brandt im Deutschlandfunk, 2.7.1967.

44. WBBA VI, 130–137, Brandt-artikkeli teoksessa *Aussenpolitik: Zeitschrift für internationale Fragen*, elokuu 1967.

45. H.-P. Schwarz (toim.) (1998) *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland* (tästä lähtien AAPD) 1967/2, München: Oldenbourg, 1984–1985, Gespräch Kiesinger-McGhee, 17.7.1967; National Archives and Records Administration (tästä lähtien NARA), College Park MD, Record Group 59, State Department, Central Foreign Policy Files 1967–1969, Box 2117, Intelligence Note by Thomas Hughes, 20.7.1967.

46. PAAA, B9, Box 178364 (sekalaiset muistiinpanot). DzD, 1966–1967, V/2, sivut 1923–1935.

47. PAAA, B9, Box 179346, Aufz. Müller-Roschach, 10.12.1964. PAAA, B9, Box 178344, Aufz. Diehl, 2.6.1967.

1963 suunnitteluosasto oli järjestänyt lukuisia keskustelutilaisuuksia yliopistotutkijoiden, asiantuntijoiden ja toimittajien kesken. Yhdessä näistä keskustelutilaisuuksista toukokuussa 1968 Bahr selitti, että hänen omat tutkimuksensa Euroopan turvallisuuskysymyksistä olivat vain spekulatiivista peliä.⁴⁸ Monet todisteet kuitenkin osoittavat, että Bahrin tutkimus ”Euroopan turvallisuus” kesäkuulta 1968, oli enemmän kuin vain hypoteettinen ja älyllinen kokeilu.⁴⁹

Bahrin tutkimus luonnosteli kolme Eurooppalaisen turvallisuuspolitiikan mallia Saksan yhdistymisen näkökulmasta. Bahrin päätelmien mukaan vain yksi vaihtoehto (C) voisi tarjota lupaavan poliittisen perustan yhdistymiselle. Malli A ehdotti olemassa olevien liittojen säilyttämistä ja tilanteen lievennättämistä osittaisen aseistariisunnan kautta. Bahr neuvoi Länsi-Saksan hallitusta seuraamaan tätä mallia lyhyellä tähtämellä. Malli B:ssä Varsovan liiton ja Naton yläpuolelle muodostettaisiin uusi pysyvä kattoorganisaatio. Bahr kehotti Bonnia välttämään tätä mallia, koska se jäädyttäisi vallitsevan tilanteen. Siten se ei voisi tarjota mahdollisuutta Saksan yhdistymiselle.⁵⁰

Malli C ehdotti Naton ja Varsovan liiton korvaamista uudella eurooppalaisella turvallisuusjärjestelmällä. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto – ehkä myös Iso-Britannia ja Ranska – antaisivat takuut uudelle järjestelmälle, mutta eivät olisi osa sitä. Maantieteellisesti uusi järjestelmä sisältäisi Saksat, Belgian, Hollannin, Luxemburgin, Puolan ja Tšekkoslovakian. Jäsenvaltioilla olisi omat armeijansa, mutta ydinaseet ja muiden maiden joukot vedettäisiin niiden alueelta. Uusi eurooppalainen turvallisuusneuvosto perustettaisiin Berliiniin ja Itä-Saksa tunnustettaisiin valtioksi. Bahr arvioi, että Itä-Saksan hallitus kaatuisi kuitenkin lopulta, koska ulkopuoliset valtiot eivät saisi puuttua jäsenvaltioiden asioihin ilman neuvoston lupaa.⁵¹

Vaikka ranskalaisten tutkimus marraskuussa 1967 ja Bahrin tutkimus vuotta myöhemmin esittelivät erilaiset keinot uuden turvallisuusjärjestelmän luomiseksi, ne jakoivat pääpiirteissään samat oletukset vallitsevasta tilanteesta. Ensinnäkin molem-

pien sotilasliittojen hylkääminen aiheuttaisi suuria haasteita niin idässä kuin lännessä, mutta olisi hyödyllistä liennytyksen ja Saksan kysymyksen ratkaisumahdollisuuksien kannalta. Se loisi sopivan kehityksen amerikkalaisten joukkojen vetämiselle sekä sotilaallisesti että psykologisesti. Sitä paitsi suuria haasteita olisi luvassa, vaikka Euroopan tilanne säilyisikin ennallaan. Toiseksi, Euroopan aseistariisunta ei poistaisi kauhun tasapainoa, koska moderni sodankäynti ei enää riippunut lyhyen kantaman ydinohjuksista. Alueesta tulisi päinvastoin turvallisempi, jos sieltä poistettaisiin houkuttelevimmat hyökkäyskohteet. Kolmanneksi, amerikkalaisten suojele säilyisi edelleen, koska Washington ei koskaan sallisi, että Neuvostoliitto saisi otteen Keski-Euroopan uudesta turvallisuusalueesta.⁵²

Bahrin oma arvio hänen kesäkuun 1968 tutkimuksensa käytännön merkityksestä jäi epämääräiseksi. Yhtäältä hän näki, että ajatusharjoituksella oli vähän välittömiä vaikutuksia ja neuvoi Brandtia vain pitämään tulokset mielessään, koska malli C ei voisi toteutua lähiaikoina. Erittäin tietoisena mallin haasteista Bahr listasi vasta-argumentit, jotka olivat odotettavissa Yhdysvaltojen, Ranskan, Britannian, Neuvostoliiton ja Itä-Saksan hallituksilta. Toisaalta Bahr kuitenkin pyrki tutkimaan mahdollisuuksia mallin toteuttamiseksi ja rohkaisi Brandtia eteneään vaivihkaa asiassa ja kyselemään Jugoslavian hallitukselta, olisiko se siitä kiinnostunut. Brandt noudatti tätä neuvoa vieraillessaan Belgradissa kesäkuussa 1968, mutta jugoslavalaiset hylkäsivät ajatuksen jyrkästi.⁵³ Bahr ei tästä lannistunut, vaan

48. PAAA, B9, Box 178345, Kolloquium der Naturwissenschaftler, 27.5.1968.

49. Asiasta lisää myös artikkelissani ks. Benedikt Schoenborn (2008) 'Willy Brandt infidèle? Les incertitudes françaises durant le Printemps de Prague, 1968', *Relations Internationales* 134, 69–81.

50. AAPD 1968, 796-814, Aufz. Bahr, Europäische Sicherheit, 27.6.1968.

51. AAPD 1968, 796-814, Aufz. Bahr, Europäische Sicherheit, 27.6.1968.

52. AAPD Dzd 1966–1967, 1923–1935.

53. AdSd, Dep. Bahr, Box 399, Memo Bahr für Brandt, 11.6.1968. AAPD (1968) 714–715, Ruete (Belgrad) an Bonn, 13.6.1968.

päätti siirtyä käytännön toimiin puhtaan teoreettisen lähestymistavan sijaan. Hän ilmoitti Brandtille 19. elokuuta 1968, että suunnitelma Euroopan turvallisuusjärjestelystä, sisältäen päivitetyn osion ydinaseetomasta vyöhykkeestä, olisi toteutettavissa syyskuussa. Bahr päätteli merkille pantavan itsevarmasti, että konsultoituaan ensin liittoutuneita ja kansleri Kiesingeriä ”hallitus voisi panna käytäntöön koko ohjelman vuoden loppuun mennessä”.⁵⁴

Jo seuraavana päivänä Varsovan liiton invaasio Tšekkoslovakiaan muutti rajusti kansainvälistä tilannetta. Amerikkalaisten näkökulmasta maan miehitys siirsi Naton toiminnan painopistettä Harmelin ”rauhaisasta yhteiselosta idän kanssa” perinteisempään puolustuksen problematiikkaan. Mikä tärkeintä Tšekkoslovakian kriisi ”keskeytti Naton heikkenemisen” ja sai kaikki jäsenet ”hyväksymään, että oli välttämätöntä jatkaa liittoa yli sen perustamisen kahdenkymmenennen vuosipäivän vuonna 1969”.⁵⁵ Kiesinger toistikin useasti, että jos venäläiset eivät olisi vallanneet Prahaa, Atlantin liitto olisi saattanut lakata olemasta muutamassa vuodessa.⁵⁶ Vaikka väitteen totuudenmukaisuus saattaa olla kiistettävissä, se paljastaa, että Länsi-Saksalla oli epäilyksiä Naton tulevaisuudesta.

Tšekkoslovakian tragedian jälkeen Brandt ja Bahr keskittyivät vahvistamaan Natoa. Brandt ei kuitenkaan tukenut liittoa täysin ehdottomasti. CIA:n agentin laatiman raportin mukaan Brandt oletti, että ”jonain päivänä Yhdysvallat muuttaisi politiikkaansa” ja ”hankkiutuisi eroon sotilaallisista velvoitteista Euroopassa”.⁵⁷ Tšekkoslovakian elokuun 1968 tapahtumat eivät siis näytä heikentäneen Brandtin yleisesti osoittamaa kiinnostusta erilaisten vaihtoehtojen pohdintaan. Bahrin suunnitteluosasto jatkoi työskentelyään kolmen vaihtoehtoisen mallin parissa. Osasto oli edelleen maaliskuussa 1969 sitä mieltä, että vain malli C voisi mahdollistaa Saksan kysymyksen ratkaisun.⁵⁸ Bahr kertoi mielipiteistään myös amerikkalaiselle professori Walter Hahnille maaliskuussa 1969, mutta joutui myöhemmin katumaan sitä katkerasti. Hahnin läsnäollessa Bahr kertoi yksityiskohtaisesti

suunnitelmista vähentää amerikkalaisten joukkoja Saksasta ja visioi kesäkuun 1969 suunnitelmaakin laajempaa uutta Euroopan turvallisuusjärjestelmää. Bahrin mukaan Romania, Bulgaria ja Jugoslavia voisivat olla mahdollisia jäsenehdokkaita idästä, ja Tanska, Norja ja Ruotsi lännestä. Hahn lähti tapaamisesta hämmentyneenä ymmärtäen Bahrin olleen linjoilla, joita seuraten koko Atlantin liitto ennen pitkää lakkautettaisiin. Professori Hahn jakoi todennäköisesti tietonsa amerikkalaisten virkamiesten kanssa jo ennen kuin hän päätti julkaista Bahrin koko haastattelun maaliskuussa 1973.⁵⁹

Brandt itse omaksui ainakin jossain määrin tutkimusryhmänsä päätelmät. Kun Brandt tapasi Romanian apulaisulkoministeri Macovescun kesäkuussa 1969, Brandt sympatisoi selvästi Romanian halua lakkauttaa molemmat blokit. Uutta eurooppalaista turvallisuusjärjestelmää luotaessa ensiksi tulisi Brandtin mukaan pyrkiä Naton ja Varsovan liiton suhteiden parantamiseen. Tämän jälkeen voitaisiin uusi järjestelmä kehittää olemassa olevien rakenteiden päälle. Liittoutumattomat ja puolueettomat maat – Jugoslavia, Itävalta, Suomi, jopa Irlanti tai Espanja – pitäisi ottaa mukaan hankkeeseen. Brandt vertasi kaavailemaansa hanketta rakentamiseen: ”Vertauskuvallisesti voimme sanoa, että uusi rakennus pitää ra-

54. AAPD 1968, 1006–1007, Bahr an Brandt (Hamar), 19.8.1968.

55. Foreign Relations of the United States (tästä lähtien FRUS) XIII (1995), Washington DC: US Government printing office, Document 334, Intelligence Memorandum, 4.11.1968. Ks. myös, Document 337, Rusk (Brussels) to DepState, 16.11.1968.

56. Bundesarchiv Koblenz, Nachlass Gutenberg (NL 397), Box 94, Gespräch Kiesinger-Clifford, 11.10.1968. Archiv für Christlich-Demokratische Politik (ACDP), Sankt Augustin, Nachlass Kiesinger (NL 226), Box 008-1, Informationsgespräch des Kanzlers im Watergate Hotel, 3.4.1969. Lisäksi, Box 310, Kiesinger in *Bild am Sonntag*, 26.11.1971.

57. Lyndon B. Johnson Library (LBJL), Austin, NSF, Country File 189/6, CIA report, 13.11.1968.

58. AAPD 1969 I, 428-433, Aufzeichnung des Planungsstabs, 24.3.1969.

59. Walter F. Hahn (1973) 'West Germany's Ostpolitik: The Grand Design of Egon Bahr', *Orbis: a journal of world affairs* 16/4, 859–880. NARA, RG 59, SNF 1970–73, Box 2301, Hillenbrand (Bonn) to DepState, 17.4.1973.

kentaa kahden muun väliin. Tämä uusi rakennus kasvaa lopulta vanhojen ohi ja tekee mahdolliseksi niiden purkamisen.”⁶⁰

Kansleri Brandt ylläpitää Nato-keskustelua

Brandtista tuli Länsi-Saksan liittokansleri liittopäivävaalien jälkeen lokakuussa 1969. Brandtin SPD:n ja FDP:n koalitiolla oli nyt niukka enemmistö ohi CDU:n. Brandt lähti heti toteuttamaan omaa idänpolitiikkaansa. Hän teki Neuvostoliitolle myönnytyksiä, joista kaikki aiemmat Länsi-Saksan hallitukset olivat kieltäytyneet. Ensimmäiseksi Brandt tunnusti, että Saksan toisessa maailmansodassa menettämät alueet kuuluivat nyt *de facto* Puolalle. Hän lupasi, että Länsi-Saksa ei koskaan hankkisi ydinaseita ja tunnusti, että Itä-Saksa oli valtio. Brandtin toimet idän ja lännen väliseksi liennytykseksi ja Saksan sopimukset idän kanssa muuttivat syvällisesti Euroopan tilannetta.⁶¹ Egon Bahrilla oli jälleen tärkeä rooli, koska hän neuvotteli Brandtin puolesta sopimuksia idän kanssa.

Mikään ei näytä osoittavan, että Brandt olisi vakavissaan harkinnut Natosta luopumista viiden kanslerinvuotensa aikana (lokakuu 1969 – toukokuu 1974). Liittokanslerina ollessaan Brandt toisti jatkuvasti Naton tärkeyttä Saksalle. Suorat todisteet vaihtoehtoista suunnitelmista ajoittuvat Brandtin kanslerinkautta edeltäneelle ajalle. Tästä huolimatta Brandt ei koskaan luopunut pitkän aikavälin tavoitteestaan luoda uusi Euroopan turvallisuusjärjestelmä, ei edes silloin kun häntä painostettiin luopumasta tästä tavoitteestaan. Brandtilla oli kuitenkin syynsä siihen, miksi hän ei käynnistänyt vaihtoehtoista suunnitelmaa. Onkin kiinnostavaa tutkia tarkemmin Brandtin lausuntoja asiasta. Halusiko Brandt kanslerinkaudellaan valmistella Saksan yhdistymistä Naton vai eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän sisällä?

Samainen kysymys aiheutti myrskyn julkisuudessa keväällä 1973, kun professori Hahnin artikkeli julkaistiin amerikkalaisessa *Orbis*-lehdessä. Hahn ei vain siteerannut vuoden 1969 keskustelua Bahrin kanssa, vaan myös väitti, että tänä aikana Brandt oli

alkanut toteuttaa idänpolitiikkaa, joka hämmästyttävästi muistutti Bahrin kuvailemaa asteittaista strategiaa. Tähän strategiaan oli ensinnäkin kuulunut DDR:n tunnustaminen ja järjestelyt Saksojen välistä *modus vivendiä* varten. Toiseksi olivat sopimukset Itä-Euroopan maiden kanssa, joiden oli tarkoitus viitoittaa tietä paremmille idänsuhteille. Kolmantena askeleena olivat neuvottelut Naton ja Varsovan liiton välillä joukkojen vähentämiseksi Euroopasta, ja neljäntenä yhteisen turvallisuusjärjestelmän luominen Keski-Eurooppaan, vieraiden joukkojen vetäminen ja Naton ja Varsovan liiton häviäminen. Hahn väitti, että askeleet yksi ja kaksi oli jo saavutettu ja kolmannelta askeleesta keskusteltiin neljännen odottaessa vuoroaan.⁶²

Saksalaiset tyrmistyivät ja tiedotusvälineissä keskusteltiin asiasta vilkkaasti.⁶³ Oliko tämä Brandtin idänpolitiikan lopputulos? Kanslerinvirasto yritti selittää, että suunnitelma oli merkityksetön. Keskustelu kuitenkin jatkui entistä kiivaampana, kun Bahrin vuoden 1968 tutkimus Euroopan turvallisuudesta vuoti julkisuuteen syyskuussa 1973. Bahr joutui tapauksen seurauksena selittämään toimiaan liittopäiville. Brandtia puolestaan painostettiin luopumaan malli C:n mukaisista poliittisista tavoitteista ja vaippautamaan Bahr tehtävistään.⁶⁴ Hän ei koskaan tehnyt kumpaakaan. Virallisissa lausunnoissa selitettiin, että Bahrin tutkimus oli vanha ja hypoteettinen, ja myös kristillisdemokraattien Adenauer oli harkinnut mahdollisuuksia luopua Natosta.⁶⁵ Monet tulivat siihen tulokseen, että Brandtin halli-

60. AAPD 1969, 672–679, Gespräch Brandt-Macovecu, 4.6.1969.

61. Hyviä yleiskatsauksia aiheesta ks. Peter Graf Kielmansegg (2000) *Nach der Katastrophe. Eine Geschichte des geteilten Deutschland*, Berlin: Siedler. Helga Haftendorn (2006) *Coming of Age: German Foreign Policy since 1945*, Lanham: Rowman & Littlefield.

62. Hahn (1973).

63. AdsD, Dep. Bahr, Box 406. Laatikko on täynnä dokumentteja ja sanomalehtiartikkeleita ”Hahnin tapauksesta”.

64. AdsD, Dep. Bahr, Box 406, esim. Bundespresseamt, 20.8.1973, Interview mit Prof. Karl Carstens.

65. AdsD, Dep. Bahr, Box 406, 9.11.73, 31.8.73, 10.5.73, 2.5.73, sekalaisia lausuntoja hallitukselta ja SPD:n virkamiehiltä.

tuksen perustelut vakavasta asiasta olivat melko ohuita.⁶⁶

Saksalaiset tiedotusvälineet ilmaisivat myös huolensa kielteisistä vaikutuksista naapurussuhteisiin, koska Ranskassa seurattiin tarkasti Saksan tapahtumia. Presidentti Pompidou oli ollut epäluuloinen Brandtin aseistariisuntasuunnitelmista jo ennen Hahnin ja Bahrin tekstien julkaisua. Pompidou oli jo vuodesta 1971 lähtien toistuvasti varoitellut Brandtia, että Rapackin vyöhykkeen perustamisen mukainen osittainen aseistariisunta johtaisi lopulta Euroopan neutralisointiin. Brandt kuitenkin jatkoi tavoitteensa edistämistä. Huolestuneena Hahnin tapauksesta Pompidou painosti Brandtia vastaamaan kaikkein tärkeimpään ja olennaisimpaan kysymykseen koskien Saksan yhdistämistä: millaisin keinoin Brandt suunnitteli sen saavuttavansa?⁶⁷ Brandtin välttelevä vastaus ei näyttänyt tyydyttävän Ranskan presidenttiä. Saksalaisten diplomaattien mukaan Pompidou lähti kokouksesta uskoen, että Brandt suunnitteli Saksojen yhdistämistä Naton ulkopuolella.⁶⁸

Sen lisäksi, että Brandt tuki Keski-Euroopan aseistariisuntasuunnitelmia, myös toinen piirre hänen politiikassaan muistutti Bahrin C-mallia. Kun Etykiä valmisteltiin, Brandt tuki ajatusta pysyvän toimielimen perustamiseksi Berliiniin.⁶⁹ Tämän ehdotuksen taustalla on nähtävissä Bahrin ajatus perustaa eurooppalainen turvallisuusneuvosto Berliiniin.⁷⁰ Kaikki nämä todisteet vihjaavat, että vielä vuonna 1973 Brandt vaali joitakin Bahrin suunnitelman alkupe-
räisistä ideoista. Hän ei siis vieläkaan sulkenut pois vaihtoehtoista turvallisuusjärjestelmää.

Ei voida kuitenkaan todistaa, että Brandt olisi yksinomaan tähdännyt sotilasliittojen lakkauttamiseen. Vaikuttaa ennemminkin siltä, että hän muuttui Nato-myönteisemmäksi. Brandtin tapaaminen George Macovescun kanssa helmikuussa 1972 on yksi hyvä esimerkki tästä. Toisin kuin vuoden 1969 keskusteluissa Brandt vaati, että sekä Romanian että Saksan tulisi säilyä uskollisina blokeilleen. Macovescu yritti turhaan jatkaa aiempia keskusteluja Naton ja Varsovan liiton lakkauttamisesta.⁷¹

Samaa osoittaa Brandtin keskustelu toukokuussa 1973 Neuvostoliiton johtajan Brežnevin kanssa. Mainittuaan, että monet näkemykset olivat muuttuneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, Brandt sanoi, että ”ehkä jossain vaiheessa blokit lakkaisivat olemasta”. Toistaiseksi ne olivat kuitenkin voimissaan ja sopivat tilanteeseen ”paremmin kuin kaaos”.⁷² Tämä vaikuttaa olleen kansleri Brandtin todellinen mielipide tilanteesta.

Kun Brandt oli ryhtynyt toteuttamaan idänpolitiikkaansa, hän alkoi arvioida valitsevaa kansainvälistä tilannetta uudelleen. Neuvostoliitolla ei näyttänyt olevan kiinnostusta sotilaallisen tilanteen muuttamiseksi huolimatta Varsovan liiton aiemmista puheista kahden blokin lakkauttamisesta. Brandt tuli siihen johtopäätökseen, että Moskova ei ottaisi riskiä, että se saattaisi menettää Itä-Euroopan hallinnan. Jopa Naton olemassaolo oli siten hyödyksi Neuvostoliitolle, koska se auttoi säilyttämään *status quon* Euroopassa.⁷³

Mitä tuli Yhdysvaltojen ulkopolitiikkaan, joukkojen vetäminen Euroopasta oli tullut vähemmän todennäköiseksi 1970-luvun alussa. Brandtin mukaan Nixonin hallitus oli päättänyt pitää sotilasliiton ennallaan, sillä amerikkalaisten joukkojen läsnäolo Euroopassa palveli Yhdysvaltojen omia etuja. Saksan idänpolitiikka oli antanut uutta pontta Naton ylläpidolle. Washington halusi varmistaa, että Länsi-Saksa säilyisi osana

66. *Frankfurter Allgemeine*, Bahr's Konzept, 5.12.1973. *Berliner Morgenpost*, Schwerer Streit um Neutralisierung, 23.11.1973. *Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt*, Bahrs Stufenplan, 8.4.1973.

67. Brandtin keskustelut Pompidoun kanssa ks. AAPD 1971, 1078–1080, 6.7.1971; AAPD 1972, 896–897, 3.–4.7.1972. AAPD 1973, 1018–1019, 21.7.1973.

68. AAPD 1973, 1240, von Braun (Paris) an Bonn, 9.7.1973.

69. AAPD 1973, 801–804, Aufz. Roth, 24.5.1973.

70. Hakkarainen (2008) 255–260.

71. AAPD 1972, 179–184, Gespräch Brandt-Macovescu, 22.2.1972.

72. AAPD 1973, 763, Gespräch Brandt-Breschnew, 20.5.1973.

73. AAPD 1972, 112–123, Gespräch Brandt-Pompidou, 10.2.1972. Brandt toisti myöhemmin tämän argumentin useita kertoja.

lanttä.⁷⁴ Nixon näki Länsi-Saksan mahdollisen vetäytymisen Natosta Brandtin idänpolitiikan suurimpana riskinä.⁷⁵ Tässä yhteydessä Hahnin artikkelin julkaisemisella vuonna 1973 oli vahingollinen vaikutus suhteisiin amerikkalaisten kanssa. Henry Kissinger, Nixonin Euroopan politiikan avainhahmo, kommentoi, että ”saksalaiset olivat todellakin tulleet hulluiksi”. Jos he todellakin tavoittelisivat ”romantisoituja ideoita” sotilaallisten blokkien lakkauttamisesta Euroopassa, ”heille kävisi lopulta huonosti”, Kissinger totesi suorasukaisesti.⁷⁶

Bahrin vuoden 1973 suunnitelmien julkistaminen ei silti oikeastaan kertonut amerikkalaisille mitään uutta. Jo huhtikuussa 1965 Bahr oli vierailut Kissingerin luona Harvardin yliopistossa ”esittelemässä ideoita, joita he Brandtin kanssa kehittivät”. Bahr oli luonnostellut ajatuksen ulkomaisien joukkojen vetämisestä ja siitä, että yhdistynyt Saksa jättäisi Naton ja Nato lopulta hajoaisi.⁷⁷ Kissinger oli saanut ensikäden tietoa näistä suunnitelmista alusta alkaen. Jo silloin hän odotti kivikkoisia aikoja, jos Brandt valittaisiin liittokansleriksi.⁷⁸ Jälkikäteen tarkasteltuna Bahrin vuoden 1965 vierailua Bostoniin voi pitää naivina ratkaisuna. Toisaalta sen voi toisaalta tulkita myös siten, että Bahr piti Yhdysvaltojen tukea vaihtoehtoiselle turvallisuusmallille tärkeänä korttina, jota saatettaisiin tarvita myöhemmin. Bahr oletti, että amerikkalaiset joka tapauksessa itse suunnittelivat uusien transatlanttisten rakenteiden luomista, koska Nato ei ollut sopiva väline liennytyksen toteuttamiseen.⁷⁹ Tämä oletamus osoittautui lopulta vääräksi.

Ei ollut mikään yllätys, että Britannian hallituksella ei myöskään ollut mitään kiinnostusta länsimaisten turvallisuusrakenteiden muokkaamiseen. Ranskalaisten takeruminen Natoon oli vielä huomionarvoisempaa, erityisesti kun vertaa sitä De Gaulle 60-luvun lausuntoihin. ”Nato on korvaamaton”, julisti Ranskan ulkoministeri Schumann vuonna 1972.⁸⁰

Siispa Bonnissa todettiin, että kaikki suurvallat sitkeästi vastustivat Naton lakkauttamista sekä ydinaseettoman ja aseistariisutun vyöhykkeen perustamista Euroop-

paan.⁸¹ Vain osittain suvereenin Länsi-Saksan liittokanslerina Brandt ei mitenkään olisi voinut muokata turvallisuusrakenteita ilman liittolaistensa suostumusta, vaikka olisikin itse halunnut niin tehdä.

Brandt hylkää vaihtoehdot muurin murtumisen jälkeen

On ilmeistä, että 1960-luvulla Brandt piti eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän luomista mahdollisena pitkän tähtäimen tavoitteena. Liittokansleriksi valinnan jälkeen hän alkoi suhtautua ajatukseen kriittisemmin, mutta ei koskaan sulkenut pois mahdollisuutta, että Nato ja Varsovan liitto voitaisiin jonain päivänä lakkauttaa. Brandt halusi pitää kaikki vaihtoehdot auki loppuun saakka, vaikka kallistui kohti Naton säilyttämistä.

Brandt luopui kanslerin virasta touku-kuussa 1974, sen jälkeen kun hänen sisäpiiristään paljastui DDR:n vakoilija. Brandt jatkoi SPD:n puolueenjohtajana aina vuoteen 1987 ja johti myös Sosialistista internationaalia lähes 30 vuotta. Kun Helmut Kohl (CDU) korvasi Helmut Schmidin (SPD) Saksan liittokanslerina vuonna 1982, Brandt yritti vielä pelastaa alkaneen liennytyksen ja aloittaa idänpolitiikan toisen vaiheen. Jälleen kerran hän mainosti tavoitteenaan uut-

74. Brandtin hallinto ymmärsi, että idänpolitiikan aloittaminen täydensi tätä Yhdysvaltojen tavoitetta: AdsD, Dep. Bahr, Box 439, Vermerk Ehmke, 23.12.1970. AAPD 1973, 862–863, Gespräch Brandt-Heath.

75. Gottfried Niedhart, *Ostpolitik and its impact on the Federal Republic's relationship with the West*, teoksessa W. Loth (2008) 126–127.

76. NARA, Nixon Pres., NSC Files, HAK Memcons, Box 1027, Conversation Kissinger-Luns, 13.4.1973.

77. LBJL, NSF, Bundy Files, Box 15, Conversation Kissinger-Bahr, 10.4.1965.

78. LBJL, NSF, Bundy Files, Box 15, Kissinger to Bundy, 13.4.1965.

79. AdsD, Dep. Bahr, Vermerk Bahr, 26.1.1967.

80. AAPD 1972, 1791–1792, Krapf (Brüssel, NATO) ans Auswärtige Amt, 8.12.1972. Dominik Geppert, 'Grossbritannien und die Neue Ostpolitik der Bundesrepublik', *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 3/2009, 385–412.

81. AAPD 1971, 1731–1732, Aufz. von Staden, 16.11.1971. Lisäksi sivut 49–63, Aufz. Oncken, 14.1.1971.

Willy Brandt Brandenburgin portilla 11. marraskuuta 1989. Picture Alliance / Eventpress Schrapss.

ta eurooppalaista rauhanjärjestystä. Monumentaalisen teoskokoelman *Willy Brandt – Berliner Ausgabe* toimittajien mukaan Brandt ja Bahr jakoivat vielä 80-luvun puolivälissä ”samanlaisen näkemyksen molempien supervaltojen takaamasta Euroopan laajuisesta turvallisuusjärjestelmästä, laajemman turvallisuusyhteisön toteuttamisesta ja Naton ja Varsovan liiton lakkauttamisesta”.⁸² Samaan aikaan Brandt kuitenkin korosti, että toistaiseksi sotilasliitot olivat vakauden kannalta välttämättömiä.⁸³

Vuonna 1987 Brandt kommentoi, että Mihail Gorbatšovin uuden ajattelun myötä Euroopan yhteinen turvallisuusjärjestelmä ei enää ollut vain utopia.⁸⁴ Brandt ja Bahr vierailivat Gorbatšovin luona kolmesti ja vierailut vaikuttivat positiivisesti Gorbatšovin suunnitelmiin luoda ”yhteinen eurooppalainen koti”, jonka oli tarkoitus korvata olemassa olevat turvallisuusraken-

teet.⁸⁵ Samaan aikaan Brandt pysyi kuitenkin Gorbatšovin suhteen varuillaan. Lokakuussa 1989 hän kieltäytyi ilmaisemasta mitään mielipidettä tulevaisuudesta, koska ei halunnut ennakoida ”historian mielikuvitusta”.⁸⁶

Berliinin muurin odottamatta tapahtuneen murtumisen jälkeen 9. marraskuussa 1989 Brandt ja Bahr suhtautuivat uuteen tilanteeseen täysin päinvastaisilla tavoilla. Bahr totesi julkisesti, että Saksan yhdistäminen voitaisiin saavuttaa vain uuden euroop-

82. WBBA X, 19–33, siteeraus sivu 21.

83. WBBA X, 132, Brandt-Aufsatz, 5.5.1983.

84. WBBA X, 323, Brandt-Rede in Stockholm, 18.9.1987.

85. Wilfried Loth (2005) 'Mikhail Gorbachev, Willy Brandt, and European Security', *Journal of European Integration History* 11/1, 45–59.

86. WBBA X 383, Brandt-Interview, 23.10.1989.

palaisen turvallisuusjärjestelmän puitteissa, ja edellytti, että Nato ja Varsovan liitto lakautettaisiin.⁸⁷ Brandt puolestaan hylkäsi puolueensa linjan ja tuki Kohlia tämän suunnitelmassa yhdistää Saksa mahdollisimman pian Naton alaisuudessa. Brandt totesi, että hän ei nähnyt mitään syytä, miksi Saksan pitäisi hylätä läntinen leiri. Kesäkuussa 1990 Brandt ajatteli, että uuden Eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän kehittäminen oli tulevaisuuden haaste Etyjin jäsenille, mutta ei enää pitänyt sitä ehtona Saksan yhdistymiselle.⁸⁸

Brandt tuki ehdottomasti Natoa aina Saksan yhdistymisestä lokakuussa 1990 kuolemaansa kaksi vuotta myöhemmin. Tämä oli monille yllätys. Yhdessä viimeisistä puheistaan Brandt ilmaisi pettymyksensä siitä, että

Etyjistä ei koskaan kehittynyt toimivaa instrumenttia Euroopan turvallisuuspolitiikalle.⁸⁹ Tämän voi tulkita osoittavan, että Brandt piti vaihtoehtoista suunnitelmaa mahdollisena aina vuoteen 1989. Ratkaisun hetkellä hän kuitenkin lopulta luopui siitä.

(Käännös Valpuri Kaarninen)

87. Bahrin lausunnot marraskuussa 1989 ks. Vogtmeier (1996) 322–332. Bahr oli edelleen samaa mieltä asiasta kesäkuussa 1990: Egon Bahr, 'Eine europäische Sicherheitsgemeinschaft in Zentraleuropa', *Die Zeit*, 29.6.1990, sivu 6.

88. WBBA X 449, Brandt-Rede, 8.6.1990. Ks myös, Daniel Friedrich Sturm (2006) *Uneinig in die Einbeit. Die Sozialdemokraten und die Vereinigung Deutschlands 1989–90*, Bonn: Dietz, 464–472.

89. WBBA X, 100 ja 542–544, Brandt-Rede, 4.5.1992, siteeraus 544.

ANTTI RÄIHÄ

Kriminalisoitu juopumus ja alkoholinkäytön tapakulttuuri 1700-luvun rajaseudun kaupunkiyhteisöissä

Kuninkaallisen Majesteetin Armollinen Asetus kriminalisoi silmin havaitun juopumuksen vuonna 1733. Antti Räihä tarkastelee artikkelissaan juopumusasetuksen luoman normikehyksen ja arjen tapakulttuurin suhdetta alkoholinkäyttöön 1700-luvun Ruotsin ja Venäjän välisen rajaseudun kaupunkiyhteisöissä. Tuomioistuinaineistojen kvalitatiivinen tulkinta kertoo aikalaisnäkökulmien kautta alkoholista nautintoaineena, mutta myös osana kansanomaista ruokavaliota ja terveydenhoitoa.

■ Esimodernin ajan alkoholinkäyttäjät ovat saaneet Suomessa vain harvoin äänensä kuuluviin huolimatta muuten laajasta alkoholikulttuuria koskevasta mielenkiinnosta. Aihealuetta tarkastelleet tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä alkoholinkäytön rajoittamisen ja toisaalta alkoholin valmistamisen historiaan. Kuva alkoholinkäytöstä ja alkoholinkäyttöön suhtautumisesta on rakentunut oikeusnormeihin perustuvien seura-

musten pohjalta, jolloin sekä yksilöä että tekoa on tulkittu lähtökohtaisesti negaation kautta. Tuomioistuintoiminnassa syntyneet oikeudenkäyntiaineistot ovat luoneet käsityksen suomalaisesta paloviinaan mieltyneestä rahvaasta, jota lähteistöjen osin yksipuolinen kvantitatiivinen tulkinta on tukenut. Tutkimusaineistojen esittämän normin ja arjen tapakulttuurin välisen eron sivuuttaminen on johtanut alkoholinkäytön kulttuuristen piirteiden jäämiseen tutkimusteemojen ulkopuolelle.¹

Tutkin tässä artikkelissa alkoholinkäytön tapakulttuurin ja kruunun asettaman normin kohtaamista 1700-luvun rajaseudun kaupunkiyhteisöissä sen jälkeen, kun silmin havaittava juopumus oli kriminalisoitu Ruotsin valtakunnassa. Alkoholilainsäädännön varhaisen kehityksen yhdistäminen juopumusrikollisuuden piirteisiin muodostaa artikkelissa normin ja tapakulttuurin välisen suhteen perustan. Normin ja käytännön välisten leikkauspintojen ymmärrystä syvennän tutkimalla valvontaorganisaation

1. Varhaisen ajan alkoholikulttuurin ja arksen alkoholinkäytön tutkimus ei ole ollut kuitenkaan täysin vierasta, ks. esim. Kustaa H. J. Vilks (1995) 'Alkoholien nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500–1700-luvun Suomessa', teoksessa Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen (toim.), *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*, Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 1, Jyväskylä; Ilkka Mäntylä (1985) *Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpolto vapaudenaikana*, Helsinki; SKS; Matti Peltonen (1997) *Kerta kiellon päälle: Suomalainen kieltolaki kumoamiseen 1932*, Helsinki; Tammi; Satu Apo (2001) *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholijatteluun ja -kulttuuriin*, Helsinki; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759.

roolia kaupunkiyhteisöissä ja perehtymällä rangaistusten ja suvaitsevaisuuden merkitykseen osana alkoholinkäyttöä.

Artikkelin tutkimuskohteena on kaksi 1700-luvun alkupuolen ja puolen välin kaupunkia, Lappeenranta ja Hamina. Tutkitut kaupungit olivat Turun rauhaan (1743) saakka Ruotsin ja siitä eteenpäin Venäjän hallinnon alaisia muutaman sadan asukkaan yhteisöjä. Turun rauhansopimus takasi Ruotsin ajan lakien ja asetusten voimassaolon Venäjän haltuun siirtyneillä alueilla, joten kaupungeissa toimi oma tuomioistuimien myös vuoden 1743 valtakunnanvaihdoksen jälkeen.

Artikkelin lähteistönä käyttämiäni tuomiokirjojen välityksellä esitän juopumussytteesen asetetuille henkilöille kysymyksen, miksi he käyttivät alkoholia. Alkoholinkäytön syihin keskittyminen vaatii tutkimusaineiston tarkkaa kvalitatiivista analyysia, sillä tuomioistuimia kiinnosti syillisyyden toteennäyttö, ei alkoholinkäytön syy. Juopumuksesta syytetyt henkilöt sivuavat kuitenkin alkoholinkäytön taustoja ottaessaan kantaa tuomioistuimen määritelmään heidän juopuneisuudestaan. Syytekäsitteilyssä paljastuvat viittaukset kertovat normin ja tapakulttuurin suhteesta alkoholinkäyttöön. Oliko juopumuksesta syytetty talonpoika, joka kertoi nauttineensa ennen kaupunkiin suuntautunutta kirkkomatkaa pari tavanomaista paloviinahuikkaa, omasta mielestään syyllistynyt rikokseen vai ei?

Silmin havaittu juopumus oli keväästä 1733 eteenpäin sanktioitu olotila. Kysymys oli keskusvallan suorittamasta hyväksytyin ja kielletyn toiminnan määrittelystä. Esiteollisella ajalla ihmisten käyttäytymistä säädeltiin niin maallisten kuin hengellisten auktoriteettien kautta. Juopumuksen kriminalisoinut asetus oli maallisen esivallan asettama normi, jonka sisällöstä löytyy viittauksia myös kristillisiin arvoihin ja pelkoon ikuisesta kadotuksesta.² Alkoholikontrolli oli alamaisten yläpuolelta organisoitua toimintaa, mutta myös yhteisölliseen vertaisvalvontaan voidaan ottaa kantaa tutkimusaineiston systemaattisen lähiluvun kautta.

Rikosrakenteiden tarkastelun myötä paheellisiksi luokitellut kaupungit olivat Ruot-

sin valtakunnassa paitsi kaupan ja pääoman, myös sivistyksen ja innovaatioiden keskuksia. Kaupunkien merkitys oli ensiarvoisen tärkeä kruunun hyvinvoinnille, mikä vuoksi 1600-luvulta eteenpäin kiristynyt valtiovallan ote kohdistui erityisesti valtakunnan kaupunkeihin. Kaupunkien kehittäminen tapahtui talouselämän näkökulmasta, mutta taloudellisen hyödyn maksimointi oli suoraan sidoksissa kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosten kehittämiseen. Oikeuslaitos muuttui 1600-luvulla paikallisyhteisöjen konfliktinratkaisuforumista kruunun hallintokoneiston osaksi, joka ulotti otteensa yhä laajemmalle paikallista-soa myöten.³

Juopumuksen määrittely perustuu tässä artikkelissa rikoksen lainsäädännölliseen tulkintaan. Alkoholinkäyttö itsessään ei tarkoita juopottelua, sillä ”silmin havaittu juopumus” ei kerro alkoholin nautitusta määrästä, vaan normin määrittelyksestä. Kruunun-

2. Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopumuksesta Wastan (1733), *Kongl. placater, resolutioner, förordningar och påbud, m.m. (1523–1809)*, Esipuhe, *Teemme tietäväksi / että / ehkä me syystä bonästa olemme toivonut / että ynnä cbristillisiden ja Jumalan pelwon canssa / johonga me meidän uscollisia alimmaisiam caikisa sopiwaissa tiloisa olemma kehoittanut ja neuwonet / [...] Ja että se meidän corkein buoemme on / että caicki cadottawainen juopuminen / niin cuin monen muun suuren synnin ja pabanteon äiti ja juuri / jonga cautta se suuri Jumala wiboitetan*, Kansallisaristo, Helsinki; Ks. Beat Kümin (2005) 'Drinking and public space in early modern German lands', *Contemporary Drug Problems* 32, 11–12.

3. Petri Karonen (1994) *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*, *Studia Historica Jyväskylänseia* 48, Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto, 176–183; Eli F. Heckscher (1936) *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. I:2*, Stockholm; Albert Bonniers förlag, 381–401; Petri Karonen (1995) 'Trygg eller livsfarlig? Väldsbrottsligheten i Finlands städer 1540–1660', *Historisk Tidskrift för Finland 1995:1*; Eva Österberg (1991) 'Kontrol och kriminalitet i Sverige från medeltid till nutid. Tenderser och tolkningar', *Scandia* 57:1 (Årg 1991), 72–77; Dag Lindström (2003) 'Från konfliktlösare till administrativ stab. Råd och kämnarsrätt i Karlstad under 1600-talet', *Scandia* 69:1 (Årg 2003), 6–12; Marja Taussi Sjöberg (1996) *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Malmö; Atlantis AB, 20–23; Olli Matikainen (2002) *Verenperijät. Väkiavalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*, *Bibliotheca Historica* 78, Helsinki; SKS, 52, 66–74.

le silmin havaittu liiallinen alkoholinkäyttö tarkoitti juopumusta, juopumuksesta syyte-tyille jopa tavanomaisten ryppyjen krimi-nalisointia. Ristiriita normin ja todellisuuden välissä on osoitus tapakulttuurin päälle lii-matusta juopumuksen teoreettisesta määri-telmästä. Tämän artikkelin toimijalähtöisen lähestymistavan perustana ovat yksittäiset ihmiset. Juopumusrikkomustilastoja vertai-lemalla voidaan tehdä tulkintoja kaupun-kien paheellisuudesta, mutta vasta nume-roiden takaa nähdään, ketkä olivat paheis-ta vastuussa. Kaupungit olivat kohtaospaik-koja, joissa vieraili säännöllisesti myös henkilöitä, jotka eivät olleet kaupunkien vakinaisia asukkaita.

Kriminalisoitu juopumus

Valtiovallan suhtautuminen alkoholinkäyt-töön on ollut jo pitkään lähtökohdiltaan negatiivista. Kirkkolaki vuodelta 1686 oli kuitenkin yksi harvoista ennen vuoden 1733 juopumusasetusta annetuista virallisista määräyksistä, jotka säätivät tietyissä yh-teyksissä päihtymyksestä rangaistuksen.⁴ Myyti alkoholin terveydellisistä vaikutuk-sista varsinkin suurina määrinä nautittuna sai kuitenkin vähitellen väistyä uusien nä-kemysten tieltä. Alkoholinkäyttö oli nähty itsessään turmiollisena, minkä lisäksi sen on katsottu johtavan myös muihin rikkomuk-siin. Vaikka syy-seuraussuhteista voidaan esittää eriäviä mielipiteitä, juopumusran-gaistusten ja muun sanktioidun toiminnan väliltä löytyy yhteyksiä. Esimerkiksi hami-nalainen ajuri Erik Kittunen sai juopumuk-sen ohessa rangaistuksen luvattomasta oluenmyynnistä, väkivaltaisuudesta, kun-nianloukkauksesta ja sapattirikoksesta.⁵

Silmin havaitun juopumuksen kriminali-sointi omana rikoksenaan juontaa Ruotsin valtakunnassa juurensa 1700-luvun alku-puolelle. Aloite juopumuksen kriminalisoin-nista oli ensimmäisen kerran esillä valtio-päivillä vuonna 1723, itse asetus juopumus-ta vastaan annettiin 17.4.1733. Päihtyneelle määrättiin rangaistukseksi ensimmäisellä kerralla viiden hopeataalerin, toisella ker-ralla kymmenen ja kolmannella kerralla vii-dentoista hopeataalerin sakko. Varojen puutteessa langetettu tuomio tuli suorittaa

muuntorangaistuksena. Sakkotuomion vaih-toehtoina oli joko vankeutta, vesileipävän-keutta riippuen rikkomusten määrästä tai häpeä- ja ruumiinrangaistuksia. Juopumus ei ollut enää vuodesta 1733 eteenpäin muu-ta rikosta lieventävä asianhaara, vaan juo-pumuksesta tuli määrätä siitä säädetty ran-gaistus.⁶

Juopumuksen kriminalisoinut asetus oli pohja uusille alkoholivalvontaa koskeneille käytänteille. Vuoden 1734 uuteen yleiseen lakiin ei asetettu juopumuksesta rangaistus-ta omana rikoksenaan, vaikka päihtymyk-seen otettiin kantaa lain eri yhteyksissä. Juopumus pyhäpäivisin määrättiin tuomit-tavaksi sapattirikoksena, vaikkei siihen oli-si liittynyt juopumuksen ohella muuta rik-ko-musta. Kirkkopaikka-käsitteen laajenta-minen toi myös uusia muotoja juopumus-rikkomuksiin, sillä kirkkomaahan voitiin lukea kuuluvaksi kirkon lisäksi koko kirk-ko-mäki, mahdolliset kirkkotuvat ja kirkko-ranta. Päihtymys kirkossa oli jo ennen juo-pumusasetusta paheksuttava olotila, mutta siitä rangaistuksen saaminen edellytti pää-osin, että juopunut henkilö oli häirinyt

4. Ks. esim. Laurentius Petri (1560) *Emoot drycken-skap. Några wigtiga orsaker, hwarföre alla menniskior sigh wachta skola för dryckenskap. Några insagor, som drinckare plägha förebära och swar ther uppå*, Stock-holm; Tryck j Stockholm aff Amund Laurentzson; Ar-thur Evers (1923) *Den svenska brännvinslagstifning-ens historia under frihetstiden till battväldets fall*, Lund; Glecpruska universitetsbokhandeln, 321–327.

5. Ari Turunen (1999) *Humalan henki. Eli juomata-pojen tarina*, Jyväskylä; Atena Kustannus Oy, 64–70; Heikki Ylikangas (1988) 'Selitys väkivaltaisuuden pe-rinteisesti korkeaan tasoon Suomessa', *Historiallinen Arkisto* 1988, 337; Veli Verkko (1944) *Alkohollagstif-ningens inverkan på brottsligheten i Finland: en sta-tistisk undersökning*, Helsingfors; Söderström; Ks. Marja Taussi Sjöberg (1981) *Brott och straff i Väster-norrland 1861–1890*, Umeå; Acta Universitatis Umen-sis, Umeå Studies in the Humanities, 63–64, 101, 144–145; Ann B. Tlusty (2004) 'Drinking, family re-lations, and authority in early modern Germany', *Journal of Family History*, Vol 29 No. 3, 257; Haminan raastuvanoikeuden pöytäkirjat (jatkossa HRO) 5.2.1734, Kansallisarkisto, Helsinki.

6. Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopu-musta Wastan (1733), II luku & IV luku, *Jos focu juowuxis jongu rioxen teke / hänelle ei pidä hänen juopumisens lievityxexi oleman / waan hänen pitä erit-täin juomisen / ja erittäin sen toisen rioxen täden / rangaistaman*, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. Peltonen (1997) 18; Mäntylä (1985) 61.

käytöksellään kirkollisia toimituksia tai muuta kirkkokansaa.⁷

Ruotsi oli 1700-luvulla lähes täysin agraarinen maa, jonka väestöstä valtaosa asui maaseudulla. Suomen puoleisessa osassa valtakuntaa kaupunkiasukkaiden määrä oli vain runsas viisi prosenttia väestöstä, Ruotsin puolella osuus oli muutamaa prosenttia suurempi.⁸ Maaseutualueilla vuoden 1733 juopumusasetuksen valvonta oli Ilkka Mäntylän mukaan papiston edustajien harteilla, mutta myös nimismiesten rooli oli huomattava. Valvontakoneiston ongelmana oli kontrollihenkilökunnan vähäisyys alueiden laajuuteen nähden. Verkko ei ollut kattava, vaikka yhteen olisi laskettu papiston lisäksi kaikki virkamiehet ja kruunun edustajat. Kaupunkiyhteisöissä tilanne oli maaseutuun verrattuna erilainen. Kaupungit olivat rajattuja, yleensä ottaen pieniä ja tiiviitä yhteisöjä, joissa alkoholinkäytön valvominen ja juopuneiden saattaminen vastuuseen teoistaan kuului lähinnä maallista kruunua edustaneille viranomaisille.⁹

1700-luvun alkupuolella ja puolessa välissä Lappeenranta oli Haminan alainen yhteisö. Alkoholinkäyttö ja päihtymys kuuluivat kaupunkikuvaan,¹⁰ mutta vasta silmin havaitun juopumuksen kriminalisoinnin jälkeen juopumussyytteitä alkoi esiintyä tuomioistuimessa taajaan. Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden alaisessa Lappeenrannan kämnerinoikeudessa ei käsitelty vuosien 1723–31 välillä yhtään juopumukseen liittyntä rikkomusta. Isonvihan jälkeisen ajan ensimmäinen juopumusoikeudenkäynti käytiin keväällä 1731. Syytettynä oli kapteeni Erik Beerman, joka oli saapunut istuntoa edeltäneenä pyhänä kirkkoon juopuneena ja aiheuttanut käytöksellään närkästyttä muussa kirkkoväessä.¹¹

Juopumusasetuksen voimaantumisen jälkeen Lappeenrannan kämnerinoikeudessa käsiteltiin vuonna 1733 kolmea juopumussyytettyä. Ajuri Lauri Kammoisen vakuutus vain yhdestä pienestä huikasta palovii-
naa ei kumonnut kahden todistajan havaintoa ajurista hoipertelemassa päihtyneenä pitkin katua. Samaan lopputulokseen päättyi leipuri Knut Loppran oikeudenkäynti. Loppra sai juopumussyytteen lisäksi hopea-

taalerin sakon poissaolosta oikeudesta, sillä hän ei ollut paikalla ensimmäisessä istunnossa, jossa hänen juopumustaan oli ollut määrä käsitellä. Ajuri Kammoisesta poiketen leipuri Loppra, ja naudanlihaa palovii-naryyppyyä vastaan jaellut venäläinen teurastaja eivät vedonneet nautitun alkoholin vähäiseen määrään tai muihin lieventäviin syihin. Tuloksena oli kaikille viiden hopeataalerin sakko ensimmäisestä juopumuskerasta.¹²

Juopumusrikkomusten määrässä tapahtui muutos 1730-luvun alun jälkeen, mikä on ymmärrettävää juopumusasetuksen astuttua voimaan. Kuten Ilkka Mäntylä toteaa, kysymys oli lähinnä asetuksen sisäänajovaiheeseen liittyneestä tarkasta valvonnasta.¹³ Haminaassa alkoholinkäytön kontrollointi käynnistyi heti vuodesta 1733, sillä raastuvanoikeudessa käsiteltiin loppuvuoden 1733 aikana kymmentä juopumusrikkomusta. Lappeenrantaan tehokkuus saapui pie-

7. Ks. Ruotsin Waltakunnan Laki, Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Waltiopäivillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja kehitysten kansa, jotka ovat voimassa Suomen Suuriruhtinaanmaassa (1877), Suomennos, Helsinki; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Rikoskaari 3. luku, *Kiroudesta ja sapatin rikkomisesta*, 4. § ja 5. §; Vilkuna (1995) 214–220; Mäntylä (1985) 61–63; Ks. Lappeenrannan kämnerinoikeuden pöytäkirjat (jatkossa LKO) 11.5.1731, 27.7.1731, Kansallisarkisto, Helsinki.

8. Oiva Turpeinen (1977) 'De finländska städernas folkmängd 1727–1810', *Historisk Tidskrift för Finland* 1977:2 (årg 62); Sven Lilja (1996) 'Städernas folkmängd och tillväxt. Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal', teoksessa Lars Nilsson (toim.), *Historisk tätortsstatistik utgiven av stads- och kommunhistoriska institutet. Del 2*. Stockholm; Oscar Nikula (1987) 'Stadsväsendet i Finland 1721–1875', teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Stadsväsendets historia i Finland*, Vanda; Finlands Stadsförbund, 119; Birgitta Ericsson (1977) 'De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580–1800)', teoksessa Grethe Authén Blom (toim.), *Urbaniseringsprocessen i Norden. Del 2. De anlagde städer på 1600–1700 tallet*, Oslo; Universitetsforlaget, 119–129.

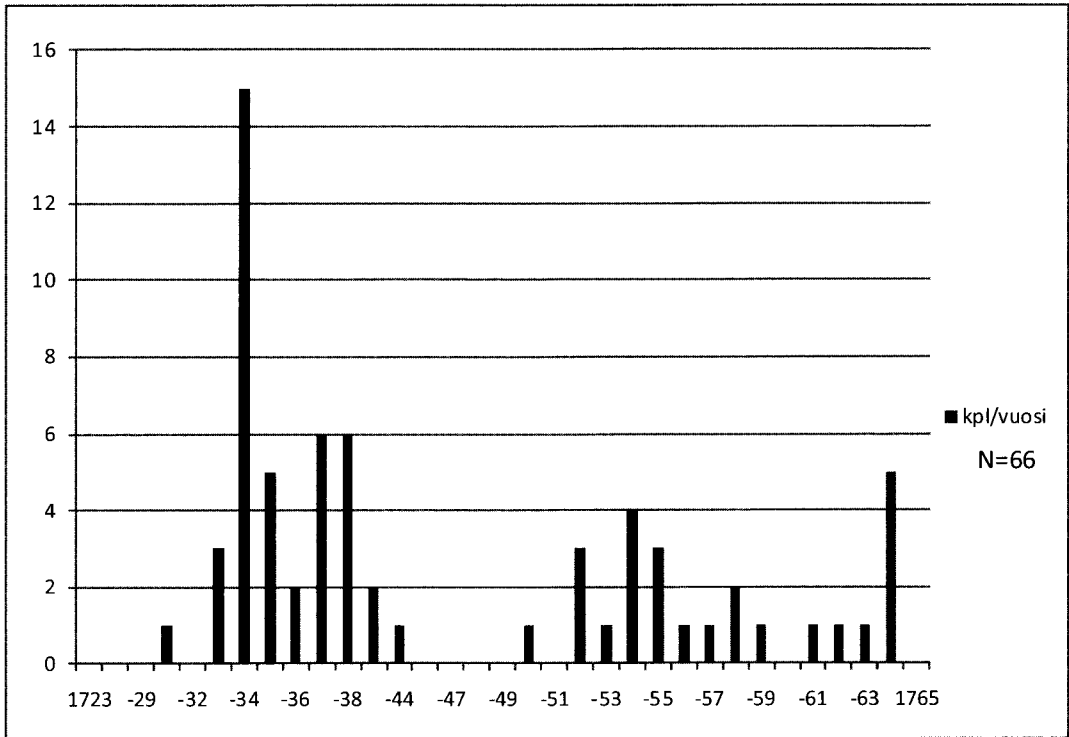
9. Mäntylä (1985) 63, 194–195; Peltonen (1997) 18–19; Vilkuna (1995) 234–235, 259–265.

10. Esim. LKO 4.1.1724, 21.2.1724, Kansallisarkisto, Helsinki.

11. LKO 11.5.1731, 27.7.1731, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. TAULUKKO I (*Juopumusta käsitelleet oikeustapaukset Lappeenrannan kämnerinoikeudessa 1723–1765*).

12. LKO 14.8.1733, 21.8.1733, 28.8.1733, Kansallisarkisto, Helsinki.

13. Mäntylä (1985) 185.

Juopumusta käsitelleet oikeustapaukset Lappeenrannan kämnerinoikeudessa 1723–1765¹⁵.

nellä viiveellä – seuraavana vuonna Lappeenrannassa esiinnousseet viisitoista juopumustapausta tekivät juopumuksesta vuoden yleisimmän rikosmuodon kaupungissa. Haminan raastuvanoikeudessa käsiteltiin vuonna 1734 puolestaan kahtatoista vastaavaa rikkomusta. Pikkuvihan jälkeinen aika Venäjän vallan alusta 1750-luvun vaihteeseen oli Lappeenrannassa juopumussyytteidensä osalta hiljaista, kunnes tilanne kääntyi jälleen toiseen suuntaan.¹⁴ Valtioyhteyden vaihtuminen rajaseudulla ei aiheuttanut muutoksia juopumusrikollisuuden valvonnan normatiivissa käytänteissä, vaan kaupunkien tuomioistuimet jatkoivat toimintaansa vanhojen Ruotsin ajan lakien ja asetusten mukaan.

Päihtyneet talonpojat

Juopumusasetuksen voimaantulon jälkeisten juopumusrikkomusten määrä oli vuosien 1733–39 Lappeenrannassa keski-

määrin yli viisi ja puoli juopumusoikeudenkäyntiä vuodessa, mikä on huomattavasti enemmän kuin vastaavan ajan Kokkolassa.¹⁶ Vuoden 1750 alkaessa juopumusrikkomusten määrän heilahdellessa niissä tapahtui myös sisällöllinen muutos. Kevättalvella 1750 kämnerinoikeudessa esiintyi juopumuksesta syytettynä Lappeen pitäjän Tirilän kylästä kotoisin ollut talonpoika Juho Niilonpoika Weisto. Talonpojan julkijuopotte- luan kaupungin kirkon rappusilla oli käsitel-

14. Ks. TAULUKKO I (*Juopumusta käsitelleet oikeustapaukset Lappeenrannan kämnerinoikeudessa 1723–1765*).

15. Vuosilta 1725–1728, 1730, 1740–1743 ja 1745 ei ole tuomiokirjoja. Taulukko sisältää niin juopumusrikkomukset, joista seurasi rangaistus kuin myös vapauttavaan päätökseen päättyneet tuomioistuin käsitellyt.

16. Vilkuna (1995) 266 (Taulu 9), vuosina 1734–42 oli Kokkolassa 27 juopumusoikeudenkäyntiä; Porvoon osalta ks. Mäntylä (1985) 195.

ty jo aiemmin Lappeen kihlakunnanoikeudessa, minkä tuomiovaltaan tapaus ei kuitenkaan kuulunut. Kämnerinoikeudessa Weiston selitys sydänvaivojen lääkitsemisestä alkoholilla ei vakuuttanut tuomioistuinta hänen syyttömyydestään.¹⁷ Tästä eteenpäin juopumuksesta syytettyinä eivät olleet enää kaupungin asukkaat, vaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ympäröivän maaseudun talonpojat.

Talonpoikien juopumussyytöksissä alkoholilla ja kirkolla oli Lappeenrannassa läheinen yhteys toisiinsa. Havainto 1700-luvun puolivälin Kokkolasta, että ”kirkkoon ei tultu juovuksissa”¹⁸, ei pätenyt Lappeenrannassa, jonne Lappeen pitäjän talonpoikia saapui päihtyneinä kaupungin ja pitäjän yhteiseen kirkkoon. Lappeenrannassa juopumuksesta syytetty talonpojat olivat kotoisin pääosin muutamien kilometrien päästä kaupungista, joten kaupunkiympäristö ja kirkkokäynnit eivät olleet maaseudun talonpojille suuria tapauksia.

Kirkon, talonpoikien ja juopumusrikkomusten välisen yhteyden ymmärrystä voidaan lähestyä maaseudun pari kertaa vuodessa kokoontuneiden käräjien kautta. Käräjät olivat kunakin vuodenaikana merkkitapauksia, joissa alkoholilla oli vahva rooli. Lappeenrannassa talonpoikien kirkkojuopumustapausten yhteydessä ei pidä kiinnittää huomiota kirkkoon paikkana, vaan nimenomaan kirkkomatkojen ajankohtiin. Talonpojille arkipyhien kirkonmenot eivät näytelleet harvojen kärjäkokoontumisten kaltaisia karnevaaleja, vaan säännölliset kirkkokäynnit paremminkin jäsensivät yhteisöllistä elämää.¹⁹ Talonpoikien kirkkojuopumukset keskittyivät valtaosin suuriin juhlapyhiin ja markkina-aikoihin. Markkinahulinat on helppo nähdä käräjien tapaisina väenkokouksina, eikä joulu- tai pääsiäispyhien kirkonmeininkien vertaaminen käräjien karnevaalitunnelmaan ole mahdotonta, vaikka juhlapyhät olivat markkinoista poiketen hengellistaustaisia vuodenkierron merkkipäiviä.

Yhtymäkohdat talonpoikien kirkkojuopumusten ja vuodenkierron merkkipäivien välillä tuntuvat käytetyn aineiston pojalta pätevilä. Tapakulttuurin käytänteisiin löy-

tyy kuitenkin myös muita selityksiä. Alkoholilla oli paitsi päihdyttävä, myös kehoa lämmittävä ravintoaine. Sydäntalvi joulukuusta pääsiäispyhiin on vuoden kylmintä aikaa, ja myös ajanjakso, johon talonpoikien kirkkojuopumusrikkomukset keskittyivät. Kustaa H. J. Vilkkuna ei ole tehnyt vastaavaa talonpoikien ja kirkkojuopumusten välistä aikakategorisointia 1700-luvun Kokkolasta, mutta yleisesti talonpoikien juopumusrikkomukset näyttävät keskittyneen siellä kesäkuukausiin. Vilkkunan havainto ankaran joulurauhan merkityksestä joulupyhien juopumustapausten estäjänä ei pätenyt Lappeenrannassa.²⁰

Kirkko otti pyhäpäiviin liittyneeseen alkoholinkäyttöön kantaa Lappeenrannassa keväällä 1748. Papisto suhtautui paheksuvasti kaupungissa pyhäisin varsinkin jumalanpalvelusten aikaan tapahtuneeseen viinanmyyntiin. Samankaltaiset ongelmat jatkuivat myös 1750-luvun kuluessa. Haminassa ongelmaa puitiin jo 1730-luvun puolessa välissä, kun kaupungin tullimiehen väitettiin myyneen piikansa kanssa olutta kirkonmenojen vielä jatkuessa.²¹

17. LKO 30.4.1750, Mikkelin maakunta-arkisto; Provinssikansliasta 12.4.1750 (kämnerinoikeus, saapuneet kirjeet), Mikkelin maakunta-arkisto; Vrt. Vilkkuna (1995) 309 (Taulu 14); Alkoholista osana kansanomaista lääkintää. Toivo Vuorela (1983) *Suomalainen kansankulttuuri*, Porvoo; WSOY, 712–713; Tlusty (2004) 255; Wolfgang Schivelbusch (1992) *Tastes of Paradise. A Social History of Spices, Stimulants, and Intoxicants*, New York; Pantheon Books, (Translated by David Jabobson), 152.

18. Vilkkuna (1995) 260, myös 258 (Taulu 7).

19. Kimmo Katajala (1995) 'Oliko talonpoika rivo säälli?', *Historiallinen Aikakauskirja* 1995:2, 99–106; Matikainen (2002) 81–83; Annika Sandén (2006) 'Kyrran, kvinnor och hierarkiernas dynamik', *Historisk Tidskrift* 2006:4 (126), 644–645; Vrt. Peter Aronsson (1992) *Bönder gör politik: Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680–1850*, Bibliotheca Historica Lundensis 72, Lund; Lunds University Press, 136–139.

20. Vilkkuna (1995) 308–310.

21. LKO 6.4.1748, Mikkelin maakunta-arkisto; Myös LKO 6.9.1748, 23.2.1750, 23.8.1751, Mikkelin maakunta-arkisto; Provinssikansliasta (kämnerinoikeus, saapuneet kirjeet) 14.5.1745, Mikkelin maakunta-arkisto; Maistraatille (kämnerinoikeus, kirjoitusteet) 14.9.1749, 21.6.1750, Mikkelin maakunta-arkisto; HRO 5.7.1735, Kansallisarkisto, Helsinki; Pentti Laasonen (1967) *Pohjois-Karjalan luterilainen kansankulttuuri Ruotsin*

Kirkot olivat julkisia tiloja samoin kuin kaupunkien tuomioistuimet. Kirkkojuopumusten ja vuodenkierron merkkipäivien välistä yhteyttä Lappeenrannassa tukee se, että jumalanpalveluksista poiketen kaupungin kämnerinoikeudessa ei esiinnytty päihtyneenä 1720–1760-lukujen aikana. Tuomioistuimeen tultiin vain tarvittaessa ajankohdasta riippumatta, eikä sinne saapuminen ollut talonpojille kirkkokäyntien kaltainen kollektiivinen tapahtuma. Kaupunkien tuomioistuimissa olot olivat paikoin vaatimattomat, mutta tilojen vakinaisuus, oikeuden läheisyys ja jatkuva läsnäolo tekivät niistä paikkoja, joissa ei sopinut esiintyä juopuneena. Tosin soveliasta tai ei, Haminassa vartiomies Heikki Yrjönpojan todettiin olevan silmin havaiten juovuksissa kesken raastuvanoikeuden istunnon.²²

Tavoiltaan parantumattomat miehet ja pahoinvoivat naiset

Kirkkojuopumusten ohella toinen alkoholinkäytön ongelmamuoto Lappeenrannassa ja Haminassa olivat moninkertaiset juopumukset. Lappeenrannan kämnerinoikeuden toteamus tavoiltaan parantumattomasta, jo kolmesti juopumuksesta tuomitusta ajuri Lauri Kammoisesta, ja ajurille langetettu rangaistus nelinkertaisesta juopumuksesta eivät jääneet yksittäisiksi kuriositeeteiksi.²³ Ajankohdaltaan moninkertaiset päihtymykset painottuivat juopumusasetuksen alkuaikoihin 1730-luvun puolivälistä kohti vuosikymmenen loppua.

Haminassa tilanne oli moninkertaisten juopumusten osalta tytärkaupunkia hieman valoisampi. Tosin myös porvari Zachris Tillsnerin kaksinkertainen juopumus vuoden 1733 lopulla ja mittaaaja Paavo Erkinpojan (esiintyy myös nimellä Paavo Sigfridinpoika) syyllistyminen viisinkertaiseen juopumukseen vuoden 1735 lopulle tullessa kertovat toistuvasta säädösten rikkomisesta. Haminana vähäväkisemmässä Lappeenrannassa rikoksen uusijoita oli kuitenkin enemmän. Syytökset moninkertaisista juopumuksista kohdistuivat lähes poikkeuksetta ammatinharjoittajiin, kuten mittaaajaan, ajuriin, kirvesmieheen ja leipuriin. Syynä tähän oli kenties henkilöiden toistuva esilläolo yhtei-

sön arjessa, mutta myös huoli työn luotettavuuden vaarantumisesta, jos työtä tehtiin juopumuksen ja väkivaltaisten puuskien saattelemana.²⁴

Esimerkkien perusteella juopumus näytätty miehisenä rikosmuotona. Naisten osuus syytettyjen penkillä oli miehiä pienempi, mutta myös naiset käyttivät alkoholia. Lappeenrannassa leski Brigita Antintytären ja hänen tyttärensä illanvietto oli kulunut paloviinaa nauttien. Kämnerinoikeudessa Brigitan tilannetta ei parantanut epäily väkivallasta poikapuoltaan kohtaan. Rajaratsastajan lesken kirkkojuopumus Lappeenrannassa, kuten myös piika Karin Martintytären pahoinvointi ja oksentelu kirkossa sunnuntaina jumalanpalveluksen aikana kertovat alkoholin koko yhteiskunnan läpäisseeestä roolista.²⁵ Edellisiä heikommissi eivät jääneet Haminassa vaimot Brita Jaakontytär, Elisabetha Lind ja Dorothea Kock tai piika Maria Matintytär, jotka kukin saivat tuomiot silmin havaitusta juopuneisuudesta.²⁶

Esiteollisessa yhteiskunnassa oikeus viinan nauttimiseen ja alkoholinkäyttöön oli pohjimmiltaan miehillä, jotka pystyivät itse elättämään itsensä. Patriarkaalinen vallankäyttö rajoitti naisten, nuorten ja palkollisten mahdollisuuksia nauttia alkoholia, mutta ei tehnyt sitä mahdottomaksi. Naisten näkymättömyys tuomiokirjoissa osoittaa sen, että naisen elämä rakentui kotipiirin ympärille, joten myös alkoholin nauttiminen tapahtui usein yksityisessä ympäristössä. Maaseutuun verrattuna kaupungit tarjo-

vallan aikana, Helsinki; Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 72, 241–242.

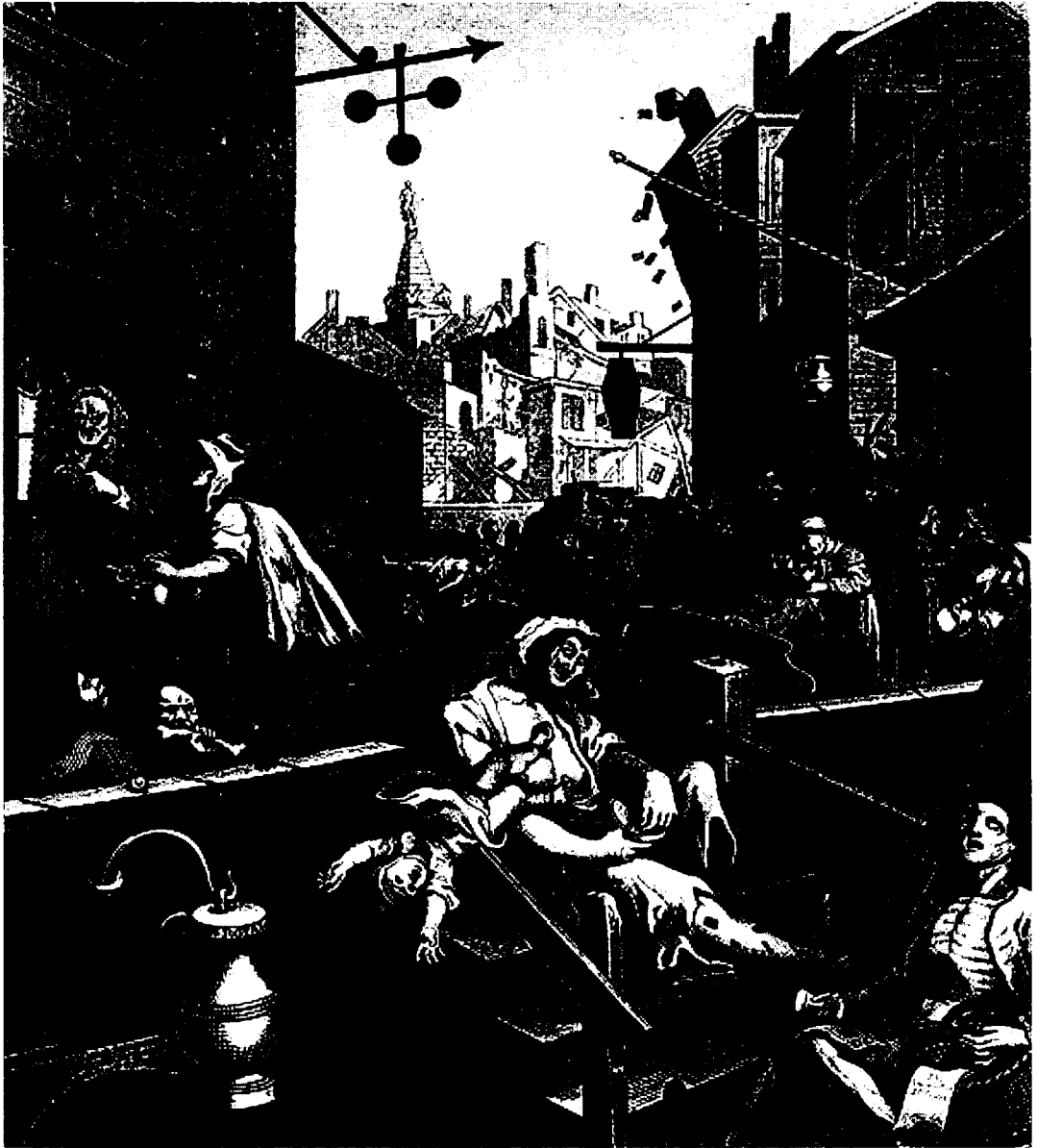
22. HRO 19.4.1735, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. Vilkuna (1995) 210.

23. LKO 26.11.1734, Kansallisarkisto, Helsinki, *Så har han doch eij bättrat sig däråf utan förleden wecka vid ett tillfälle åter varit drucken*.

24. HRO 13.10.1733, 2.10.1735, Kansallisarkisto, Helsinki; Juopumusrikkomusten ja väkiluvun riippuvuudesta ks. Mäntylä (1985) 185–186; Esim. HRO 3.8.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Vrt. Schivelbusch (1992) 148–149.

25. LKO 19.4.1764, 8.3.1754, 12.4.1754, 11.7.1754, 20.3.1755, 8.11.1754, Mikkelin maakunta-arkisto.

26. HRO 25.8.1733, 11.10.1733, 24.7.1734, 16.10.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Myös esim. HRO 17.5.1736, Kansallisarkisto, Helsinki.

Hogarth's Gin Lane. Englantilainen kuparipiirros 1700-luvun niin sanotun paloviinaepidemian tuhoamasta maailmasta. "Ginikuja" kuvaa väkivaltaa, sortuvia taloja, lapsensa pudottavaa äitiä, itsemurhia ja kukoistavaa panttilainausta. Schivelbusch (1992) 154.

sivat kuitenkin houkutusiksi ja mahdollisuuksiksi julkiseen alkoholinkäyttöön, eikä naistenkaan ollut helppo kieltäytyä viinan nautinnoista.²⁷

Esiteollisen ajan koti-, perhe- tai ystäväpiirissä tapahtunut alkoholinkäyttö ei ole

27. Viikuna (1995) 270–281, 291, 298; Lucia Zedner (1991) 'Women, Crime, and Penal Responses: A Historical Account', *Crime and Justice*, Vol. 14 (1991), 316–318. Apo (2001) 384–385; Satu Apo (1995) 'Viina, valta ja agraarinen perhe', *Alkoholipolitiikka 1995:6*; Beat Kümin (1999) 'Useful to have but, difficult to govern. Inns and taverns in early modern Bern and Vaud', *Journal of Early Modern History* 1999:3, 158–

saanut lähteistöissä juuri sijaa, sillä juopumussyytteet liittyvät lähes poikkeuksetta julkisiin tiloihin, kuten kirkkoihin, toreihin ja katuihin. Kaupunkiyhteisöissä julkisen tilan merkitys juopumuksesta kiinnijäämisen paikkana korostui, mutta myös poikkeuksia löytyy. Lappeenrannassa leipuri Knut Loppra tunnusti elokuussa 1733 nauttineensa paloviinaa Pärtytlin päivänä (24.8.) omassa kodissaan. Vajaan puolen vuoden kuluttua leipuri joutui jälleen myöntämään juopotelleensa kotonaan. Leipurin seurana ryyppyjä oli lauantaiaamuna kallistellut hänen vaimonsa, joka kaupunginpalvelijoiden mukaan oli yhtä juovuksissa kuin miehensä.

Alkoholin kotinautiskelu ei ollut norminsäättäjien taholta hyväksytympää tai lievemmin rangaistua kuin julkijuopottelu. Yksityisessä piirissä tapahtuneiden juopumuksesta kiinnijäämistä vähäistä määrää selittää se, että kotinautiskelua oli vaikea valvoa varsinkin maaseudulla, mutta myös kaupunkiyhteisöissä. Toisaalta kyse oli käytännön tapakulttuurista, eli yhteisön sisäisestä yksityisen alkoholinkäytön hiljaisesta hyväksymisestä. Kotipiirin alkoholinautiskelusta ei nostettu meteliä, mikäli väkijuomien maistelu ei tuottanut oheisilmiöinä ympäröintä yhteisöä häirineitä ongelmia. Todistajien löytäminen ei ollut itsestään selvyyttä edes julkijuopumusten yhteydessä. Lappeenrannassa kirkkoherra epäili useamman henkilön syyllistyneen päihtymykseen pääsiäiskirkossa, mutta todistajan hän löysi vain yhdelle rikkomukselle.²⁹

Valvojat ja valvonta

Lakiteknisesti katsoen juopumuksen kriminalisoinut asetus erotti päihtymyksen omaksi rikoksekseen, mutta taustalla oli kruunun pyrkimys säädellä alamaisten käytöstä ja sivilisoida julkisia tiloja. Juopumusasetuksesta löytyy suoria viittauksia nykyisessä mielessä kansanterveyttä korostavaan ajattelumalliin, mutta 1700-luvun kontekstissa alkoholinkäytön kurinalaistamista ei voi tulkita alamaisten hyvinvointiin keskittyvän ideologian kautta.³⁰ Rajoituksissa oli ensisijaisesti kyse keskusvallan legitimiteetistä ja järjestyksen säilyttämisestä. Järjestysaspektia kruunun tavoitteena tukee se, että juopu-

neet jäivät kiinni kaupungeissa etupäässä kruunun virkamiesten toimesta kaupunginpalvelijoista nimismiehiin ja viskaaleihin.³¹ Esimerkiksi kirkkojuopumuksesta kiinnijääminen oli vuodenajasta riippumatta yhteydessä valvonnan kiristymiseen väen kerääntymässä jumalanpalvelukseen.³²

Vaikka juopumussyytteiden nostaminen jakautui Lappeenrannassa useille virkamiehille, viskaali Petter Pomoeliuksen merkitys oli huomattava säädöksen alkuaikojen valvonnassa. Kämnerinoikeudessa vuonna 1734 käsitellyistä viidestätoista juopumusrikkomuksesta kahdeksassa toimi haastajana viskaali Pomoelius. Haminassa viskaali Petter Diurstedtin valvova rooli oli vielä lappeenrantalaista virkaveljeäkin merkittävämpi. Haminassa vuoden 1733 aikana käsitellyistä kymmenestä juopumussyytteestä seitsemässä oli haastajana viskaali Diurstedt.³³ Viskaalista johtuen kaupunginpalvelijoiden rooli juopumusrikkomusten valvojina oli Haminassa heikompi kuin Lappeen-

159; Gunther Hirschfelder (1999) 'Women's Drinking Usages on the Eve of the Industrial Revolution. The Example of Manchester', teoksessa Marjatta Hietala & Lars Nilsson (toim.), *Women in Towns. The Social Position of Urban Women in Historical Context*, Studia Historica 60, Helsinki; Vrt. Marja Taussi Sjöberg (1981) 61, 101; LKO 26.8.1735, 29.8.1735, Kansallisarkisto, Helsinki.

28. LKO 28.8.1733, 31.8.1733, 12.2.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Myös esim. LKO 9.5.1738, Jyväskylän maakunta-arkisto.

29. Kumin (2005) 13–14; Tlusty (2004) 268–269; Ks. Marc Boone & Heleni Porfyriou (2007) 'Markets, squares, streets: urban space, a tool for cultural exchange', teoksessa Donatella Calabi & Stephen Turk Christensen (toim.), *Cultural Exchange in Early Modern Europe. Volume II. Cities and Cultural Exchange in Europe 1400–1700*, Cambridge; Cambridge University Press, 239; Kirkkoherra Anders Langellille (kämnerinoikeus, kirjeistoet) 26.4.1764, Mikkelin maakunta-arkisto.

30. Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopumusta Wastan (1733), Esipuhe, *Ilman sitä että be ylönpaltisen elämäns kautta terweydens turmelewat / ja monencaldaiset rumiben kiwut ja taudit päällens cartuttawät / ja sillä tawalla wiimein elämäns itse lyhentäwät*, Kansallisarkisto, Helsinki; Tlusty (2004) 254; Lindström (2003) 11–12.

31. Ks. Pentti Laasonen (1991) *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808*, Porvoo; WSOY, 169; Vilkkuna (1995) 234–235, 259.

32. Mäntylä (1985) 180; Vilkkuna (1995) 261.

33. HRO 8.8.1733, 15.8.1733, 25.8.1733, 11.10.1733 (x2), 13.10.1733, 21.11.1733, Kansallisarkisto, Helsinki.

rannassa. Kruunun asettamien säädösten valvojien asema oli kaupunkiyhteisöissä ajoittain haastava. Lakia tuli valvoa joka tilanteessa, joten Haminan kaupunginpalvelija toimi kantajana myös vaimonsa juopumusrikkomusepäilyyn yhteydessä.³⁴

Kustaa H. J. Vilkinson tuomiokirjadiskursiin perustama tulkinta nimismiesten vastentahtoisesta esiintymisestä juopumustausten syyttäjinä palkkiorahoista huolimatta ja Ilkka Mäntylän toteamus nimismiehistä paloviinan salapolttotapausten paljastajina palkkiorahojen toivossa ovat keskenään ristiriitaisia.³⁵ Juopumuksesta lankeavien sakkorahojen kiihokearvo on kuitenkin kyseenalaistettava syyteperusteena, sillä kuten myöhemmin osoitan, sakkotuomiot muuntuivat varsin säännöllisesti muiksi tavoiksi hyvittää rangaistus. Sakkorahojen vähäistä painoarvoa selittää myös yksityishenkilöiden pieni osuus juopumusrikkomusten haastajina Lappeenrannassa ja Haminassa, vaikka ilmiantaja sai osansa syylliseksi todetun henkilön sakkosummasta.³⁶

Tulkinta maaseudun virkamiesten kanoista juopumuksesta syyttämää henkilöitä kohtaan ei myöskään saa tukea Lappeenrannasta.³⁷ Vaikka juopumusrikkomusten haastajat olivat Lappeenrannassa poikkeuksetta kruunun virkamiehiä, on syytä uskoa, etteivät päihtymystapausten paljastumiset olleet pelkän valvonta-aktiivisuuden tulosta. Osa rikkomuksista päättyi viranomaisten korviin myös tarkoitushakuisesti. Todellisuudessa juopumuksen ilmiantaja ja tapauksen oikeuteen tuoja saattoivat olla kaksi eri henkilöä, mahdolliset ilmiantajat eivät saaneet tai halunneet nimeään esiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Ulkoisesta yhtenäisyydestä huolimatta paikallisyhteisöt ja jopa kotitaloudet olivat sisäisesti ristiriitaisia. Kanssaihmissen suorat ilmiannot olivat kuitenkin yhteisön sisäisen moraalin vastaisia, joten paljastukset ulotettiin viranomaisten korviin tarpeen vaatiessa kiertoitettuna pitkin. Esimerkiksi Lappeenrannassa räätälin kisällin juopumussyytteen haastajana toimi viskaali Petter Pomoel räätälimestarin ilmiannosta.³⁸

Alkoholinkäytön tarkkailijoilla oli myös valvojansa, sillä kruunun ja alamaisten vä-

lissä toimineiden henkilöiden elämä oli valvottua paitsi kruunun myös alamaisten taholta. Lappeenrannan kaupunginpalvelija erotettiin toimestaan keväällä 1745, koska hoitamattomat työt ja viranhoito juopuneena eivät vastanneet toimenkuvan vaatimuksia. Lappeen kihlakunnan poliisitoimen haltija lääninkivalteri oli jo 1730-luvun puolella välissä vastaavassa tilanteessa. Lääninkivalteri jatkoi kuitenkin virassaan, sillä viskaali Pomoeliuksen virkaveljeensä kohdistamille syytteille ei löytynyt riittäviä todisteita.³⁹

Kruunun kontrollihenkilökunnan toimintaan kohdistui Lappeenrannassa kritiikkiä pitkin 1700-lukua. Teurastaja Mats Liflander vihjasi viskaali Petter Pomoeliuksen myyneen hänelle paloviinaa, juottaneen hänet humalaan ja lopuksi nostaneen syytteen hänen juopottelustaan. Pomoeliuksen toimet eivät joutuneet tutkimusten kohteeksi, mutta myöhemmin viskaali oli syytettyjen penkillä vastaamassa muun muassa kunnioituksen puutteestaan tuomioistuinta kohtaan. Kaupunginpalvelija Carl Bongin ura päättyi 1750-luvun lopulla varkausrikkomukseen syyllistymiseen, minkä jälkeen häntä ei katsottu enää kykeneväksi hoitamaan tehtäviään. Uuden kaupunginpalvelijan valintakriteereiksi asetettiin rehellisyys, raittius ja ruotsin kielen taito.⁴⁰ Haminassa vastaavia

34. HRO 16.10.1734, Kansallisarkisto, Helsinki.

35. Vilkinson (1995) 235; Mäntylä (1985) 116–118.

36. Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopumusta Wastan (1733), IX luku, *Caici ne sackorabat, jotka tämän asetuxen jälkeen langewat, jaetan cahtia päälle candajan ja seuracunnan eli pitäjähän waiuasten kesken*, Kansallisarkisto, Helsinki; Mäntylä (1985) 61–62; Ks. esim. LKO 21.3.1738, Jyväskylän maakunta-arkisto.

37. Mäntylä (1985) 186–187.

38. Seppo Aalto (1996) *Kirkko ja kruunu siveellisyysden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*, Bibliotheca Historica 12, Helsinki; SHS, 201; Ks. Boone & Porfyriou (2007) 237–240; LKO 9.5.1738.

39. Maistraatilta (kämnerinoikeus, saapuneet kirjeet) 16.2.1745, 2.3.1745, 4.3.1745, 25.5.1745, Mikkelin maakunta-arkisto; LKO 23.8.1734, Kansallisarkisto, Helsinki.

40. LKO 25.8.1738, Jyväskylän maakunta-arkisto; Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegio, akti n:o 194, Kansallisarkisto, Helsinki; LKO 15.4.1759, 11.5.1759, Mikkelin maakunta-arkisto; Maistraatilta

ongelmia esiintyi vähemmän, vaikka ahkeran haastemiehen viskaali Petter Diurstedtin väitettiin syyllistyneen pääsiäispyhinä juopumukseen.⁴¹

Todistettavasti syyllinen – tai syytön

Julkinen alkoholinkäyttö ja sen seurausten osoittaminen eivät olleet varsinkaan miehille häpeä. Juopuneet toimivat usein käytöksellään itsensä ilmiantajina, kuten tapahtui kirkon sakaristossa jumalanpalveluksen jälkeen rymynneelle ja paikalla olleen kirkkovaen kanssa riitaa haastaneelle lappeelaiselle talonpojalle. Rettelöintiä seurasi haaste tuomioistuimeen, jossa talonpojan todettiin olleen silmin havaitusti päihtynyt. Myöskään apologistan alkoholin nautiskelu ei sujunut Lappeenrannassa rauhallisesti, sillä viskaalin mukaan keskellä päivää juopotellut apologista oli pitänyt kovaa ääntä ja oli ollut niin humalassa, että kaikki pystyivät toteamaan sen omilla silmillään.⁴²

Juopumus oli esiteollisella ajalla hankala todistaa, sillä mikäli syytetty kielsi juopuneisuutensa, päihtymys tuli osoittaa todistajien ja todisteiden avulla jälkikäteiskontrollina. Epäilyt ja päihtymystä koskeneet syytteet eivät olleet aina selviä. Tuomioistuimissa käsiteltiin myös kanteita, joissa oli kyseenalaista, olivatko syytetty todellisuudessa olleet humalassa. Normin valvonta oli tarkkaa, joten pelkkä poikkeava käytös saattoi johtaa haasteeseen tuomioistuimeen. Lappeenrannassa talonpoika Nuutti Nuutinpöika Partanen oli laskenut alleen kirkon penkissä jumalanpalveluksen aikana. Partanen kielsi kuitenkin ehdottomasti syytteet juopumuksesta ja kertoi tapahtumaan olleen syynä täysin muut häntä jo lapsuudesta asti vaivanneet tekijät.⁴³

Talonpoika Heikki Martinpoika Revon vaimon poikkeava käytös kirkossa ja sopimaton kielenkäyttö papin saarnan aikana herättivät myös huomiota. Kaupunginpalvelija ei viitannut syytteessään suoraan juopumusrikkomukseen, mutta jutussa oli paljon samoja elementtejä kuin esiintyneissä juopumusepäilyissä. Talonpojan vaimo vapautui lopulta rangaistusvaatimuksista kahden todistajan perusteella, joiden mukaan

Elisabet Petterintytär ei ollut ollut enää pitkään aikaan täysin kiinni tässä maailmassa. Vastaavasti talonpoika Heikki Pysing vapautettiin kirkkojuopumus-syytteistä, sillä kaupunginpalvelija ei pystynyt todentamaan väitettään Pysingin juopumuksesta. Samoin hanslankari Juho Polak vapautui syytteistä, vaikka hän oli ollut kasvoiltaan tavanomaisista punakampi.⁴⁴

Kämnerinoikeus katsoi vain kerran todistetun juopumusrikkomuksen läpi sormien. Tämä tapahtui venäläisen porvarin Iwan Wasiliofin työmiehen (arbetskarl) Steffan Juffain kohdalla. Vastikään Lappeenrantaan saapunut Juffai kertoi tulkkina toimineen Wasiliofin välityksellä, ettei hän ollut tietoinen juopottelun laittomuudesta, eikä hän toisaalta ollut metelöinyt lainkaan. Kämnerinoikeuden mukaan syytetty ei pystynyt varattomuutensa vuoksi maksamaan juopumuksesta tulevia sakkoja, eikä tuomioistuin toisaalta katsonut sopivaksi istuttaa Juffait vierasuskaisena (främmande religion) kirkon edessä. Seurauksena oli ukaasi sakoista, mikäli Juffai ei parantaisi jatkossa tapojaan.⁴⁵ Juffain rauhallisuus katsottiin tekoa lieventäväksi asianhaaraksi, sillä juopumus-

(kämnerinoikeus, saapuneet kirjeet) 30.4.1759, 6.11.1759, 13.11.1759, Mikkelin maakunta-arkisto; Ks. Otto Hjalmar Granfelt (1931) 'Rättskipningen i Gamla Finland under ryska tiden (1721–1811)', *Tidskrift, utgiven af Juridiska Föreningen i Finland 1931*, 298.

41. HRO 15.5.1736, 17.5.1736, 19.5.1736, 23.6.1736, 25.6.1736, Kansallisarkisto, Helsinki.

42. Vilku (1995) 290; LKO 20.3.1755, Mikkelin maakunta-arkisto; LKO 14.9.1734, Kansallisarkisto, Helsinki.

43. LKO 8.11.1755, 8.1.1756, Mikkelin maakunta-arkisto, [...] *det han ifrån barnadomet haft det fehl at han intet sitt watte bälla kan utan mäste utflyta hwaraast hälst de honom påkommer, men säger doch sådant för ingen*...].

44. LKO 18.7.1754, 20.3.1755, Mikkelin maakunta-arkisto, [...] *Elisabet ändå från sidsta fredslutet varit förryckter till sine sinne så at hon dageligen ylar utan at något arbete utmäta*; LKO 21.3.1738, Jyväskylän maakunta-arkisto; Myös esim. HRO 4.8.1733, 8.5.1736, Kansallisarkisto, Helsinki; LKO 23.8.1734, 1.8.1735, 12.8.1735, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. Laasonen (1967) 234–240.

45. LKO 28.6.1737, Jyväskylän maakunta-arkisto; Venäläisyydestä 1700-luvun Lappeenrannassa. Ks. Antti Rähä (2008) 'Främmande men bekanta? Synen på ryskhet i Villmanstrand efter ofrederna på 1700-talet', *Historisk tidskrift för Finland 4/2008 (Årg 93)*, 405–407, passim.

tapauksiin liittyi päihtymisen ohessa usein myös muuta häiritsevää käyttäytymistä.⁴⁶

Juopumus oli 1730-luvulta eteenpäin itsessään rikos, mutta samalla se saattoi olla vain osa tapausvyyhtiä. Lappeenrannassa kauppias Erik Pihlin ja kirvesmies Juho Juhonpojan Purdosen välinen kunnianloukkauskiista päättyi sopuun, kun kauppias antoi kirvesmiehen herjat pulipäästä ja nuijapästä anteeksi. Myös Haminassa tuomioistuimien hyväksyi vastaavassa tilanteessa osapuolten saavuttaman sovun. Kummassakaan tapauksessa tuomioistuimet eivät kuitenkaan jättäneet rangaistuksetta ilmi tulleita juopumusrikkomuksia.⁴⁷ Tuomioistuimien selvitti Lappeenrannassa tarkasti myös lappeelaisen talonpojan tapaturmaisen kuoleman ja mahdollisen juopumuksen yhteyttä. Hautaaminen pyhän kirkkomaan ulkopuolelle merkitsi häpeää, joka kohdistui vainajan ohella myös kuolleen omaisiin. Hautaus ilman kristillisiä menoja kertoi haudatun henkilön kunnian, vaikka kristillinen hautaus siunattuun maahan ei ollut 1700-luvun alkupuolella vielä täysin vakiintunut tapa Ruotsin valtakunnan itäisimmissä osissa.⁴⁸

Kolme huikkaa ja vesileipärangaistus

Juopumuksen kriminalisoinut asetus määräsi päihtymyksestä rangaistukseksi sakkoja, mutta juopumuksesta tuomitun henkilön kykenemättömyys maksaa sakkonsa merkitsi muuntorangaistusta eli muita keinoja sovittaa langetettu tuomio. Haminassa määrätty muuntorangaistukset painottuivat häpeä- ja ruumiinrangaistuksiin, joten ensimmäistä ja toista tuomittua juopumuskertaa seurasi yhden tai kahden sunnuntain jalkapuuraus. Kolmannesta juopumuskerrasta eteenpäin rangaistuksena oli raippoja. Mittaaja Paavo Erkinpoika sai rangaistukseksi neljännenstä juopumuksesta kahdeksan paria raippoja, viidennestä juopumuksesta kuusitoista paria raippoja ja kuudennesta juopumuksesta kaksikymmentä paria raippoja. Rangaistukset viisin- ja kuusinkertaisesta juopumuksesta Paavo Erkinpojalle määräsi juopumusasetuksen mukaisesti raastuvanoikeuden sijaan Turun hovioikeus.⁴⁹

Lappeenrannassa juopumusrikkomuksista langetetut muuntorangaistukset painottuivat Haminasta poiketen vapausrangaistuksiin. Mikäli rangaistut henkilöt eivät pystyneet hyvittämään rikkomustaan rahalla, oli muuntorangaistuksena pääosin vankeutta ja useampikertaisesta juopumuksesta vankeutta vedellä ja leivällä. Toisin kuin Haminassa, kämnerinoikeuden pöytäkirjaan kirjattiin tällöin lähes säännöllisesti syytetyn kykenemättömyys sovittaa rikkeensä rahalla ("[...] böter med penningar eij förmår betala"). Kykenemättömyys rahasuoritukseen voi viitata köyhyyteen, mutta toisaalta se kertoo käteisen rahan puutteesta, ei varttumuudesta.⁵⁰ Lain mukaan langetettuja rangaistuksia ei voinut kärsiä ruumiillaan, mikäli syytetyn varat riittivät sakkoihin. Rahojen tuli kuitenkin riittää sakkoihin täysimääräisinä, muuten koko rangaistus tuli kärsiä muuntorangaistuksena.⁵¹

Oikeusistuinten käytännössä oli esiteollisella ajalla paikallisia painopiste-eroja, vaikka ne noudattivat yhteistä lainsäädäntöä.⁵² Lappeenrannassa leipuriporvari suo-

46. Mäntylä (1985) 195.

47. LKO 3.2.1747, 6.2.1747, Mikkelin maakunta-arkisto; HRO 14.10.1734, 9.11.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. myös esim. LKO 16.7.1754, 18.7.1754, Mikkelin maakunta-arkisto.

48. LKO 2.10.1736, Jyväskylän maakunta-arkisto; Ks. Toivo Nygård (1994) *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*, Studia Historica Jyväskyläläisiä 50, Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto, 28, 111–112; Sandén (2006) 645; Laasonen (1967) 281–282.

49. HRO 4.12.1734, 4.10.1735, Kansallisarkisto, Helsinki; Haminan raastuvanoikeus, saapuneet päätökset (Turun hovioikeus) 22.2.1738, Mikkelin maakunta-arkisto; Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopumusta Wastan (1733), II luku, Kansallisarkisto, Helsinki.

50. Ks. Bo Franzén (1998) *Sturetidens monetära system. Pant eller penningar som information i köpstaden Arboga*, Stockholm; Almqvist & Wiksell International, 181–182.

51. Ruotsin Waltakunnan Laki, Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Waltiopäivillä vuonna 1734, Rangaistuskasari, 5 luku, 7§, *Jos sakoitettu voipi sakon maksaa, vaan tabtoo ennestin kärsiä ruumiillansa, niin älköön sitä sallittako, vaan otettakoon sakko täysin hänen omaisuudestansa. Joka ei voi täysin maksaa, kärsiköön ruumiinrangaistuksen kaikesta.*

52. Ks. Petri Karonen (1998) *Väkivalta, kunnia ja oikeuskulttuurit Pohjanmaan kaupungeissa pubdasoppisuuden ajalla. Kokkola ja Vaasa 1620–167*, <http://educa.kpnet.fi/KPKEKO/CHYDENI/anders/digiluku/PETRIK/KAROALKU.HTM>; Petri Karonen (2003) 'De

ritti kolmannesta ja neljänestä juopumus-kerrasta saamansa rangaistukset varojen puutteessa kahdeksan ja neljäntoista päivän vesileipävankeutena linnoituksen vankilassa.⁵³ Ajuri Lauri Kammoin suoritti leipurin tavoin neljänestä kiinnijäämisestä määrätty sakot muuntorangaistuksena neljäntoista päivän vankeutena vedellä ja leivällä. Vankila kutsui myös kirvesmies Hannu Himaista syksyllä 1739, kun hän suoritti saamansa sakot kolminkertaisesta juopumuksesta vapausrangaistuksena. Myöskään talonpoika Paavo Eskonpojan rahat eivät riittäneet sakoihin, joten kirkkojuopumus yhdistettynä sapattirikokseen piti Paavo Eskonpojan kaksitoista päivää vankilassa vedellä ja leivällä.⁵⁴

Tuomioiden erilainen toimeenpano sakoista vapaus- tai ruumiinrangaistuksiin ei heijastunut eroina paikalliseen alkoholinkäyttöön. Rangaistusten muoto ei anna suoraa vastausta kysymykseen, miksi juotiin, eikä lappeenrantalaisesta ja haminalaisesta alkoholinkäytöstä löydy piirteitä, jotka määrittäisivät tuomioiden erilaisen toimeenpanon mukaan. Rangaistusmuodosta riippumatta alkoholinkäyttö ja siihen usein liittynyt häiriökäyttäytyminen jatkuivat. Täytäntöönpanon problematiikan havaitsi myös Lappeenrannan kämnerinoikeus, joka tiedusteli 1760-luvun puolivälissä maistraatilta tulisiko sen rangaista maksukyvyttömiä juopumuksesta tuomittuja henkilöitä jatkossa ruumiinrangaistuksella vai vesileipävankeudella.⁵⁵ Alkoholinkäytön riippumattomuus annetuista sakoista tai muunnetuista rangaistusmuodoista kertoo, että useampiker- taisten rangaistusten tuottamasta häpeästä huolimatta päihtyminen oli alkoholiriippu- vaisille kaupunkilaisille tärkeämpää kuin henkilökohtaisen kunnian varjelu.

Juopumussyytteiden yhteydessä syyllis- tyminen alkoholinkäyttöön kiistettiin vain harvoin, mikä oli osoitus alkoholin osasta arjessa. Lappeenrannassa majakanhoitajan antama lausunto oli yksiselitteinen, sillä hän ei halunnut antaa tuomioistuimelle minkäänlaista selvitystä alkoholinkäytös- tään ("[...] ingen den ringaste förklaring gillat förete"). Samoin haminalainen porvari Zacharias Tillsner ei nähnyt aiheelliseksi

kiistää esiintymistään juopuneena kaupun- gin torilla, kuten ei myöskään kaupungin räättäli.⁵⁶ Kuitenkin myös poikkeuksia oli. Todisteiden valossa kapteeni Jacob Krahnin juopumus oli Lappeenrannassa ilmeinen, vaikka Krahn väitti muuta. Selitys hevosen sairaudesta syynä ratsun selästä putoami- seen ei ollut kuitenkaan uskottava, sillä ta- pahtumaa seuranneiden henkilöiden mu- kaan Krahn oli ollut silmin havaiten huma- lassa.⁵⁷

Keskusvalta suhtautui Lappeenrannassa ja Haminassa 1730-luvulta eteenpäin jyrkästi juopotteluun. Kurikampanja ei toteutunut kuitenkaan suoraviivaisesti, kuten mikrohis- toriallisen lähestymistavan luoma kuva osoittaa. Alamaisten keskuudessa alkoholin nauttiminen sulautui osaksi vanhojen tradi- tioiden ja uusien käytäntöjen välistä sallitun laittomuuden raja-alueetta.⁵⁸ Lappeelainen talonpoika Yrjö Laurinpoika Kivistö ei kiel- tänyt alkoholinkäyttöään kämnerinoikeu- dessa, mutta kummasteli hänelle langetet- tua rangaistusta juopumuksesta pääsiäiskir- kossa. Kivistö oli sanojensa mukaan nautti- nut aamulla kirkkomatkalle lähteissään vain kolme tavanomaista huikkaa paloviinaa ("[...] sine ordinarie tre supar af bränne- win"), eikä kysymys hänen mielestään ollut siten mitenkään normaalista poikkeavasta

österbottniska städernas differentiering från landsbyg- den under 1600-talet', *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2003 (Årg 88), 394–398.

53. LKO 14.9.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; LKO 13.12.1737, Jyväskylän maakunta-arkisto.

54. LKO 26.11.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; LKO 21.8.1739, Jyväskylän maakunta-arkisto; LKO 20.3.1755, Mikkelin maakunta-arkisto; Ks. Vilkuna (1995) 234.

55. Maistraatille (kämnerinoikeus, kirjeistoiteet) 1.5.1764, Mikkelin maakunta-arkisto.

56. LKO 2.3.1736, Jyväskylän maakunta-arkisto; HRO 13.10.1733, 28.8.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Ks. Mäntylä (1985) 180.

57. LKO 23.8.1734, 30.8.1734, 3.9.1734, Kansallisarkisto, Helsinki; Myös esim. LKO 14.10.1735, 17.10.1735, Kansallisarkisto, Helsinki.

58. Vrt. Aronsson (1992) 170–182; Aalto (1996) 119; Dag Lindström (1995) 'Kvinnor, våld, vardagskrimina- litet. Teman inom tysk kriminalitetsforskning', *Scandia* 1995:2, 522; Sallittu laittomuus ei tarkoita ihmisten piittaamattomuutta lain määräyksistä, vaan säädelyä asettumista lain ulkopuolelle. Sallittu laittomuus voi- daan tulkita yksilöille tai yhteisöille myönnettyksi epä-

tilanteesta. Myöskään ajurin leski Maria Yrjöntyttö ei peiteltyt alkoholinkäyttöään, mutta kielsi syytökset päihtymyksestä – Maria kertoi nauttineensa päivän aikana ainoastaan tavalliset aamun puolitoista huikkaa ja myöhemmin päivällä kaksi huikkaa paloviinaa.⁵⁹

Lappeenrannassa ja Haminassa käsitellyistä juopumussyytteistä paljastuu tiedostettu, mutta aikaisemmin vaille huomiota jäänyt seikka. Syytetyt eivät kieltäneet alkoholinkäyttöä, mutta he kummastelivat tavallisesta käytänteestä heille langennutta rangaistusta. Vallinneeseen tapakulttuuriin ei sopinut ideologia, jonka mukaan ilman päihtymystarkoitusta nautitusta alkoholista seurasi juopumusrangaistus. Alkoholiksi kuului arkeen, vaikka jokapäiväiseksi ruoka- ja virkistysaineeksi olutta ja paloviinaa ei voi luokitella. Arvio 1700-luvulla käytetystä viidestä litrasta absoluuttista alkoholia henkeä kohden riitti silti lukuisiin aamu- ja ruokaryppyihin. Esimodernin ajan ruokakulttuuri oli hyvinäkin satovuosina askeettinen, joten alkoholin tuoma lisäenergia oli tarpeen fyysisesti raskaiden työsuoritusten täyttämisiin päiviin.⁶⁰

Alkoholinkäytön suvaitsevuusmarginaali nousee esiin erityisesti vuodenkierron merkkipäivien ja elämänsäkaareen liittyvien juhlien yhteydessä. Hautajaismenoihin kuuluivat edellisen yön ruumiinvalvojaiset, joissa talon isäntä huolehti alkoholitarjoiluista. Toisten juomaan houkuttelemisen oli kuitenkin rangaistavaa, eikä pitojen isännän olisi pitänyt tarjota juomia sellaisille, jotka hän tiesi juoppouteen taipuvaisiksi.⁶¹ Rangaistuksista huolimatta on vaikea kuvitella, että isäntä olisi jättänyt vieraansa kestitsemättä ja olisi siten menettänyt kunniansa muiden silmissä. Vanhoissa riittikuvauksissa on viitteitä jopa juomisen välttämättömyydestä, sillä suurimmat juhlat ja humala kuuluivat yhteen. Tärkeissä rituaaleissa ainakin osan riitin suorittajista tuli olla ”pyhässä” mentaalisisessä tilassa. Yksinkertaisin keino saavuttaa muuntuneen tietoisuuden tila oli hankkia riittävä humala.⁶²

Alkoholi kuului juhla-aikoihin, kuten päihtyneenä joulukirkkoon saapuminen osoittaa, mutta myös arjessa alkoholilla oli

osansa. Kaupunkien kauppiaiden ja maaseudun talonpoikien väliseen majamieskestitykseen liittyi kiinteästi alkoholi. Alkoholitarjoilu oli osa sopimuksia ja kaupantekoa. Miesten keskinäisiä suhteita vahvistanut väkijuomien nautinta kuului uutisten vaihtoon ja liikeasioista keskusteluun. Toisaalta myös avioliitto oli sopimus, joka voitiin vahvistaa ryypyllä.⁶³

Sallittu laittomuus – arkinen alkoholi

Alkoholinkäyttö ei ollut harvinaista 1700-luvun kaupunkiyhteisöissä. Kuten nykyaikana myös 1700-luvun elämään kuului alkoholi, vaikka silmin havaittava juopumus kriminalisoitiin vuonna 1733. Alkoholiksi ei ollut esteellisellä ajalla kuitenkaan pelkkä nautintoaine, vaan sillä oli tärkeä merkitys myös osana kansanlääkintää ja ruokavaliota.

Mielialat humalahakuista alkoholinkäyttöä kohtaan muuttuivat esteellisellä ajalla hitaasti, mutta toistuvaa juopumusta ei katsottu hyvällä edes alamaisten keskuudessa. Haminassa mittaaaja Paavo Erkinpojan aiemat juopumussytytteet heijastuivat ennakkoluuloihin häntä kohtaan. Mittaajan huono maine ei ollut todistuskappale, mutta tunkeileva käytös kaupunginvahdin vaimoa kohtaan nosti heti esiin epäilyn Paavo Erkinpojan juopuneisuudesta häiriökäyttäytymisen selittäjänä. Paavo Erkinpojan elämäntyyliä oli kuvattu jo aikaisemmin irستاaksi,

viralliseksi etuoikeudeksi. Ks. Michel Foucault (1980) *Tarokkailla ja rangaista*, Keuruu; Kustannusyhtiö Ota-va, (Suom. Eevi Nivanka), 95–97.

59. LKO 19.4.1764, 20.4.1764, Mikkelin maakunta-arkisto.

60. Peltonen (1997) 40; Apo (2001) 161, 371; Mäntylä (1985) 197; Vrt. Schivelbusch (1992) 153, 156; Ks. Eliina Waris (1999) *Yksissä leivissä. Ruokolabelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*, Bibliotheca Historica 48, Helsinki; SHS, 74–81, 84–86.

61. Kuningallisen Majjestetin Armollinen Asetus Juopumusta Wastan (1733), VI luku, Kansallisarkisto, Helsinki.

62. Mäntylä (1985) 62; Vilkkuna (1995) 274; Apo (2001) 69, 368–370; Vuorela (1983) 621–625; Turunen (1999) 55–59, 64–70, 86–97; Tlusty (2004) 255.

63. Sven-Erik Åström (1977) 'Majmiseriet. Försök till en komparativ och konceptuell analys', *Historisk Tidskrift för Finland* 1977 (årg. 62), 91; Evers (1923) 22–23; Kūmin (1999) 161; Tlusty (2004) 255, 266.

joten vaimo Kristiina Paavontytär turvasi omaa kunniaansa sanoutumalla irti häntä loukanneesta tapahtumasta.⁶⁴

Artikkelissa on osoitettu 1700-luvun Lappeenrannan ja Haminan esimerkkien kautta, että alkoholi oli joillekin ihmisille todellinen ongelma toistuvien juopumusrikkomusten myötä. Alkoholinkäyttöä valvottiin juopumuksen kriminalisoinnin jälkeen katavasti, olivatpa kohteena sitten talonpojat, kaupunkien ammattinharjoittajat, kontrollikoneiston edustajat tai naiset. Juopumuksesta syytettyjen henkilöiden vaihtelevat taustat ja rikkomusten määrä kertovat paitsi liikkuvuudesta ja valvonnan tehokkuudesta myös alkoholin kulttuurisesta merkityksestä.⁶⁵ Silmin havaittua juopumusta seurasi rangaistus, mutta varsinkin alkoholiriippuvaisille henkilöille toistuneiden vapaus- ja ruumiinrangaistusten tuottamasta häpeästä huolimatta juopuminen oli tärkeämpää kuin henkilökohtaisen kunnian varjelu.

Esiteollisen ajan alkoholinkäytön valvonta oli osa jatkuvassa muutostilassa olevaa hallinto- ja kontrollijärjestelmää. Järjestelmä oli sekoitus vanhaa ja uutta, jossa uudet rakenteet kasautuivat vanhojen päälle ilman, että vanha järjestelmä tapakäytänteineen syrjäytyi täysin.⁶⁶ Lappeenrannassa ja Haminassa käytännön juomakulttuuri ja norminsäättäjien suhtautuminen alkoholin käyttöön poikkesivat toisistaan yhä 1760-luvun puoliväliin tultaessa. Turun rauhassa tapahtunut valtioyhteyden vaihdos Ruotsista Venäjän hallintaan ei tuonut tapakulttuuriin muutoksia tai kontrollikoneiston toimintaan uusia määräyksiä, sillä vanhat ruotsalaiset lait ja asetukset säilyivät voimassa myös jatkossa.

Artikkelissa tehdyt havainnot tukevat monin paikoin aikaisempaa aihealueen tutkimusta, mutta toimijakeskeinen lähesty-

mistapa on tuonut esiin myös eroja. Se, miksi alkoholia käytettiin, ei ollut aikalaisille tärkeä kysymys, eikä siihen etsitty tuomioistuimissa vastausta. Alkoholi oli osa arkea ja juhlaa. Tämän osoittavat niin erilaisista rangaistusmuodoista riippumatta toistuneet juopottelurikkomukset ja nautitut ”tavanomaiset” huikat paloviinaa, kuten myös joulu- ja pääsiäispyhien juhlistaminen ja vaivojen lääkitseminen alkoholilla. Alkoholinkäyttö ja juopuminen myös vuoden 1733 jälkeen eivät kerro tottelemattomista alamaisista, vaan suvaitsevaisuusmarginaalin sisältäneestä tapakulttuurista, johon uusi ylhäältä päin liimattu normi ei istunut.

Alkoholin arkiseen asemaan suhteutettuna varsin harvat henkilöt joutuivat tutkituissa kaupunkiyhteisöissä syyteeseen juopumuksesta. Juopumusasetus vähensi kaupunkiväestön julkijuopumusta yleisillä paikoilla, mutta paloviinan käyttäjäksi leimattu ”suomalainen rahvas” vaatii laajemman määrittelyn – alkoholia käyttivät myös kaupunkien porvarisväki ja virkakunta. Alkoholinkäyttö sinänsä ei ollut erityisen tuomitavaa, sillä pääsääntöisesti vasta häiriökäyttäytymisellä tehostettu silmin havaittu päihetyminen sai kontrollihenkilökunnan vaatimaan rangaistusta juopumuksesta. Normin ja tapakulttuurin selkein törmäys tapahtui silloin, kun paria väkiviinaryppyä seurasi syyte juopumuksesta ilman tilanteeseen liitynyttä häiritsevää käyttäytymistä.

64. HRO 29.5.1735, 4.12.1734, Kansallisarkisto, Helsinki.

65. Vrt. Taussi Sjöberg (1981) 61–63.

66. Ks. Fred W. Riggs (1964) *Administration in Developing Countries. The Theory of Prismatic Society*, Boston; Houghton Mifflin Company, 3–49, 426–429; Matti Mälkiä (1996) ”Fred W. Riggs ja julkishallintotiede”, *Hallinnon tutkimus* 1996:2, 117–119.

TAPIO NYKÄNEN

Vapaustaistelijoita ja hurmahenkiä

Koutokeinon kapinan tulkintojen historiaa

Tapio Nykänen käsittelee Koutokeinon kapinan poliittisia tulkintoja kapinan jälkiselvittelyistä nykypäivän saamelaispolitiikkaan. Kapinallisten itsensä näkökulmaa hän arvioi kristillisen millenarismien teorian avulla. Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa Lestadionismi: poliittinen teologia ja kansalaisuskonto maallistuvassa Suomessa -hanketta.

■ *Koutokeinon kapinaksi* kutsutaan Norjan Koutokeinossa (norjaksi Koutokeino) vuonna 1852 tapahtunutta mellakkaa, jossa 57 porosaamelaisen hurmahenkinen joukko surmasi Koutokeinon kauppiaan ja nimismiehen sekä pahoinpiteli useita muita. Kaikkiaan kapina vaati kymmenen ihmisen hengen, sillä kapinapäivänä tai tapahtuman jälkeen vankilamatkalla ja vankilassa kuoli kuusi kapinallista, joiden lisäksi mellakan johtajiksi katsotut Aslak Hætta ja Mons Somby teloitettiin vuonna 1854.

Koutokeinon kapinaa on analysoitu useista näkökulmista. Nykytutkimuksessa kapinaa on tulkittu muun muassa lestadiolaisen herätysliikkeen historian¹, teologian², saamelaisten kulttuurisen heräämisen³ ja

1. Seppo Lohi (1997) *Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870–1899*. Jyväskylä: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys; Seppo Lohi (2000) *Sydämen kristillisyyden Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet*. Jyväskylä: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys; Seppo Lohi (2007) *Lestadiolaisuuden suuri bajaannus ja sen taustat*. Jyväskylä: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys.

2. Ilpo Pursiainen Ilpo (2001) *Suomalais-ugrilainen millenarismi*. Historiallisia papereita 15 – Lopun ajat kautta aikojen. Osoitteessa <http://www.helsinki.fi/historia/yhdistys/vanhat/julk/loppu01/pursiain.pdf>. Viitattu 10.5.2010.

kolonialismin historian⁴ näkökulmista. Tutkimuksen lisäksi Koutokeinon kapina on kiinnostanut viimeisten vuosikymmenten aikana myös taiteilijoita ja dokumentaristeja. Näkyvä kapinan tulkinta on erityisesti Nils Gaupin vuonna 2008 valmistunut elokuva *Koutokeinon kapina*. Kapinatapahtumista on tietysti keskusteltu jo paljon aiemmin. Tunnettuja aikalaiskommentaareja ovat mm. kirkkoherra ja piispa Fredrik W. Hvoslefin kirjeet⁵ ja Lars Levi Laestadiusin kirjoitukset *Huutavan ääni korvessa* -lehdesään.⁶

Tarkastelen Koutokeinon kapinan ja sen jälkiseuraamusten *polittisointia* mellakan välittömästä jälkipyykistä nykypäivään. Käsitelen siis tapahtumista tehtyjen tulkintojen historiaa poliittisen kamppailun historiana. Artikkelin poliittikkäksitys on aspektipoliittinen ja merkitsee sitä, että periaatteessa mikä tahansa (yhteiskunnallinen) valtakamppailu on poliittikkaa. Poliittikka on siis kamppailua valtaosuuksista. Tämänkaltaisen poliittikkäksitys eroaa ns. sektoripoliittisesta käsityksestä, joka rajaa politiikan tietyn yhteiskunnallisen sektorin, kuten poliittisten puolueiden ja edustuksellisten instituutioiden piiriin kuuluvaksi toiminnaksi. Aspektipoliittikan klassikko suomalaisessa tutkimuksessa on Kari Palonen, joka esittelee näkemystä useissa teoksissaan.⁷

Politisoinnilla tarkoitan sitä retorista tapaa, jolla jokin asia nostetaan politiikan agendalle. Mennyt tapahtuma voidaan politisoida esimerkiksi siten, että sille annetaan vanhan tulkinnan kanssa kilpaileva merkitys, joka haastaa myös yhteiskunnall-

3. Veli-Pekka Lehtola (1997) *Saamelaiset: historia, yhteiskunta, taide*. Jyväskylä: Gummerus.

4. Nellejet Zordager (1997) *De rettferdige strid: Koutokeino 1852: samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Diss. Nesbru. Vett & viten.

5. Nellejet Zordager (2004) *F.W. Hvoslefs brev vedrørende samene*. DIEDUT 2/2004. Koutokeino: Norjan Saamelainen Instituutti.

6. Lars Levi Laestadius (1970 / 1852–1854) *Huutavan ääni korvessa. Valikoima kirjoituksia bengellisestä aikakauslehdestä. En ropandes röst i öknens vv. 1852–1854*. Käännös J.F. Hellman 1906. Hämeenlinna: Karisto.

7. Mm. Kari Palonen (1988) *Tekstistä politiikkaan: Jobdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.

lisen valta-asetelman. Koutokeinon kapinaa voidaan esimerkiksi tulkita osana kolonialismin historiaa, mikä implikoi, että valtio tai valtiot todella ovat harjoittaneet kolonialistista politiikkaa saamelaisia kohtaan. Kyse on toiminnan pelivaran avaamisesta, joka voi ilmetä uusien kysymysten tematisointina, vakiintuneen tulkinnan käytännön purkamisena tai mahdollisuuksien horisontin uudelleen tulkintana.⁸ Ilmiö tai tulkinta asetetaan siis konfliktiseen suhteeseen johonkin toiseen ilmiöön tai tulkintaan niin, että muodostetut intressiryhmät kilpailevat samoista valtaosuuksista tai tulkintojen hegemoniasta. Koutokeinon kapinan tapauksessa esimerkki politisoimisesta voi olla vaikkapa Lars Levi Laestadiuksen tapa nähdä kapina yhteiskunnallisesta – ja valtiojohtoisesta – eriarvoisuudesta nousevana ilmiönä, ei pelkkänä uskonnollisena hurmahenkisytenä.

Nostan artikkelissa esiin joitakin keskeisiä tulkintoja, joilla Koutokeinon kapinalle on annettu poliittisia merkityksiä. Ensiksi – tapahtuman kuvauksen yhteydessä – esittelen kapinallisten itsensä käsityksen omasta tilanteestaan ja tehtävästään. Toiseksi analysoin kapinasta käytyä aikalaiskeskustelua ja 1900-luvun alun tulkintoja. Kolmanneksi avaen kapinasta käytyä nykykeskustelua 1980-luvulta tähän päivään. Uudet tulkinnat ovat monella tavalla mielenkiintoisia: ne esittävät kapinan uudenaikaisessa valossa (reaktiona kolonialismille ja sorrolle) ja toisaalta ne liittyvät oman aikansa saamelaiskeskusteluun. Analyysini kohteena ovat ennen muuta ei-tieteelliset representaatiot, mutta sivuan tekstissä myös tutkimuksen poliittisuutta. Edustamani politiikkakäsityksen mukaan tutkimuskaan ei ole vapaata poliittisuudesta – se päinvastoin osallistuu usein jopa aktiivisesti yhteiskunnallisista tulkinnoista käytävään kamppailuun. Myös tämä artikkeli on poliittinen omalla tavallaan: esitän, että monet neutraalina esitetyt Koutokeinon kapinan tulkinnat tavoittelevat selkeitä päämääriä.

Lopuksi käsittelen ilmiötä myös hieman edellisistä poikkeavasta näkökulmasta, kristillisen millenarismen teorian valossa. Siirtymä millenarismen teoriaan on osin irrallinen

Koutokeino 7.7.1799. – Akvatinta, Ander Fredrik Skjöldebrand. Teoksessa A. F. Skjöldebrand: Voyage Pittoresque au Cap Nord (Stockholm 1802). Museovirasto.

artikkelin muusta sisällöstä. Sen avulla on kuitenkin mahdollista avata kapinatapahtumien sellaisia piirteitä, joita voidaan pitää uskonnollisia ääri-ilmiöitä laajemminkin luonnehtivina. Pidänkin kapinan analyysistä näkökulmasta perusteltuna ja myös erittäin ajankohtaisena. Uskonnollisten ilmiöiden ja uskonkäsitysten poliittinen merkitys on myös tänä päivänä huomattava, ja niiden ymmärtäminen on tärkeää. On jopa esitetty, että uskonnon poliittinen merkitys on tietyn yhteiskunnallisen maallistumisen vaiheen jälkeen kokenut globaalisti uuden nousun.⁹

Ihmishenkiä vaatineen mellakan kaltainen tragedia on jo sinällään altis monenlaisille tulkinnoille. Koutokeinon tapahtumien potentiaalista kiistanalaisuutta lisäävät vielä tapahtuman erikoispiirteet: mellakka oli seurausta *sekä* yhteiskunnallisesta muutoksesta ja marginalisoinnista *että* uskonnollisesta hurmahenkisyydestä, jossa oli apokalyptisia ja millenaristisia eli uudeksi tehtyyn maailmaan tähtäävän ajattelun piirteitä. Vastakkain olivat valtion tukemat norjalaiset uudisasukkaat ja toisaalta porosaa-

8. Kari Palonen & Hilikka Summa (1998) ”Johdanto: Retorinen käänne?”, teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, s. 12.

9. Jürgen Habermas (2006) Religion in Public Sphere. *European Journal of Philosophy* 14:1, Blackwell, 1–25.

melaiset, joiden perinteinen elämäntapa oli uhattuna. Mellakka ja sitä edeltäneet tapahtumat ovat siis osa sekä pohjoisen kolonialismin että herätyskristillisyyden, erityisesti lestadiolaisuuden historiaa.

Tausta ja mellakointi

Koutokeinon mellakan ja sitä edeltäneen hurmosliikkeen taustalla on nähty useita erillisiä prosesseja. Toisaalta ”kapinaliike” nousi kristillisestä hurmahenkisyydestä ja toisaalta vakavista yhteiskunnallisista ja sosiaalisista paineista, joista pahimpina on pidetty saamelaisten velkaantumista alkoholin vuoksi ja poronhoidon ongelmia, joita tuotti muun muassa Suomen ja Norjan välisen rajan sulkeminen poronhoidolta syksyllä 1852. Taustoja on analysoitu useissa kapinaan liittyvissä tutkimusteksteissä, joista käänteentekevänä on pidetty Nellejet Zorgdragerin teosta *De rettferdiges strid: Kautokeino 1852: samisk motstand mot norsk kolonialisme*.¹⁰ Esitän asetelman seuraavassa verraten lyhyesti.

Koutokeinon kapinan taustalla olevaa hurmosta on pidetty usein lestadiolaisena liikkeenä, ja myös Laestadiusta itseään syytettiin kapinasta ja osallisuudesta tapahtumiin.¹¹ Lestadiolaisuudella olikin hurmoksen synnyssä tärkeä rooli, mutta kapinoitsi-

joiden oma oppi oli etäännyntynyt Kaaresuvan ”lukijaisuudesta” – kuten Laestadius kutsui herätystä – varsin kauas. Koutokeinossa oli myös Laestadiusta seuraavia heränneitä eli ”maltillisia lukijaisia”, jotka eivät Laestadiuksen mukaan voineet ”sopia hurjistuneiden Koutokeinon Lappalaisten kanssa”.

Kapinoitsijoiden opin taustalla oli Laestadiusen aloittaman herätyksen lisäksi vanhempi *čuurvut*-liike, joka oli vaikuttanut Koutokeinon alueella 1700-luvun lopulla. *Čuurvut*-liike oli speneriläisen pietismin ja herrnhutt-liikkeen¹² vaikutteista ammentanut herätys, jolla oli vahvoja ekstaattisia piirteitä ja joka ilmeisesti oli lyhyestä kestostaan huolimatta huomattava omalla alueellaan. Termi *čuurvut* on suomennettu ”huutajiksi”, jolla ei viitata hallitsemattomaan ääntelyyn vaan äänekkääseen huutamiseen ja saarnaamiseen parannuksen perään, siis huutamiseen jonkin vuoksi.¹³

Huutamisen lisäksi *čuurvut*-liikkeelle olivat ominaisia vahvat mystiset kokemukset, joiden aikana huutajat pyörtyivät ja vaipuivat ekstaattiseen tilaan. He myös ennustivat maailmanloppua, jonka piti oleman lähellä mutta jonka tarkasta ajankohdasta he eivät sanoneet mitään.¹⁴ Lars Hætta¹⁵ kuvailee huutajien käyttäytymistä:

10. Esim. Zorgdrager (1997); Lehtola (1997); Lohi (2000); Lohi (2007); Pursiainen (2001); Pekka Raittila (1976) *Lestadiolaisuus 1860-luvulla*. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.

11. Lohi (2007) 70.

12. Koutokeinon levisi 1770-luvulla ns. viklundilaisuus, joka oli Ylitornion kirkkoherra Isac Grapen ja hänen apulaisena Nils Wiklundin suojelema osin hurmoksellinen pietistinen ja herrnhutilainen herätys. Sen vaikutusta käytännössä dokumentoimattomaan *čuurvut*-liikkeeseen on vaikea osoittaa tarkasti, mutta ajallinen ja opillinen yhteys – erityisesti kokemuksen ja tunteen korostaminen – ovat ilmeisiä. Pietismi oli 1600-luvulla Saksassa syntynyt ”elämän uskonpuhdistukseen” tähtäävä liike, jonka piirteitä olivat muun muassa ”elävän uskon” korostaminen, tiivis tosi uskovien ryhmänmuodostus ja hartauskokoukset, kiliaismi eli maailmanlopun odotus, yleisen pappeuden korostaminen jne. Herrnhut-liike oli pietismin itsenäinen haara, joka vaikutti Ruotsissa vahvasti 1740-luvulta alkaen. Samasta pietistisestä traditiosta ammensi myös Laestadiusen lukijaisuus. (Esko M. Laine, 1997, ”Päivän tunnussana – herrnhutilaisuuden näkyvin muistomerkki Suomessa”, teoksessa Johannes Wallman, *Totinen kääntymys ja maailmanparannus. Pietismi*

kirkkohistoriallisena ilmiönä, Helsinki: Kirjaneliö, 189–191; Johannes Wallman (1997) *Totinen kääntymys ja maailmanparannus. Pietismi kirkkohistoriallisena ilmiönä*, suom. Esko M. Laine, Helsinki: Kirjaneliö; Lohi (2000) 92–94.

13. Lars Hætta & Anders Bær (1993 / 1856–1863) *Usko ja elämä. Koutokeinon saamelaisten hengellisestä elämästä, Lars Levi Laestadiusen herätyksestä ja lestadiolaisuuden alkuvaiheista ennen vuotta 1852*. Käännös Pekka Sammallahti, Utsjoki: Girjegiaisi; Nilla Outakoski (1991) *Lars Leevi Laestadiusen saarnojen maahiskuva verrattuna Kaaresuvan nomadien maahiskäsityksiin*. Oulu: Oulun historiaseura; Pursiainen (2001) 4; Lehtola (1997) 38–41.

14. Hætta (1993) 10.

15. Lars Hætta oli yksi Koutokeinon kapinan keskeisistä hahmoista, joka tuomittiin kuolemaan mutta jonka tuomio muutettiin alhaisen iän vuoksi elinkautiseksi. Hänen ja toisen kapinoitsijan Anders Bæerin vankeudessa kirjoittamat muistelukset elämästä Koutokeinossa ennen kapinaa on julkaistu suomeksi nimellä *Usko ja elämä*. Hætthan kuvaus *čuurvut*-liikkeestä on tietävästi ainoa liikettä käsittelevä (lähes) aikaalaisteksti. Hætta kirjoitti kuvauksensa noin 70–80 vuotta *čuurvut*-liikchedinnän jälkeen. (Hætta – Bær, 1993); Outakoski (1991) 16–18; Lehtola (1997) 38–41.)

Kerrotaan, että heillä oli tapana usein pyörtyillä ja joutua hurmukseen ja nähdä silloin monenlaista. Kun he sitten taas toipuivat, heillä oli tapana voihkia sitä hirvittävää ja kauheaa syntiä, joka maailmassa on, jonka he silloin näkivät ja joka tuntui heidän mielestään täyttävän ja kaatavan kerrassaan koko maailman. Siksi heillä oli tapana silloin huutaa ihmisille parannusta ja neuvoa heitä kääntymän Jumalan puoleen, parantamaan tapansa ja katumaan.¹⁶

Čuorvut-liikkeellä oli merkitystä kapinahurmoksen yhtenä henkisenä taustana, mutta asian tarkempi arviointi jää osin arvailujen varaan.¹⁷ Ainoan liikettä kuvailevan aikalaislähteen eli Lars Hættan muistelmien mukaan tarinat ”huutajista” olivat 1800-luvun puolivälissä jo ”...[N]iin epätäydellisiä, että niistä ei voi saada varmaa tai täydellistä tietoa siitä, miten mainittu hengellinen liikehdintä oli saanut alkunsa tai miten sellainen suuri hengellinen liikehdintä on saavuttanut ihmiset tai millainen tämä hengellinen liikehdintä oikeastaan on ollut”.¹⁸ Liike oli siis jo osittain unohtunut ja eli epätäydellisinä tarinoina. Yhtä kaikki alueella oli luterilaisen hurmoksellisuuden perinne, mikä oletettavasti ainakin teki Laestadiuksen käynnistämän herätyksen omaksumisen helpommaksi ja saattoi vaikuttaa myös kapinahurmoksen oppiin antamalla siihen Laestadiuksen lukijaisuutta radikaalimpia piirteitä. Sekä kapinoitsijat että čuorvut saarnasivat esimerkiksi yksipuolisesti ”lakia”, kun Laestadiuksesta lähteneessä perinteessä evankeliumilla eli käytännössä armon käsitteellä on ollut vähintään yhtä suuri tai suurempi merkitys.¹⁹

Joka tapauksessa juuri Lars Levi Laestadiuksen 1840-luvulla Kaaresuvannossa käynnistämä herätys oli se välitön voima, joka käynnisti herätyksen myös naapurikyliä Koutokeinossa lähes samaan aikaan ja johti myös hurmosliikkeen syntyyn. Kaaresuvannon ja Koutokeinon yhteydet olivat tiiviit, sillä markkinamatkojen lisäksi alueiden porosaamelaiset jutasivat eli muuttivat vuosittain etelä-pohjoinen-akselilla ja viettivät siis liikkuvaa elämää laajalla alueella.

Monet tulevan kapinan keskeisistä hahmoista kävivät kuulemassa Laestadiusta Kaaresuvannossa, ja vuonna 1848 Koutokeinossa vierailivat puolestaan Laestadiuksen tytär Eleonora ja kuusi saarnaajaa, jotka opettivat ja toivat alueelle jäljennöksiä Laestadiuksen saarnoista. Saarnoja luettiin ahkerasti – lukemisen perinne oli tuttua jo čuorvut-liikkeestä eli alun perin herrnhutilaisuudesta ja pietismistä eli samoista traditioista, joista myös Laestadiuksen ”lukijaisuus” nousi.²⁰

Elämänmuoto Koutokeinossa kapinan alla oli omaleimaisen pohjoinen: väestö koostui karkeasti jakaen jutaavista porosaamelaisista ja toisaalta (norjalaisista) uudisasukkaista, jotka asuivat taloissa ja koettivat harjoittaa elannokseen maanviljelystä sekä metsästyä ja kalastusta. Uudisasutuksen ja porosaamelaisen elämäntavan rinnakkaiselo ei sujunut kivuttomasti. 1800-luvulla uudisasutuksen paine oli alkanut kasvaa, ja nyt sille oli ominaista valtion tuki. Koska maanviljelys pohjoisessa oli vaikeaa tai mahdotonta, joutuivat uudisasukkaat hankkimaan elantoaan metsästäväällä ja kalastamalla, ja usein he tunkeutuivat saamelaisten vanhoille kala- ja metsämaille. Riitatapauksissa uudisasukkaat saivat tuekseen sekä Norjan uudet lait että norjalaiset tuomioistuimet. Muun muassa kalastusoikeuksien sitominen maanomistukseen syrji porosaamelaisia pahoihin.²¹

Laajamittaisen sosiaalisen – ja myös tiettyssä mielessä etnisen – ongelman muodosti porosaamelaisten alkoholin suurkulutus

16. Hætta (1993) 10.

17. Tässä yhteydessä jää arvioimatta myös se sinänsä huomionarvoinen seikka, että saamelaisilla oli oma luonnonuskonnon perinteensä ja että kansanuskomuksilla oli oma vaikutuksensa myös kristillisen maailman omaksumiseen. Näin ollen ne vaikuttivat sekä čuorvutliikkeeseen että myöhemmin lestadiolaisuuteen, jonka alkuunpanija Lars Levi Laestadius jopa saarnasi esimerkiksi maahisista, etenkin ennen ”heräämistään”. Nilla Outakoski on tutkinut Lars Levi Laestadiuksen saarnojen maahiskuvaa (Outakoski 1991).

18. Hætta (1993) 9.

19. Ks. mm. Lehtola (1997) 40–41; Outakoski (1991) 17.

20. Hætta-Bær (1993); Lehtola (1997) 38; Lohi (2007) 72–73; ks. myös Outakoski (1993) 17.

21. Lehtola (1997) 40.

ja siitä seurannut velkaantuminen alkoholia myyville uudisasukkaille. Alkoholin poltto ja myynti oli tärkeä lisätulonlähde monelle uudisasukkaalle, ja sen myyminen velaksi ahdisti monen saamelaisperheen taloutta vakavasti. Samaan ongelmaan oli puuttunut Laestadius Ruotsissa, ja osin tämän kulttuurisen yhtäläisyyden vuoksi hänen herätyksensä – jossa oli vahva alkoholinvastainen sävy – vastasi myös koutokeinolaisten tarpeita. Koutokeinon kapinassa surmattu kauppias Carl Johan Ruth oli tunnettu viinanmyyjä, ja esimerkiksi Nils Gaupin elokuvassa *Koutokeinon kapina* (2008) juuri hänestä on tehty porosaamelaiden pääsörtäjä, jonka vaikutusvallan alla koko Koutokeino viranomaisineen on. Kuva voi olla historiallisesti epätarkka, mutta joka tapauksessa juuri alkoholi muodosti alueella suuren ongelman.²²

Välittömän uhan poronhoidolle muodosti Venäjän eli käytännössä Suomen ja Norjan välisen rajan sulkeminen poronhoidolta vuonna 1852. Rajasulku teki mahdottomaksi perinteisen muuttoliikkeen ja uhkasi siten koko paimentolaisporonhoitoa, jolle laidunkierto on välttämätön menestymisen edellytys. Rajasulun myötä monet paimentolaisperheet luopuivat elämäntavastaan ja muuttivat esimerkiksi Suomeen; osa pyrki siirtämään jutaamareittejään Pohjois-Ruotsiin. Rajasulkuja on myös myöhemmin pidetty yhtenä pohjoisen poronhoidon suurimmista ongelmista tai jopa varsinaisena perusongelmana, joka on johtanut ylilaidunnukseen ja laidunten kulumiseen. Suomen ja Norjan välisen rajan sulku tapahtui vain muutamia kuukausia ennen Koutokeinon kapinaa, mikä entisestään lisäsi kapinallisten kokemusta ahdingosta ja sorrosta.²³

Uudisasutuksesta seuranneen maankäytötpaineen, alkoholi-ongelmien ja poronhoidon hankaluuksien lisäksi Koutokeinon kapinalliset joutuivat kahnauksiin valtion tai sen tukemien tahojen kanssa uskontonsa vuoksi. Vuonna 1847 alkanut herätys oli ehtinyt muuttua vuoteen 1851 mennessä omaperäiseksi opiksi, joka oli sekoitus Laestadiusen maltillisempaa lukijaisuutta ja jyrkän tuomitsevaa asennetta virkavaltaan ja valtionkirkkoon nähden. Ensimmäiset

vakavammat kahnaukset kirkon edustajien kanssa sattuivat Skjervöyssä vuonna 1851, kun lahkolaiset häiritsivät jumalanpalvelusta ja kirosivat papin ja kirkon. Kahdeksan häiritsijää tuomittiin lyhyisiin vankeusrangaistuksiin, ja lisäksi he joutuivat korvaamaan oikeudenkäyntikulut valtiolle, mikä johti monen kohdalla taloudelliseen katastrofin. Tuomituista kaksi (myöhemmän kapinan johtajat Aslak Hætta ja Mons Somby) valittivat viidentoista päivän tuomioistaan korkeampaan oikeusasteeseen. Valitusten käsittelyyn meni aikaa peräti kahdeksan kuukautta, minkä ajan miehet istuivat vankilassa. Talvella 1852 tuomittiin vielä 22 lahkolaista Koutokeinossa tapahtuneiden kirkkohäiriöiden vuoksi vankeusrangaistuksiin, joiden kesto oli enimmillään kaksi vuotta. Tuomioita ja niiden synnyttämää katkeruutta on pidetty jopa ratkaisevana käänteenä kapinaan johtavien tapahtumien ketjussa.²⁴

Koutokeinon kirkkoherra ja myöhempi Tromssan piispa Fredrik Hvoslef syytti kapinasta pitkälti sen johtajien persoonallisuutta ja edesottamuksia ja jopa etnisesti määräytyneitä piirteitä.²⁵ Epäilemättä johtajien persoonilla oli oma osansa eksentrisimpien opinkappaleiden synnyssä, mutta myös vastapuolen eli uudisasukkaiden ja valtiovallan edustajien henkilökohtaisilla edesottamuksilla oli suuri merkitys. Kauppias Ruth oli siis tunnettu viinanmyyjä ja sellaisena vihattu. Hän lopetti viinanmyynnin vuonna 1851, mutta tämä ei lepyttänyt hurmosliikettä. Kapinassa myös surmansa

22. Ks. mm. Lehtola (1997) 40–41; Lohi (2007) 75; Zorgdrager (1997) 101–102, 107–108, 447–448.

23. Kaisa Korpijaakko-Labba (2000) *Saamelaiden oikeusasemasta Suomessa: kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*. Koutokeino: Sami Instituutti, 119–120, 133, 142–144, 145, 147; Hannu Heikkinen (2002) *Sopeutumisen mallit. Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980–2000*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 85–87; Tapio Nykänen (2007) *Valtion rajapinnalla. Käsivarren porosaamelaiset suvereenin baastajina*. Pro gradu. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 31; Lehtola (1997) 40–41; Lohi (2007) 78–79.

24. Zorgdrager (1997) 452; Lohi (2007) 73–77.

25. Esim. Pursiainen (2001) 12.

saanut tilapäinen nimismies Lars Johan Bucht ja erityisesti Hvoslefia Koutokeinon kirkkoherrana edeltänyt Nils Vibe Stockfleth on kuvattu historiankirjoituksessa väkivaltaisina persoonina, joskin Buchtin kohdalla kuvaus ei ilmeisesti pidä täysin paikkaansa – hänen tiedetään fyysisesti ottaneen yhteen yhden saamelaisen, ilmeisesti Aslak Hætta kanssa. Saamelais- ja lestadiolaisvastainen Bucht ilmeisesti kyllä oli. Stockflethin tavasta opettaa Jumalan sanaa ”kepein ja nyrkein” sen sijaan on useita mainintoja sekä aikalaislähteissä että tutkimuskirjallisuudessa. Muun muassa Anders Bær kertoo hänen lyöneen oppilaitaan ja nimenomaan nuorta Aslak Hættaa Uudella Testamentilla. On ilmeistä, että viranomaisten ja kirkonmiesten torjuva ja suorastaan väkivaltainen käyttäytyminen ei ainakaan vähentänyt ”pyhien” heitä kohtaan tuntemaa vihaa.²⁶

Syksyllä 1852 kaikki Skjervoy'n tapahtumista tuomitut olivat ehtineet palata porokyläänsä eli *siidaan*²⁷, mutta edellistalvena Koutokeinossa tuomituista 22:sta siidan jäsenestä osa oli vielä vankilassa. Kapinan ”ensimmäisenä naisena” pidetty Ellen Skum puolestaan piileskeli siidan suojissa talvella saamaansa 1,5 vuoden vankeustuomiota. Tilanne oli jännittynyt ja uskonnollinen hurmos saanut entistä apokalyptisempia piirteitä. Aslak Hætta ja Mons Somby olivat alkaneet värvätä joukkoonsa lisää väkeä. Liittyville sanottiin, että kaiken loppu on käsillä ja että ”pyhien” siidaan liittyminen on ainoa mahdollisuus pelastua. Pyhien johtajat uskoivat, että heidän täytyi puolustautua viranomaisia vastaan.²⁸

Viimeinen sykäys kansannousulle tapahtui marraskuun alussa 1852, kun vt. nimismies Buchtin apulainen ilmaantui siidaan noutamaan Ellen Skumia vankilaan. Siida ei luovuttanut Skumia. Sen sijaan Aslak Hætta ja muut johtajat näkivät, että heidän ”pyhä velvollisuutensa” oli viimein ottaa oikeus omiin käsiinsä. Esivallasta oli tullut ”Perkeleen lapsia”, jotka sortivat oikeauskoisia. Uskovaiset kokivat olevansa sekä Norjan lain eli ”Perkeleen tekojen” että Raamatun yläpuolella. ”Pyhät” halusivat puhdistaa koko seudun ”saastasta”.²⁹

Kyydinpitäjän käynnin jälkeen hurmosliikkeen miesjohtajat pitivät neuvottelun, jonka sisältö jäi naisille salaisuudeksi. He kokivat olevansa loppuun saakka nurkkaan ahdistettuja, eikä hävittävää enää ollut. Toiminta päätettiin aloittaa: siida lähtisi taistelemaan uskonsa puolesta. Uskottomat tapettaisiin ja heidän omansa ”hävitettäisiin juurineen maan päältä”. Aluksi loput porokylän kääntymättömät pakotettiin ulos kodistaan. Naiset saivat tehtäväkseen pieksää heitä koivunvitsoilla karkottaakseen heistä synnin. Puolelta päivin Hætta, Somby ja muut johtajat kokosivat siidan – osin väkivalloin – raitioksi, joka lähti matkaan kohti Koutokeinoa. Kaikkiaan kapinallisia oli 57, joista aikuisia oli 35 ja alle 13-vuotiaita lapsia 22.³⁰

Yöllä joukko pysähtyi Mortašin kylään, jossa he pieksivät koivunrisuilla paikalla olleita. Aamulla matkaa jatkettiin, ja kahdeksan aikaan ”pyhät” saapuivat Koutokeinon kirkolle. Matkalla kiinni otettiin ja pieksettiin vielä yksi kääntymätön, Koutokeinon suntion poika ja Aslak Hætta serkku Mathias Hætta. Koutokeinossa kapinajoukko tapasi vt. nimismies Buchtin ja kauppias Ruthin kauppiaan talon edustalta. Syntyi

26. Hætta–Baer (1993) 87–88; Pursiainen (2001) 9–11; Lohi (2007) 76–77; Lehtola (1997) 40–41; Laestadius (1970) 342–345.

27. Sana siida on pohjoissaamea. Se näyttää kuitenkin vakiintuneen myös suomeen sekä arki- että tutkimuskielessä. Aiemmin siida käännettiin suomeksi sanalla siita. Siida-sanalla viitataan sekä lapinkylän asukkaisiin että sen käyttämään maa-alueeseen. Siidoja voidaan katsoa olleen ainakin kahdenlaisia: siidat eli lapinkylät muodostivat ensinnäkin varhaisen metsäsaamelaisen järjestelmän, joka ulottui myös pohjoisen tunturialueelle. Nämä siidat olivat karkeasti nelionmuotoisia ja käsittivät alueen, joka oli riittävän suuri siidan metsästystä ja kalastusta yms. ajatellen. Viimeistään 1600-luvulla pohjoiseen Kõlivuoriston eteläisemmistä osista levinnyt suurporonhoito muutti myös pohjoisten siidojen muotoa: niistä tuli pitkänomaisia porokyläiä, joiden alue määräytyi porojen mukana tapahtuvan vuosiutumun mukaan. Tällainen porokylä oli myös koutokeinolaisten siida. Ks. mm. Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäläjärvä (2000) *Siiddastallan. Siidoista kyliin*, Inari: Pohjoinen.

28. Zorgdrager (1997) 290, 304, 307–309; Lohi (2007) 78–79.

29. Lohi (2007) 79; Lehtola (1997) 40–41.

30. Zorgdrager (1997) 310, 329; Lohi (2007) 79.

yhteenotto, jossa kapinalliset surmasivat Buchtin ja Ruthin. Aslak Hætta toteutti näkemänsä unen ja puri Buchtia nenään sekä pisti tätä puukolla. Armoniskun tajuihinsa tulleele nimismiehelle antoi veljensä käs-kystä Lars Hætta. Ruth sai päähänsä kuolet-tavan iskun aidanseipästä. Surmien jälkeen Ruthin talo sytytettiin tuleen. Paikalle tullut kirkkoherra Hvoslef raahattiin pappilaan, jossa hänet perheineen pieksettiin perin pohjin.³¹

Kapina ei kestänyt pitkään. Jo iltapäivälä vajaan kahdenkymmenen saamelaisen joukko lähikylä Avzzista saapui Koutokei-noon mukanaan kolme asetta. Joukkojen välillä syntyi taistelu, jossa sai surmansa ka-pinallisen Maarit Spein. Loput antautui-ivat tai pahoinpideltiin toimintakyvyttömi-ksi. Avzzin joukkoa johti opettaja Clement Gundersen, joka itse oli aiemmin kuulunut hurmosliikkeeseen mutta lukeutui nyt ”mal-tillisiin lukijoihin”. Iltaan mennessä kaikki oli ohi. Mellakan johtajat Aslak Hætta ja Mons Somby tuomittiin kuolemaan ja teloi-tettiin Alattiossa vuonna 1854. Kaikkiaan kapina vaati kymmenen ihmisen hengen. Ole Somby surmattiin lyömällä vankilakul-jetuksen aikana, ja vankilassa kuoli vielä neljä kapinallista. Kuolemaantuomittuja oli yhteensä viisi, mutta kolmen tuomiot kun-ingas Oskar muutti II elinkautisiksi. Kaik-kiaan tuomittuja oli 28. Viimeiset eli Ellen Skum ja Lars Hætta vapautettiin vuonna 1867.

Kapinan politisointi

Koutokeinon kapina voi tuntua nykypäivän mittakaavassa verrattain pieneltä tapahtu-malta. Aikalaisille Koutokeinon kapina oli kuitenkin dramaattinen tapahtuma paitsi koetun väkivallan myös siihen liittyvien monien merkitysten vuoksi. Näkökulmia voidaan erottaa ainakin kolme: viranomais-ten näkökulma, saamelaisten näkökulma ja lestadiolaisen herätysliikkeen näkökulma.

Norjan viranomaisille kapina oli ennen muuta järjettömän alkukantaisen raivon purkaus. Koutokeinossa ihmisiä villinnyttä herätystä oli yritetty suitsia muun muassa lähettämällä Koutokeinon kirkkoherraksi saamenkielentaitoinen Fredrik Hvoslef,

mutta apua tästä ei ollut ollut. Valtiovallan asenteesta kertoo ehkä eniten se, että kapi-nan jälkeen vuonna 1854 mestattujen Aslak Hætthan ja Mons Sombyn kallot vietiin Os-loon tieteellisiä tutkimuksia varten. Niissä yhdistyivät tutkijoiden mukaan ”alemman kansan” ja rikollisen anatomiset ominaisuudet.³² Juuri tämä tapaus nousi merkityksel-liseksi paljon myöhemmin.

Toinen välittömästi kapinalle annettu po-liittinen merkitys oli Laestadiuksen ja hänen aloittamansa herätyksen syyttäminen tapahtuneesta. Tromssan piispa Juell syytti Laes-tadiusta ”terroristisista ja karkein lausein” kirjoitetuista lakisaarnoista jo ennen kapi-naa ja katsoi, että juuri näillä Laestadiuksen saarnoilla oli suuri rooli koutokeinolaisten eksyttämässä. Juell kuvaa lappalaisia mustien kuvauksista tutuin käsittein: ”Että tämä voi johtaa sellaisiin seurauksiin kuin Kou-tokeinossa, selviää, kun tuntee lappalaisten vilkkaan mielikuvituksen, heidän syville vaikutteille alttiin mielensä, joka alituisilla retkillä tuntureilla saa niin runsaasti ravintoa [...]”. Juellin mukaan Laestadiuksen saarnat olivat siis avoimesti sekä maallista että hengellistä esivaltaa vastustavia. Nor-jassa lestadiolaisuutta alettiinkin pitää jos-sain määrin vallankumouksellisena liikkeenä kapinan jälkeen, mikä vaikeutti herätyk-sen leviämistä huomattavasti. Samoin po-rosaamelaiset otettiin entistä tiukempaan valvontaan ja norjalaistamistoimenpiteitä kovennettiin entisestään.³³

Märta Edqvistin siteeraama Juellin kirje kuvaa tapahtuman julkista tulkintaa kohdal-lisesti: lappalaiset ovat jossain määrin lap-senomaisia henkilöitä, joilla on ”vilkas mie-likuvitus” ja joita on helppo eksyttää. Juel-lille eksyttäjä on Laestadius, joka on asettu-nut vastustamaan paitsi kirkkoa myös maal-lista esivaltaa. Julkisen syytöksen edessä Laestadius oli pakotettu puolustautumaan, ja puolustaessaan itseään ja aloittamaansa herätystä hän kääntää asetelman pääläel-

31. Zorgdrager (1997) 290, 307–315; Lohi (2007) 77–82.
32. Lehtola (1997) 41.

33. Märta Edqvist (1933) *Lapin profeetta. Lars Levi Laestadiuksen elämä ja toiminta*. Suomentanut Ilmari Peura, Helsinki: WSOY, 226–227; Lohi (2007) 103.

leen. Laestadiuksen mukaan syyllisiä tapahtumaan ovat Norjan ja kirkon ymmärtämättömät ja töykeät viranomaiset sekä harjoitettu kielipolitiikka. Laestadius korostaa, että kapinalliset olivat erkaantuneet ”maltillisesta lukijaisuudesta” ja suunnitelleet jopa Laestadiuksen itsensä surmaamista.³⁴ Hän kuvaa kapinallisten mielenlaatua näin:

”Ja kun vihdoin sain tilaisuutta puhutella muutamien kanssa, jotka saapuivat Kaaresuvantoon viime talvena, niin huomasi heidän olevan niin pyörällä ja hassuja, etten voinut heidän kanssaan puhua yhtään järjellistä sanaa.”³⁵

Ja koska he nyt olivat jumalia, niin he pitivät olevansa Raamattua ylempänä, jota sanoivat suruttomain Raamatuksi. Tästä seurasi, etteivät järjelliset lukijaiset voineet mitään raivoisille.”³⁶

Laestadius puolustaa itseään ja herätysliikettään: ei ole alullepanijan vika, jos ymmärtämättömät tietien tahtoen erkaantuvat liikkeestä ja tekevät sen nimissä hirmutekoja. Vaikka Laestadius puolustuspuheessaan pitää koutokeinolaisia eksytettyinä – eksytettyjä ovat tällä kertaa ymmärtämättömät papit, viinanmyyjät ja viranomaiset – on hänen retoriikassaan Juellin nähden olennainen ero. Laestadius ei puhu mitään ”vilkaasta mielikuvituksesta” eikä ylipäänsä ominaisuuksista, jotka liittyisivät ”lappalaisuuteen”. Hän tosin pitää lappalaisia ”oppimattomina”, mutta tämä ominaisuus ei liene etninen vaan puhtaasti ympäristön tuottama ja Koutokeinon tapauksessa vieläpä papiston ja viranomaisten syyksi luettava. Laestadiuksen retoriikka liittyy hänen muuhun retoriikkaansa: korruptio ja ”kuollut usko” elävät kirkossa, eivät saamelaiden keskuudessa. Laestadius – joka oli myös itse saamelainen – on aikansa saamelaispolitiikko: hänelle saamelaiset ovat kyllä oppimattomia mutta eivät kansana esimerkiksi norjalaisia tai ruotsalaisia huonompia. Tämä ei mahdollisesti ole Juellinkaan tarkoitus, mutta hänen painotuksensa on selvästi toinen paitsi Laestadiuksen rooliin myös lappalaisiin liittyen. Laestadiuksen kannalta Kouto-

keinon episodi päättyi sekä hyvin että huonosti: tapahtuma jarrutti huomattavasti herätyksen leviämistä Pohjois-Norjassa ja laajemminkin saamelaisten keskuudessa, mutta kuningas Oskar I vapautti Laestadiuksen itsensä vastuusta kapinaan liittyen.³⁷

Laestadiuksen ja hänen aloittamansa herätyksen rooliin liittyvien puheenvuorojen lisäksi huomio kiinnittyi pian kapinoitsijoiden persooniin ja heidän saamelaisuuteensa. Muun muassa kapinassa piesty tuleva piispa Hvoslef syytti kapinasta ennen kaikkea sen johtajia, jotka olivat hänen mukaansa täynnä vihaa ja kostonhalua.³⁸ Hän oli osallinen kapinan tapahtumissa eikä antanut mitään merkitystä esimerkiksi kapinoitsijoiden yhteiskunnallisille ja sosiaalisille ongelmille tai mahdolliselle sorrolle. Ehkä hieman yllättäen myös saamelaisulkitsijat itse tukivat Hvoslefin tulkintaa vielä pitkään. Muun muassa saamelaiskirjailijat Pedar Jalvi (1914) ja Johan Turi (1901) kirjoittivat mellakasta kielteiseen sävyyn.³⁹ Tapahtuma tallentui kansanperinteeseen myös joiun muodossa. Veli-Pekka Lehtolan mukaan “[V]anhan tunnetun joiun sanat ’Koutokeinon veriveitsi’ muistetaan yhä vanhemman polven keskuudessa sillä kauhistuksella, jolla tapauksesta heidän lapsuudessaan kerrottiin”.⁴⁰ Mielenkiintoista on se, että Jalvin kanssa Koutokeinossa 1900-luvun alussa käynyt suomalainen kansanmusiikintutkija Armas Launis tulkitsee Koutokeinon kapinaa poikkeavasti. Launin oopperassa *Aslak Hætta*, kapinan johtajat ja erityisesti Hætta esitetään vapaustaistelijoina, ei pelkinä hurmahenkinä. Myös tämä tapahtuman aspekti siis eli 1900-luvun taitteessa, vaikka esimerkiksi saamelainen Jalvi näkikin merkityksen kielteisempänä.

34. Laestadius (1970) 337–358.

35. Laestadius (1970) 340.

36. Laestadius (1970) 349.

37. Lohi (2007) 99–105.

38. Pursiainen (2001) 12; Zörgdrager (2004).

39. Mm. Biografiakeskus: Pedar Jalvi (1888–1916). Osoitteessa <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2895/>. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Viitattu 4.6.2010; Johan Turi (1979) *Kertomus saamelaisista*. Helsinki: WSOY; Lehtola (1997) 40–41.

40. Lehtola (1997) 40.

Huomionarvoinen on myös ruotsalaisen Märta Edqvistin tieteellisyyttä ainakin tavoitteleva kuvaus teoksessa *Lapin profeetta* (1933). Edqvistin teos perustuu lähteisiin, mutta nykytieteelle vieraalla tavalla kirjoittaja arvioi sumeilematta esimerkiksi kapi-noitsijoiden persoonia. Muun muassa Aslak Hætta on liikkeen ”ovelin ja häikäilemättö-min” johtaja ja liikkeen naiset ”yltiöpäisiä”. Aslak Hætta jälkeläisistä monet ”sairastavat mielisairautta”. Edqvistilla liikkeen edustajat pieksevät kääntymättömiä ehtimiseen, ja esimerkiksi monissa muissa lähteissä väki-valtaiseksi mainittu pappi Stockfletth on rauhallinen hengenmies. Kauppias Ruthin Edqvist mainitsee kuvatun ”rauhaiseksi, rehel-liseksi ja kunnioitettavaksi mieheksi”.⁴¹

Edqvistin puheenvuoro ei ole samalla tavalla etnisyyteen liittyvä kuin esimerkiksi Juellin tai Laestadiuksen – tai Norjan viran-omaisten – kannat 1850-luvulla. Sen sijaan se asettuu selkeästi herätysliikkeen ”varjo-puolia” vastaan kristillisen kirkon puolelle, kuten teoksen suomentajan Einari Peura huomauttaa.⁴² Tällä tavalla myös Edqvist osallistuu tapahtuman edelleen jatkuvaan politisointiin: hänelle kyse on epäterveestä herätysliikkeen lieveilmiöstä ja hyökkäyk-sestä järjestäytynyttä yhteiskuntaa vastaan. Suuren painoarvon saa ”yltiöpäiden pääjoh-taja” Aslak Hætta.

”Antakaa meille luurankomme”

Pitkään Koutokeinon kapinaa pidettiin hä-peätahrana erityisesti saamelaisessa histo-rianymmärryksessä. ”Euroopan rauhan-omaisimman” kansan historiassa se oli ai-noa laajempi väkivaltainen välikohtaus.⁴³ Kuten edellä on kuvattu, saamelaistulkitsijat antoivat tapahtumalle pääasiassa kielteisiä merkityksiä. Armas Launin vuonna 1922 sävelletyn ja kirjoitetun Aslak Hætta -oop-peran voi sanoa olleen edellä aikaansa – joskin se ensiesitettiin vasta 82 vuotta val-mistumisensa jälkeen vuonna 2004.⁴⁴

Vasta vuonna 1981 tapahtumalle alettiin antaa uusia poliittisia merkityksiä ja tällä kertaa myös aivan uudessa kontekstissa. Norjan Alta-joesta käydyin patoamistaistelun yhteydessä saamelaisaktiivit nostivat mella-kan esille saamelaisen kansallisuustaistelun ensimmäisenä merkkinä.⁴⁵ Alta-kamppailu puolestaan on nähty osana niin sanottua saamelaisrenessanssia, jolla nimellä viimeis-tään 1960-luvulla alkanutta saamelaisten kulttuurista nousua on kutsuttu. Omanar-vontunnon nousun yhteydessä saamelaiset ovat alkaneet tehdä uusia tulkintoja omasta historiastaan ja vaatia mm. kulttuurista au-tonomiaa.⁴⁶

Arvioitaessa politisoinnin tapoja on toi-mintaympäristö otettava huomioon myös toisesta näkökulmasta: vallan kentässä vas-tarintaa tehdään valtaväestön eli valtaa pi-tävien käytäntöjen mukaisesti.⁴⁷ Laestadiuk-selle väline oli aikakauslehti. Tämän päivän ”kenttä” on oleellisesti toisenlainen: yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen ei käy välttämättä parhaiten lehtikirjoituksen tai tutkimustekstin keinoin – ainakaan lyhyellä aikajänteellä. Vaikuttavimmat ja suuria yleis-öjä keräävät mediarepresentaatiot ovat ko-konaisvaltaisia, ja yksi tyyppiesimerkki täl-laisesta on *elokuva*. Nykypäivän mediakult-tuuria analysoineen Douglas Kellnerin mu-kaan ”[M]ediakulttuuri tuottaa representaa-tioita, jotka pyrkivät yhdistämään ihmisiä tiettyjen poliittisten näkemysten kannalle, tekemään tietyistä ideologioista ’ainoita

44. Armas Launis -seuran internet-sivut. Osoitteessa <http://www.armaslaunis.org/teokset/aslakhetta.html>. Vierailtu 4.6.2010.

45. Lehtola (1997) 40.

46. Irja Seurujärvi-Kari (1994) ”Saamelaiset alkuperäis-kansojen yhteisössä”, teoksessa Ulla-Maija Kulonen, Juha Pentikäinen & Irja Seurujärvi-Kari (toim.), *Johda-tus saamentutkimukseen*, Helsinki: SKS, 179; Erkki Pääkkönen (1995) *Saamelaisuus sirkumpolaarisena etnisyytenä*, Oulu: Oulun yliopisto & Pohjoismainen saamelaisinstituutti, 97–98.

47. Seija Tuulentie (2001) *Meidän vähemmistämme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa*, Helsinki: SKS, 65; Johan Hylland Eriksen (1993) *Ethnicity and nationalism. Anthropological perspectives*, London: Pluto Press, 128; Sanna Valkonen (2009) *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino, 113.

41. Edqvist (1933) 219–230.

42. Ilmari Peura (1933) Esipuhe teoksessa Märta Edqvist, *Lapin profeetta. Lars Levi Laestadiuksen elämä ja teot*, Helsinki: WSOY, 1.

43. Lehtola (1997) 40.

vaihtoehtoja'...[P]opulaarikulttuurin tekstit tekevät näistä kannoista luonnollisempia ja luovat siten osaltaan kannatusta hegemonisille poliittisille näkemyksille".⁴⁸ Kellner on kiinnostunut erityisesti hegemonisista diskursseista – hän tutkii muun muassa sotalokuvien tapaa oikeuttaa amerikkalaista maailmanhallinnan politiikkaa – mutta samalla tavalla mediakulttuuri on vastakulttuuria. Media ei ole yksin vallanpitäjien hallussa: myös pienemmällä eturyhmillä ja jopa alistetuilla on oma äänensä mediassa. Moderneilla välineillä käydyssä Koutokeinon kapinan uudemmassa politisoinnissa voidaan erottaa ainakin kaksi virstanpylvästä: 1980- ja 1990-luvulla käyty kamppailu Aslak Hætтан ja Mons Sombyn pääkalloista ja toisaalta vuonna 2008 ilmestynyt Nils Gaupin elokuva *Kautokeinon kapina*.

1980- ja 1990-luvun uusi tulkinta liittyi erityisesti teloitettujen ruumiiden kohteluun ja sitä kautta ilmenneeseen suhtautumiseen saamelaisiin. Tällä tavalla "voittajat" eli Norjan viranomaiset ja valtio antoivat kapinalle ehkä sen syvimmän poliittisen merkityksen jälkeentulevassa historiassa. 1900-luvun lopulla kallojen kohtalo ja syy niiden vientiin Osloon alettiin nähdä merkinä rasismista ja kolonialismista, ja Hætтан ja Sombyn sukulaiset sekä saamelaisjärjestöt alkoivat vaatia niiden palauttamista kotiseudulleen. Kamppailu uutisoitiin näkyvästi sekä Norjassa, Ruotsissa että Suomessa. Viimein 1990-luvulla valtio suostui luopumaan kalloista, jotka palautettiin kotiseudulleen ja haudattiin Kåfjordiin vuonna 1997. Sekä Johs Kalvemon *Maaksi olet sinä jälleen tuleva* että Paul Anders Simman *Antakaa meille luurankomme* -dokumentit kuvaavat kapinaa ja etenkin sitä taistelua, joka pääkallojen kohtalosta käytiin. Molemmat dokumentit on esitetty sekä eri maiden televisioissa että muun muassa Inarissa Skabmagoivat-festivaaleilla.

Siinä missä 1980- ja 90-luvulla painottui ruumiiden asianmukainen kohtelu, teki Nils Gaupin vuonna 2008 valmistunut elokuva *Kautokeinon kapina* kapinasta vahvan julkisen uudelleentulkinnan. Etenkin saamelaiset tutkijat olivat alkaneet jo 1990-luvulla korostaa Koutokeinon kapinan yhteiskun-

Nils Gaupin ohjaama elokuva Kautokeinon kapina (2008) perustuu vuoden 1852 kapinan taптumiin.

nallista luonnetta, mutta vasta Gaupin elokuva toi näkökulman suuren yleisön tietoisuuteen. Elokuvasa saamelaiset on kuvattu viinanmyyjien ja pappien uhreina, joiden elämäntapaa ja uskonnollisuutta viranomaiset ja uudisasukkaat eivät ymmärrä. Kauppias Ruth ja nimismies Bucht sekä pappi Stockfleth ovat elokuvassa roistoja, jotka käyttävät saamelaisia hyväksi muun muassa viinanmyynnin avulla ja kohtelevat heitä mielivaltaisesti. "Pyhien" uskonnollinen hurmos kuvataan melko maltilliseksi lestadiolaisuudeksi eikä sen eksentrisempiä piirteitä tuoda lainkaan esiin. Laestadius on karismaattinen herättäjä ja saamelaiset viisaita mutta jossain määrin oppimattomia luonnonlapsia, jotka eivät voi ymmärtää uudisasukkaiden pahuutta eivätkä sitä, että nämä eivät puolestaan ymmärrä porosaamelaisien elämäntapaa. Elokuvan päähahmo on Aslak Hætтан sijaan Ellen Skum, joka nousee vastustamaan kauppiaan ja nimismiehen hirmuvaltaa. Skum kuvataan varsinkin pappeihin luottavana naisena, joka kuitenkin joutuu pettymään näihin ja huomamaan, että porosaamelaiset saavat ymmärrystä vain itseltään. Elokuvasa itse mellakka on viimeinen epätoivoinen yritys hakea oikeutta ja etsiä tietä ulos epätoivoisesta tilanteesta.

48. Douglas Kellner (1998) *Mediakulttuuri*. Tampere: Vastapaino.

Gaupin elokuva on selkeä saamelaispoliittinen puheenvuoro, joka korostaa tapahtuman yhteiskunnallisia ja sosiaalisia merkityksiä sekä etsii oikeutta väärinymmärretyille ja sorretuille porosaamelaisille. Kuvaus ei ole historiallisesti tarkka, mutta se nostaa esille yhden epäilemättä olennaisen aspektin tapahtumista ja toisaalta se kertoo siitä, miten nykyinen saamelainen kulttuurieliitti kokee tapahtuman ja oman historiansa. Elokuvan tunnusmusiikiksi valittu saamelaistaiteilija Mari Boinen tunnepitoinen ja herkkä kappale *Elle* on myös hyvä esimerkki siitä asenteesta, jolla saamelaiset alkavat katsoa omaa menneisyyttään ja millaisella tunnelatauksella moniin asioihin suhtaudutaan. Kappaleen teema on käännetty englanniksi sanoilla *It ain't necessary evil, se ei ole välttämättä pahuutta*.

”Pyhien” tulkinta

Olen esittänyt tähän saakka Koutokeinon kapinan tulkintojen historiaa alkaen kapinan jälkiselvittelystä. Eräässä ja hyvin erityisessä mielessä Koutokeinon kapinan politisointi alkoi kuitenkin jo ennen kapinaa: kapinallisille *itselleen* tapahtumat edustivat lopullista valtasuhteiden muutosta. Kapinallisten oppeja on vaikea kuvailla täsmällisesti jo sen vuoksi, että he eivät kirjoittaneet näkemyksiään muistiin. Tieto opista on peräisin ”pyhien” saarnoista, heidän kuulusteluistaan sekä muun muassa entisten pyhien, kuten Clement Gundersenin kertomuksista. Kokonaiskuva on hajanainen ja nähtävästi myös oppi itsessään oli hyvin jäsentymätön. Kapinalliset saarnasivat joka tapauksessa totaalista parannusta ja kääntymystä sekä esimerkiksi alkoholin käytön lopettamista. Kaikki tämä oli tuttua jo Laestadiukselta. Omaperäistä oli se, että kapinalliset pitivät itseään ”pyhinä”, profeettoina, apostoleina tai jopa ”Kristuksina”. Kapinallisilla oli selväkö hierarkia, jonka huipulla oli Aslak Hætta, pyhistä pyhin. Kapinalliset katsoivat olevansa Raamatun yläpuolella ja vastuussa ainoastaan Jumalalle. Hurmosliikkeen johtajille herätyksessä ja myöhemmin itse kapinassa kyse oli oikeuskoisten taistelusta pahan valtaa vastaa. Heidän tavoitteenansa ei lopulta ollut pelk-

kä yhteiskunnallisten olojen muuttaminen vaan koko maailman tekeminen uudeksi. Heille mahdollisuuksien horisontti oli laajin mahdollinen ja toisaalta vaihtoehdoton: näin oli tapahduttava, sillä loppu oli käsillä. Tästä näkökulmasta kapinaa voidaan ymmärtää *millenaristisena* liikkeenä, jossa uskonto ja politiikka lyövät kättä fundamentaalilla tavalla. Tulkitsen kapinaa tästä näkökulmasta seuraavaksi.

Millenarismi on kristillisen apokalypsismin muoto, jossa keskeistä on maailman lopun odottaminen ja millenaristisessa kapinoinnissa myös sen tavoittelu. Maailman lopun myytit sinällään ovat tuttuja muistakin uskonnoista, eikä eskatologia koske yksin kristinuskoa. Maailman lopun odotuksilla eri uskonnoissa on myös huomattavasti yhteisiä piirteitä: tavallisesti maailman katsotaan esimerkiksi loppuvan katastrofaaliseen taisteluun hyvän ja pahan välillä.⁴⁹ Apokalyptiselle lopun odotukselle on tyypillistä myös se, että pahan voimien katsotaan kasvavan ajan myötä, kunnes ne kukistetaan väistämättömässä taistelussa, jossa maailma loppuu tai jossa se tehdään uudeksi, hyvän hallitsemaksi paikaksi.⁵⁰ Millenarismi tarjoaa siis myös (teleologisen) ratkaisun hyvän ja pahan ongelmaan: pahuuden *pitääkin* kasvaa ja olla maailmassa, sillä näin on ennustettu ennen loppua olevan.⁵¹

Ilpo Pursiainen mukaan kristillinen millenarismi voidaan jakaa karkeasti kahteen traditioon: fransiskaaniseen tuhatvuotisen valtakunnan odotukseen, jossa ihmiskunta tulee yhdeksi ”rukouksessa, mystisessä kontemplaatioissa ja vapaaehtoisessa köyhyydessä” sekä sellaisiin millenaristisiin liikkeisiin, jotka nousevat ”juurettomasta köyhyydestä”.⁵² Norman Cohnin klassikkoesitys *The Pursuit of the Millennium. Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages* (1970) käsittelee keskiai-

49. Stephen O’Leary (1994) *Arguing the apocalypse. A Theory of Millennial Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press, 5.

50. O’Leary (1994) 6.

51. O’Leary (1994) 6.

52. Pursiainen (2001) 2.

kaista millenarismia nimenomaan vallankumouksellisenä liikehdintänä, jossa sorretut nousevat lopulliseen kapinaan, jonka jälkeen maailma on totaalisesti muuttunut ja tehty uudeksi. Vallankumoukselliselle millenarismille on tyypillistä myös se, että keskiajan liikkeiden edustajat katsoivat olevansa kirkon korvaajia tai aidon kirkon edustajia. Varsinaisen kirkon jäseniä ja pappeja pidettiin korruptoituneina eikä heihin luotettu. Pelastusta oli siis etsittävä muualta.⁵³

Cohnin painotusta on pidetty yksipuolisenä, sillä apokalyptiset liikkeet eivät välttämättä ole aina vastustaneet esimerkiksi kirkkoa ja niiden edustajat eivät ole aina olleet yhteiskunnan marginaalissa esimerkiksi varallisuutensa perusteella. Stephen O'Leary korostaakin retorisen vallankäytön merkitystä millenarististen liikkeiden synnyssä ja muovautumisessa.⁵⁴ Hänen mielenkiintonsa kohteena on muun muassa nykypäivän kristillisen fundamentalismin millenarismi Yhdysvalloissa.

Myös Koutokeinon tapauksessa retoriikalla oli tietysti roolinsa kapinaliikkeen hallitsemisessa ja ohjaamisessa. Silti Koutokeinon ”pyhät” olivat myös aidosti marginaalissa paitsi uskontonsa myös valtion tueman uudisasutuksen ja poronhoidon kasvavan ahdingon sekä sosiaalisten ongelmien vuoksi. He olivat marginaalissa myös suhteessa kirkkoon, joka näyttäytyi vääräoppisena tai suorastaan sortajana. Liike myös eskaloitui väkivaltaiseksi purkaukseksi. Koutokeinon kapinalla onkin selvät samankaltaisuutensa suhteessa Cohnin analysoimiin keskiaikaisiin millenaristisiin liikkeisiin, joskin se nousee niistä poiketen luterilaisen pietismin perinteestä eikä katolilaisuudesta. Välittömästi pyhien apokalyptiikka otti aineksia čuorvut-liikkeestä – joka myös ennusti maailman loppua – ja lestadiolaisuudesta, jonka ankara sanoma kiteytyi nimenomaan hyvän ja pahan taistelussa.

Kapinalliset eivät tietenkään itse pitäneet itseänsä ”millenaristeina” – teoria luotiin vasta myöhemmin 1900-luvulla. Sen sijaan hurmoksessa oli heille kyse lopullisesta valinnasta, joskin melko jäsentymättömässä muodossa. Uskonto ei ollut yksityisasia vaan valinta oikean ja väärän välillä. Kapi-

nallisten teologiassa pelastus löytyi vain hurmosliikkeen sisältä ja siten liikkeen tavoittelemaan valtaan liittyi absoluuttinen elementti: kaikki vastarinta oli Perkeleen työtä, eikä välimuotoja voinut olla. Uskonto oli politisoitunut ryhmien väliseksi kysymykseksi, joka antoi lopulta oikeuden äärimmäisiin tekoihin ja oli siis poliittisena voimana vahva. Väkivaltaiseksi muodostuvalle millenaristiselle liikehdinnälle tyypillisesti hurmosliike ammensi myös siitä sorrosta ja yhteiskunnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta, jota kapinalliset kokivat. Syntyi äärimmäinen tilanne, jossa mahdollinen marttyyrikuolemakin oli äärimmillään vain osa maailman muuttumista. Tällaisessa tilanteessa liikehdinnän vastarinta ei ole merkityksellistä. Se voi olla jopa merkki siitä, että ”hyvät” ovat oikealla asialla: ”pahojen” pitääkin nousta vastarintaan viimeisen taistelun koittaessa.⁵⁵ Koutokeinon kapinan tapauksessa mellakointi oli mittasuhteiltaan pientä, mutta sama logiikka voi toimia periaatteessa minkä tahansa sorron tai juurille käyvän epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen ja uskonnollisen hurmoksen yhteydessä ja siksi apokalyptinen retoriikka on huomattava poliittinen voima.

Politisoitu hurmos

Koutokeinon kapina on esimerkki verrattain pienestä tapahtumasta, jolle on politisoimalla annettu suuria merkityksiä. Kapinasta onkin tullut tärkeä osa saamelaisuuden, lestadiolaisuuden ja pohjoisen kolonialismin historiaa.

Kapinallisille itselleen tapahtuma oli tietysti merkityksellinen, sillä heille kyse oli konkreettisesti elämästä ja kuolemasta. He nousivat vastustamaan sortajiaan, jotka edustivat paitsi kirkkoa ja valtiota myös itse Perkelettä. Kapinallisten itsensä kohdalla politisoitui siis uskonto, josta tuli myös

53. Cohn, Norman (1970) *The Pursuit of the Millennium. Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages*, Chatham: Pimligo, 15, 281, 283.

54. Ks. mm. Pursiainen (2001) 2; O'Leary (1994) 1, 8–9.

55. Ks. mm. O'Leary (1994) 228.

kaikkien maallisten ongelmien ratkaisija tai joka laajeni maallisen alueelle peruuttamattomalla ja lopullisella tavalla.

Kapinan jälkipuinnissa tiivistyi lestadiolaisen herätysliikkeen kamppailu olemassaolostaan Pohjois-Norjassa. Viranomaiset laittoivat tapahtuneen paitsi ”alkuasukkaiden vilkkaan mielikuvituksen” ja alkukan-taisen raivon myös Laestadiusuksen ja hänen aloittamansa (tai voimistamansa) herätyksen tiliin, mitä vastaan Laestadius puolustautui. Kamppailun seurauksena lestadiolaisuuden elintila Norjassa kapeni, vaikka Laestadius itse vapautettiinkin vastuusta. Laestadiusuksen puheenvuoro on monella tapaa mielenkiintoinen. Itsensä ja herätysliik-keensä lisäksi hän puolustaa saamelaisia myös laajemmin vähintäänkin implisiittisesti: saamelaiset voivat olla oppimattomia, mutta varsinainen syy kapinaan löytyy vastapuolelta eli Norjan ymmärtämättömistä viranomaisista ja papeista.

Saamelaisessa poliittisessa historiassa Koutokeinon kapina on huomattava tapahtuma monessa mielessä. Ensinnäkin tapahtunut voimisti Norjan assimilaatiopolitiikkaa ja entisestään huononsi saamelaisten asemaa pitkäksi aikaa. Vaikka rajasulkuja ei täysin noudatettu, kävi poronhoito entistä kontrolloidummaksi ja säädellymmäksi. Myös saamelaiset itse kokivat tapahtuman raskaasti ja sen kuva oli pääosin kielteinen pitkään. Raskaana on pidetty erityisesti sitä, että mellakassa saamelaiset taistelivat toisiaan vastaan.

Tapahtuman varsinainen julkinen uudelleentulkinta alkoi 1980-luvulla Alta-taistelun ja myöhemmin pääkallojen palauttamisvaatimusten yhteydessä ja huipentui Nils Gaupin elokuvaan vuonna 2008. Tässä vaiheessa tulkinnat liittyivät selvästi saamelaiseen kansannousuun, jonka yhteydessä historiaa on tulkittu monelta osin uudestaan. Tavoitteena on ollut dekolonisaatio eli kansallis-

valtioiden vallan purkaminen ja saamelaisen kansan nostaminen ”kansaksi kansojen joukkoon”. Tällainen tavoite edellyttää riittävän yhtenäistä kansasubjektia, joka ylipäätään voi nousta. Yhtenäisyyden näkökulmasta sekin on tärkeää, että jos saamelaista kansaa katsotaan sorretun, myös Koutokeinon kapina on edullista kuvata tästä näkökulmasta. Mielettömät ja väkivaltaiset hurmahenget eivät sovi kuvaan rauhanomaisesta ja yhtenäisestä kansasta. Uudempia kuvauksia ei kuitenkaan tule pitää perusteettomana propagandana, sillä niillä on omat selkeät perusteensa historiassa ja esimerkiksi Simman ja Kalvemmon dokumentit kuvaavat nykypäivän tapahtumia eli todellista taistelua pääkallojen palautuksesta.⁵⁶

Yksi kiinnostava tapa politisoida Koutokeinon kapinaa on tehdä se tutkimuksen keinoin. Sana kapina itsessään kuvaa tapahtunutta perinteisessä mielessä huonosti; kyse oli pikemminkin hurmosliikkeestä, joka huipentui kylämellakkaan. Norjan viranomaiset kuitenkin suhtautuivat tapaukseen vakavasti, mistä kertovat ankarat tuomiot ja kiihtyneet norjalaistamistoimenpiteet. Tapahtumalla on muutoinkin ollut kauaskantoisia seurauksia ja sikäli se on saanut suuren merkityksen ja useimmiten nimenomaan erilaisten politisoitien kautta. Joka tapauksessa myös tutkimuksen sanavalinnat kertovat tapahtuman poliittisuudesta: 1990-luvulla nimenomaan saamelaiset tutkijat alkoivat korostaa tapahtuman yhteiskunnallista luonnetta. Osaltaan saamelainen tutkimuskin on ollut siis osa saamelaista kulttuurirenessanssia. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö juuri saamelaiset tai tapahtuman yhteiskunnallista luonnetta korostavat tulkinnat voisi tuoda tapahtuneesta esiin jotain oleellista.

56. Saamelaisuuden poliittisesta kuvasta ks. Valkonen (2009).

ANDREI KALINITCHEV

Etnisten ryhmien välinen vuorovaikutus Pohjois-Inkerissä 1800-luvun loppupuolella

Inkeri oli monikulttuurinen ja -etninen alue. Etnisten kansallisuuksia ja kulttuureja tavattiin Pietarissa, jonne muutti siirtolaisia ympäri Venäjää ja myös ulkomailta. Kun Venäjän keisarikunnan sisällä siirtolaiset saivat laillisesti ja vapaasti matkustaa, heitä asettui asumaan myös maaseudulle. Pietarin kuvernementin maaseutuväestö oli monikansallista, ja Inkerin kylissä ja pikkukaupungeissa eri uskontojen ja kulttuurien edustajat asuivat vierekkäin naapureina.

■ Inkerin, myöhemmin Pietarin kuvernementin,¹ asutus oli monikansallista. Etnisessä koostumuksessa tapahtui muutosta, kun kansoja muutti pois alueelta ja toiset tulivat heidän tilalleen. 1800-luvun loppupuolella maaseutuväestö koostui useista isoista etni-

1. Tarkemmin Inkerin ja Pietarin kuvernementin rajoista kts. Leo Yllö (1969) "Inkerin maa ja luonto", teoksessa Sulo Haltsonen (toim.) *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä, 9.

2. Georg G. Iggers mainitsee, että mikrohistorian synty ei perustu siihen, että sosiaalitieteiden perinteinen metodologia kävi mahdottomaksi tai epätoivotuksi tutkimustyössä, vaan siihen, että siinä tehdyille yleistyksille ja johtopäätöksille ei aina löydy pohjaa arkitodellisuudesta. Jäljempänä Iggers kirjoittaa, että suuressa mittakaavassa suoritettuja ja kvantitatiivisia lähteitä käyttävät tutkimukset usein vääristävät ruohonjuuritason realiteetin. Kts. Georg G. Iggers (1997) *Historiography in the Twentieth Century: from Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover, 108, 232. Giovanni Levi perustellusti väittää, että tutkimusmittakaavan pienentäminen on koe, joka perustuu oletukseen, että ympäristö ja siihen ulottuvat suhteet voivat olla harhaanjohtavia ja johtaa ristiriitoihin, jotka saadaan ilmi vain historiantutkimuksen mittakaavaa supistamalla. Sitten hän varauksella toteaa, että tämän tapainen muutos voi tapahtua myös mittakaavan laajetessa. Kuitenkin historioitsijoita johdatti mikrotasolle suuri määrä perinteisiä kontekstuaalisia makrotasolla

sistä ryhmistä, muiden muassa venäläisistä, inkerinsuomalaisista, suomensuomalaisista, saksalaisista, inkerikoista, karjalaisista ja virolaisista. Näiden ryhmien jäsenet kuuluivat venäläisen yhteiskunnan eri säätyihin. Pohdittaessa Inkerin monikansallisen ja monikulttuurisen väestön suhteita, erityisen kiinnostavaa on, miten Inkerin etniset ryhmät tulivat toimeen ja loivat vuorovaikutussuhteita keskenään.

Etnisten ryhmien välisen vuorovaikutuksen tutkimus edellyttää monien näkökulmien huomioon ottamista. Inkeri oli pinta-alaltaan varsin laaja, ja etnisten ryhmien asutus oli epätasaista. Joitakin kansallisuksia oli joissakin pitäjissä runsaasti, mutta muualta ne saattoivat puuttua kokonaan. Pohdittaessa etnisten ryhmien välistä vuorovaikutusta monikulttuurisessa yhteiskunnassa yksi kiinnostavista lähestymistavoista on mikrohistoriallinen tutkimus.² Tällaisessa työssä tutkimuskohteeksi voidaan valita erillinen kylä tai pitäjä (*volost*), joka oli usean väestöryhmän asuinpaikka.³ Sen väestöryhmien välisiä vuorosuhteita voidaan tarkastella sosiaalisesta, hallinnollisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta.⁴

toteutettuja tulkintoja, jotka epäonnistuivat syy-seuraus-suhteen selvittämisessä. Olennaista mikrotason projektien toteuttamisessa on erityyppisen dokumenttiaineiston intensiivinen tutkiminen. Kts. Giovanni Levi (1991) "On microhistory", teoksessa Peter Burke (ed.) *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge, 95, 107.

3. Tarkasteltavan kohteen pieni koko antaa mahdollisuuden pohdiskella paikallisten erikoisolosuhteiden laajaa kirjoa. Tässä mielessä yksilöiden erillisestä yhteisöstä tulee ihanteellinen tutkimuskohde. Tällä hetkellä historiatiede on kehittänyt varsin lavean valikoiman monitieteisiä metodeja, joiden avulla voidaan ratkaista monitasoisia yhdyskunnallisia tutkimusongelmia ja kerätä yhdyskuntien toimintaa kuvaavaa tietoa. Tällainen historiantutkimus avaa tien uusien kenttien haulle teorioiden ja mallien testaamiseksi, ja ihmisyyteistö on yksi näistä kentistä. Kuten banaanikärpäsestä tuli paradigmojen määrittelymalli varhaisessa genetiikassa ja laboratoriorotasta käyttäytymispsykologiassa, myös ihmisyyteistö siirtyivät tiedemiesten huomion keskipisteeseen. Kts. David Levinson, Karen Christensen (2003) *Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World I*, Sage Publication (CA), XXXIX.

4. Jotta inkerinsuomalaisten merkitys silloisessa Venäjän yhteiskunnassa selviäisi, on tehtävä oletamus, että tavallisen kansan yksilöillä oli vankka vaikutus yhteis-

On valittava kokonaisuus, johon on mahdollista soveltaa monitieteisen lähestymistavan menetelmiä etnisten suhteiden ja sosiaalisten yhteyksien selvittämiseksi Inkerin maaseutuväestön keskuudessa.⁵ Tsaarin aikaisen Venäjän taloudellisina ja hallinnollisina kokonaisuuksina olivat aatelitilat, joiden väestöä ennen läänityslaitoksen lakkauttamista yhdistivät yhteinen hallinto, taloudenhoito ja oikeudenkäyttö. Saman aatelitilan kylistä tuli hallintojoossa pitäjiä, jotka säilyivät myös vuoden 1861 uudistuksen jälkeen.

Tässä artikkelissa käsitellään Kaidanov–Olhinien tiluksiin kuuluneiden etnisten väestöryhmien välistä ja sisäistä vuorovaikutusta 1800-luvun loppupuolella. Tilukset sijaitsivat Kylänjatkon ja Valkeasaaren pitäjissä Pietarin kuvernementin Pietarin kihlakunnassa. Artikkelissa kiinnitetään huomiota väestöryhmien sijoittumiseen, taloudelliseen yhteistyöhön, kulttuurisiin ja väestöllisiin ominaisuuksiin, hallinnollisiin oloihin ja vuorovaikutuksen taustalla toimineisiin osatekijöihin. Inkerin etnisten ryhmien kansallisten aatteiden vaiheita tullaan seuraamaan yhteiskunnallisten vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta. Artikkelissa seurataan kyseessä olevien pitäjien kahden suomalaisen subetnisen ryhmän – äyrämöisten ja savakkojen – vuorovaikutuksen vaiheita, koska kysymys inkerinsuomalaisten väestöryhmien sisäisistä vuorosuhteista on osa etnisten ryhmien tuonaikaisesta vuorovaikutuksesta.

Pietarin kihlakunnan suurin Pohjois-Inkerissä sijaitseva aatelitila kuului Kaidanov–Olhinien suvulle. Kartanon tiluksilla 1800-luvun puolivälissä asui 3 727 henkeä.⁶ Inkerinsuomalaiset olivat väkiluvultaan suurin väestöryhmä, venäläiset ja inkerikot⁷ olivat vähemmistöasemassa.⁸ Väestö jakaantui kahteen säätyyn, aatelisiin maanomistajiin ja talonpoikiin. Jokaisella väestöryhmillä oli sille ominaisia kulttuuriperinteitä.

Etnisten ryhmien identifikaatio

Yksittäisen etnisen ryhmän identifikaatio onnistuu sen ominaispiirteiden tunnistamisen avulla. Tässä voidaan soveltaa Anthony D. Smithin määrittelyä, jonka mukaan etni-

nen ryhmä pystytään identifioimaan neljän piirteen perusteella. Nämä piirteet ovat yhteisöllisyyden ainoalaatuisen alkuperän oivaltaminen, historian tuntemus ja luottamus kansan erikoiseen kohtaloon, yhteiseen kulttuuriseen ainoalaatuisuuteen liittyvä yksi tai useampi piirre ja yhteisen solidarisuuden tunne.⁹ Etnistä ryhmää sitovat sisäiset suhteet, jotka estävät sitä hajoamasta. Mikäli sisäiset suhteet eivät pysty enää pitämään yhteisöllisyyttä koossa, etninen ryhmä hajoaa. Se voi hajota kokonaan tai siitä irtoaa osa, joka rupeaa identifioimaan itsensä toisen etnisyyden osaksi.

Steve Fentonin mukaan yksittäisessä väestöryhmässä yhteenkuuluvuuden hen-

kunnallisten järjestelmien ja suhteiden muodostumiseen päivittäisten rutiinien välityksellä. Näin tavallisen kansan pienetkin ryhmät saavat paikkansa historiallisessa kehityksessä. Etenkin keskeiset sosiaaliset ja kansalliset ryhmät olivat perinteisen tutkimuksen keskiössä vieden huomion muilta vähemmistöryhmiltä. Tämän tilanteen korjaamiseksi on supistettava tarkasteltavan ilmiön tai kohteen piirteet pienemmiksi ja jaettava se pienempiin osiin. Jaon seurauksena yhteiskuntaluokat jakautuvat ryhmiin ja ryhmät pienempiin ryhmiin, esimerkiksi kyläyhteisöihin. Pienestä koostaan huolimatta kyläyhteisöt ja kotitaloudet kuvastavat menneiden tapahtumien ja ilmiöiden monisyisiä suhteita ja osatekijöitä erinomaisesti (Theodore Zeldin (1976) "Social History and Total History", *Journal of Social History, 10th Anniversary Issue: Social History Today ... and Tomorrow?* 10).

5. Mikrotutkimus huomioi ainutlaatuiset paikalliset olosuhteet, joiden vaikutuksesta määräävät osatekijät muodostuvat. Se antaa mahdollisuuden konkretisoida subjektit lukuisten moniulotteisten ja temporaalisten olosuhteiden kosketuskohdassa, jossa tutut osatekijät ja tapahtumasarjat muokataan. Se tuo uuteen valoon marxilaisen teorian siitä, että yksilöt luovat historian, – he todella luovat sen, mutta vain sellaisen, joka on heille mahdollinen. (Dale Tomich (2008) "The Order of Historical Time: The Longue Durée and Micro-History" *The Longue Durée and World-Systems Analysis / Colloquium to Commemorate the 50th Anniversary of Fernand Braudel, "Histoire et sciences sociales: La longue durée."* *Annales E.S.C., XIII, 4, 1958, 11*).

6. РГИА. Ф 577. Оп. 35. Л. 43.

7. Inkerikot olivat ortodoksisuuskoinen Inkerin kanta- väestö, itämerensuomalainen kansa. Kts. Pirjo Uino (1992) "Inkerinmaan esihistoria", teoksessa Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki, 20-33.

8. Ks. tarkemmin vähemmistöryhmien määrittelystä: Auvo Kostiaainen (1994) "Vähemmistön käsite ja muodostuminen", teoksessa Auvo Kostiaainen (toim.) *Historian vähemmistöt*, Turku, 9-47.

9. Anthony D. Smith (1981) *The ethnic revival in the modern world*, Cambridge University Press, 66.

keä ylläpitävät sellaiset asiat kuin omaleimainen historia ja yksi tai useampi yhteinen kulttuuripiirre – uskonto, kieli tai elämäntavat.¹⁰ Ilman näitä kulttuuripiirteitä on mahdotonta identifioida erillistä kulttuuriyhteisöä yhteen sitovia etnisiä kategorioita ja kulttuurisia suhteita. Esimerkiksi Fentonin mielestä kreikkalaisia ja juutalaisia yhteen sitonut tärkein osatekijä oli uskonto, kun tšekkiläisen ja saksalaisen kansan historiassa äidinkieli nousi tärkeään asemaan.¹¹

Inkeri kuului eri aikoina Novgorodin taivalta, Ruotsin kuningaskuntaan ja Venäjän keisarikuntaan. Suomalaiset siirtolaiset joutuivat eroon emämaastaan ja muodostivat erillisen etnisen ryhmän uudessa asutuspaikassa. Yhteisönsä sisällä he pysyivät auttamaan muita suomalaisia tulokkaita, jakamaan ajankohtaista tietoa ja luomaan sosiaalisia verkostoja. Näin suhteellisen pieni etninen ryhmä onnistui mukautumaan paremmin uusiin hallinto- ja talousoloihin vieraassa kulttuuriympäristössä. Suomalaiset tulokkaat asettuivat mieluiten oman kansansa lähelle. Tämä taipumus oli havaittavissa Pietariin ja Pohjois-Inkeriin asettuneiden suomalaisten siirtolaisten keskuudessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa.

Suomalaisten muuttoliike Pietariin oli erityisen voimakas. Suomalaisten etniset suhteet olivat perinteisesti vahvat, ja tästä syystä heidän oli helpompaa muuttaa pääkaupunkiin kuvernementin maaseudulta tai Suomen ruhtinaskunnasta. Uudet tulokkaat turvautuivat paikallisten suomalaisten apuun. Kuitenkaan ryhmän sisäistä sosiaalista pääomaakaan käyttämällä ei voinut välttää kaikkia vaikeuksia asettaessa uuteen asuinpaikkaan. Työn perässä muuttaneet sesonkityöntekijät tai pienyrittäjät joutuivat lähettämään osan tuloistaan kotiin perheensä ylläpitämiseksi. Tästä johtuen heidän taloudellinen asemansa oli huera eikä heillä ollut riittäviä varoja liiketoiminnan kehittämiseen tai pitkäaikaisen asuinajan järjestämiseen. Perheineen muuttavat liittyivät etniseen ryhmään helpoimmin.

1800-luvun loppupuolella Inkeriin matkustaneet suomalaiset kansantieteilijät havaitsivat, että paikallinen suomalainen väestö ei ollut homogeenistä. He havaitsivat

kaksi suomalaista väestöryhmää: äyrämöiset¹² ja savakot¹³. Peter Köppenin laatiman kartan perusteella Inkeri voidaan jakaa eri ryhmien asuinalueisiin. Äyrämöiset asuivat Kaidanov–Olhinien tiluksilla seuraavissa kylissä: Jutikkala, Muratta, Mustila, Kylänjatko, Lavosenmäki, Sutela, Maanselkä, Levoska, Riivalinmäki. Savakoiden kylät olivat Suuri Kaljala, Pieni Kaljala, Suuri Kivi, Pieni Kivi, Mainila, Akkanen, Alakylä, Konnonselkä, Suontaka, Valkeasaari, Mottori, Merituittu, Alosaari, Vaskisavotta, Nakara, Aleksandrovka, Retukylä.¹⁴

Kun yhdistetään suomalaisten asutuskartta ja pitäjäkartta, huomataan, että savakkojen kylät kuuluivat Valkeasaaren pitäjään ja äyrämöisten kylät Kylänjatkon pitäjään.¹⁵ Tästä voidaan päätellä, että Valkeasaaren pitäjän suomalaisasutus koostui enemmäksään savakoista (lukuun ottamatta 21 äyrämöistä Alakylästä ja Kaljalasta) ja Kylänjatkon pitäjässä asui miltei poikkeuksetta äyrämöisiä. Tilusten heimot kuuluivat eri evankelis-luterilaisiin seurakuntiin: Kylänjatkon äyrämöiset kävivät Lempaalan kirkossa, kun Valkeasaaren savakot lähtivät jumalanpalvelukseen Valkeasaaren kirkkoon (paitsi Nakaran asukkaat, joiden matka Lempaalaan oli huomattavasti lyhyempi kuin Valkeasaaren).

10. Steve Fenton (2010) *Ethnicity*, Second edition Cambridge, 90–170.

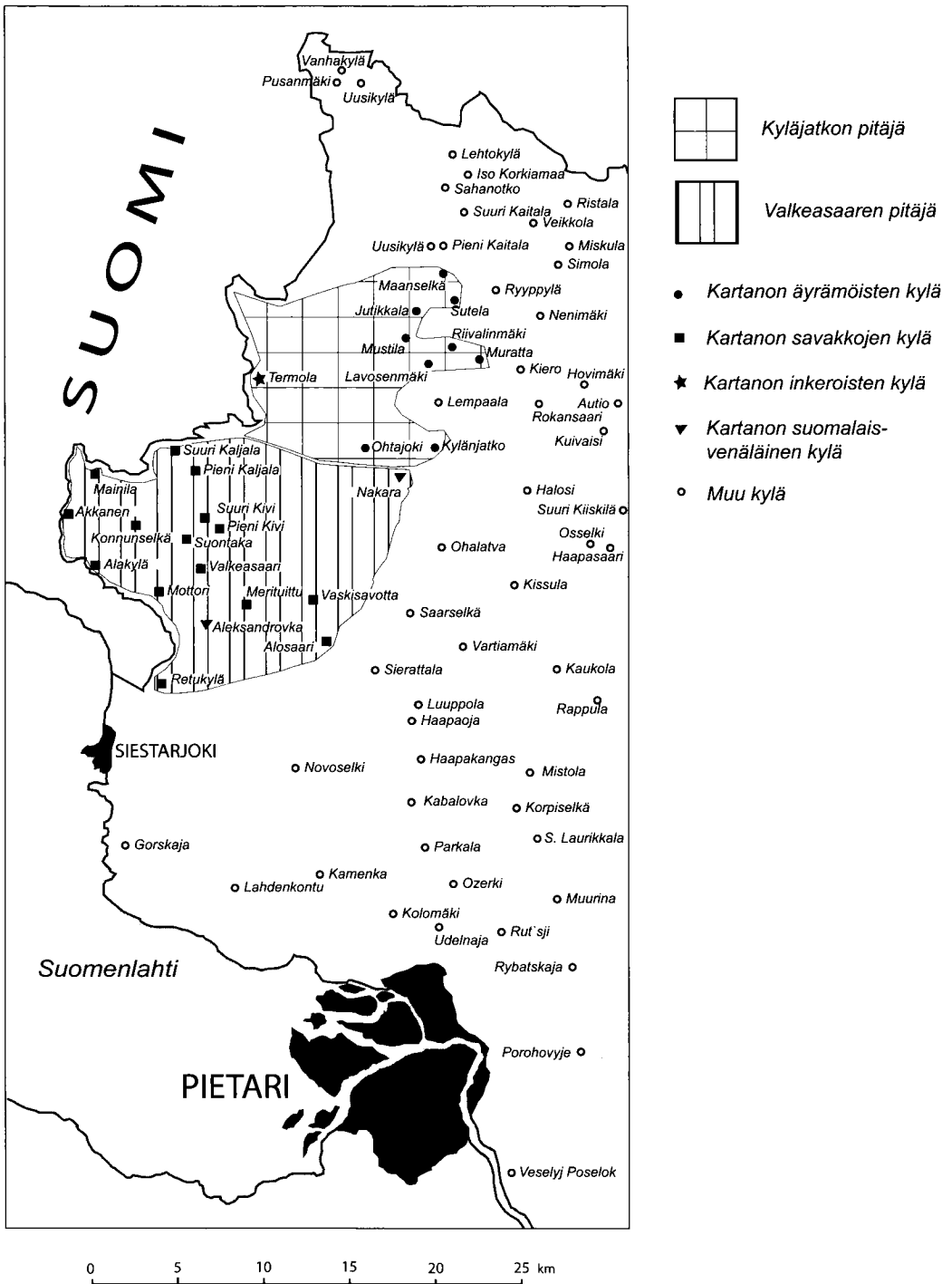
11. Fenton (2010) 90–170.

12. Äyrämöiset olivat suomalainen väestöryhmä, joka muutti Inkeriin Ruotsin vallan aikana 1600-luvulla Karjalakannaksen länsiosista, Äyräpään kihlakunnasta. Kts. Pirkko Sihvo (1992) "Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita", teoksessa Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki, 179–181.

13. Savakot olivat suomalainen väestöryhmä, joka muutti Inkeriin Ruotsin vallan aikana 1600-luvulla Savosta, Jääsken ja Lappeen kihlakunnista sekä Karjalakannaksen länsiosista. Pirkko Sihvo (1992) 179–181.

14. Väestöryhmien asutusalueiden määrittelyssä tekijä on käyttänyt seuraavia lähteitä: П.И. Кеппен (1849) *Этнографическая карта Санкт-Петербургской губернии, Санкт-Петербург*; Peter v. Köppen (1867) *Erklärender Text zu der ethnographischen Karte des St. Petersburger Gouvernements*, Sankt-Peterburg, 50–52.

15. Vuoden 1861 uudistuksen jälkeen Kylänjatkon pitäjän rajat muutettiin naapurikylien liittäminen vuoksi. Artikkelissa käsitellään Kylänjatkon pitäjän alkuperäisiä kyliä, jotka kuuluivat Kaidanov–Olhinien kartanon tiluksiin. Vuosisadan vaihtuessa Kylänjatkon pitäjä siirrettiin isompaan kyläkokonaisuuteen.

Kaidanov-Olbinien tilusten etnisten ryhmien asutuskartta 1800-luvun loppupuolella. Laatinut A. Kalinitchev. Lähteet: П.И. Кёппен (1849) Этнографическая карта Санкт-Петербургской губернии, Санкт-Петербург; Peter v. Köppen (1867) Erklärender Text zu der ethnographischen Karte des St. Petersburger Gouvernements, Sankt-Peterburg, 50–52.

Inkerin maaseudun pitäjäjako toteutettiin Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Todennäköisesti Venäjän viranomaiset ottivat huomioon kahteen osaan jakautuneen ja kulttuurisesti eriytyneen suomalaisen väestön subetniset yhteisöt hallintorajoja vetäessään. Näin ollen äyrämöisten ja savakkojen yhteisöt tulivat erotetuksi toisistaan, ja ne olivat eri talonpoikaishallintoelimien alaisuudessa. Äyrämöiset menivät Kylänjatkon pitäjän kyläkuntakokouksiin ja hallintoelimiin, kun taas savakot hoitivat asiansa Valkeasaaren pitäjässä.

Etninen ryhmä alkaa muodostua silloin, kun yksilö pitää itseään tietyn kulttuuriyhteisön osana tavallisesti vanhempiensa antaman esimerkin mukaisesti. Toisin sanoen etnisyyden osalta yksilöiden ryhmäidentifiointiin vaikuttavat sellaiset asiat kuten alkuperä, kieli, elämäntavat ja uskonto. Savakot pitivät itseään ensiksi suomalaisen etnisen ryhmän jäsenenä ja toiseksi savakkolaisen subetnisen alaryhmän jäsenenä, joille oli ominaista tietyt kulttuuripiirteet (mm. murre, kansallispuku, elämäntavat).

Äyrämöisten itseidentifiointi tapahtui vastaavalla tavalla. Vaikka savakot ja äyrämöiset pitivät itseään suomalaiseen kulttuuriyhteisyyteen kuuluvina, he erottuivat toisistaan 1800-luvun loppupuolella. Sekä äyrämöisten että savakkojen mielestä heidän kulttuurinsa olivat erilaisia.¹⁶ Näiden kulttuuristen eroavaisuuksien¹⁷ vuoksi inkerinsuomalaisten etninen ryhmä pysyi epäyhtenäisenä. Savakkojen ja äyrämöisten kansanpuput olivat erilaisia, varsinkin naisten puvussa oli enemmän eroja kuin miesten.¹⁸ Tärkeäksi nousi murrekysymys, sillä 1800-luvun loppupuolella äyrämöiset ja savakot edelleen puhuivat eri murteita.¹⁹ On olemassa aikalaiskirjallisuuteen perustuvia viittauksia, joiden mukaan näiden subetnisten alaryhmien edustajat eivät menneet naimisiin keskenään.²⁰

Edellinen tukee Anthony D. Smithin itsenäisen etnisen ryhmän identifiointimenetelmää, jota soveltamalla voi todeta seuraavat savakoita tai äyrämöisiä yhteen sitoneet piirteet. He olivat tietoisia kansanryhmänsä yhteisestä historiasta, koska he tai heidän isänsä olivat tulleet Inkeriin Suomen paik-

kakunnilta, joissa heidän subetniset ryhmänsä muodostuivat.²¹ He tiedostivat yhteisönsä henkisen ja aineellisen kulttuurin ainualaatuisuuden. He puhuivat omaa kielimurrettaan, ja he tunsivat solidaarisuuden tunnetta muita yhteisönsä jäseniä kohtaan.²²

Inkerinsuomalaiset olivat ylpeitä omasta suomalaisesta kulttuuristaan.²³ He olivat sitä mieltä, että heidän kulttuurinsa erottui muiden väestöryhmien – venäläisten, inkerikkojen, ruotsalaisten, virolaisten – kulttuureista. Oman kulttuurin ja etnisten juurien tietämys, suomen kieli ja evankelis-luterilainen usko olivat heidän yhteisönsä vahvoja sisäisiä siteitä.

On myös mainittava, että Pohjois-Inkerissä Viipurin läänin rajan tuntumassa sijainneet Kylänjatkon ja Valkeasaaren pitäjät olivat suomalaisen kulttuuriyhteisön ympäröimiä. Äyrämöis- ja savakkoasutus ulottui Viipurin läänistä Kaidanov–Olhinien kartanon yli viereiseen Pähkinälinnan kihlakuntaan.²⁴ Pohjois-Inkerin suomalainen väestö oli varsin runsaslukuinen. Pohjois-Inkerin eli Pietarin ja Pähkinälinnan kihlakuntien suomalaisia oli yhteensä 28 000 henkeä. Heidän osuutensa Pietarin kihlakunnan

16. A. Ahlqvist (1904) "Kertomus runonkeruumatkasta Viipurin läänissä v. 1854", teoksessa A.R. Niemi (julkaisut) *Runonkerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*, Helsinki, 207–219.

17. Thomas H. Eriksenin mukaan etninen yhteisöllisyys on kulttuurisesti muista ryhmistä erottuvien yksilöiden sosiaalista vuorovaikutusta; se tapahtuu niiden yksilöiden välillä, jotka tajuavat erottuvansa kulttuurisesti muiden ryhmien jäsenistä. Ks. Thomas Hylland Eriksen (2002) *Ethnicity and nationalism*, London, 2002, 12.

18. Ahlqvist (1904) 207–210.

19. Ahlqvist (1904) 211, 212; Sulo Haltsonen (1969a) "Inkerin kansan tietistä elämää", teoksessa Sulo Haltsonen (toim.) *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä, 260.

20. Haltsonen (1969a) 260.

21. Erkki Kuujo (1969) "Inkerin vaiheita keskiajalta 1700-luvun loppuun", teoksessa Sulo Haltsonen (toim.) *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä, 63–70.

22. A. Ahlqvist (1904) 199–230.

23. Sulo Haltsonen (1969b) "Inkerin suomalaisen kirkon vakiintumisen aikakausi (1800–1917)", teoksessa Sulo Haltsonen (toim.) *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä, 179.

24. Pirkko Sihvo (1998) "Muolan savakot ja äyrämöiset", teoksessa Ville Zilliacus (toim.) *Muolaan muotokuva. Totta ja tarinoita Keski-kannakselta*, Porvoo-Helsinki-Juva, 189.

väestöstä oli 21,2 % ja Pähkinälinnan kihlakunnan väestöstä 47,2 % (tiedot vuodelta 1864).²⁵

Viipurin lääni ja Inkeri muodostuivat yhtenäiseksi kielikentäksi, mikä helpotti asukkaiden liikkumista ja kanssakäymistä. 1800-luvun alusta lähtien havaittiin pysyväluonteinen muuttoliike Vanhasta Suomesta Pohjois-Inkeriin. Muuttajien kohteina olivat mm. Kylänjatkon ja Valkeasaaren pitäjät. Tämä seikka puhuu sen puolesta, että sisä-etninen vuorovaikutus ulottui valtiorajan yli. Aikalaiset havaitsivat, että valtioraja Vanhan Suomen ja Inkerin välillä oli muodollinen. Se ei estänyt kontakteja eri alueiden suomalaisten välillä. Havaittiin myös, että suomalainen kulttuuri Inkerissä ja Vanhassa Suomessa oli samantapaista ainakin maanviljelytapojen, kansanpuvun ja murteen osalta.²⁶ Vanhan Suomen ja Inkerin suomalaiset menivät naimisiin keskenään.²⁷

Talonpoikien vapauttamisen jälkeen äyrämöisten ja savakkojen asutusalueiden rajat alkoivat hälventyä.²⁸ Subetniset alaryhmät alkoivat menettää kulttuurista eroavaisuuttaan ja yhdentyä yhdeksi kansaksi. Yhdentyminen tapahtui useiden tekijöiden vaikutuksesta, joista tärkeämpiä olivat väestön liikkuvuuden kasvu, koululaitoksen leviäminen maaseudulle ja yhteinen suomenkielinen opetus ilman murre-eroja.

Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjien toiseksi suurin etninen ryhmä olivat venäläiset. Kaidanov–Olhinien tilusten venäläiset eivät olleet maanviljelijöitä. He olivat omistajien palvelijoita ja tehdasväkeä. Luultavasti he eivät olleet olleet maanviljelijöitä aikaisemminkaan. Maatieteellisesti he asuivat erillään inkerinsuomalaisista kylistä tehtaiden lähetyville perustetuissa kylissä Aleksandrovkassa ja Nakarassa.²⁹ Tehdastoiminnan laajetessa 1850-luvulla Olhinit värväsivät lisätyövoimaa myös suomalaisista kylistä.³⁰

Tilusten venäläiset eivät kuuluneet Inkerin alkuperäiseen väestöön vaan heidät siirrettiin sinne tuotantolaitosten työvoimatarpeen paikkaamiseksi. Alkuperäisiin paikallisiin asukkaisiin voidaan lukea inkerikot. Ortodoksisuusköiset inkerikot asuivat Termolan ja Nakaran kylissä,³¹ evankelis-luterilai-

set inkerikot Kylänjatossa³² (tiedot vuodelta 1867).³³ Sekä venäläisen että inkerinsuomalaisen etnisen ryhmän kulttuurivaikutus kohdistui inkerikkoihin.³⁴ Vahvat ryhmien väliset yhteydet muodostuivat vierekkäisen asumisen ja dominoivan ryhmän kanssa saman uskonnon harjoittamisen seurauksena. Nämä kaksi asiaa lisäsivät kylien enemmistö- ja vähemmistöväestön välistä kanssakäymistä ja nopeuttivat inkerikkojen assimilaatiota.³⁵ Isolle alueelle hajautetun pienen väestöryhmän, joka oli kärsinyt monivuotisista sotatoimista ja vainoista uskontonsa takia, oli vaikea vastustaa isompien väestöryhmien kulttuurivaikutusta.

Väestöryhmät ennen ja jälkeen läänityslaitoksen

Pohdittaessa etnisten ryhmien välistä vuorovaikutusta on otettava huomioon aiempi historia, oikeudellinen asema, valtasuhteet alueella, paikalliset olot, kulttuuriset eroavaisuudet ja yhtäläisyydet. Inkeröiset, venäläiset ja inkerinsuomalaiset talonpojat olivat

25. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Санкт-Петербургская губерния (по сведениям 1862 г.) / Ред. Вильсон И. СПб., 1864. Вып. 37. С. XLIV.

26. Haltsonen (1969a) 259–260.

27. Jyrki Paaskoski (1997) *Vanhan Suomen lahjoitukset 1710–1826*. Helsinki, 249.

28. Haltsonen (1969a) 203.

29. Juuso Mustonen (1931) *Inkerin suomalaiset seurakunnat*, Helsinki, 29, 30.

30. А.А. Калинин (1998) *Ингерманландские финны в имении Кайдановых–Ольхиных Санкт-Петербургской губернии (1860–е гг.)*, Лицензиатская работа, Университет г. Турку, Всеобщая история, 120–126.

31. *Историко-статистические сведения о С.-Петербургской епархии* (1884) VIII, Санкт-Петербург, 174–175.

32. Mustonen (1931) 28–29.

33. Inkerikot olivat olleet alunperin ortodokseja, joista osa käännetyttiin luterilaisuuteen, kts. Mika Sivonen (2007) *”Me inkerikot, vatjalaiset ja karjalaiset”*. *Uskonnollinen integrointi ja ortodoksisen vähemmistön identiteetin rakentuminen Ruotsin Inkerissä 1680–1702*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1-237

34. Pekka Hakamies (1992) *Inkeri monietnisenä alueena*, teoksessa Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki, 203.

35. *Историко-статистические сведения о С.-Петербургской епархии* (1884) 174–175.

samojen valtiollisten lakien ja omistajien määräysten piirissä. Kaikki etniset ryhmät kuuluivat samoihin valtakuvioihin ja vuorovaikutussuhteisiin valtioninstituutioiden ja tilanomistajien kanssa. Talonpoikien säätyoikeudet ja -velvollisuudet olivat samanlaisia kansallisuudesta riippumatta.

Joillakin Inkerin seuduilla etnisten ryhmien intressit joutuivat ristiriitaan kilpailtaessa luonnollisista resursseista, esimerkiksi rajallisista vainioista. Kylänjatkon ja Valkeasaaren pitäjiin perustettavat venäläisten uudet kylät rakennettiin sivuun aikaisemmasta asutuksesta, tehtaiden viereen – järvien ja tekoaltaiden luo.³⁶ Uudisasukkaiden käyttöön annettiin niittyjä ja pieniä kasvi- ja maapalstoja, koska uudisasukkaat olivat tehdastyöläisiä.³⁷ Näin ollen he eivät olleet maanviljelijöitä eivätkä kilpailleet tilusten maatalousmaista.

Monikulttuurisella väestöllä oli samanlaiset elinolosuhteet. Päivätyö ja luontaisvero olivat pakollisia kaikille etnisille ryhmille ja niiden suuruus oli samanlainen. Samanveroinen tilanne madalsi etnisiä jännitteitä Kaidanov–Olhinien tiluksilla. Työväkeä tehtaisiin siirrettäessä 1850-luvulla muutot tapahtuivat samanlaisilla ehdoilla kansallisuudesta riippumatta, samaten maanlunastus ja sarkojen jako talonpojille 1870-luvulla.³⁸

Tehtaissa inkeroiset, inkerinsuomalaiset ja venäläiset kuuluivat työyhteisöihin. Rinnakkaisen asumisen ja työskentelyn perusteella heillä oli oikeus osallistua talonpoikaishallintoelimien vaaleihin ja toimintaan. Valitsemiensa edustajien kautta etniset ryhmät ottivat osaa päätöksentekoon paikallisella tasolla kylä- ja pitäjäkokouksissa sekä suhteissa tilanomistajiin ja kihlakunnan viranomaisiin. Etnisten ryhmien oli pakko tehdä yhteistyötä yhteisten tehtävien suorittamiseksi ja intressien ajamiseksi, sillä heitä yhdisti koko kyläyhteisön nimissä tapahtunut maanlunastus, jota varten saatua Maapankin lainaa lyhennettiin yhteistakuulla.³⁹ Kaikkien talonpoikien oli osallistuttava lainanlyhennyksiin yhteisön hallussa olleista saroista. Sosiaalinen homogeenisuus ja yhteiset talonpojille ominaiset tavoitteet kehittivät yhteistyökykyä monietnisisissä yhteisöissä ja lujittivat keskinäistä solidaarisuutta.

Valkeasaaren ja Kylänjatkon tehdas- ja kyläyhteisöt olivat luonnoltaan talonpoikien monietnisiä korporaatioita, jotka ajoivat talonpoikien etuja tilanomistajiin ja kihlakunnan viranomaisiin nähden.

Talonpoikaisyhteisöissä talonisännillä oli tasa-arvoiset oikeudet ja velvollisuudet, sama äänivalta sekä oikeus käyttää yhteisölle kuuluneita resursseja.⁴⁰ Päätökset kokouksissa tehtiin äänienemmistöllä.⁴¹ Tässä asiassa inkerinsuomalaisilla oli ylivoima, koska heitä oli enemmän kuin venäläisiä ja inkerikkoja.

Ennen vuoden 1861 uudistusta tiluksilla nautti taloudellisesta ja poliittisesta etuoikeusasemasta tilanomistajien sosiaaliryhmä. Läänityslaitoksen lakkauttamisen jälkeen talonpoikien velvoitteet tilanomistajia kohtaan tilapäisesti säilyivät vuonna 1870 tapahtuneeseen maanlunastukseen asti. Maanlunastuksen jälkeen talonpoikien viljelemät sarat eivät enää olleet tilanomistajien vaan kyläyhteisöjen omistuksessa. Kyläyhteisöjen maahallintaoikeus pysyi rajoitettuna siihen asti, kunnes koko laina maksettiin valtion Maapankkiin takaisin.⁴² Näin ollen talonpoikien sosiaalisen riippuvuuden perussyypä tilanomistajista oli poistettu. Talonpojat saivat taloudellisen ja oikeudellisen vapauden tilanomistajista. Vuosina 1861–70 tilapäisten velvoitteiden aikana tilanomistajat edelleen ylläpitivät järjestystä

36. Kts. artikkelin kartta.

37. Калининчев (1998) 226. Myös maareformista kartanossa kts. Н.Б. Селицкая (1997) Петербургское имение Е. Н. Кайдановой-Ольхиной во второй половине XIX века (опыт анализа экономической ситуации в крупных подстоличных имениях), teoksessa *Северо-запад в аграрной истории России*, Калининград, 3–9. Artikkelissaan N.B. Selitskaja vertailee talonpoikien palstojen kokoja ennen maareformia ja reformin jälkeen käyttäen pohjana vain osaa kartan kylistä.

38. Калининчев (1998) 176–227.

39. А. Никольский (1902) *Земля, община и труд. Особенности крестьянского правопорядка, их происхождение и значение*, Санкт-Петербург, 45–47.

40. Российское законодательство 10–20 вв. (1989) *Документы крестьянской реформы* / Отв. ред. Чистяков О.И. Т. 7, Москва, 40.

41. Российское законодательство 10–20 вв. (1989) 47.

42. Российское законодательство 10–20 вв. (1989) 127, 128.

kartanon mailla, samaan aikaan lailla perustettiin talonpoikien itsehallintoelimet. Vuoden 1861 jälkeen talonpojat eivät tehneet enää päivätöitä tilanomistajille vaan maksoivat rahaveroa.

Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjissä asuneiden etnisten ryhmien välinen yhteistyö sujui moitteettomasti murroksen aikana. Maaorjuuden lakkauttaminen toi vapauden ja taloudellisen itsenäisyyden. Etnisten ryhmien piti yhtenä yhteisönä vastaanottaa uudet oikeudet ja velvollisuudet, valita edustajat talonpoikien itsehallinnon elimiin, sopia maanlunastusmaksuista ja uudesta sarkajaosta. Sopimusasiakirjoissa esiintyneiden ja asiat hyväksyneiden talollisten sukunimet olivat sekä suomen- että venäjänkielisiä.⁴³ Se todistaa, että kartanon etniset ryhmät pystyivät tekemään yhteistyötä, esiintymään yhtenä juridisena henkilönä suhteissa tilanomistajiin ja valtioon, sopimaan uusista maankäyttöjärjestelyistä ja veromaksuista, pitämään yhteisiä kyläkuntakokouksia ja valitsemaan edustajansa pitäjän hallintoelimiin.⁴⁴

Taloudellinen yhteistoiminta

Inkeriläisissä kylissä siirryttiin feodaalisista kapitalistisiin suhteisiin. Jo läänityslaitoksen aikana Kaidanov–Olhinien kartanon tiluksilla kehittyi etninen talous, joka palveli Pietarin valtaviin markkinoiden ja Pohjois-Inkeriin matkaavien lomalaisten tarpeita. Aikalaisten useista kertomuksista tiedetään, että pietarilaiset osasivat arvostaa pääkaupungin toreilla myytävää ”suomalaista voita”. Tämä termi sai alkunsa pietarilaisten kuluttajien monivuotisesta kokemuksesta ja jäi pysyväksi. Kartanon osalta tämän asian voi todeta tilanomistajien ja talonpoikien välisistä sopimusasiakirjoista (*ustavnaja gramota*), joilla virallistettiin kyläyhteisöjen itsenäisyys tilanomistajista. Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjien osalta sopimusasiakirjat laadittiin vuonna 1862. Niiden sisältö vahvistaa sitä käsitystä, että kartanon inkerinsuomalaiset olivat valmistaneet myyntiin maitotuotteita ainakin 1850-luvulta lähtien.⁴⁵ Pietarin kihlakunnan paikallisten viranomaisten (*semstvon*) vuosina 1882–85 tekemä taloustutkimus osoittaa, että 30 vuoden

kuluttua seudun inkerinsuomalaisten kotitaloudet edelleen valmistivat myyntiin tarkoitettuja maitotuotteita.⁴⁶

Pietari vaikutti voimakkaasti elinkeinojen kehitykseen Karjalan kannaksella.⁴⁷ Kartanon tiluksille oli muodostunut suomalainen etninen talous, maitotuotteiden valmistajien yhdyskunta. Inkeriläisten talouksien markkinakäyttäytyminen tavoitteli suurinta mahdollista voittoa Pohjois-Inkerin olosuhteissa. Inkeriläisten maitotuotteet piti viedä myytäväksi kaupunkilaisille. Eräiden seikkojen – esimerkiksi inkerinsuomalaisten eristäytyneisyyden, pitkien etäisyyksien Pietariin, heikon venäjän kielen taidon – takia tarvittiin luotettavien välittäjien apua.⁴⁸ Nämä inkerinsuomalaiset välittäjät hoitivat toimitukset ja myynnin. Välittäjistä on jäänyt mainintoja semstvon yllä mainittuun taloustutkimukseen. Heidän kauttaan myytiin suurin osa tuotteista, vain pieni joukko valmistajia lähti itse myyntireissuille Pietariin. Lähteistä saa kuvan isosta myyntivoitosta, joka jäi välittäjien kukkaroon.⁴⁹

43. РГИА. Ф. 577. Оп. 35. Д. 1264. Л. 103 об.–107; РГИА. Ф. 577. Оп. 35. Д. 1278. Л. 23 об.–31; Калинин (1998) 282–294.

44. Калинин (1998) 187–188, 199, 212, 220.

45. Калинин (1998) 179–180.

46. Материалы по статистике крестьянского хозяйства в Санкт–Петербургской губернии (1887) Выпуск 5. Крестьянское хозяйство в С.–Петербургском уезде. Часть 2. Очерк крестьянского хозяйства, Санкт–Петербург, 227–228. On olemassa mainintoja inkeriläisten myytävistä maitotuotteista myös myöhemmissä tutkimuksissa, kts. esim. Väinö Salminen (1926) ”Inkerin suomalaiset”, teoksessa A. Kannisto, E.N. Setälä, U.T. Sirelius, Yrjö Wichmann *Suomen suku* I, 278.

47. Greta Karste-Liikkanen (1968) *Pietari-suuntaus kannakselaaisessa elämän kentässä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918*, Suomen muinaismuistoyhdistys, Forssa, 1–322; Tapio Hämynen & Kimmo Katajala & Pekka Kauppinen (1997) *Itä-Suomi ja Pietari: kirjoituksia suurkaupungin vaikutuspiirissä*, Itä-Suomen yliopiston kirjasto, 1–261.

48. Välittäjien ryhmä muodostui useisiin vähemmistöyhteisöihin, koska yhteisöillä oli tarve luoda talous-suhteet yhteiskunnan muihin ryhmiin. Vrt. Craig S. Galbraith & Carlos L. Rodriguez & Curt H. Stiles (2007) ”Ethnic economies, social capital and the economic theory of Clubs”, teoksessa *Handbook on research on ethnic minority entrepreneurship*, Northampton: Edward Elgar Publishing, 22.

49. Материалы по статистике крестьянского хозяйства в Санкт–Петербургской губернии (1887) 240–241.

Suomalaisten maitotuotevalmistajien ja välittäjien sisäetnisiin yhteyksiin perustuneet taloudelliset suhteet hyödyttivät molempia osapuolia. Järkevästi toimineiden ja omaa taloudellista hyötyä tavoitelleiden yksilöiden luomasta sosiaalisesta pääomasta tuli inkerinsuomalaisten etnisen ryhmän yhteisöllinen hyvä, kollektiivinen omaisuus, jonka etninen yhteisö onnistui luomaan omien sosiaalisten verkostojensa avulla. Yhteisöllisen hyvän luomiseksi tarvittiin kiinteitä etnisiä yhteyttä, kaikkien hyväksymää sosiaalista normistoa ja korkeaa luottamustasoa. Sosiaalisen pääoman taloudellinen merkitys korostui, koska sosiaalisen pääoman avulla inkerinsuomalaiset pystyivät vähentämään sivukuluja, järjestämään yhteistoimintaa paremmin ja nopeuttamaan taloudellista vaihtoa.⁵⁰ Sekä valmistajien että välittäjien oli helpompaa rakentaa liikesuhteet etnisen ryhmän puitteissa yhteisellä äidinkielellä. Sosiaalisen pääoman kielteisiin vaikutuksiin voidaan lukea muun muassa sosiaalisen kuilun syventyminen inkerinsuomalaisten yhteisöissä. Tuloerojen vuoksi välittäjien hyvinvointi kasvoi nopeammin kuin maitotuotteiden valmistajien.

Välittäjät olivat kaksikielisiä. He osasivat toimia molemmissa kulttuuriympäristöissä ja pärjäisivät hyvin liikesuhteissa venäläisen väestön kanssa. Nämä monietniset kauppasuhteet olivat toisistaan riippuvaisia.⁵¹ Markkinatalouden kehittyessä välittäjät olivat välttämättömiä seudun taloudellisen kasvun kannalta, koska ilman välittäjiä seutua olisi uhannut valmiin tavaran menekkiongelman.

Yhteiset talonpoikaiskulttuurin ominaisuudet

Kartanon kaikissa etnisissä ryhmissä oli havaittavissa esiteollisen aikakauden talonpoikaissäädyn kulttuurille ominaisia piirteitä. Talonpoikien perinteinen kulttuuri perustui maataloustoimintojen kiertoon. Se oli yhtä lailla työn kulttuuria kuin aateliston kulttuuri oli huvitusten kulttuuria.⁵² Yhteinen talonpoikainen kulttuuri lähensi etnisiä ryhmiä, koska Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjien monietnisellä talonpoikaissäädöllä oli yhteiset kulttuuriominaisuudet ja saman yhteiskuntaluokan arvot.

1800-luvun loppupuolen itäeurooppalainen talonpoikaiskulttuuri oli enimmäkseen suullista. Kirjallinen kulttuuri teki vasta tuloaan talonpoikaisyhteisöihin teollisen kehityksen myötä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Talonpojat olivat passiivisia sosiaalisesti ja poliittisesti,⁵³ ja he olivat tietoisia omasta eristyneisyydestään. Kuten Aleksander Gella totesi Itä-Euroopan valtioita koskevassa tutkimuksessaan, muiden säätyjen kielteisen ja ylimielisen suhtautumisen taustalla talonpoikiin olivat "talonpoikien eristäytyneisyys, alemmuuden tunne ja kiinnostuksen puute yhteisön ulkopuolella tapahtuviin asioihin".⁵⁴

Talonpoikaisyhteisössä oli hyvin kehittynyt arvoasteikko, jonka mukaan kyläkuntalaiset osasivat löytää paikkansa ja sijoittaa muut kyläkuntalaiset ryhmiin varakkuuden perusteella. Ulkopuolisen silmissä kaikki talonpojat olivat samanlaisia, mutta lähietäisyydeltä tarkastellen heidät voi jakaa kolmeen ryhmään.⁵⁵ Ensimmäinen ryhmä käytti ulkopuolista työvoimaa ja jopa kotipalvelijoita. Tämän ryhmän edustajat kuuluivat talonpoikaishallintoelimiin, nauttivat toisten kunnioitusta ja pystyivät vaikuttamaan kyläkokouksissa omaksi edukseen. Heitä voi

50. Sosiaalinen pääoma kertyi eri yhteisöihin sisäisen integraation ja verkostoitumisen avulla. Sosiaalista pääomaa koskevat säännöt toimivat erilaisissa yhteiskuntamuodoissa. Vrt. Galbraith & Rodrigez & Stiles (2007) 21.

51. Kauppaa tekevät osapuoleet ovat hyötynneet etnisiä rajoja ylittävästä vuorovaikutuksesta kautta aikojen. Taloudellinen ja kulttuurinen vaihto nopeuttaa sosiaalista liikkuvuutta vähemmistöryhmien välillä. Kts. Ivan Light (2007) "Global entrepreneurship and transnationalism", teoksessa *Handbook on research on ethnic minority entrepreneurship*, Northampton: Edward Elgar Publishing, 9.

52. Yhteiskuntaluokkien kulttuurierot olivat yhtenäisiä Itä-Euroopassa. Vrt. Aleksander Gella (1989) *Development of class structure in Eastern Europe*, Albany: State University of New York Press, 62.

53. Epäilemättä talonpoikaissäädyn eristäytyneisyyden syyksi Elbe-joen itäpuoleisessa Euroopassa voidaan lukea maatorjuus. Vrt. Paaskoski (1997) 152; Gella (1989) 63.

54. Gella (1989) 63.

55. Jako kolmeen ryhmään on muodollinen, koska varallisuusasteikko kyläkunnissa saattoi olla huomattavasti tarkempi. Ko. jako on yleinen sekä neuvostoliittolaisessa että länsimaaisessa historianitutkimuksessa. Vrt. Gella (1989) 70.

muodollisesti kutsua ”talonpoikien aatelis-toksi”. Toisella ryhmällä oli sen verran sar-koja, että ne pystyttiin viljelemään perheen omin voimin. Toinen ryhmä palkkasi harvoin ulkopuolista väkeä, esimerkiksi maat-tomia kyläkuntalaisia tai vieraita renkejä. Kolmanteen ryhmään kuului köyhälistö, joka teki työtä toisten pelloilla. Heidän yhteytensä kotikylään oli hyvin heikko, joten heistä tuli useimmiten siirtolaisia. Maattomat lähtivät usein kotikylästään kokonaisina perheinä, ja myös maattomien perheenjäse-net lähtivät tilallisia useammin etsimään onneaan kotiseudun ulkopuolelta.⁵⁶

Semstvon tekemän tutkimuksen mukaan kihlakunnan suomalaisten siirtolaisuus 1880-luvun alussa oli vähäisintä muihin et-nisiin ryhmiin verrattuna: vain 2 % miehistä ja 1 % naisista (venäläisten ja inkerikkojen siirtolaisuus oli vastaavasti 4 % ja 2 %, sak-salaisten 6 % ja 4 %). Alueelliset erot olivat hyvin merkittäviä; Valkeasaaren venäläisistä muutti pois 37 % miehistä ja 17 % naisista.⁵⁷

Perhe oli keskiössä inkeroisten, venäläis-ten ja inkerinsuomalaisten yhteisöjen sosi-aalirakenteissa. Kyläyhteisössä perhe oli alin yksikkö, joka hoiti päivittäisiä taloudel-lisia toimintoja perheen sisäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen avulla. Tämän vuorovai-kuksen pohjana toimi yhteiskunnan per-ruispilari – ihmisrodun lisääntyminen.⁵⁸ Mo-lemminpuolinen riippuvuus synnytti vah-van solidaarisuuden perheen sisällä. Ky-läyhteisön perusyksikkö oli perhe, eikä yksittäinen henkilö.⁵⁹

Talonpojan perheessä valtasuhteet raken-tuivat vanhemmuuden mukaan. Isä oli talon pää, jonka arvovaltaa ei koskaan kyseen-alaiستettu.⁶⁰ Seuraavana tuli äiti, sitten pojat ja tyttäret. Miniät sijoittuivat arvojärjestyk-sessä alimpaan asemaan. Aikalaiset havait-sivat talonisännän eli perheenisän dominoi-van aseman ja miniän heikon aseman Inke-rin etnisissä ryhmissä.⁶¹

Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjien tal-onpojat jakautuivat kahteen uskontokun-taan: luterilaiset kuuluivat Valkeasaaren ja Kylänjatkon seurakuntiin, ortodoksit Alek-sandrovkan kylän Kolminaisuuden (Troits-ka) kirkkoon. Kirkon sanoma perusteli

ideologisesti läänityssuhteiden ylläpitämistä ja väestön sosiaalista jakautumista erioikeu-tettuun aatelistoon ja alamaiseen talonpoi-kaistoon. Siitä huolimatta Inkerin kirkot yhdistivät eri säädyt ja etniset ryhmät us-kon, julmanpalvelusten ja asetusten keinoin ja järjestivät alkeisopetusta talonpoikien lapsille.⁶² Kirkolliset yhteisöt koostuivat et-nisistä ryhmistä, ja uskonnolliset menot oli-vat osa talonpoikaiskulttuuria. Uskonto, uskomukset ja vanhat riitit kuuluivat etnis-ten ryhmien kulttuuriperintöön. Talonpoi-kien maailmankatsomuksen mukaan uskon-nolliset asetukset olivat maallisia muuttuvia lakeja arvokkaampia. Evankelis-luterilainen kirkko oli lähellä inkerinsuomalaisia, koska Lempaalan ja Valkeasaaren seurakunnissa kirkolliset toimitukset ja jumalanpalvelukset tapahtuivat suomeksi. Paikallisilla kihlakun-nan viranomaisilla joutui asioimaan venä-jäksi.

Kaupunkien ja kaupunkilaisen elämän nopea kehitys Länsi-Euroopassa vauhditti sikäläistä taloudellista ja kulttuurista vaihto-a. Itä-Euroopassa kulttuurinen vaihto ei sujunut mutkitta. Syyt siihen piilivät sosiaa-lisessa kuilussa, joka erotti talonpojat tilan-omistajista, vaikka osapuolet asuivat vierek-käin.⁶³ Kaupunkilaiset pitivät itseään maa-

56. *Материалы по статистике крестьянского хозяйства в Санкт-Петербургской губернии* (1887) 30-31. Vrt. Gella (1989) 70.

57. *Материалы по статистике крестьянского хозяйства в Санкт-Петербургской губернии* (1887) 29.

58. Perheen ja suvun tärkeä yhteisöllinen asema korostuu esiteollisissa yhteiskunnissa. Vrt. Heikki Lehtonen (1990) *Yhteisö*, Gummeruksen Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 49; Hsiao-Tung Fei (1973) "Peasantry and gentry: an interpretation of chinese social structure and its changes", teoksessa Reinhard Bendix, Brand M. Coenraad (ed.) *State and society: a reader in comparative political sociology*, California, 126.

59. Калинин (1998) 170.

60. Väinö Salminen (1926) 277; Jukka Partanen (2004) *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1–208.

61. Haltsonen (1969a) 262.

62. Pekka Nevalainen (1992) "Silmäys Inkerin kirkolliisiin oloihin 1704–1917", teoksessa Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki, 162–163.

63. Gella (1989) 64.

seutuasukkaita parempina ja suhteutuivat heihin ylimielisesti. Nämä asenteet johtivat säätyjen sosiaaliseen eristäytyneisyyteen.

Siviliyhteiskunnan synty Venäjällä sekä taloudellinen ja kulttuurillinen nousu lisäsivät kaupunkikulttuurin, toisin sanoen pietarilaisen kulttuurin, vaikutusta maaseudulla.⁶⁴ Kaupunkikulttuurin vaikutus alkoi näkyä inkerinsuomalaisten pukeutumisessa siten, että miehet yhä useammin käyttivät kaupunkilaista pukua. Myös inkeriläismorsiamet alkoivat valita hääseremoniaa varten ei perinteistä kansallista pukua vaan kaupunkilaisen morsiuspuvun. Yhä useammin maaseutuasukkaat ostivat pääkaupungin toreilta ja puodeista sellaisia tavaroita, jotka aikaisemmin oli valmistettu kotona luontaistaloudessa: kankaita, jalkineita jne.⁶⁵ Inkerikot ja inkerinsuomalaiset lauloivat venäläisiä kansanlauluja ja käyttivät puheessa venäläisiä lainasanoja.⁶⁶ Käytännössä asioilla kotikylien ulkopuolella tarvittiin venäjän kielen taitoa.⁶⁷

Sosiaalinen integraatio ja kanssakäymisen kieli

Eri yhteiskuntiin muodostui eriasteinen sosiaalinen integraatio. Tietyt yhteiskunnat olivat integroidumpia kuin toiset, jolloin on etsittävä syy integraation eriarvoiselle kehitykselle.⁶⁸

Venäjällä talonpoikien sosiaalista liikkuvuutta oli rajoitettu. Ani harvat talonpojat pystyivät muuttamaan sosiaalisen statuksensa ja tulemaan työläisiksi, kauppiaksi, kartanon työnjohtajaksi, saamaan koulutusta ja siirtymään valtion leipiin tai etenemään armeijan palveluksessa. Tsaarin aikainen Venäjä oli säätyeroihin perustuva valtio, jossa aatelin sääty oli etuoikeutetussa asemassa. Aatelistolle kuuluivat monet erioikeudet, näin valtionvalta turvasi yläluokan lojaalisuuden yhteiskuntarauhan ylläpitämiseksi. Kaikkien etnisten ryhmien talonpoikaissäätyyn kuuluneet – maanviljelijät, tehtailla työssä käyneet työläiset ja palvelusväki – sijoittuivat alimpaan yhteiskuntaluokkaan.

Ennen läänityslaitoksen lakkauttamista vuonna 1861 ja liberaalien uudistusten toteuttamista 1800-luvun loppupuolella muiden säätyjen edustajia pääsi nousemaan

yläluokkaan ja siirtämään aatelistittelin jälkeläisilleen, mikäli tsaari soi hänelle arvoniemen uskollisesta palveluksesta. Tsaarinvalta tunnusti Venäjän yhteyteen liitettyjen alueiden etnisten ryhmien aateliston. He tulivat yläluokan jäseniksi kansallisesta alkuperästä riippumatta.⁶⁹ He pääsivät seuraajiin, paikallisiin aatelin yhteisöihin ja saivat privilegiot eli oikeuden omistaa kyliä asukkaineen, opiskella aatelin oppilaitoksissa, heille kuului myös verovapaus ja palvelusvapaus.⁷⁰ He saivat hakea valtion virkoja ja palvella armeijassa komentotehtävissä.⁷¹

Kaidanov–Olhinien suku oli alempien säätyjen edustajien sosiaalisen liikkuvuuden näyttävä esimerkki. Olhinien sukuhaara juontui aunukselaisista kauppiaista, ja Kaidanovien sukuhaara ukrainalaisista alimmista kirkonmiehistä.⁷² Aleksandr Olhin meni naimisiin Jelizaveta Nikolaevna Plattin kanssa. Pariskunta sai kolme lasta. Paperitehtaan yhteyteen perustettu kylä sai Jelizaveta Nikolaevnan kunniaksi venäjänkielisen nimen Jelizavetinka (suomeksi Nakara). Olhinin kuoltua Jelizaveta Olhina avioitui Ja-

64. Haltsonen (1969a) 202.

65. Ahlqvist (1904) 227.

66. O. Groundstroem (1904) "Kertomus runonkeruumatkasta Inkerissä v. 1861", teoksessa A.R. Niemi (julkaissut) *Runonkerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*, Helsinki, 402.

67. Groundstroem (1904) 403.

68. Reinhard Bendix & Brand M. Coenraad (ed.) *State and society: a reader in comparative political sociology*, California, 10.

69. On olemassa lukuisia Venäjän keisarikunnan eri kansallisuuksia koskevia teoksia, jotka sijoittuvat useammin sukututkimuksen puolelle. Kts. Keski-Aasian kansojen aatelisukuja koskeva teos, esimerkiksi tataari ruhtinaasta Kara Murza: H.A. Баскаков (1979) *Русские фамилии тюркского происхождения*, М., Наука, 178.

70. Paaskoski (1997) 57.

71. Kts. eri etnisten ryhmien aatelisukujen historiasta teoksessa H.A. Баскаков (1979); *Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи (1797–1836) I–X*, СПб. Myös suomenruotsalainen eversti Jakob Fredrik Gustav Aminoffin sotaurasta Venäjän armeijan korkea-arvoisena upseerina: Jouko Fossi (2010) "Eversti Aminoff – tshetsheenien kauhuhu", sanomalehdessä *Partio Varsinais-Suomen reserviupseeri- ja reserviläispiirin lehti*, II, 15.

72. Калиничев (1998) 96–102.

kov Kaidanovin kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kolme tytärtä. Näin yhdessä suvussa yhdistyivät eri etnisten ryhmien ja sosiaalisten taustojen edustajat.

Menestyksekkäästä yrittäjyystoiminnasta aunukselainen kauppias Aleksandr Olhin sai palkinnoksi aatelistittelin ja oikeuden hankkia itselleen talonpojilla asutettuja kartanomaita. Jakov Kaidanovin isä oli diakoni eli ensimmäisen pappeusasteen kirkonmies. Menestyksellisen tieteellisen ja lääketieteellisen työnsä ansiosta professori Jakov Kaidanov palkittiin ja aateloitiin Venäjällä.

Aleksandr Olhinin aatelistitteli takasi hänen lapsilleen pääsyn yläluokan oppilaitoksiin. Opiskelun jälkeen vanhin poika Nikolai pääsi aateliarvonsa ansiosta valtion palvelukseen ja yleni sotilasupseerikokelaaksi ja hovineuvokseksi, ja nuorin poika Aleksandr valittuaan sotilasuran palveli Suomessa ja yleni kenraalimajuriksi.⁷³ Keisari palkitsi Olhinit palveluksesta ja antoi heille läänityksiä Viipurin läänistä.⁷⁴ Kaidanov–Olhinien suvusta tehty tutkimus osoittaa, että Venäjän yläluokkaan ja valtaeliittiin päästiin säätyperiaatetta noudattaen ilman etnisiä tai alueellisia rajoituksia. Etnisen suvaitsevaisuuden oloissa eri väestöryhmien edustajat pystyivät nousemaan venäläisen yhteiskunnan sosiaalisia portaita.

Yhteisen kielen käyttö oli välttämätön ehto monietniseen kanssakäymiseen säädyn puitteissa. Jos ranska oli venäläisen yhteiskunnan yläluokkaan kuuluneiden etnisten ryhmien edustajien kommunikointikieli, niin venäjä oli rahvaan kieli. Vuosina 1882–85 semstvon tekemän paikallisen tutkimuksen mukaan entisen kartanoseudun dominoivan suomalaisen väestöryhmän keskuudessa venäjän kielen taidot vaihtelivat paljon. Kylänjatkon ja Valkeasaaren pitäjiä suomalaisista osasi lukea ja kirjoittaa venäjäksi miehistä 15 % ja naisista 4–5 %. Puhekielen taitoja ei rekisteröity tutkimuksen yhteydessä. Kuitenkin mainittiin, että suomalaiset yleensä osasivat lukea ja kirjoittaa äidinkielellään.⁷⁵ Vertailtaessa suomalaisia muihin etnisiin ryhmiin voi todeta, että esimerkiksi kuvernementin kaikki saksalaiset melkein poikkeuksetta osasivat lukea ja kirjoittaa venäjäksi saksan kielen lisäksi.

Kihlakunnan ja kuvernementin viranomaisten tavoitteena oli levittää valistusta kuvernementin tavalliselle kansalle. Opetussuunnitelmiin sisältyi myös suomen kielen tunteja inkerinsuomalaisille lapsille.⁷⁶ Suomalaisen valistajien mielestä kielituntien määrä ei ollut riittävä. Viranomaiset eivät välttämättä nähneet etnisten yhteisöjen kaikkia tarpeita.⁷⁷ Sekä keskushallitus että paikalliset viranomaiset käyttivät oman aikakautensa opetusideoita ja maailmankatsomusfilosofiaa valistustoimintaa suunniteltaessa. 1880–90-luvulla Inkerissä etnisen elpymisen oloissa suomalaiset valistajat olivat sitä mieltä, että suomen kielen opetusta oli lisättävä kansankouluissa, jotta kielen asema voitaisiin varmistaa tulevissa sukupolvissa.⁷⁸

Kansallisuusaatteen kehitys ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus

1800-luvun loppupuolella kansallisuusaatteen tuli tärkeä tekijä Inkerin etnisten väestöryhmien välisessä vuorovaikutuksessa. Inkerinsuomalaisten etnisiä pyrkimyksiä voidaan yrittää selvittää kansallisuusaatteen kehitystä kuvaavan Anthony D. Smithin teorian avulla. Smithin mukaan talonpoikaisyhtymällä oli tiettyjä yhteisiä ominaispiirteitä, koska tämä sääty peri perinteisen elämäntapansa ja piti kiinni vanhoista riiteistä, uskonnosta ja kielestä.⁷⁹ Kansallisuusaate edesauttoi etnisiä yhteisöjä järjestymään paikallisten olosuhteiden pohjalta. Vahvistuakseen kansallisuusaate tarvitsi yhteiskunnan ylä- ja keskiluokkien tukea. Esiteollisessa yhteiskunnassa tämä tehtävä oli talon-

73. Калининчев (1998) 96–102.

74. Matthias Akiander (1864) *Om donationerna i Wiborgs län*, Helsingfors, 157.

75. Материалы по статистике крестьянского хозяйства в Санкт-Петербургской губернии (1885) Выпуск 5. Крестьянское хозяйство в С.-Петербургском уезде. Часть 1. Крестьянское хозяйство в Санкт-Петербургском уезде. СПб., 16–26.

76. Väinö Salminen (1926) 277.

77. Smith (1981) 65.

78. Sulo Haltsonen (1969c) ”Inkerin suomalaisen koulun ja kansanvalituksen vaiheita”, teoksessa Sulo Haltsonen (toim.) *Inkerin suomalaisten historia*, Jyväskylä, 207.

79. Smith (1981) 67.

poikien, papiston ja kylänvanhempien hartioilla.⁸⁰ Kapitalismin kehittyessä poliittiselle näyttämölle ilmestyivät sosiaaliset ryhmät ja taloudelliset luokat, jotka alkoivat vaatia yhteiskunnalta etnisten ryhmien kansallista tunnustusta.⁸¹ Suuri merkitys etnisten ryhmien kulttuurikehityksessä kuului kansalliselle eliitille – tiedemiehille ja valistajille.⁸² Esimerkiksi eliitin luomista historian ja kaukokirjallisuuden teoksista tuli etnisen yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ymmärryksen perusta.⁸³

Monietnisen yhteiskunnan oloissa etniset ryhmät rakensivat vuorovaikutusta toisiinsa sekä etnisen eristäytyneisyyden että kulttuurisen moniarvoisuuden aatteiden pohjalta. Ensimmäisessä tapauksessa, eristyneisyyden oloissa, eri ryhmät kilpailivat keskenään osuudestaan paikallisista resursseista ja edustuksesta valtaelimeissä. Epävakauden tullen tämäntapainen epäyhtenäinen yhteiskunta pysyi koossa vahvan keskusvallan voimalla, diktatuurilla. Jälkimmäisessä tapauksessa kulttuurisen moniarvoisuuden vallitessa oli havaittavissa monietnisen perinnön hyväksymistä ja kunnioittamista yhteiskunnassa, joka oli integroitunut taloudellisesti ja poliittisesti. Moniarvoinen ilma-

piiri edellytti kaikille osapuolille pakollisten normien ja tapojen hyväksymistä.⁸⁴

Anthony D. Smith määritteli kuusi perustrategiaa, joilla voidaan kuvata etnisten ryhmien käyttäytymistä monietnisisessä yhteiskunnassa.⁸⁵ Kyseinen menetelmä selittää yhteiskunnallisen kehityksen vaiheita myös Inkerin monietnisen väestön keskuudessa.

Etnisten ryhmien vuorovaikutusstrategiat yhteiskunnassa vaihtelivat eristäytyneisyydestä separatismiin. Demokraattiset uudistukset tai ulkomaailman vaikutukset usein kiihdyttivät kehitystä. Ensimmäisen asteen eristäytyvä ja mukautuva vähemmistö ei aseta etnisiä vaatimuksia eikä osallistu aktiivisesti yhteiskuntaelämään.⁸⁶ Näitä voidaan pitää kansallisuusatteen kehityksen alkuvaiheena. Seuraava vaihe, kommunalismi, on aktiivisempi ja dynaamisempi muoto, jossa vähemmistöryhmä alkaa vaatia oikeuksiensa poliittista tunnustusta.⁸⁷ Kehittyvä kansallisuusate (nationalismi) pyrkii hallitsemaan autonomian⁸⁸ pohjalta tai luomaan itsenäisen kansallisen valtion separatismien tai irredentismien avulla.⁸⁹

Inkerin etniset vähemmistöt rakensivat vuorovaikutussuhteen yhteiskuntaan käytännön hyötyjä tavoitellen. Inkerinsuoma-

80. Inkerin evankelis-luterilaisen papiston sivistystehävästä kts. esimerkiksi Sulo Haltsonen (1965) *Entistä Inkeriä. Inkerin suomalaisasutuksen vaiheita ja kulttuurihistorian piirteitä*, Helsinki, 57.

81. Pekka Nevalainen "Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla", teoksessa Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki, 234–235.

82. Haltsonen (1965) 59–63.

83. Vrt. Smith (1981) 67.

84. Murphy Robin Williams, Madelyn B. Rhenisch (1977) *Mutual accommodation: ethnic conflict and cooperation*, The University of Minnesota, 36–37.

85. Smith (1981) 15–16.

86. Eristäytyneisyys oli menneinä aikoina eniten levinnyt strategia, joka oli ominaista yhteiskuntaelämästä eristäytyneille pienille yhteisöille. Esimerkit – beidiinit, armenialaiset, juutalaiset keskiajan Euroopassa jne. Mukautumisen strategiassa etninen ryhmä mukautui yhteiskuntaan omasta tahdostaan kehottaen jäseniään osallistumaan sosiaaliseen ja poliittiseen elämään. Jotkut jäsenet yrittivät assimiloitua yhteiskuntaan tai omaksua sen kulttuurin, koska katsoivat, että yhteiskunta oli tarpeeksi avoin kaikille jäsenille ja että etnisten vähemmistöjen edustajilla oli mahdollisuus nousta sosiaalisia portaita. Yksilö oli sidoksissa etniseen ryhmäänsä ja eli kahdessa maailmassa. Hänet sitoi ulkupuoliseen maailmaan työ ja osallistuminen

yhteiskuntaelämään, mutta hänen henkilökohtaista maailmaansa oli perhepiiri ja kansallinen kulttuuri.

87. Kommunalismin poliittisena päämääränä oli etninen kontrolli oman alueen asioissa, koska kyseinen ryhmä oli alueella enemmistön asemassa. Etniset ryhmät kiihdyttivät painostusta saadakseen etnisen ääni-enemmistön ja sen kautta poliittisia myönnytyksiä.

88. On tavattu monenlaisia ja eriasteisia autonomia-muotoja, joista yleisimpiä on ollut kaksi – kulttuurinen ja poliittinen. Kulttuurisen autonomian oloissa etninen yhteisö valvoi kulttuurielämän kaikkia puolia, erityisesti opetusta, lehdistöä ja tuomioistuimia. Poliittinen autonomia pyrki laajenemaan sosiaaliseen, poliittiseen ja taloudelliseen kenttään liittyviin asioihin, paitsi ulkoasioihin ja maanpuolustukseen. Liittovaltion tasoisia autonomioita ovat olleet Skotlantti, Bretagne ja Catalonia.

89. Separatismi on klassinen poliittinen tavoite, jota ajaa kansallisen itsemääräämisen aate. Tämä aate oli johtava Itä-Euroopan kansojen pyrkimyksille 1800 ja 1900-luvulla. Viimeaikaiset tapahtumat Balkanilla ja Kaukasiassa ovat osoittaneet, että separatistisilla aatteilla on ollut kannatusta myös 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Separatistiset etniset ryhmät pyrkivät perustamaan itsenäisen valtion. Vuosien saatossa on tavattu muitakin separatismien muotoja, kuten diasporaliike, jonka päämääränä oli saattaa eri maissa asuneita tietyn kansallisuuden edustajia emämaahan,

laiset olivat suurin vähemmistö, joka pystyi kehittämään omaa kansallisaatettaan.⁹⁰ Kansallisuusaate, joka sai alkunsa 1800-luvulla, vaikutti myös 1900-luvun alussa.⁹¹ Kuten Anthony D. Smith kuvailee etnisten yhteisöjen itsenäisyyspyrkimyksiä teoksisaan, myös inkerinsuomalaisten tavoitteet muiden länsi- ja itäeurooppalaisten kansojen tavoin kansallisen nousukauden oloissa siirtyivät eristäytyneisyyden ja mukautumisen strategiasta kommunalismiini, jolloin inkerinsuomalaiset rupesivat aktiivisemmin vaikuttamaan paikallisiin asioihin edustajiensa välityksellä.

Läänityslaitoksen lakkauttaminen Venäjällä nopeutti taloudellista ja kulttuurillista vaihtoa, kansan liikkuvuutta ja koululaitoksen levittämistä maaseudulle. Tämän seurauksena oli kaupunkilaisen kulttuurin leviäminen Inkerin kyliin. Äyrämöisten ja savakkojen subetniset erot hälvenivät vähitellen. 1800-luvun lopussa ja 1900-alussa heistä rupesi muodostumaan yhtenäinen inkerinsuomalainen kansa, joka pystyi kehittämään omaa kansallisaatettaan.

Etnisten ryhmien välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen vaikutti yhteiskuntapo-

liittisen aatteen kehitys ja vallankumouksellinen liike Venäjällä seuraavalla ajanjaksolla 1900-luvun alussa. Vuonna 1917 tsaarivallan lakkauttaminen joulukuun vallankumouksen seurauksena ja bolševikkien vallankaappaus muuttivat poliittisen tilanteen koko maassa. Inkerinsuomalaiset alkoivat pohtia asemaansa eriasteisen etnisen itsenäisyyden kannalta. Vaihtoehtoina olivat kulttuuriautonomia, separatismi ja irredentismi. Inkerissä vallinnut yleinen ilmapiiri vaikutti myös Valkeasaaren ja Kylänjatkon pitäjien asukkaisiin.

jonka he olivat joutuneet jättämään vapaaehtoisesti (useimmiten taloudellisista syistä) tai pakon alaisina. Esimerkit – armenialaiset, kreikkalaiset, juutalaiset, kiinalaiset jne. Irredentismi on määrittelyn mukaan pyrkimys liittää toiselle valtiolle kuuluvia alueita omaan valtioon. Etninen yhteisö, jonka jäsenet asuivat eri valtioissa, yrittävät yhdistyä yhdeksi kansaksi ja liittää jäsenillään asutut ”menetetetyt” alueet emämaahansa. Esimerkit – bulgarialaiset, puolalaiset, kreikkalaiset. 90. Pekka Nevalainen (1992) 235.

91. Tarkemmin Inkerin ja Pietarin suomalaisten kansallisen sivistyksen, kulttuurin ja itsetunnon kehityksestä ks. Toivo Flink (2000) *Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1891–1917*, Turun yliopiston julkaisuja, C 160, 1–456.

REUNAMERKINTÖJÄ HOLOKAUSTISTA JA SEN MUISTAMISESTA

ANTERO HOLMILA

*PH.D, toimii yliopistotutkijana
Jyväskylän yliopiston Historian
ja etnologian laitoksessa.*

■ Noin kahdeksan vuotta sitten (2003) eräs opettajani Exeterin yliopistossa totesi varmuudella, että holokaustissa ei ole enää mitään tutkimista, sillä aiheesta oli kaikki relevantti jo tutkittu. Kommentti hämmensi, sillä suunnittelin tuolloin holokausti -aiheisen väitöskirjan tekemistä. Vanhalle donille en alkanut väittää vastaan.

Toki jo vuonna 2003 holokaustin päälinjat olivat hyvin tiedossa, eikä senkään jälkeen mitään vakiintuneita käsityksiä murtaa ole ilmaantunut. Sen sijaan koko episodin historiallinen kuva täsmentyy jatkuvasti – erityisesti Itä-Euroopan osalta. Itäblokin hajoamisen jälkimainingeissa auenneet arkistot merkitsivät uutta vaihetta holokaustin historiankirjoituksessa, ja pitkän uudelleenarvioinnin tulokset alkavat olla nähtävillä. Historiapoliittikan käänneet ovat puolestaan oleellisesti vaikuttaneet holokaustin paikkaan eurooppalaisessa toisen maailmansodan kollektiivisessa muistissa. Kuten englantilainen historioitsija Tony Judt on kirjoittanut:

Holokausti on tänään paljon enemmän kuin vain kiistämätön fakta menneisyydestä, jota

eurooppalaiset eivät voi jättää huomioimatta – Euroopan kuolleiden juutalaisten uudelleen löydetystä muistosta on muodostunut sekä määritelmä että vakuus maanosan uudesta humanisuudesta.¹

”Auschwitzin” muistaminen vaikuttaa suoraan siihen, miten Euroopan valtiot katsovat toisiaan, tai miten Israel ja Yhdysvallat katsovat Eurooppaa. Mutta kuinka pitkälle tällainen ”yhteisesti jaettu negatiivinen muisti” kantaa? Kuinka kestäväällä pohjalla se on? Onko järkeä, että ”eurooppalaista poliittista identiteettiä” rakennetaan holokaustin ja toisen maailmansodan kautta?

Olipa kysymys minkälaisesta ”kollektiivisesta identiteetistä” tahansa, tarvitsee se joitain perusmyyttejä, jonka päälle identiteetin kerroksia voi kasata. Saksalaisen historioitsijan Dan Dinerin mielestä sekä holokaustin seuraukset että vaikutus tulevaisuudessa ovat niin suuria, että tämä ”Euroopan historian negatiivinen huipentuma” on yksi uuden ja integroituneen Euroopan perustoista.² Perusta on tärkeä, koska holokausti muistuttaa nyky-Euroopan normatiivisen politiikan tavoitteista: holokaustin muistaminen tuo täysin uudenlaisen symbolisen ulottuvuuden puhuttaessa rasismista, antisemitismistä tai maahanmuuttovastaisuudesta. Dinerin (ja Judtin) esittämät kommentit on syytä ottaa tosissaan, mutta samalla niihin on suhtauduttava tietyllä varauksella. Missä määrin holokaustista on

1. Tony Judt (2005), *Postwar: A History of Europe since 1945*, Lontoo: William Heinemann, 803–804.

2. Dan Diner (2003) 'Restitution and Memory: The Holocaust in European Political Cultures', *New German Critique* 90, 36–44.

mielekästä puhua EU:n negatiivisena ”perustana”?

Ensinnä ajatus toimii vain *ex-post* näkökulmasta, ja se sisältää aimo annoksen historioitsijan arkkivihollista, anakronismia. EU:n juurien katsotaan ulottuvan 1950-luvun alkuun, erityisesti Euroopan hiili- ja teräsyhteisön luomiseen. Aatehistoriallisesti Länsi-Euroopan yhdentymistä ohjasi kaksi konseptia: anti-natsismi ja anti-fasismi. Sen sijaan holokaustista ei juurikaan puhuttu, koska etenkin lännessä anti-natsismin avulla kaikki syyllisyys kanavoitiin saksalaisten harteille. Kommunistit puolestaan liputtivat anti-fasismia puolesta, koska sen avulla legitimoitiin kommunistien Itä-Euroopan valloitus.³

Toisekseen vaikka holokausti palvelee uuden ”humaanisemman” Euroopan yhdentymistä, tosiasiasa empiirisen holokaustitutkimuksen positio on harvemmin jälkinationalistinen. Merkittävät historialliset tapahtumat – kuten holokausti – tulkitaan tavanomaisesti kansallisista tai alueellisista konteksteista käsin. Viimeisen parin vuoden aikana ”alueelliset” tutkimukset ovat olleet holokaustitutkimuksen keskiössä.⁴ Itä-Euroopan valtioille holokaustin tutkimus on varsin toisenlaista kuin ranskalaisille tai suomalaisille. Tässä suhteessa ei ole olemassa ”eurooppalaista suurta yleisöä” siinä määrin kuin ”suomalaista” tai ”romaniaalaista” suurta yleisöä.⁵ Kun ajatus viedään vielä askeleen verran pidemmälle, voimme kysyä missä määrin holokausti on ”uuden Euroopan” yhdentymisen ytimessä, kollektiivisena ruoskana?

Pan-eurooppalainen holokausti on ymmärrettävä poliitikkojen ja kansainvälisten toimijoiden luomuksena, joka on kaikkea muuta kuin ongelmaton. Esimerkiksi kelpaa jo nyt unohtunut episodi Itävallan historiasta. Vuonna 2000 Tukholman holokaustifoorumin jälkeen 14 Euroopan maata boikotoi Itävallan silloista oikeistolaista ÖVP:n (*Österreichs Volkspartei*) ja FPÖ:n (*Freiheitliche Partei Österreichs*) hallituskoalitiota vastaan. Vaikka nämä oikeistolaiset populistipuolueet oli valittu demokraattisesti, vielä ylemmät moraaliset arvot määrittivät äänenpainot, joilla ÖVP ja FPÖ tuomittiin.

Nämä eurooppalaisen diskurssin äänenpainot kumpusivat holokaustin muistamisen moraalisisista vaatimuksista, eivätkä useinkaan viitanneet näiden populistipuolueiden konkreettisiin ksenofobisiin ohjelmiin.

Kuten ÖVP ja FPÖ vuosituhannen alussa, nyt jälleen ympäri Eurooppaa päätään nostavat maahanmuuttovastaiset populistipuolueet ovat asettaneet uuden haasteen ”humanistisemman Euroopan” tulevaisuudelle. Sen tähden on pohdittava entistä kiivaammin, onko oikein tai järkevää, että Euroopan poliittista identiteettiä pyritään ohjaamaan yhä enenevässä määrin holokaustin kautta? Tämä pohtiminen on tärkeää, koska holokausti on saanut yhä enemmän ja enemmän (näennäis-)uskonnollisen statuksen, joka vaatii omat muistamis- ja pyhittämisrituaalinsa.

On tärkeää, että holokaustia muistetaan, mutta se, miten muistetaan vaatii jatkuvasti kriittisiä pohdintoja. Kestävän eurooppalaisen politiikan tekemisen kannalta on tuskin järkevää, että holokaustin avulla pyritään määrittämään poliittisten toimien suuntaa. Erityisen huolestuttavaa on se, että ”muistamisen vaatimus” näyttää olevan tärkeämpi kuin ”ajattelemisen vaatimus”. Tosiasiasa vaatimus siitä, että rikoksia ihmisyyttä vastaan ei saa unohtaa, jotta niin ei tapahtuisi tulevaisuudessa, on merkityksellinen vain, jos samaan pakettiin sisällytetään ajattelemisen vaatimus.⁶ Pelkällä muistamisella ei saada lisää tietoa niistä käytännöistä, rakenteista tai instituutioista, jotka ehkäisevät väkivaltaa.

3. Lothar Probst (2003) 'Founding Myths in Europe and the Role of the Holocaust', *New German Critique* 90, 45–58.

4. Esim. Omer Bartov (2007) *Erased: Vanishing Traces of Jewish Galicia in Present-Day Ukraine*, Princeton: Princeton University Press; Jacek Andrzej Młynarczyk (2007), *Judenmord in Zentralpolen: Der Distrikt Radom im Generalgouvernement 1939–1945*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2007; Michael Alberti (2006), *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945*, Wiesbaden: Harrasowitz.

5. Probst (2003), 55.

6. Vrt. Claude Lefort artikkelissa Probst (2003), 58.

LUKIOLAISTEN HISTORIATIETOISUUS

JAN LÖFSTRÖM

Kuinka kauas vääryyksien varjot ulottuvat?

Lukiolaisnuorten ajatuksia historiallisten hyvitysten mahdollisuudesta

Suomessa on viime vuosina keskusteltu 1900-luvun historiamme eräiden vaiheiden moraalisesta (uudelleen)arvioinnista. Tällöin on myös väitelty siitä, pitäisikö jonkin tahon esimerkiksi pyytää anteeksi mahdollisia tehtyjä vääryyksiä. Tässä artikkelissa tarkastellaan suomalaisnuorten ajatuksia historiallisista hyvityksistä, tulkitaan niitä suhteessa suomalaisnuorten historiatietoisuutta koskevaan aiempaan tutkimukseen sekä pohditaan lyhyesti havaintojen historiandidaktisia implikaatioita.

■ Viime vuosina Suomessakin virinnyt keskustelu kipeään menneisyyden käsittelystä ja historian vääryyksien hyvittämistarpeesta voidaan nähdä osana laajempaa globaalia ilmiötä, jota on kuvattu muun muassa ilmaisulla *anteeksipyyntöjen aika*.¹ Moraalisen vastuun perääminen ja tunnustaminen on puheena julkisuudessa tämän tästä; milloin aiheena ovat menneiden vuosisatojen ja milloin nykypäivän asiat, milloin valtioiden rikokset ja milloin taas ”julkisten” yksityiselämän hairahdukset.

Historiallisten hyvitysten poliittisia ulottuvuuksia on analysoitu paljon.² Toistaiseksi ei ole kuitenkaan juuri tutkittu, mitä kansalaiset ajattelevat näistä hyvityksistä. Nuo ajatukset avaavat yhden näkymän kansalaisten historiatietoisuuteen eli siihen, miten he hahmottavat menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välisiä kytkentöjä.³ Kun näet keskustellaan historiallisista hyvityksistä, pohditaan usein myös seuraavanlaisia kysymyksiä:

– Miksi jokin tietty tragedia tapahtui? Kennellä oli vastuu tapahtuneesta? Voidaanko ketään pitää varsinaisesti syyllisenä?

– Ketkä ovat uhrien ja väärintekijöiden lihallisia tai symbolisia perillisiä tänään vai onko sellaisia? Onko valtioilla ja kansakunnilla jatkuvuutta siten, että esimerkiksi nykypäivän suomalaiset ovat moraalisesti osallisia vuoden 1918 Suomen historian tapahtumiin?

– Voiko toisen aikakauden ihmisiä tuomita nykyisten moraalikäsitysten mittapuulla? Voiko historia osoittaa, kuka toimi mo-

1. Katso esim. Mark Gibney, Rhoda Howard-Hassmann, Jean-Marc Coicaud & Niklaus Steiner (toim.) (2008) *The age of apology. Facing up to the past*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

2. Esim. Elazar Barkan & Alexander Karn (toim.) (2006) *Taking wrongs seriously. Apologies and reconciliation*. Stanford: Stanford University Press; Melissa Nobles (2008) *The politics of official apologies*. Cambridge: Cambridge University Press; John Torpey (2006) *Making whole what has been smashed. On reparations politics*. Cambridge MA: Harvard University Press.

3. Historiatietoisuudesta esim. Bernard Eric Jensen (1998), 'Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik', Christer Karlegård & Klas-Göran Karlsson (toim.) *Historiedidaktik*. Lund: Studentlitteratur, 49–81.

ralisesti oikein ja kuka väärin? Onko historia tuomari?⁴

Näissä kysymysryppäissä ollaan historia-tietoisuuden keskeisten teemojen äärellä, sillä niissä itse asiassa otetaan kantaa siihen, millaiset tekijät vaikuttavat historian kulkuun, missä määrin menneisyyden ja nykyisyyden välillä on jatkuvuutta sekä missä määrin menneisyyttä koskevat nykyiset tulkinnat ja käsitykset voivat olla ”oikeampia” kuin aikalaiskäsitykset. Vastaukset kertovat lisäksi, miten ihmiset näkevät yksilöllisen ja kollektiivisen vastuun rajat ja nykyisyyden historiallisen rakentuneisuuden eli oman perintönsä edeltäviltä sukupolvilta, niin hyvässä kuin pahassa.

Kansalaisten ajatukset historiallisista hyvityksistä ovat siten kiinnostavia historian yhteiskunnallis-kulttuurisen käytön ja reseption tutkimuksen, historiandidaktiikan, kannalta. Opettajankouluttajana minua kiinnostaa, mitä erityisesti nuoret ajattelevat tällaisista hyvityksistä. Tämä artikkeli pohjautuu aihetta koskevaan tutkimukseeni.⁵

Tutkimuksen metodista ja aineistosta

Historiatietoisuutta voidaan tutkia kyselytutkimuksilla tai laadullisesti muun muassa teemahaastatteluilta.⁶ Tutkimusotteita voi toki myös yhdistää, kuten Sirkka Ahonen tutkimuksessaan suomalaisnuorten historiallisesta identiteetistä 1990-luvulla ja Pilvi Torsti *Historiatietoisuus Suomessa* -hankkeessaan.⁷ Viimeksi mainitussa vastaajilta tiedusteltiin kyselylomakkeilla myös käsityksiä Suomen historian kipeistä kohdista, kuten sodanaikaisesta juutalaispolitiikasta.⁸ Lomakekysely kertoo, *mitä* kansalaiset ajattelevat, syventävät haastattelut puolestaan kertovat, *miten* he ajattelevat. Omassa tutkimuksessani kerätty haastatteluaiheisto palvelee sekä ensisijaisesti jälkimmäistä tarkoitusta.

Tutkimusaineisto kerättiin neljässätoista ryhmähaastattelussa syystalvella 2008–09 Helsingin, Joensuun, Jyväskylän, Turun ja Tampereen normaalikouluissa sekä lisäksi Helsingin Svenska normallyceumissa ja Helsingin suomalais-ranskalaisessa koulussa. Haastatteluihin osallistui 3–4 hengen ryh-

missä 53 lukiolaista, näistä 47 lukion toiselta vuosikurssilta ja kuusi kolmannelta vuosikurssilta.⁹

Haastatteluisa oli neljä pääteemaa:

- 1) Voiko historian vääryyksiä yleensä hyvittää?
- 2) Kuka voi hyvittää historian vääryyksiä ja kenelle?
- 3) Mikä on paras keino hyvittää historian vääryyksiä?
- 4) Miksi historialliset anteeksipyyntöt ovat yleistyneet ja mitä merkitystä niillä on?

Haastatteluisa pohdittiin historiallisten hyvitysten ongelmaa sekä periaatteen tasolla että konkreettisten tapausten osalta. Esi-merkkitapauksia olivat muun muassa vuoden 1918 sota ja sen jälkitapahtumat sekä kahdeksan juutalaispakolaisen luovuttaminen Suomesta saksalaisille vuonna 1942. Oheinen taulukko havainnollistaa, miten

4. Ks. Sirkka Ahonen (2004) 'Historia – sittenkin tuomari?', *Historiallinen Aikakauskirja* 102:2, 227–232.

5. Kiitän Historiallisen Aikakauskirjan tarkastajia sekä Sirkka Ahosta kommentteista tekstin aiempaan versioon. Kiitän yhteistyöstä myös haastattelukoulujen rehtoreita, opettajia sekä ennen kaikkea haastatteluihin osallistuneita lukiolaisia, joille omistan tämän artikkelin.

6. Magne Angvik & Bodo von Borries (toim.) (1997) *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*, Hamburg: Koerber-Stiftung; Marko van den Berg (2007) *Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa. Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa*. Helsingin yliopisto, Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus; myös Pilvi Torsti (2009) 'Survey-kysely historiatietoisuuden tutkimisen välineenä', *Kasvatus & Aika*, 3:1, 39–52.

7. Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Pilvi Torsti (2008) 'Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke', Arto Kallioniemi (toim.) *Uudistuva ja kehittävä ainedidaktiikka, osa 1*. Helsingin yliopisto, soveltavan kasvatustieteen laitos, 290–295.

8. Ks. <http://blogs.helsinki.fi/historiatietoisuus/historiatietoisuus-suomessa-tutkimuksen-kyselylomake/> (20.3.2010).

9. Kohdejoukon valinnasta ja haastattelujen teknisestä toteutuksesta Jan Löfström (2010) 'Mitä nuoret ajattelevat historian vääryyksiä hyvittämisestä: erään tutkimusprojektin teoreettisia ja metodisia lähtökohtia', Eero Ropo, Harry Silfverberg & Tiina Soini (toim.) *Toisensa kohtaavat ainedidaktiikat*. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos, 231–246.

Taulukko 1. Haastattelukysymykset kahdesta historiallisesta aiheesta.

	Vuoden 1918 sodan jäljet	Juutalaispakolaisten muistomerkki ja pääministeri Lipposen anteeksipyyntö luovutuksen johdosta (5.11.2000)
Teema 1	Pitäisikö jotain hyvittää? Voiko jotain vielä hyvittää?	Miten aiheellinen anteeksipyyntö oli?
Teema 2	Kenen pitäisi hyvittää tai kuka voisi hyvittää ja kenelle?	Keitä esitetty anteeksipyyntö velvoittaa? Kuka kuuluu anteeksipyyntöä kohteena olevaan ryhmään?
Teema 3	Millä tavoin voisi hyvittää?	Onko muistokivi ja anteeksipyyntö hyvä tapa hyvittää? Mitä muita tapoja hyvittää olisi voinut olla?
Teema 4	Millainen merkitys hyvityksellä olisi? Mitä vaikutusta sillä voisi olla?	Mitä merkitystä anteeksipyyntöllä oli? Mitä motiiveja anteeksipyyntöllä oli? Olisiko anteeksipyyntöön voitu vastata tai pitänyt vastata ja miten?

yllä mainitut neljä teemaa rakentuivat haastattelukysymyksiksi.¹⁰

Haastatteluaineistosta voitaisiin ottaa tarkasteluun useitakin aiheita, esimerkiksi miten nuoret käsittelivät 1918 sodan taustoja, kolonialismin problematiikkaa, historiallisten hyvitysten erilaisia muotoja, demokraattisen valtion kansalaisten vastuuta johtajiensa päätöksistä sekä historian vääryyksien anteeksiantamista. Tässä artikkelissa keskityn vain yhteen historiatietoisuuden kannalta merkitykselliseen aiheeseen: miten nuoret käsittelivät moraalisten velvoitteiden periytymisen ongelmaa, joka on pohjimmiltaan myös historiallisen jatkuvuuden ja katkoksen ongelma.

Ryhmähaastattelulla on metodina eräitä etuja tutkittaessa nuorten historiatietoisuuden kaltaista aihetta. Ryhmähaastattelussa ideana on, että ryhmä ”ajattelee kollektiivina”, ja tämä kollektiivisuuden elementti tekee ryhmähaastattelusta hedelmällisen metodin etenkin silloin, kun aihe on tutkittaville kompleksinen ja vaikeasti hahmotettava. Koska haastateltavat ovat haastattelutilanteessa vertaistensa keskuudessa, tilanne muodostuu helpommin keskustelunomaiseksi, mistä on hyötyä varsinkin, kun tutkitaan lapsia ja nuoria. Lisäksi ryhmän yksityninen jäsen voi sujuvasti niin halutessaan

vetäytyä vain kuulijaksi; ryhmähaastattelu katsotaan sen vuoksi hyväksi menetelmäksi silloin, kun aihe on tutkittaville potentiaalisesti herkkä tai latautunut.¹¹

Saattaa tuntua ongelmalliselta, että ryhmähaastattelussa haastateltavat voivat saada toisiltaan vaikutteita ja on siis vaikea sanoa, onko tietty kanta heidän ”alkuperäinen” tai ”oikea” näkemyksensä. Sosiaalisen ympäristön vaikutus on kuitenkin tyypillinen kaikille mielipiteenmuodostusprosesseille; yksilöhaastattelussa se ainoastaan näyttää puuttuvan, koska haastateltu on siinä yksin ja irti verkostoistaan. Ryhmähaastattelussa esitetty mielipide ei siis ole välttämättä vähemmän autenttinen kuin se, joka esitetään yksilöhaastattelussa.¹²

Ryhmähaastattelumethodin ideana on muodostaa ymmärrys tiettyä aihetta koskevan ajattelun logiikasta. Ryhmähaastattelus-

10. Haastattelurungosta ja sen muotoutumisesta lähemmin Löfström (2010).

11. Rosaline Barbour (2007) *Doing focus groups*. London: Sage, 2–3; David Stewart & Prem Shamdasani (1990) *Focus groups. Theory and practice*. Newbury Park: Sage, 15–16; Victoria Wibeck (2010) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur, 22–23.

12. Heikkilä (2008) ”Puhuva ryhmä. Esimerkkitapaus ryhmähaastattelun käytöstä sosiaalietieteellisessä tut-

sa on kiinnostavaa, mitä ryhmässä sanotaan, mutta etenkin se, mitä reaktioita ryhmän piirissä syntyy, miten erilaisia näkemyksiä kehitellään ja miten painokkaasti ne tulevat esiin.¹³ Ryhmähaastatteluun perustuvan tutkimuksen raportoinnissa on tämän vuoksi usein tarpeellista esittää verraten pitkiä haastatteluotteita.

Aineiston analyysin lähtökohta tutkimuksessa oli taustateorian pohjalta laaditut neljä kategoriata: historian subjektit, historiallinen jatkuvuus/epäjatkuvuus ja eettinen universalismi/relativismi sekä alustavan analyysin aikana muodostettu kansalaisten vastuu demokratiassa. Litteroitu haastatteluaineisto koodattiin eli siinä erotettiin haastatteluajaksot ja ne varustettiin koodeilta, jotka kertovat, mihin kategorioihin ne kukin sijoittuvat. Samaan kategoriaan sijoitettuja ajaksot vertailtiin niissä esiintyvän argumentaation piirteiden (yhtäläisyydet, erot) osalta. Lisäksi tarkasteltiin yksityisten haastateltujen argumentaation sisäistä koherenssia ja mahdollisia siirtymiä.

”Sitä on paha enää lähtee täs vaihees silleen paikkailee” – historiallinen katkos estää historialliset hyvitykset

Poliittisiksi toimijoiksi katsottavien kollektiivien ja instituutioiden kuten kansakuntien ja valtioiden on esitetty olevan moraalisesti velvoitettuja historiallisiin hyvityksiin sen vuoksi, että niillä on jatkuvuutta ja sen nojalla sukupolvien yli ulottuvia velvoitteita ja oikeuksia, esimerkiksi noudattaa tehtyjä sopimuksia. Poliittisen yhteisön jäsenyys tuo muassaan periytyviä oikeuksia ja periytyviä velvoitteita, ja filosofi Janna Thompsonin mukaan jokainen yhteisön jäsen jakaa moraalisen taakan yhteisönsä nimissä tehdyistä teoista, vaikka olisi syntynyt niiden jälkeen tai jopa toisen yhteisön jäseneksi.¹⁴ Tämä oli haastatteleminen lukiolaisnuorille verraten vaikea ajatus tavoittaa ja hyväksyä.

Ryhmissä generoitiin hyvin helposti ja painokkaasti ajatus, että vastuussa voi olla vain siitä, mitä itse on tehnyt tai aiheuttanut. Vastuu on vain teon tekijöillä, ja kun he ovat kuolleet, ei ole enää hyvitysvolvollisia. Kun uhrinkin ovat kuolleet, ei ole

mahdollista enää myöskään hyvittää vääryyttä kenellekään. Uhrien ja väärintekijöiden jälkeläisillä ei ole velvollisuutta tai oikeutta hyvityksiin. Nämä ajatuskulut näkyvät muun muassa seuraavassa haastatteluotteesta:¹⁵

K: Mites kun sanoit, että eihän ne oo koskaan tämmöset [vankilleirit hyvä asia, jos ajattelee niin olisko näiden [1918] leirien subteen mahdollista nyt vielä jälkeempäin jotain ikään kuin korjata tai hyvittää? Ja jos niin millä tavalla?

N5: En mä tiedä, no ei sitä ny, siitä on niin kauan aikaa et siin on vähän...

N6: On se jälkikäteen vähän mabotonta. Jos siel on porukkaa kuollu nälkään, niin sitä on paha enää lähtee täs vaihees silleen paikkailee, ei sitä voi tehdä asialle enää mitään. Eikä voi kellekään omaisillekaan enää mitään tehdä.

N5: Vaan oppii siitä tai siis yrittää silleen että semmost ei tapahdu enää.

K: Eli jos meil on tilanne, jossa joku on tehny vääryyttä mutta hän tai be eivät enää ole elossa, tai toisaalta joku on kärsinyt vääryyttä mut nekään ei ole enää elossa, niin onko näin, et sille ei ehkä enää sitten voi tehdä mitään? Että jälkeläiset kummaltakaan puolelta ei enää ole sillä lailla asianosaisia?

M5: Mää on vähä sitä mielt et... no jokainen tekee omat valintansa ja päätöksensä ja siinä ei sit pitäis mun mielest olla oikeestaan mitään väliä, et mitä mun isä oli, tai isoisä tai isoisoisä. Esimerkiks nyt nää leirit, joista just puhutti, niin periaattees mitä me

kimusasetelmassa’, *Sosiologia*, 4:45, 302; Barbour (2007), 19; Wibeck (2010), 35.

13. Heikkilä (2008), 292; Barbour (2007), 30–32; Wibeck (2010), 35–36.

14. Janna Thompson (2002) *Taking responsibility for the past. Reparations and historical justice*. Cambridge: Polity Press.

15. Haastattelu 3, 9.9.2008. Litteraatiot on laatinut Tutkimustie Oy. Nauhoitukset ja litteraatiot pyritään arkistomaan Yhteiskunnalliseen tietoarkeistoon. Symbolit litteraatioissa ovat: K = haastattelija; M = miespuolinen opiskelija; N = naispuolinen opiskelija; numero (1, 2, 3) = eri puhujat.

voitais teitä, niin ainoon on semmottii, ett just pidetään ny mielessä, että tämmöstäki on tapabtunu, että ei me mun mielest voida sinänsä kellekään korvata tai rankasta kettään, must turba semmost enää edes miettii sinällään. Kaikki asianomaiset on jo varmaan kuollu pois.

N6: Mut onhan silleen, jos joskus on ollu erimielisyyttä jostain asioista, niin ei niitä kannata tähän päivään enää heijastaa, et ne on vanhoi juttuja. Ja sellanen jos ajateltas, et jälkipolvien joitteki pitäis korvata jotain jolleki, kenen isoisät ja ne on kärsiny vääryyttä, niin se on vähä niinku turbaa. Mitä semmosta ajattelee enää, et miksei enemmänki ajattele, et ei luokittelis ihmisiä sillä tavalla että mistä niinku tulee ja kenen juuret on.

M6: Niin et muistaaks ne omaisetkaan sit enää tällasia?

N6: Niin.

M6: Kannattaaks niitäkään lähtee muistuttelemaan. Riippuu pitkälle siitä, et kuinka pitkä aikaväli siin on tapabtunu sen vääryyden ja sen korvauksen välillä. Kannattaa sitäki mieltii.

Nuoret rakentavat sujuvasti historiakuva, jossa menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos. Erityisesti M5 ja N6 esittävät, että esivanhempien teoilla ja kokemuksilla ei pitäisi olla merkitystä sille, miten heidän jälkeläisiään arvioidaan tai miten nämä omaa tilannettaan tulkitsevat. Suvun muistitiedonkaan ei uskota välttämättä jaksavan siirtää vääryyden kokemusta seuraaviin sukupolviin asti. Menneen ja nykyisen silta näyttää tässä nuorille melkein pä kuin keinoitekoiselta: menneisyyttä voidaan käyttää ihmisten "luokitteluu" ja siitä voidaan "muistutella" ihmisiä, mutta se ei ole enää aidosti läsnä nykypäivässä. Ryhmän konsensus syntyy vaivattomasti ja jokainen tuo keskusteluun oman näkökulman. Vastuun henkilökohtaisuus on ryhmälle ilmeisen luonteva ajatus hahmottaa.

Kuten yllä olevassa otteessakin, ryhmät generoivat helposti ajatuksen, että jos kohta vääryyksien tekijöiden ja uhrien jälkeläi-

sillä ei ole moraalista velvoitetta tai oikeutta hyvityksiin, historian vääryyksiä tulisi muistella, jotta niistä opittaisiin. Suomalaisen nuorten historiatietoisuutta koskeissa tutkimuksissa on kysytty nuorilta, mikä heidän mielestään on historian (tiedonalan) merkitys, ja nuoret ovat kannattaneet yhteellisen vahvasti vaihtoehtoja "historia tarjoaa esimerkkejä oikeasta ja väärästä" ja tilaisuuden "oppia muiden virheistä ja onnistumisista".¹⁶ Ei siis ole yllättävää, että tutkimukseeni haastatellut lukiolaiset hekin sujuvasti konstruoivat "pedagogisen" perustelun, miksi historian vääryyksiä tulisi muistella. Perustelu ei kuitenkaan lähde vääryyden uhrien ja näiden jälkeläisten vaan yhteiskunnan intressistä, ja sen taustalla ei vaikuta olevan niinkään näkemys tietystä historiallisesta jatkuvuudesta vaan löyhä oletus tilanteiden ja kokemusten samankaltaisuudesta aikakausien välillä.

Ajatus moraalista velvoitteesta hyvittää ennen omaa elinaikaa tehtyjä vääryyksiä saattaa helposti vertautua siihen, että yksilö on moraalisesti vastuussa teosta, joka on tehty ilman hänen suostumustaan, kuten seuraavassa otteessa: M16 ja M15 perustelevat, miksi nykypäivän venäläisillä ei ole velvoitetta korvata Suomelle menetyksiä toisen maailmansodan ajalta:¹⁷

N13: [...] Ja sit kans mun mielestä sellanen, että mitä just R. sanoi, että suomalaiset ajattelee vieläkin, että nykyaajan venäläisetkin on syyllisiä siihen, niin siitä ei oo niin ylpeä. Se on mun mielestä ekkä molemmin puolin sellaista... tai sitä pitäis koittaa parantaa, et se on silleen väärin.

[...]

M16: No mun mielestä mä ybdyn tähän näkemykseen silleen, koska ne nykyaajan

16. Sirkka Ahonen (1997) 'Historical consciousness of Finnish adolescents', Magne Angvik & Bodo von Borries (toim.) *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*, A. Hamburg: Koerber-Stiftung, 258; Johanna Hakkari (2005) *Suomalaisten nuorten historiakulttuuri. Historian kohtaaminen ja käyttö 8-luokkalaisten nuorten arkipäivän elämässä*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 31–34.

17. Haastattelu 8, 4.12.2008.

venäläiset ei ollu elossa 60 vuotta sitten eli ne ei voinu vaikuttaa niihin tapabtumiin, jotka jobti sitten tähän vääryyteen, mitä tapabtui.

M15: Niin et se on käytännössä ihan kuin jotain tehtäis vastoin sun tahtojas, että sen takia sä et voi vaikuttaa siihen millään lailla. Se on vähän niinku esimerkki diktatuurista kun kansa ei pysty vaikuttaan siihen, mitä se diktaattori tekee, vähän niinku tavallaan samalla tavalla.

Janna Thompson katsoo, että poliittisella yhteisölläkään ei välttämättä ole moraalista velvoitetta historiallisiin hyvityksiin, jos yhteisön valtakoneistossa on ollut radikaali katkos (vallankumous) ja yhteisön jäsenillä ei ole koskaan ollut aitoa mahdollisuutta kieltää kannatustaan edellisiltä vallanpitäjiltä.¹⁸ Argumenttia voisi ehkä soveltaa yllä olevaan tapaukseen, mutta nuoret eivät tässä konstruoi ”thompsonilaista” perustelua, vaan heille ajallinen etäisyys itsessään on peruste vapauttaa kansalaiset moraalista velvoitteista valtionsa historian suhteen, ja lisäksi kukin on tilivelvollinen vain siitä, mihin antaa suostumuksensa. Nämä näkökohdat ovat puhujille ikään kuin keskenään samantehoisia. Myöhemmin M16 kuitenkin pohtii seuraavasti pääministeri Lipposen esittämää anteeksipyyntöä juutalaispakolaisten luovutuksesta saksalaisille.¹⁹

N14: [...] musta se oli just hyvä, että se sanoi, että suomalaisten puolesta, ihan vaan sillä, että just saattaa näiden luovutettujen perheet ja lähipiiri ja ketkä on sidoksissa niihin, ettei ne ajattele, että suomalaiset on hirveitä raakalaisia tai jotain tällaista. Ja just se, että kun sä sanoit, R., ettei ballitus saa päättää mitä vaan, mun mielestä just sen takia pitäis [sanoa] suomalaisten puolesta, koska just suomalaiset on kuitenkin valinnu eduskunnan ja sitä kautta on valittu hallitus, niin just siinä että suomalaiset pystyy vaikuttaan. Enemminkin silleen saa sen mielikuvan kuin että ois pyytännyt vaan hallituksen puolesta.

K: Siellä nyöökkäillään.

M16: Joo, mun piti just sanoo tää sama, että Suomen hallitushan myös edustaa Suomen kansaa, että se on periaatteessa myös Suomen kansa, ja se oli Suomen päätös luovuttaa ne kahdeksan juutalaista. Eli se on täysin oikein, että pyydetään Suomen kansan nimissä anteeksi [...]”

Tässä M16 katsoo suomalaisilla kansakuntana – toisin kuin edellä venäläisillä – olevan moraalisesti velvoittavaa jatkuvuutta. Selitys ristiriidalle lienee konteksti: edellisessä otteessa M16 kannattaa toverinsa epäilyksiä historiallisen jatkuvuuden suhteen, mutta jälkimmäisessä edeltävä puhuja on juuri esittänyt demokraattisen valtion kansalaisten olevan vastuussa hallituksensa toimista, ja M16 antaa tukensa tulkinnaalle. Kansalaisten jaettu vastuu demokratiassa on siis käsite, jonka kautta M16 päätyy tässä hyväksymään ylisukupolvisen moraalisen velvoitteen mahdollisuuden, jota hän aiemmin epäili. Kun ryhmässä pohditaan moraalisen vastuun laajentamista ensin ”ajassa” (kansakunnan eri sukupolvet), asia herättää epäilyä ja vastustusta (N13, M15, M16), mutta kun laajennusta ajatellaan sitten ”tilassa” (demokraattisen valtion kaikki kansalaiset), individualistinen vastuukäsitys säröytyy ja historiallisen vastuun mahdollisuus pääsee kuin varkain sitä kautta sekini esiin.

”Semmonen olo että kuitenkin se valtio on sama valtio mikä oli silloin” – jatkuvuus tuo myötään moraalisia velvoitteita

Periytyvien hyvitysvelvoitteiden ja -oikeuksien kiistämiseksi ryhmissä konstruointiin verraten sujuvasti perustelu, että menneen ja nykyisen välillä on jyrkkä katkos, joka tekee historialliset hyvitykset mahdottomaksi. Ryhmissä generoitiin kuitenkin myös perusteluja hyvitysten mahdollisuuden puolesta, joskin se oli vaikeampaa ja asiasta ajoittain saavutettu yksimielisyys ryhmissä ohuempaa. Ottakaamme lähtökohdaksi seuraava ote, jossa pohditaan Suomen valtion jatkuvuutta ja vuoden 1918 perintöä:²⁰

18. Thompson (2002), 74–77.

19. Haastattelu 8, 4.12.2008.

20. Haastattelu 13, 22.1.2009.

K: [...] voisko sen vuoden [1918] tapabtumia, asioita jälkeinpäin jollakin tavalla hyvittää taikka korjata, siis hyvittää tai korjata sitä mitä tapattu sillon. Miten te tähän ajatukseen subtaudutte?

N22: Niin...

M26: Se on sillä tavalla aika hankala, koska ei enää Suomessa oo semmosta erottelua tavallaan.

N22: Niin, enää.

M26: Niin että ois semmonen et punaset ja valkeet, niin ei oo semmosta valkee puolta, joka pyytäs anteeks esimerkiks niitä...

N22: Niin että kuka sitä pyytäs ja keneltä anteeks.

N24: Niin että kenelle pitäis hyvittää ja...

N22: Niin että se on vähä hankala enää sitä...

N24: Niin.

M26: Ainut on tietysti se, että ku se leimataan niin voimakkaasti se valkee puoli tavallaan sen laillisen hallituksen puoles. Että nyt tää Suomen nykyinen laillinen hallitus sitten tavallaan jotenki pyytäs anteeks niitä toimiaan.

N22: Niin mutta onko sekkään enää valkkee?

M26: Niin ei siitä tavallaan...

N22: Koska sen jälkeen on tapabtunu niin paljon kuitenkin.

N23: Silleen mie ainaki ajattelen et se, mikä on tapabtunu sillon niin se on tapabtunu, sitä ei tavallaan pysty hyvittämään. Et ku ne ihmiset on vaihtunu.

N22: Niin ja eihän sitä voi korvata enää (—).

N23: Niin että...

N22: Ei se kenenkään oloja enää paranna tai...

N23: Et jos vaikka ajattelee, et miekään vois oikeen mennä keneltäkään pyytämään anteeks mitä vaikka miun ukki on tehny tai jottain tällästä, että ku eihän se tavallaan

oo miun asia. Et se on tosi vaikee mennä hyvittämmään, ku niitä henkilöitä ei enää oo ja sillä tavalla.

N22: Niin että ne, jotka ne päätökset sillon on tehny, ne on jo kauan ollu kuolleena ja sillä lailla, että sitä on vähä mahotonta enää hyvittelä kenellekään.

[K: Voisiko nykyinen Suomen valtio esimerkiksi pyytää anteeksi vuoden 1918 punaorvoilta?]

N22: No ei miusta ainakaan kyllä kuulosta hirmu järkevältä, koska varmasti siellä valkostonki puolella jäi orvoiks jottain ihmisiä tai... en mie oikeen...

N24: Niin jotenki ne... se on nyt kuitenkin niin kaukanen asia. Jos ajattelee niitä orpojaki, niin niistäki varmaan niinku osa on jo todellaki kuollu koska niinku...

N22: Niin (—)

N23: Ja sit on se varmasti ikävä, et niitä orpoja on, ja ne haluis tavallaan jonku syyppään stiiben, et ne on jääny orvoksi tällä tavalla, mut en mie oikein ymmärrä, et ne vois olettaa, että joku enää nykyisin tulis pyytämään anteeks.

M26: Niin no miulla kyllä on jotenki semmonen olo, että kuitenkin se valtio on sama valtio mikä oli sillon. Vaikka nyt tietysti päättäjät on vaihtunu kymmeniin kertoihin sen jälkeen että... Kuitenii ku ajattelee, että siellähän tehtiin ihan selkeitä sotarikoksia sitten sodan jälkeen. Niinku tubansien vankien telotukset ja sitte varsinki, ku tietää sen, että omat sukulaiset oli tekemässä niitä telotuksia siellä. Niin sillä tavalla haluais, että sitä joku pyytäs anteeks, että tavallaan kuitenkin on jotenki semmonen olo, että on niinku häpeä vähän tavallaan siitä, mitä omat sukulaiset sillon aikonaan teki siellä valkoston puolella.

N24: Niin ja oisko se vähä semmonen, se vois tietty pubistaa ilmanki, että ainaki siitä pubuttas silleen avoimesti, että ei enää ehkä syyteltäs kettään, koska ketä tässä nyt on enää syyttelemistä, mutta sillä lailla et siitä pubuttas avoimesti ja silleen. Se vois

ihan ehkä kansakuntanakki ja silleen helpottaa sitä, että siitä päästäs yli, että se ei enää ois semmonen tabu-aibe.

N22: Niin.

N24: Niin, tai en tiää, vois se olla hyväki, että siitä se ainaki joku sanos jottain asiasta.

Alussa ryhmä kallistuu kannalle, että vuoden 1918 tapahtumien hyvittäminen ei ole mahdollista, koska asianosaiset ovat jo kuolleet. Myös M26 epäilee, että hyvittäminen ei ole mahdollista, koska suomalaiset eivät enää identifioitu punaisiksi ja valkoisiksi; olisi vaikea sanoa, kuka pyytäisi anteeksi ja keneltä. Hän alkaa kuitenkin hahmotella ajatusta Suomen valtion jatkuvuuteen liittyvästä vastuun periyymisestä mutta jättää sen kesken, kun N22 esittää epäilynsä sitä kohtaan. Keskustelua jatkavat N22, N23 ja N24, jotka suhtautuvat skeptisesti historiallisiin hyvityksiin. Kun M26 liittyy taas mukaan, hän toistaa ajatuksensa Suomen valtion jatkuvuudesta mutta siirtää lähes välittömästi näkökulman yleisen historiallisen argumentoinnin tasolta subjektiivisen kokemuksen tasolle: hän tuo esiin sukhistoriasta kumpuavan häpeän kokemuksensa perusteluksi, miksi julkinen anteeksipyyntö vuodesta 1918 olisi hänestä oikein. N24 ryhtyy hänkin nyt tukemaan tulkintaa, että vuosi 1918 lienee arka paikka kansakunnan muistissa ja kaipaisi julkista käsittelyä. Myös N22 antaa M26:lle tuken, tosin niukasti.

M26 käynnistää siis vuoden 1918 hyvittämistä koskevan uudelleenarvioinnin tuomalla esiin omakohtaisen kokemuksen tason. Tuo kokemus on epäilemättä hänelle tärkeä, mutta siihen vetoaminen myös suojaa häntä arvostelua vastaan: kokemus on tavallaan jotain vastaansanomaton, eikä kukaan ryhmässä enää haastakaan M26:n mielipidettä vuoden 1918 hyvittämis-tarpeesta. Mutta vaikka N22 ja N24 myöntävät, että vuosi 1918 saattaa yhä tuntua yhteiskunnan ilmapiirissä, moraalisten velvoitteiden periytyminen on heille vaikea ajatus tavoittaa ja hyväksyä; keskustelu jatkuu näet seuraavasti:²¹

K: [Jos vääryyttä tehneet tai kärsineet eivät ole elossa, voivatko jälkeläiset hyvittää heidän puolestaan tai onko jälkeläisillä oikeus pyytää hyvitystä uhrien puolesta?]

N24: Mie en jotenki, tai siis en tiää... Miust se ei oikeen, et jos joku miun kaukai... tai eihän se nyt välttämättä kovin kaukanen sukulainen oo, mutta jos joku just ukki tai sen isä ois tehny jottain kamaluuksia niin... ja vaikka oliski, en nyt tiää, niin en mie jotenki nää sitä et se ois niinku...

N22: Siun vastuu.

N24: ..miun vastuu tai miun ongelma tavallaan. Et se on...

N22: Niin ja se ehkä on aika henkilökohtanen juttu, että tuntee, että on niin sidoksissa niihin esivanhempäisä tai sellasiin tai jobonki sukulaisiisa, että kyllähän se... no niin, en mie oikeen tiää. Se ehkä oikeesti riippuu ihmisestä, mutta joilleki se voi olla sellanen, että ne tuntee, että se missä mie nytten oon tai mitä muulla on, niin se on näitten esivanhempien tulosta tai niitten ansiota. Niin sitte ehkä vois aatella, että jos ne on tavallaan vääryydellä tehny jottain tai bankkinu itelleen jonkinlaisen aseman, niin sitte vois aatella että pittää hyvittää jottain. Tai en mie nyt tiää, en mie usko et se auttaa mittään.

N24: Jotenki se ei sinänsä tavallaan kosketa niitä, tai siis...

N22 ja N24 palaavat siis aiemmalle epäilevälle kannalleen ja yrittävät perustella, miksi he eivät koe esi-isänsä tekojen koskevan heitä; taustalla on jälleen individualistinen vastuukäsitys. N22 alkaa kehitellä argumenttia, miksi ylisukupolvisen vastuun ajatus tuntuu monille vieraalta, mutta hänen pohdintansa johtaakin tulokseen, että joissakin tilanteissa moraalinen hyvitysvelvoite voi tuntua oikealta. N22 pohtii itse asiassa hyvin oivaltavasti, että yksilö saattaa kokea saaneensa esi-isiltään perusteetonta etua, mutta hän peräännyttää päätelynsä seurausten

21. Haastattelu 13, 22.1.2009.

edessä ja kyseenalaistaa tuollaisen kokemuksen hyödyllisyyden.

Oliko N22:n ja N24:n aiempi tuki M26:lle sitten näennäistä ja halusivatko he vain varoa kyseenalaistamasta avoimesti M26:n kipeään kokemuksen oikeutusta? Kenties niinkin, mutta kaiketi kyse on myös siitä, että moraalisen velvoitteen periytyminen on hyvin abstrakti asia, jota on hankala mieltää reaalisiksi mahdollisuudeksi, mikäli henkilöllä ei ole omaa esimerkiksi sukutaustasta nousevaa sidettä traumaattiseen menneisyyteen niin kuin M26:llä. Niinpä N23 ja N24 kallistuvat sille kannalle, että heidän isosiensä teot eivät ole enää "miun ongelma". Huomattakoon, että M26 ei hänkään arvostele N22:n ja N24:n näkemystä, vaikka se on vastoin sitä, mitä hän itse hetkeä aiemmin sanoi. Tämä on ymmärrettävää: M26 korosti tulkintansa taustalla olevaa subjektiivista kokemusta, joten hän ei oikeastaan voisi kiistää toveriensa vastaavan subjektiivisen kokemuksen oikeutusta.

Edellä M26 pyrkii aluksi konstruoimaan ajatusta valtion historiallisesta jatkuvuudesta, mutta se on ryhmän muille jäsenille ja ehkä M26:lle itselleenkin abstrakti prosessoida, ja hän siirtyy operoimaan enemmän henkilöhistoriallisen jatkuvuuden kokemuksensa tasolla. Tuon näkökulmavaihdoksen pohjalta ryhmässä tavoitetaan, ainakin hetkeksi, tulkinta, että yksilön suhde edeltäneisiin sukupolviin sisältää jatkuvuuden elementin, joka saattaa tehdä mielekkääksi ajatuksen moraalisten velvoitteiden periytymisestä ja siten myös historiallisista hyvityksistä.

Aineellisten ja aineettomien vaurioiden periytyminen – missä jatkuvuus nähdään selvemmin?

Edellisessä lainauksessa N1 pohdiskelee ylisukupolvisen periytyksen mahdollisuutta aineellisten etujen ja sosiaalisten asemien kannalta ("se missä mie nyten oon tai mitä miulla on"). Näissä ryhmässä ajatus vääryyksien periytyvistä vaikutuksista oli jossain määrin helpompi hahmottaa juuri aineellisten vaikutusten osalta, ja vastaavasti ajatus historiallisista hyvityksistä näyttää olleen

helpompi tavoittaa silloin, kun puheena oli jonkinlainen materiaallinen hyvitys. Katso-kaamme lähtökohdaksi seuraavaa otetta:²²

N23: [...] miun mielest se on ehkä paras hyvitys, mitä sit vois tehdä, vois koittaa ellää sillä tavalla niinku yhteiselossa hyvin ja että ne tapahtumat ei pääsis toistumaan.

N22: Niin että oppia.

N23: Et se on paras tapa hyvittää...

N22: ...niinku niistä...

N23: ...että se on ehkä vähän turba mennä ennää pyytelleen anteeks niitä vanboja asioita, mihinkä ei ite oo ollu mukana ees niissä.

M26: Mutta semmonen ehkä minusta ainaki on, mikä pitäs tavallaan jälkimmäisten sukupolvien niinku hyvittää, on se esimerkiksi monessa maassa ne alkuperäiskansojen kottelut. Niinku nähä että se sinne tullu väestö on riistäny tavallaan ihan selkeesti alkuperäisväestön alkuperäisen elintilan ja tämmösen ja sitte ne tavallaan hyödyntää sitä. Ja ne alkuperäisväestö yleensä elää aika isossa kurjuudessa sitte.

N22: Niin, edelleen.

M26: Niin että se tavallaan on semmonen asia kyllä mikä kuuluu myös niille jälkeläisille. Koska ne hyötyy siitä selkeesti subteessa niihin.

N24: Niin koska ne (–) varsinki, että jos ne maat tai ne alueet tai mitä hyvänsä niilt on riistetty, ne on tehty sellasena aikana, ku ihmiset on ehkä ajatellu eri tavalla ja niil on ehkä ollu väärää tietoo ja erilaist tietoo, että nyt ku tietään paremmin ja myö tietään, että ne on ihmisiä siinä missä muutki ja että se tavallaan... en mie tiiä, sitä on tutkittu enemmän ja se ymmärrettään se niittenki tilanne, niin miun mielestä se ois kyllä ihan aibeellista korvata.

K: Ihan erityisesti just tästä, mitä nyt viimeks te varsinki sanoitte, tuo mieleeni sen, mitä jossain muussaki haastatteluissa aikasem-

22. Haastattelu 13, 22.1.2009.

min jossain toisessa koulussa opiskelijat pohti, ett just tämmösen hyötymisnäkökohdan takia ainaki kehitysmaiden [...] tai kehittyvien maiden asukkaiden olis oikeus saada jonkunlaista hyvitystä näiltä entisiltä siirtomaavaloilta. Eli ilmeisesti se kuulostais ihan...

N22 + N24: Joo.

N23: Niin.

M26: Kyllä.

K: ...perustellulta? Eli tässä tapauksessa tämmösiä, hyvitysvelvollisia maita olis...? Britannia ja Ranska ja Hollanti...?

M26: No siis periaatteessa EU:n myötähän me ollaan kaikki EU-maat hyödytty hirveesti siitä tavallaan et sieltä on pumpattu aikasemmin ihan älyttömiä määriä rikkauksia niistä siirtomaista, että kyllä miusta alkaa olla koko EU tavallaan... Ku EU:han on suurimmaks osaks näitä vanhoja siirtomaaisäntiä. Nykyään ne on kaikki lähes siellä, Ranskat, Iso-Britanniat, Hollannit, Saksat, niin kyllä niinku aletaan aika kollektiivisesti vastuussa jo siitä jutusta...

N22: Niin että voi miettiä, että oisko nää EU-maat niin rikkaita, kun ne on, ja niin hyvinvoivia ilman niitä siirtomaa-aikasia, mitä sieltä saatiin. Että niin on jo varmasti vaikuttanu ihan kaikkialle Eurooppaan. Koska ne valtakunnat on kuitenkin... rajat on vaihtunu ja ylipäätäsä se... varmaan taloudelliset sitteet tästä ollu ihan kaikkialle.

K: Eli näin Suomiki olis tässä maksumiesten puolella?

N22: No esimerkiks vaikka.

Alussa N22 ja N23 esittävät, että paras tapa ”hyvittää” menneisyyden vääryydet on pitää ne muistissa ja estää vastaavien tapausten toistuminen; muu hyvittäminen ei ole enää mahdollista, koska menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos (”vanhoja asioita, mihinkä ei ite oo ollu mukana ees”). M26:n mielestä monia maita yhä siirtomaavallan jäljiltä vaivaavat ongelmat ovat kuitenkin esimerkki jatkuvuudesta, jonka voi katsoa asettavan entisille siirtomaaisännille ylis-

kupolvisia moraalisia velvoitteita. Ryhmän muut jäsenet, myös aiemmin skeptiset N22 ja N24, kannattavat tulkintaa, ja N22 osoittaa taitoa nähdä hyvinkin laajoja historiallisia yhteyksiä.²³ Tässä kuten monissa muissakin haastatteluisa käsitteen ”hyvitys” hallitsevaksi tulkinnaksi muodostuu ryhmässä kuin huomaamatta ”korvaus” eli pohdinnan keskiöön asettuvat nimenomaan materiaalistien menetysten jälkivaikutukset. – Kuvaavaa problematiikan vaikeudelle on, että N24:kaan ei itse asiassa tavoita M26:n ydinajatusta, periytyvää korvausvelvoitetta, vaan tulkitsee tämän argumentiksi, että tietämyksen lisääntyttä kehittyneissä maissa maailman eri kansojen tarpeet osataan ottaa huomioon entistä paremmin. Tällähän ei kuitenkaan välttämättä ole mitään tekemistä menneisyyden uudelleenarvioinnin kanssa.

Myöhemmin haastattelussa kävi ilmi, että ryhmän jäsenistä osa oli erällä historian kurssilla keskustellut historiallisten hyvitysten teemasta Belgian Kongon ja Ranskan Mururoan tapauksessa; haastattelun aihe ei siis ollut heille ennalta aivan tuntematon. *Lukion historian opetussuunnitelmassa* (2003) imperialismi on eräs eksplisiittisesti mainittu HI3-kurssin oppisisältö, ja myös tiedotusvälineissä teema on monesti esillä taustoituksena Afrikan nykyongelmille.

Historiatietoisuuden tutkimuksissa toiseksi suosituin nuorten vastaus kysymykseen historian merkityksestä (ylessivistävyyden jälkeen) on ollut, että historia auttaa ymmärtämään nykypäivää.²⁴ Siten ei ole kovin yllättävää, että esimerkiksi imperialismin jälkivaikutus tulee noinkin sujuvasti esiin kuin edellä. Yllättävämpää on ehkä se, että imperialismin jälkien hyvittämisestä on ryhmissä puhetta hyvin harvoin, vaikka se on hyvitysproblematiikan kannalta *par ex-*

23. Vertailukohtana todettakoon, että vuonna 1995 Youth and History -tutkimuksessa suomalaisnuoret suhtautuivat eurooppalaisittain varsin kielteisesti ajatukseen maksaa korvauksia Afrikan maille, paitsi siinä tapauksessa, että maksajina olisivat vain entiset siirtomaavallat, jolloin suomalaisnuoret olivat asenteensa varovaisen neutraaleja; Angvik & Borries (1997), B333–334.

cellence tapaus. CIVED-tutkimuksessa vuonna 1999 suomalaiset yhteiskuntaopin ja historian opettajat olivat sitä mieltä, että koulun yhteiskunnallinen kasvatus painottuu vahvasti tietojen opettamiseen arvopohdintojen ja kansalaisaktiivisuuden kehittämisen sijasta.²⁵ Mikäli tämä käsitys on oikea, historian opetuksessakin siis ehkä käsitellään vaikkapa siirtomaavallan seurauksia mutta ei pohdita, mitä moraalisia implikaatioita niillä on tänään maailmanpolitiikassa. Se selittäisi, miksi haastattelemisiani ryhmissä ei juuri tulla ajatelleeksi imperialismin seurausten hyvittämisasiaa, ei vaikka monilla haastatelluilla oli sanojensa mukaan hyvä tai kiitettävä arvosana historiassa.

Voidaan silti sanoa, että edellisessä lainauksessa keskusteleva ryhmä kykenee melko sujuvasti generoimaan näkökohtia sen tueksi, että aineelliset vahingot sekä velvoite niiden hyvittämiseen voivat periytyä. Historiallisia hyvityksiä koskevien debattien keskiössä on kuitenkin ollut usein kokemus aineettomista vääryyden seurauksista, ja näitä haastattelemanuoret harvoin tulevat pohtineeksi: kipeät muistot ja kulttuuri-identiteetin vauriot eivät teemana nouse keskusteluissa juuri lainkaan esiin. Ryhmien oli selvästi vaikea mieltää, että historian vääryyksien seuraukset saattavat olla myös esimerkiksi kollektiivisia ”traumoja” tai kulttuurisen marginaalisuuden kokemuksia. Joissain kohdin tällainen ajatus kyllä tulee näkyviin:²⁶

K: [Miksi historiallisten anteeksipyyntöjen määrä on lisääntynyt?]

M19: Mä veikkaan, että nykyinen maailma pyrkii olemaan avoimempi ja sitä kautta sitten korjaamaan entisiä virheitään, ja tuomalla ne esiin niistä on herätetty keskustelua nytten, ja niistä pyritään sitten luultavasti ihan loogisestikin pyytään anteeksi vanhoja tekoja. Ja pyritään varmasti ottaan niistä sitten opiksi (-)

N17: Niin just sillain että näytetään, että okei, me ollaan tehty tämmönen virhe, älkää tehkö samaa tai samantyylistä uudestaan.

M19: Sebän on huomattu että avoimuus maailmassa kannattaa, että sulkeutuneissa valtioissa se elämäntaso ja onnellisuus ei kyllä kaubeen korkeella oo, että kun maa toimii avoimena, niin se antaa kaikille käytännössä mahdollisuudet sitten.

N18: Niin sillä halutaan ehkä taata rauhaakin, tai siis silleen että ei tuu mitään semmosia konflikteja enää niin paljoiden maiden välillä.

K: Sä ajattelet, että anteeksipyyntöt edistää tätä millä tavalla?

N18: No en mä osaa selittää, mut niin mä aattelin jotenkin.

N17: Ja ehkä se kans jotenkin vähentää sitä katkeruutta, että jos kokee vaikka, että on kohdeltu väärin, niin siis eihän se tavallaan muuta mitään, et se on silti kohdeltu väärin, mut se helpottaa, että muut myöntää, että ne on tehny sen virheen ja tavallaan yrittää korjata asiaa ja toimia jatkossa paremmin, niin kyllähän se helpottaa ihan omaa oloa ja myös esi-isien ja isovanhempien ja muiden myötä, tai silleen niittenkin oloa.

Alussa hyvitystä perustellaan jälleen ”pedagogisesti” sen kannalta, mitä hyötyä siitä on yhteiskunnalle ja maailmalle yleisesti. Uhrien näkökulma ei ole esillä ennen kuin lopussa, kun N17 jatkaa N18:n haparoivaa tulkintayritystä ja muotoilee ajatuksen, että hyvitykset saattavat olla vastaus myös uhrien ja näiden jälkeläisten tunteisiin. Eräässä toisessa ryhmässä generoitiin samanlainen tulkinta hyvitysten merkityksestä: ”Mut toisaalta tollanen hyvitys saattais olla ihan hyvä idea siltä kannalta, että ei jää mitään kostoajatuksia tai jotain muita tällasia palaamaan sinne.”²⁷ Totta kyllä, ”katkeruus” ja

24. Ahonen (1997), 258–259; Hakkari (2005), 32–34.

25. Sakari Suutarinen (2007) ”Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa – miten kansalaiskasvatus uudistetaan?”, Sakari Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikutamisen baaste*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 106–108.

26. Haastattelu 10, 9.12.2008.

27. Haastattelu 1, 4.9.2008 (puhujaj M1).

”kostoajatukset” ovat verraten väljiä konstruktioita, mutta olisi liiallista odottaa, että ryhmissä olisi tiedetty hyvitystä vaativien viittaavan usein sellaisiin seikkoihin kuin oman historian poispyyhkiytyminen tai omien muistojen kieltäminen. Asian vieraus lukiolaisnuorille saattaa selittyä ainakin osin siten, että jos henkilö ei koe kulttuurista identiteettiään uhatuksi tai haavoitetuksi, hänen voi olla vaikea mieltää kulttuuristen traumojen mahdollisuutta ylipäänsä. On myös huomionarvoista, että historiallisten anteeksipyyntöjen viimeaikaisen yleistymisen syytä kysyttäessä ryhmät generoivat sujuvasti selitykseksi, että anteeksipyyntöjen esittäjät hakevat niillä poliittisia etuja kuten parempia kauppasuhteita. Se voikin olla eräissä tapauksissa uskottava selitys, mutta kiinnostavaa tässä on erityisesti se, että anteeksipyyntöilmiön selitystä ei siis etsitä uhrien ja näiden jälkeläisten toiminnasta, vaikka näillä on itse asiassa ollut aktiivinen rooli hyvitysdiskurssin laajentamisessa. Hyvitystä vaativa osapuoli ja sen kokemukset sekä tarpeet jäävät jälleen paljolti huomiotta; ne ovat haastattelemilleni nuorille ilmeisen vaikea asia tavoittaa.

Havaintojen tulkintaa ja historian-didaktisia implikaatioita

Miten haastatteluaineistossani esiintyvät ilmiöt suhteutuvat aikaisempien tutkimusten havaintoihin nuorten historiatiETOISUUDESTA ja yhteiskunta-ajattelusta ja millaista tukea saamme noista tutkimuksista haastatteluaineiston tulkintaan? Entä mitä implikaatioita havainnoilla on historiallis-yhteiskunnalliselle opetukselle ja kasvatukselle?

Kun 14–15-vuotiailta suomalaisnuorilta on kysytty aiemmissa tutkimuksissa historian merkityksestä, suosituimpia vaihtoehtoja ovat olleet, että historia auttaa ymmärtämään nyky maailmaa (”antaa taustaa nykytilanteelle ja selityksiä nykyongelmille”) ja että se tarjoaa ”opettavaisia esimerkkejä oikeasta ja väärästä” sekä ”tilaisuuden oppia toisten virheistä ja menestyksestä”.²⁸ Tähän kuvaan sopii erittäin hyvin, että haastattelemani ryhmät näkivät nekin historian vääryyksien muistelulla juuri pedagogista merkitystä: on tärkeää oppia men-

neistä virheistä, jotta niitä ei tehdä uudelleen. (Tämän ajatuksen taustalla olevan historiakäsityksen analyysi olisi kiinnostava tutkimusaihe itsessään.) Sen sijaan ajatus historiasta nykytilanteen selittäjänä näyttää istuvan huonosti yhteen sen kanssa, että haastattelemani ryhmät konstruivat usein verraten spontaanisti, että menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos ja tuon katkoksen vuoksi on vaikeaa tai jopa mahdotontakin puhua historiallisesta vastuusta tai moraalisten velvoitteiden periyymisestä. Herää kysymys, miten historia voi ylipäänsä selittää nykytilannetta, jos on olemassa moinen katkos ja miten nykytilanteen selittäminen voisi olla tyystin vailla moraalisia elementtejä?

On toki mahdollista, että aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat tarjonneet tulkintaa historiasta nyky maailman selittäjänä ulko-opittuna totuutena; historian oppikirjat ja tiittävästi opettajatkin perustelevat usein oppiaineensa arvoa juuri tällä argumentilla. Nuoret eivät silti välttämättä aina sisäistä asian koko ulottuvuutta. Haastattelemani ryhmät esimerkiksi suhtautuivat helposti varsin epäilevästi siihen, että historiallisilla hyvitysvaatimuksilla voisi olla jotain mieltä ja oikeutusta ja että menneisyydellä olisi tässä suhteessa relevantti yhteys nykyisyyteen. Toki sellaisen yhteyden mahdollisuus nähtiin imperialismiin vaikuttusten tyypisessä konkreettisia aineellisia ulottuvuuksia sisältävässä hyvin tunnetussa tapauksessa. Toisaalta jatkuvuuksien tunnistaminen ei vielä välttämättä tarkoita, että jatkuvuuksien myös katsottaisiin kantavan moraalisia merkityksiä ja tuovan tärkeitä argumentteja poliittiseen keskusteluun. Kuten sanottu, suomalaiset historian ja yhteiskuntaopin opettajat ovat pitäneet aineidensa opetusta liikaa tietojen opettamisena ja liian vähän arvo- ja kansalaisyksikasvatuksena. Historian rooli nyky maailman selittäjänä liittyneekin usein siis nimenomaan tietopuoliseen, ei niinkään eettis-moraaliseen valvutuneisuuteen.

Historiallisen jatkuvuuden kyseenalaistamisen taustalla saattoi ryhmissäni kuitenkin

28. Ahonen (1997), 258; Hakkari (2005), 31–34.

olla lisäksi se, että haastattelemanuoret lähestyivät asiaa usein geneerisen yksilön kannalta yrittäen järkeillä, olisiko kyseinen yksilö moraalisesti osallinen edeltävien sukupolvien tekoihin. Näkökulma tavallaan nousi kysymyksistäni; ehkä vastaukset olisivat olleet toisenlaisia toisilla kysymyksillä. Yhtä kaikki, nuoret olivat skeptisiä sen suhteen, että yksilöön kohdistuisi historian moraalisesti velvoittava painolasti. Tämä kanta on hyvin linjassa sen kanssa, että aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat historian "selittämistehtävää" koskevista käsityksistään huolimatta myös olleet sitä mieltä, että menneisyydellä ei ole heidän henkilökohtaiselle tilanteelleen merkitystä eivätkä he näe historiaa tärkeänä elämäntilanteen välineenä.²⁹ Hankaluus (tai myös haluttomuus?) tunnistaa oman elämäntilanteen historiallisia taustoja lienee myös osa laajempaa kokonaisuutta, vahvaa individualismia ja "se on ittestä kiinni" -asennetta, jota on tarkasteltu viimeaikaisessa tutkimuksessa: nuorille oma sosiaalinen asema ja elämäntilanne näyttäytyy helposti omana luomuksena, ei historiallisesti rakentuvana ja "perittyinä".³⁰ Jos näin on, heidän lienee myös vaikea mieltää, että menneisyydellä olisi merkitystä kenenkään muunkaan elämässä niin paljon, että se loisi kokemuksen ylisukupolvisesta moraalista asianosaisuudesta. Edellä tarkasteltu M26:n tapaus on tässä suhteessa huomionarvoinen: hänen omakohtainen suhteensa tiettyyn historian traumaan avasi hetkeksi asianosaisuuden kokemuksen realistisuuden ryhmälle, joka muutoin suhtautui asiaan epäillen.

Yllä olevat näkökohdat koskevat historiallisten jatkuvuuksien hahmottamista, mutta tutkimukseni toisen teeman, historiallisen selittämisen osalta on syytä huomata myös, että nuorten taipumus individualistiin tulkintoihin muun muassa vastuukysymysten suhteen on tavallaan paradoksaalista: aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat nimittäin pitäneet historiallisen kehityksen moottorina teknologian, sotien ja talouden kaltaisia tekijöitä mutta eivät niinkään "pienistä ihmisistä".³¹ Makrotason selitystekijöitä painottava ajattelutapa näkyy myös haastattelemieni nuorten tulkinnoissa hyvitusten

politiikasta: ryhmien generoimat selitykset "reparaatiopolitiikalle" ovat usein kyynisiä pohdintoja valtioiden edusta, eivät pohdintoja "pienien ihmisten" kokemuksista. Ja jos historiaa selitetään lähinnä taloudella, teknologialla ja muilla makrotason tekijöillä, ei kaikeksi tunnu kovin oikeutetulta pitää yksityisiä kansalaisia moraalisesti hyvitysvelvollisina historian tragedioista – eihän tapahtunut ollut varsinaisesti kenenkään henkilön syy!

"Pienen ihmisen" kokemusten tietty marginaalisuus nuorten historiallisessa ajattelussa liittyy yhdellä tasolla myös siihen, että haastattelemanuoret eivät osanneet kovin hyvin mieltää kulttuurisen tason historiallisten menetysten mahdollisuutta tai ainakaan kuvitella, että sellaisia voitaisiin jälkeensä hyvitää. Tällaisissa menetyksissä on kyse usein muistoista, identiteettistä, häpeästä, surusta ynnä muista henkilökohtaisista tai kollektiivien jakamista merkityksistä, joiden ymmärtäminen edellyttää kulttuuri- tai historiallis-antropologista näkökulmaa, valmiutta nähdä ihminen itseään ja yhteisöään tulkitsevana sekä kokevana ja tuntevana olentona. Youth and History -tutkimuksessa suomalaiset nuoret suhtautuivat jännittävän kaksijakoisesti identiteetin historiallisiin kiinnikkeisiin: he asennoituivat hyvin positiivisesti ajatukseen toisen maailmansodan muistomerkin suojelusta, sen sijaan satavuotiaan runoilijakodin suojelun suhteen he olivat Euroopan välinpitämättömmimpien nuorten joukossa.³² Ensin mainittu saatettiin kaikeksi kytkeä juuri suomalaisen historiallisen identiteetin sotavälitteisyyden vuoksi helposti sotien aiheuttamien menetysten identiteettiä rakentavaan muisteluun, mutta jälkimmäisen suojelukohteen potentiaali kollektiivisen identiteetin resurssina oli sen sijaan ilmeisen vaikea mieltää. Haas-

29. Ahonen (1997), 258; Hakkari (2005), 32–34, 73–74.

30. Ks. Marko van den Berg (painossa) *Nuorten näkemyksiä Suomen yhteiskunnallisesta kehityksestä*. Helsingin yliopisto, Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.

31. van den Berg (painossa); Hakkari (2005), 38–39; Ahonen (1997), 259.

32. Angvik & Borries (1997), B339–341.

tattelemissani ryhmissä on nähtävissä osin sama ilmiö: sotiin ja sodan tuhoihin liittyvien kokemusten saatettiin jotenkuten helpommin kuvitella synnyttävän hyvitysvaatimuksia (joskin näiden oikeutukseen ei siten oikein uskottu), mutta ajatus henkisen kulttuuriperinnön tuhoutumisesta hyvitystarpeiden tai -vaatimusten aiheena ei tullut juuri lainkaan esiin ryhmissä.

Mitä implikaatioita tällä kaikella on historiallis-yhteiskuntatiedolliselle opetukselle ja kasvatukselle? Ensinnäkin, opetuksessa olisi kenties syytä tarkastella enemmän, millä tavoin itse kunkin oma tilanne ja asema on aina historiallisesti rakentunut ja ”perityt”. Tuo yhteiskunnallis-kulttuurinen tilanne on suurelta osin tulosta siitä, mitä edeltävät sukupolvet ovat rakentaneet. Tätä sosiaaliskulttuurista resurssia yksilö ei ole toki itse valinnut mutta ei liioin voi olla sitä hyödyntämättä. Sikäli olisi perusteltua enemmän pohtia, mitä symbolisia kiittolisuudenvelkoja yksilöllä on yhteisötaustansa kautta.

Yllä olevan tavoitteen opetussuunnitelman laatijat ovat toki myös asettaneet historian opetukselle, mutta kuitenkin suomalaiset nuoret kuten sanottu eivät useinkaan näe, että menneisyys vaikuttaisi heidän elämäänsä tai olisi sille merkityksellistä. Aiemmin mainitun individualismin ohella selitys tähän voi olla, että historia opitaan mieltämään suurten prosessien Historiaksi isolla H:lla ja ”pienien ihmisten” kokemusten ei uskota liittyvän oikeaan historiaan. Tähän viittaisi se, että kun nuorilla on kysytty, milloin he kokevat olevansa ”kosketuksissa menneisyyteen”, suosituimpia vastauksia on ollut – kenties ei niin yllättävästi – historian oppitunti, vähemmän suosittuja sen sijaan seurustelu oman perheen tai suvun kanssa.³³ Kuten edellä nähtiin, yksilön saatettiin kuvitella voivan tuntea syyllisyyttä ja vastaavia omaan historialliseen asianosaisuuteen liittyviä tunteita, mutta tällaisten tunteiden arvoa helposti silti epäiltiin; jopa M26 näki hänkin aiheelliseksi perustella ryhmälle painokkaasti sukhistoriasta nousevan kokemuksensa historiapolitiittista arvoa ja rationaalisuutta. Jotta tuo ”suuren” ja ”pienen” kertomuksen välinen silta saisi lisää kantavuutta ja uskottavuutta

nuorten silmissä, opetuksessa olisi perusteltua panostaa aiempaa enemmän myös mikrohistoriallisiin, ”pienien ihmisten” toimijuutta ja kokemusta painottaviin näkökulmiin.

Opetuksessa kannattaisi ehkä myös tuoda enemmän esiin sellaisten tekijöiden kuten muistojen, kertomusten, representaatioiden, symbolien sekä kulttuuri-identiteettien merkitystä poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan motivoijana. Haastatteleminen ryhmien oli melko helppo generoida ihmisten toiminnalle selityksiä, joissa talouden ja politiikan strategiset edut ovat keskeisiä. Kuvaavaa on, että haastattelussa hyvitys samaistettiin helposti sekin korvaukseen, materiaaliseen hyvitykseen. Kulttuuristen merkitysten, symbolisten eleiden ja mentaalisten representaatioiden kokemuksellinen lataus ja poliittinen voima sen sijaan näyttää olleen ryhmille melko vieras ja vaikeasti mielletävä kenttä, heidän historiatietoisuutensa heikko kohta. Taustalla on ehkä, että kouluopetuksessa historiallis-yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelu on lopulta hyvin paljon rationaalisten toimijoiden intentioiden tulkintaan pohjautuvaa selittämistä eikä sen puitteissa välttämättä kovin paljon nosteta esiin sellaisia inhimillisen toiminnan ja kokemuksen ulottuvuuksia, jotka ovat olleet tyypillisesti antropologien kohde ja joita jäsennetään etenkin sen alan käsitteistöllä (riitti, myytti, kultti, tabu jne.).³⁴ Juuri nuo ulottuvuudet ja tuo käsitteistö olisivat kuitenkin kenties erityisen hedelmällistä, kun halutaan ymmärtää historiallisten vääryyksien kokemusten, niiden periytymisen ja koetun vääryyden hyvittämistä koskevien vaatimusten ”diskurssin” logiikkaa ja silti samalla säilyttää kriittinen, reflektiivinen ote historiallisten hyvitysten vaatimusten ja tarjoutusten ristituleen historiapolitiittisena ilmiönä. Tehkäämme historianopetuksesta nykyistä enemmän antropologiaa.

33. Ks. Hakkari (2005), 35–36.

34. Vrt. Jan Löfström & Johanna Hakkari (2003) ‘Kohditi antropologista historiandidaktiikkaa’, *Historiallinen Aikakauskirja*, 101:2, 325–326.

PETRI KARONEN

Ruotsin ajan tutkimuksen nykytila ja resurssit

Petri Karosen katsaus Suomessa tehdystä Ruotsin ajan tutkimuksesta perustuu Suomen Historiallisessa Seurassa 9.11.2010 pidettyyn vuosikokousesitelmään.

■ Tarkastelen Suomen historian keskeisen ajanjakson, eli ns. Ruotsin ajan, tutkimuksen nykytilaa ja tutkimuksen käytössä olevia resursseja. Keskityn ennen muuta ajanjaksoon 1500-luvun alusta 1800-luvun alkuun, joten keskiajan tutkimustilanteen tarkastelu jää tässä esityksessä varsin vähäiseen osaan. Keskiajan tutkimus on jo pitkään ollut nousussa.¹ Esitys keskittyy siten jaksoon, joka Suomen ja Ruotsin historiassa tunnetaan varhaismodernina aikana.

”Nykytila” puolestaan määrittyy seuraavassa siten, että analyysin kohteena on aikakautta koskeva tutkimuksen viimeisten kahden – kolmenkymmenen vuoden ajalta, vaikka toisinaan vauhtia toki otetaan kauempaakin. Tarkastelujakson valintaan on helppo löytää useita perusteluita, mutta keskeinen lähtökohta on *Historia nyt* -teoksessa vuonna 1990 julkaistu Markku Kuisman kirjoitus ”Vanhempien aikojen tutkimus – työmaata on, riittääkö tekijöitä?”. Kirjoituksessaan Kuisma ennakoï, että historiantutkimuksessa ja historiakäsityksissä

saattoi olla tulossa katkos, sillä oli olemassa vaara, että historia jakautuisi aikaan ennen ja jälkeen 1809. ”Katkos – – uhkaa, jos aikaisempiin periodeihin kohdistuva tutkimus ohenee ohenemistaan tai osin jopa lakkaa kokonaan.”²

Markku Kuisman kahdenkymmenen vuoden takainen näkemys ansaitsee tulla tarkastelluksi, minkä vuoksi analysoin teemaa seuraavassa useista näkökulmista. Ennen muuta kyse on kuitenkin yksinkertaisesta bibliometrisestä tarkastelusta, joka perustuu paitsi tukkimiehen kirjanpitoon niin myös 20 vuoden kokemukseen alan tutkimuksesta. Viimeksi mainitun merkitys tutkimusten luokituksen kannalta on varsin merkittävä, sillä esimerkiksi tietokantojen asiansanojen perusteella tällaista luokittelua ei ole mahdollista tehdä.

Bibliometrisen tarkastelun lähdeaineistoina ovat toimineet kotimainen artikkelitietokanta ARTO, *Historiallisessa Aikakauskir-*

1. Ks. esimerkiksi Tuomas Heikkilä (2003) 'Keskiajan tutkimuksen nousu ja uho', *Historiallinen Aikakauskirja* 101; Jouko Vahtola (2008) 'Suomen historian tutkimus viime vuosikymmenillä', teoksessa Sini Kangas, Marjatta Hietala ja Heikki Ylikangas (toim.), *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 179, Sastamala: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, 31–32. Tutkimuksen näkökulmista erityisesti Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiränen (toim.), *Keskiajan avain. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

2. Markku Kuisma (1990) 'Vanhempien aikojen tutkimus – työmaata on, riittääkö tekijöitä?', teoksessa Pekka Ahtiainen et. al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Historiallisen ybdistyksen julkaisuja* 5, Juva: WSOY (lainaus 291).

Taulukko 1. Suomessa ilmestyneet 1500–1700-lukua koskevat julkaisut vuosina 1980–2009. Lähde: ARTO, (viitattu 4.11.2010).

Aikakausi	Politiittinen	Sota	Talous	Sosiaali	Aate	Kulttuuri	Kirkko	Oikeus	Elämäkerta	Henkilö	Historiografia	Metodologia	Lähdejulkaisu	Paikallis	Muu	Yhteensä	%
1500	19	19	44	13	14	72	46	22	4	53	0	13	23	9	11	362	29
1600	27	21	65	25	25	68	21	47	5	43	0	11	26	12	0	396	32
1700	40	43	85	24	54	82	23	23	6	49	2	5	28	29	4	497	40
Yht.	86	83	194	62	93	222	90	92	15	145	2	29	77	50	15	1255	100
%	7	7	15	5	7	18	7	7	1	12	0	2	6	4	1	100	

jassa julkaistut, Veikko Kallion kokoamat tiedot kunkin vuoden historia-alan väitöskirjoista sekä Sini Kankaan, Marjatta Hietalan ja Heikki Ylikankaan toimittama teos *Historia eilen ja tänään* (2008), jossa on julkaistu useita alan viime aikojen kehitystä valaisevia artikkeleita sekä luettelot historia-alan väitöskirjoista. Vertailuaineistona on käytetty myös Ruotsin historian väitöskirjoja koskevia julkaisuja, joista teeman kannalta tärkein on Stefan Eklöf Amirellin kommentoitu vuosia 1976–2005 koskeva bibliografia (2007).³

Edelleen tutkimusresurssien tarkastelussa on käytetty apuna Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan rahoituspäätöstietoja sekä historiaoppiaineiden nettisivujen tietoja henkilökunnasta.

Suomessa ilmestyneet 1500–1700-lukua koskevat julkaisut vuosina 1980–2009

Julkaisujen kautta nähdään tutkimuksen linjauksia ja ennen muuta tuloksia kaikkein luotettavimmin. Siksi taulukko 1:ssä on jaettu ARTO:n aikakautta käsittelevät julkaisut tiettyihin, kiistatta perinteisiltä vaikuttaviin kategorioihin.⁴ Luokittelusta voitaisiin keskustella pitkäänkin, mutta tässä on valittu tällaiset varsin karkeat luokat, joiden sisään on sijoitettu monia ”uusia” historioita sekä viime vuosikymmeninä nousseita aloja ja suuntauksia.

Pyrkimyksenä on ollut ensinnä mahdollistaa tarvittaessa historiografiset vertailut

aiempiin jaksoihin. Toisaalta laeva luokitus takaa sen, että myös ns. perinteisen profaanihistorian piirin ulkopuolella laaditut, historiaan liittyvät aihepiirit tulevat riittävästi huomioituiksi (vrt. taidehistoria tai kirkkohistoria, jotka on tällä tavoin luokiteltu tapauskohtaisesti esimerkiksi kulttuurihistoriaan tai aatehistoriaan jne). Kolmanneksi isojen luokkien avulla pyritään luomaan luotettava kokonaiskuva tutkimuksen linjauksista. Luokittelussa saattaa siis olla hieinan vikaa, mutta todennäköisesti mahdolliset virheet ovat samansuuntaisia, eivätkä siten ole kokonaiskuvan kannalta kohtalokkaita. ARTO ei ole tietolähteenä sekään täydellinen, mutta sitä parempaa tietokantaa ei tässä tapauksessa ollut käytössä. Osa tiedoista voitaisiin kaivaa suoraan Historiallisen bibliografian painetuista niteistä, mut-

3. Sini Kangas, Marjatta Hietala ja Heikki Ylikangas (toim.) (2008), *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 179, Sastamala: Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica. Mainitun teoksen bibliografinen osa sisältää perinteisten historia-aineiden ja laitosten parissa julkaistut väitöskirjat; Ruotsista ks. Stefan Eklöf Amirell (2007) *Svenska doktorsavhandlingar i historia 1976–2005. En bibliografi. Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis*, Uddevalla: Kungl. bibliotek. Katso myös esimerkiksi Peter Aronsson (2003), 'Svenska avhandlingar i historia 1997–2001', teoksessa *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor. Högskoleverkets rapportserie* 2003: 12 R, Stockholm: Högskoleverket.

4. Aineistot on etsitty yleisillä asiansanoilla ”historia” ja ”1500-luku”, ”1600-luku” ja ”1700-luku”.

ta silloinkin ajallinen tarkastelu olisi jäänyt varsin lyhyeksi. Varsinaisesti kyse ei siis ole luonnontieteille luonteenomaisen ISI-järjestelmän veroisesta bibliometrisestä menetelmästä, vaan sen ”pielavetisestä” sovelluksesta, joka perustuu tutkijan osallistuvaan havainnointiin eli julkaisujen listaan, josta tehdään havainnot otsikoinnin ja julkaisu-voosien perusteella.

Tiedot vuosilta 1980–2009 osoittavat, että varhaismodernia aikaa käsittelevää tutkimusta julkaistaan Suomessa runsaasti. Jakson lähes 1 300 julkaisua tarkoittaa lähes 50 julkaisua vuotta kohti. Aikakausista suosituin on ollut käytännössä koko tarkasteluajan 1700-luku. Sen sijaan 1500- ja 1600-luvun julkaisumäärät ovat varsin lähellä toisiaan. 1500-luvun populariteettia selittänee se, että erityisesti kirkkohistoria ja suomenkielen tutkijat ovat julkaisseet varsinkin 1990-luvulle saakka erittäin ahkerasti reformaatioajan historiasta.

Varhaismodernin ajan julkaisujen jakauma aikakausittain 1980–2009

Taulukossa 2 luokituksia on hieman yhdistetty ja jaettu ne varsin mekaanisesti eri vuosisatojen mukaan. Tietojen perusteella määrällisesti merkittävimmät Suomen varhaismodernin historian alat ovat sosiaali- ja taloushistoria sekä kulttuurihistoria. Elämäkerrallinen ja ennen muuta henkilöhistoriallinen tutkimus on selkeästi kolmantena kaikilla vuosisadoilla. Neljännessä sijasta kampailevat 1500-luvulla kirkkohistoria, 1600-luvulla oikeushistoria ja 1700-luvulla sotahistoria. Olisi ollut suorastaan ihme, mikäli juuri nämä alat eivät olisi juuri mainittujen vuosisatojen osalta nousseet kärkinelikkoon.

Tulos on kokonaisuutena varsin helpposti ymmärrettävä ja kuvastaa suomalaisen historian tutkimuksen kiinteää yhteyttä kunakin aikakauden tyypillisiin lähdeaineistoihin sekä niistä saataviin havaintoihin. Tämä on paitsi historian tutkimuksen kannalta ”oikein” niin myös perusteltua siksi, että oikeastaan kaikilla edellä mainituilla aloilla juuri lähdeaineistot erottavat tutkimuksemme monista muista maista: ne ovat Ruotsissa ja Suomessa erinomaisen syste-

maattisesti säilyneitä ja monin tavoin tietorikkaita.

Talous- ja sosiaalhistoria tärkeä rooli johtuu paljolti pitkältä ajalta systemaattisesti säilyneistä verotus- ja kirkollisista aineistoista, mikä puolestaan liittyy ennen muuta Ruotsin valtakunnan varhaiseen vahvan valtion rakentamiseen. Charles Tilly katsoi aikanaan, että valtioiden rakennusvaiheissa sotiminen ja sotiin valmistautuminen oli todella tärkeää. Hänen mukaansa pakkoon toimintansa perustaneet valtiot joutuivat luomaan massiivisen hallintokoneiston saadakseen kerättyä tehokkaasti sotimista varten tarvittavat verot ja miehet. Tällaiset valtiot olivat usein agraarisia ja vähän kaupungistuneita, mikä puolestaan sopii erinomaisesti kuvaamaan varhaismodernia Ruotsia. Tosin Ruotsin yhteiskuntajärjestys ei perustunut Tillyn tarkoittamalla tavalla pakkoon, mutta hallintokoneisto tuotti yhä kasvavia määriä dokumentteja, joiden tietojen perusteella alamaisia hallittiin.⁵

Lisäksi panostuksessa talous- ja sosiaalhistoriaan on kyse eräänlaisesta polkuriippuvuudesta, sillä Suomessa ne ovat perinteisesti olleet vahvoja tutkimusaloja. Tietynlainen yllätyksenaihe juuri tässä suhteessa on – hieman paradoksaalisesti – historiografiaan ja metodeihin suoraan ja eksplisiittisesti liittyvien julkaisujen vähäisyys: tietysti pysyttäytyminen jo varhemmin vahvojen historian osa-alueiden tutkimuksessa paljastaa, että aikaisempi tutkimus tunnetaan hyvin. Siitä ei kuitenkaan ole katsottu olevan tarvetta kirjoittaa kovinkaan paljon. Silti tiedossa on, että monet ”samannimiset” historianalat ovat muuttuneet voimakkaasti viimeisten vuosien aikana, mistä puolestaan tässä valittu jäykkä luokittelu ei suoraan kerro.

Varhaismodernin ajan tutkimuksen asemaa suomalaisessa historian tutkimuksen julkaisukentässä ei kokonaisuudessaan pys-

5. Ks. erityisesti Charles Tilly (1990) *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990. Studies in Social Discontinuity*, Oxford: Blackwell; vrt. Petri Karonen (2008) *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Juva: WS Bookwell OY, 182–184, 329–331.

Taulukko 2. Varhaismodernin ajan julkaisujen jakauma aikakausittain 1980–2009. Lähde: ARTO (viitattu 4.11.2010).

	Poliittinen	Sota	Sosiaali- ja talous	Aate	Kulttuuri	Kirkko	Oikeus	Elämäkerta- ja henkilö	Historio- grafia ja metodologia	Lähdejulkai- su	Paikallis	Muu	Yhteensä	%
1500	5,2	5,2	15,7	3,9	19,9	12,7	6,2	15,7	3,6	6,4	5,5	100	362	29
1600	6,8	5,3	22,7	6,3	17,2	5,3	11,9	12,1	2,8	6,6	3,0	100	396	32
1700	8,0	8,8	21,9	10,9	16,5	4,6	4,6	11,1	1,4	5,6	6,6	100	497	39

tytä tässä luotettavasti selvittämään, sillä ARTO:n kautta on vaikea ilman huomatta- vaa lisätyötä hankkia tietoja kaikesta ko- järjestelmään kirjatusta historiaan liittyvistä julkaisuista.⁶

Historia-alan väitöskirjat yleensä ja varhaismodernia aikaa koskevat Suomessa ja Ruotsissa

Suhteellisen osuuden arviointia on mahdol- lista tehdä väitöskirjojen avulla, jotka ovat indikaattori sekä julkaisuvolyymistä että tut- kimuksen laadusta. Tässä ei puututa suo- raan laatukysymyksiin, mutta käytännössä kaikki varhaismodernia aikaa koskevat väi- töskirjat sekä Suomessa että Ruotsissa vii- meisten 25 vuoden ajalta lukeneena voin todeta, että suomalaisessa aikakauden tut- kimuksen laadussa ei ole vikaa, vaan se kestää erinomaisesti vertailun esimerkiksi ruotsalaisiin vastinpareihinsa.⁷

Taulukossa 3 näkyvät yhdistetyt ARTO:n ja HAIKin numerotiedot kaikista historia-

Taulukko 3. Suomessa julkaistut historia-alan ja varhaismodernia aikaa koskevat väitöskir- jat 1990–2009. Lähde: ARTO (viitattu 4.11.2010), HAIK, HET.

	Yhteensä	Varhais- moderni aika	Varhais- modernin ajan %-osuus
1990	15	3	20
1991	13	1	8
1992	16	2	13
1993	21	3	14
1994	32	4	13
1995	28	3	11
1996	31	6	19
1997	26	4	15
1998	32	2	6
1999	38	4	11
2000	33	4	12
2001	29	2	7
2002	37	6	16
2003	17	1	6
2004	32	4	13
2005	27	5	19
2006	32	2	6
2007	33	8	24
2008	36	4	11
2009	31	6	19
Yhteensä	559	74	13
Km/vuosi	28	4	

2005¹, teoksessa Harry Lönnroth (toim.) (2007), *Dom- boken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt. Nordiska texter och undersökningar* 30, Uppsala: Swedish Science Press, 25–43 ja siinä mainitut julkai- sut.

6. ARTO:n avulla löytyy hakusanoilla "Asiasana (his- toria) AND Tiedontuottajatunnus hist" vuosilta 1980–2009 noin 28 000 nimikettä, mutta niiden systemaatti- seen läpikäyntiin ei ole tässä ollut mahdollisuutta ryhtyä. Joukkoon mahtuu kuitenkin runsaasti julkaisu- ja, jotka eivät ole suoranaisesti tekemisissä Suomea koskevan historiantutkimuksen tahi tässä tarkoitella tavalla "tieteellisen" julkaisemisen kanssa. – Informaa- tikko Marita Jokinen Jyväskylän yliopiston kirjastosta on ystävällisesti konsultoinut yllä olevan kokonaistie- don koostamisessa.

7. Ennen muuta oikeudellista aineistoa käyttäneistä suomalaisista ja ruotsalaisista väitöskirjajulkaisuista katso Petri Karonen "Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–

Taulukko 4. Suomessa julkaistut historia-alan väitöskirjat vuosina 1908–2009 ja Ruotsissa vuosina 1976–2005 julkaistut. Lähde: Taulukko 3 ja siinä mainitut lähteet (vuodet 1908–1989 HET); Eklöf Amirell 2007).

Väitöskirjat Suomessa (HET, 1908-89)	Yht.	Varhaismoderni aika	Varhaismoderni aika %
1908–1969	170	64	38
1970–1989	147	17	12
1990–2009	559	74	13
Väitöskirjat Ruotsissa (Eklöf Amirell 2007)	Yht.	Varhaismoderni aika	Varhaismoderni aika %
1976–2005	606	140	23
1990–2005	403	90	22

alan väitöksistä.⁸ Väitöskirjoista varhaismodernin ajan väitösten osuus on siis noin 13 prosenttia kokonaisuudesta. Vuosittaiset erot ovat pienehköissä luvuissa varsin suuret, mutta joka vuosi on ilmestynyt aikakautteen liittyviä väitöksiä. Keskimäärin niitä on ilmestynyt noin neljä vuodessa.

Taulukossa 4 näkyvät *Historia eilen ja tänään* -teokseen perustuvat tiedot varhempien ajanjaksojen väitöskirjoista. Vuoteen 1969 mennessä yli kolmasosa kaikista historian väitöksistä koski varhaismodernia aikaa. Väitösten määrä oli kuitenkin hyvin pieni, Ruotsin ajan väitöksiäkin ilmestyi keskimäärin korkeintaan yksi vuodessa. 1970- ja 1980-luvun tunnettu muutos kohti uudempien aikojen tutkimusta näkyy taulukosta vahvasti, ja todennäköisesti Markku Kuisma viittasi 1990 juuri tähän kehitykseen. Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana varhaismodernin ajan osuus on jonkin verran vahvistunut, mutta ennen kaikkea väitösten absoluuttinen määrä on kasvanut merkittävästi.

Vertailu Ruotsiin puolestaan osoittaa, että Ruotsissa varhaismodernin ajan suhteellinen osuus on kymmenisen prosenttiyksikköä korkeampi, mutta väitösten määrässä erot eivät ole kovin suuria.

Historia-alan 1500–1700-lukua koskevien väitöskirjojen teema- ja aikakausijakauma 1990–2009

Varhaismodernien aikojen väitöskirjojen jakauma historian eri osa-alueille näkyy oheisesta taulukosta 5. Tutkimusperiodit on tarkoituksellisesti jaettu paitsi vuosisatoihin niin myös perinteiset – ”vanhempi vaasa-kausi, suurvalta-aika, säätyjen aika, kustavilainen aika jne – aikarajat ylittäviin jaksoihin. Aineisto riittää juuri ja juuri suhteellisten osuuksien arviointiin.

Väitöskirjoissa sosiaali- ja taloushistorian osuus – yli kolmasosa – kokonaisuudesta on vielä suurempi kuin yleisesti julkaisuista. Myös poliittinen historia ja aatehistoria ovat suhteellisesti suosittumia kuin teemojen osuus kaikista julkaisuista antaisi odottaa. Huomiota kiinnittää jo pitkään ongelmaksi koettu tilanne eli että 1500-luvun historiaa on tutkittu viimeisinä vuosikymmeninä vain niukasti.⁹ Sen sijaan suurvalta-ajan ja viime vuosina ennen muuta 1700-luvun tutkimustilanne näyttää huomattavasti paremmalta. Lisäksi peräti 25 väitöskirjaa on ajallisesti käsitellyt useampaa kuin yhtä vuosisataa, mikä kertoo osittain siitä, että perinteiset periodisoinnit eivät enää ole samalla tavalla merkittäviä kuin aikaisemmin. Tosin taulukointi tässä valitulla tavalla osaltaan pakottaa töitä muottiin, johon ne eivät välttämättä sovi.

Kuten edellä jo todettiin, suomalaisten varhaismoderneja aikoja käsittelevät väitöskirjat ovat laadukkaita. Silti mainituista 74 nimikkeestä voidaan nostaa seitsemän poikkeuksellisen korkeatasoista väitöskirjaa, vallankin jos niitä tarkastellaan seuraavien kriteerien kautta ja avulla: hiottu kysymyk-

8. *Historia eilen ja tänään* -kirjan (Kangas, Hietala, Ylikangas (toim.), 2008) bibliografian avulla on edelleen voitu täsmentää joitakin tietoja. Silti viimeksi mainitusta puuttuu joukko historian lähitieteenaloilla laadittua väitöskirjoja yleensä ja varhaismodernia aikaa koskevia erityisesti, sillä luettelo on keskittynyt perinteisiin historia-aineisiin.

9. Ks. esimerkiksi Vahtola (2008), 32. Petri Karonen (2000) 'Suomen historian uuden ajan alun tutkijoiden tapaaminen Jyväskylässä', *Historiallinen Aikakauskirja* 98, 285–286.

Taulukko 5. Historia-alan 1500–1700-lukua koskevien väitöskirjojen teema- ja aikakausijakauma 1990–2009. Lähde: HAik, ARTO (viitattu 4.11.2010), HET.

Aika- kausi	Poliittinen	Sota	Talous	Sosiaali	Aate	Kulttuuri	Kirkko	Oikeus	Elämä- kerta	Henkilö	Historio- grafia	Metodo- logia	Lähde- julkaisu	Paikallis	Muu	Yhteensä	%
keskiaika –1500	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	4,1
1500	0	0	3	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5	6,8
1500–1600	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	2,7
1600	4	2	1	4	3	2	3	2	0	2	0	0	0	0	0	23	31,1
1600–1700	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4,1
1700	3	1	1	5	3	2	1	3	0	0	1	0	0	0	0	20	27,0
1700–1800	0	0	4	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	7	9,5
1800	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1,4
Pitkä jakso	0	0	3	3	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	10	13,5
Yht.	7	4	14	14	8	7	8	7	0	4	1	0	0	0	0	74	100
%	9,5	5,4	18,9	18,9	10,8	9,5	10,8	9,5	0,0	5,4	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	100	

senasettelu, jossa korostuvat ns. isot kysymykset; teoreettinen valveutuneisuus; monipuolinen ja kattava lähdeaineisto; laaja tutkimusalue, jonka avulla saavutetaan riittävä yleistettävyyttä; innovatiivinen menetelmien hyödyntäminen ja niiden kehitystyö sekä töiden todettu merkitys uudelle tutkimukselle. Viimeksi mainittu vaatimus rajaa monia aivan viime vuosina ilmestyneitä julkaisuja tarkastelun ulkopuolelle. Näillä perusteilla erityistä kantavuutta *väitöskirjoina* – paino nimenomaan käsitteellään väitöskirja – on seuraavilla teoksilla:¹⁰

- Nils Erik Villstrandin ja Kimmo Katajalan poliittista ja sosiaalhistoriaa käsittelevät väitöskirjat, joilla on ollut suuri merkitys mm. poliittisen kulttuurin tutkimuksen kehitykselle.
- Anu Koskivirran ja Olli Matikaisen oikeuselämää yleensä ja varsinkin väkivalan nyanseja analysoivat tutkimukset.
- Anu Lahtisen ja Jari Eilolan kulttuuri- ja ajatusmaailman historiaa valottavat työt.
- Jari Ojalan teoreettisesti erityisen kehitetty analyysi talouselämästä pitkällä aikavälillä.

Historiatieteiden tutkijakoulun tohtoriopiskelijoiden aiheiden tarkastelu vahvistaa

sekin jo edellä saatua kuvaa. Reilun kolmensadan aiheensa ilmoittaneen tohtoriopiskelijan joukossa on 25 varhaismodernia aikaa tutkivaa, joten heidän suhteellinen osuutensa jää hieman alle kymmenesosaan kaikista. Jatko-opiskelijoista vain yksi tutkii

10. Nils Erik Villstrand (1992) *Anpassning eller protest. Lokalsambället inför utskrivningarna av folket till den svenska krigsmakten 1620–1679*, Åbo: Åbo Akademi; Kimmo Katajala (1994) *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Historiallisia Tutkimuksia* 185, Jyväskylä: Suomen Historiallinen Seura; Anu Koskivirta (2001) *"Sisäinen viollinen". Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan viimeisinä vuosikymmeninä*, Helsinki; Olli Matikainen (2002) *Verenperijät. Väkiältä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla. Bibliotheca Historica* 78, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Anu Lahtinen (2007) *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620. Bibliotheca Historica* 108, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Jari Eilola (2003) *Rajapiirillä. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon notuus- ja taikuustapauksissa. Bibliotheca Historica* 81, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Jari Ojala (1999) *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla. Bibliotheca Historica* 40, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Taulukko 6. Historiatieteiden tutkijakoulun tohtoriopiskelijoiden varhaismoderniin aikaan liittyvät teemat. Lähde: Tutkijakoulun kotisivut (<http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/> viitattu 4.11.2010).

Aikakausi	Poliit- tinen	Sota	Talous	Sosiaali	Aate	Kult- tuuri	Kirkko	Oikeus	Elämä- kerta	Yhteensä
1500	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1600	1	1	2	1	0	1	0	1	0	7
1600–1700	0	1	0	2	0	1	0	0	0	4
1700	2	0	0	2	0	2	1	0	0	7
1700–1800	0	0	2	1	0	0	0	0	0	3
1800	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
pitkä jakso	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Yhteensä	4	2	6	7	0	4	1	1	0	25

Taulukko 7. Suomen Akatemian historian tutkimukselle myöntämä rahoitus 2001–2010. Lähde: Suomen Akatemian kotisivut (<http://www.aka.fi/fi/A/>, viitattu 4.11.2010).

	Rahoitus 1 000 € yhteensä	josta varhais- modernin ajan tutkimukseen	Rahoitusta saaneet henkilöt	joista varhais- modernia aikaa tutkivia	osuus euroista	osuus henkilöistä
Yhteensä	46 272	8 198	169	34	18 %	20 %

1500-luvun historiaa. Muuten väitöskirjan-tekijöiden teemat näyttävät noudattelevan jo aiemmin havaittua kaavaa.

Tutkimuksen käytössä olevat resurssit

Suomen Akatemian rahoituspäätökset muodostavat perustan resurssien tarkastelulle. Systemaattisia tietoja päätöksistä on ollut saatavilla vuosilta 2001–10, ja niiden järjestelmällinen läpikäynti tuottaa taulukon 7 mukaisen tuloksen

Rahoitustiedot näyttävät äkkiseltään sangen hyviltä, mutta lukuja tulkitessa ei saa unohtaa, että varsinkaan projektirahoitus vain poikkeuksellisesti kohdistuu yksinomaan tai pääsääntöisesti Ruotsin ajan tutkimukseen. Tavallisimmin kyseessä on pitkän aikavälin projekti, jonka alkupää voi olla esimerkiksi vuodessa 1500 tai 1600, mutta joka tosiasiaassa painottuu varsin lähelle nykypäivää. Varhaismoderniin aikaan kohdistuvat hankkeet saavat rahoitusta sel-

laisenaan varsin harvoin. Näin ollen varhaismodernin ajan tutkimus on 2000-luvulla saanut arviolta noin 10 prosentin osuuden Suomen Akatemian historian tutkimukselle osoittamasta rahoituksesta. Onko se paljon vai vähän, sitä voi itse kukin miettiä.

Resursseja alan tutkimukseen on, mikä kuva vahvistuu tutustumalla Suomen yliopistojen humanististen tiedekuntien Suomen historian alasta vastuussa olevien, tois- taiseksi täytettyjen tehtävien hoitajiin. Tällaisia henkilöitä on yhteensä professoreina viitisentoista. Yliopistotutkijoita ja yliopistonlehtoreita sekä yliassistentteja ym. on yhtä paljon. Henkilöiden tutkimusalojen ja julkaisujen tarkastelu osoittaa, että yli puolet yliopistojen vakinaisessa työsuhteessa olevasta henkilöstöstä on syvällisesti perehtynyt Ruotsin ajan tutkimukseen, vaikka tänä päivänä tuskin kukaan mainittuja tehtäviä hoitavista opettaja-tutkijoista voi tai pystyy keskittymään yksinomaan ao. aikakauden parissa peuhaamiseen.

Merkittävän tutkimus- ja opetusresurssit muodostavat ne monet enemmän tai vähemmän kiinteät tutkimusryhmät, joilla tässä tarkoitetaan jotain enemmän kuin vain esimerkiksi määräaikaisen projektin ympärille rakentuvaa organisaatiota. Muun muassa Helsingissä, Turussa, Åbo Akademiassa ja Tampereella toimii tutkimusryhmiä, joissa varhaismoderni aika on vahvasti esillä. Silti laaja-alaisin ja henkilöstöltään suurin ryhmä vaikuttaa Jyväskylässä, jossa Early Modern Morals -ryhmän piirissä tutkii lähes 30 eri vaiheissa olevaa aihepiirin tutkijaa.¹¹

Oliko syytä huoleen?

Markku Kuisman 20 vuotta sitten esittämät huolenaiheet ovat osoittautuneet osittain aiheellisiksi, mutta eivät onneksi kaikilta osin. Vanhempien aikojen tutkijoita on tällä hetkellä varsin runsaasti. Monet alalta väitelleistä ovat mitä suurimmassa määrin yleishistorioitsijoita, joilla on kyky tehdä tutkimusta hyvinkin erilaisista teemoista ja aikakausista. Kuitenkin 1500-luvun tutkimuksen ohuus on vakava huolenaihe, sillä aikakausi on keskeinen melkein mistä tahansa näkökulmasta katsottuna – niin valtionrakennuksen, hallinnon, taloudenpidon, ajatusmaailman ja uskonnollisen elämän kuin monen muunkin ilmiön kannalta. 1500-luvun tutkimuksen vähäisyys uhkaa osaltaan yhteyttä keskiaikaan ja sieltä kiistatta tärkeään perinteeseen. Lisäksi Ruotsin ja Suomen yhteisen historian päätyminen 1809 on edelleen merkittävä rajapyykki – siinä mielessä Kuisman havainto eräänlaisen katkoksen vaarasta on täysin oikeutettu. Tätä probleemia voidaan kuitenkin kiertää vaikkapa ”kulttuurien tutkimuksen” avulla: esimerkiksi poliittinen tai hallintokulttuuri taipuvat vain harvoin valtiollisiin tai poliittisiin rajapyykkeihin. Sama koskee mm. ns. murrosaikojen ihmisiä, jotka toimivat omalla laillaan vanhan ja uuden rajalla.¹²

Markku Kuisma viittasi kirjoituksessaan kaukonäköisesti myös kouluopetuksen painotusmuutoksen vaikutukseen. Kahden vuosikymmenen toiminta yliopisto-opettajana vahvistaa käsityksen, että Ruotsin ajan pudottaminen lukion pakollisista kursseista näkyy väistämättä opiskelijoiden osaamisen

perustasossa ja heidän luontaisissa kiinnostuksen kohteissaan. Ja ollaan ruotsin kielen asemasta mitä mieltä tahansa, niin ruotsin opetuksen merkitys koululaitoksessa on sekin nyt puheena olevan aikakauden historiantutkimuksen kannalta aivan oleellinen. Ilman ruotsin edes välttävää hallintaa kotimaan historiasta putoaa lähdeaineistojen tasolla käytännössä 700 vuotta pois; keskiajan tutkimuksessa tarvitaan toki latinaa ja se riittääkin hetken jopa yksinään, mutta 1800-luvun loppuun on pakko osata ruotsia, jos mieliä tehdä merkityksellistä historiantutkimusta Suomen historiasta.¹³ Silti on niinkin, että suomen kielen taito on suomalaisten varhaismodernien aikojen tutkijoiden erityisävy, joka puuttuu lähes kaikilta ruotsalaisilta samaa valtakuntaa tutkivilta. Sitä kautta uupuu monissa kysymyksissä myös vähintään puolet tutkimustraditiosta, mikä ei tietenkään lupaa hyvää tehtävän tutkimuksen näkökulmille ja uskottavuudelle.

Rahoituksen alan tutkimukselle uskoisi järjestyvän jatkossakin, koska aidossa laatu- ja kilpailussa Ruotsin ajan tutkijat ovat pärjänneet pitkään verrattain hyvin. Lisäksi suomalaisen alan tutkimuksen valtti on viime vuosikymmeninä ollut se, että kuin kaupan päälle saadaan vertaileva asetelma koko valtakuntaan nähden. Monissa tutkimuksissa ja hankkeissa on suorastaan lähdetty siitä, että mukana on eksplisiittisesti oltava valtakunnan kokonaisuuden kehitys.

Arkistoaineistojen saatavuus parantuu digitalisoinnin edistymisen myötä. Tämä helpottaa tutkimuksen fyysistä kuormittavuutta suuresti, sillä Arkistolaitoksen ja Ruotsin SVARin sekä mm. monien sukutut-

11. <http://earlymodernmorals.jyu.fi/> (viitattu 4.11.2010).

12. Ns. murrosaikojen ihmisten ja heidän toimintansa tutkimukseen liittyy esimerkiksi vuonna 2011 aloitettava Suomen Akatemian rahoittama projekti Yksilöllinen toimijuus valtionrakennuksen aikakauden Ruotsissa (n. 1550–1650).

13. Ks. esimerkiksi Pirjo Markkola (2010) 'Suomen historiaa ilman ruotsia?', *Historiallinen Aikakauskirja* 108, 149–150.

kimus- ja sukuhistoriallisten yhteisöjen tekemä työ saattaa aineistot entistä paremmin tutkijoiden ulottuville. Lisäksi painetuista aineistoista on jo olemassa runsaasti merkittäviä sähköisiä tietokantoja, joiden käyttöarvo tulevaisuuden tutkimukselle ei ainaakaan vähene. Kuitenkaan ajatustyön vaivaa näyttöpäätteeltä lukeminen ei toistaiseksi poista. On tärkeää varmistaa, että tutkijoilla on riittävä tietous kaikista aikakauden historian keskeisistä lähdeaineistoista, koska jatkossa erilaisten aineistojen onnistunut yhdistäminen uudennlaisiksi kokonaisuuksiksi tulee entistä tärkeämmäksi.

Tällä hetkellä Suomessa on siis varsin paljon kokenutta henkilöstöä, jolla on tietoa ja näkemystä aikakauden tutkimuksesta. Kuitenkin tietämyksen siirto vanhemmalta polvelta nuoremmalle on ensiarvoisen tärkeää: epäonnistunut kapulan vaihto voi pahimmassa tapauksessa johtaa koko tutkimusalan alasajoon. Suomessa tuskin tästä on kyse, sillä monet nuorista tutkijoista ovat kovin päteviä ja siten pystyvät kehittämään aikakauden ja aihepiiriensä tutkimusta. Alan tutkimustilanne näyttää hyvältä, joskin varhaismodernin ajan "puhdas" perustutkimus on koko ajan vaakalaudalla. ■

MATTI KLINGE

Haminan rauha ja Viipurin läänin yhdistäminen

Professori Matti Klinge sitoo Suomen valloituksen ja uuden aseman Napoleonin ajan yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Klinge nojaa keisari Aleksanterin monologeihin Ranskan lähettiläälle, joka painosti Venäjää oman keisarinsa intressien toteuttamiseen. Suomi oli silloinkin suurvaltapolitiikan objekti, vielä enemmän kuin myöhemmin, jolloin ”Suomi” jo oli muodostunut.

■ Arvostamieni tutkijakollegojen Kari Tarkiaisen ja Jyrki Paaskosken viimeaikaiset kirjoitukset *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (HAik 4 / 2009 ja 3 / 2010) vaativat kannanottoani eräissä tärkeissä kohdin. Kysymys on olennaisesti siitä periaatteellisesta asiasta, että nämäkin laajakatseiset tutkijat kuvaavat Venäjän ja Suomen (Ruotsin) suhteita mielestäni liian kahdenvälisenä asiana, kuten suurin osa muitakin Venäjän ja Suomen suhteen tutkijoita. Puuttumatta tämän tutkimuksen historiografisiin aspekteihin korostan ja laajennan hieman itse aikaisemmin esittämiäni, mutta huomiotta jääneitä korostuksiani.

Jo kirjassani *Idylli ja ubka* (1998) ja nyt teoksessani *Napoleonin varjo* (2009) olen olennaisesti sitonut esitykseni Suomen valloituksesta Ranskan lähettilään raporteihin,

ja myös Venäjän Pariisin-lähettilään raporteihin sekä eräisiin muihin aikaisemmin vähän käytettyihin lähteisiin. On totta, että Ranskan lähettilään kenraali Caulaincourtin (Vicenzan herttuan) raporttien julkaisu *Grand Duc Nicholas Mikhailovitch: Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808–1812* (1905–1914) on ilmeisesti hyvin harvinainen kirja; (Venäjän Pariisin-lähettilään kreivi Tolstoin raportit on myös julkaistu). Siitä näyttää meidänkin Kirjastossamme (Yliopiston Kirjasto/Kansalliskirjasto) olevan vain yksi osa, mutta ei Suomen valloituksen aikaista osaa. Edes Osmonsalo ei massiivisen yksityiskohtaisessa ja kuivakkaassa kirjassaan *Suomen valloitus 1808* (1947) viittaa tähän asiakirjajulkaisuun, vaikka kyllä kreivi Tolstoin raporteihin. (Tommila oli näillä linjoilla väitöskirjassaan *La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815*, mutta se käsittelee aikaa vasta Haminan rauhasta alkaen, ei sotaan johtanutta 1807–1808 periodia).

Siten on harhaanjohtavaa kuvata Haminan rauhanneuvotteluja vain ruotsalaiselta kannalta, lähinnä Skjöldebrandin laajojen muistelmien ja asiakirjajulkaisun näkökulmasta, ja uskoa, että Haminassa lähdettiin ikään kuin puhtaalta pöydältä. Kollegani eivät ole noteeranneet sitä, että keisari Aleksanteri I oli jo 4. huhtikuuta 1808 itse näyttänyt Ranskan lähettiläälle kartalta Tornionjoen keisarikuntansa tulevana rajana. Hän vetosi Napoleonin suositteluun ”luonnollisten rajojen” periaatteeseen; tätä aihetta ja käsitettä olen vuoden 1998 kirjassani käsitellyt laajemmin. Caulaincourt ra-

portoi keisarin sanat: *Eh bien, j'ai profité des conseils de l'empereur [Napoleon], je me suis défait de l'ennemi géographique. – – Comme le dit l'empereur, la géographie le voulait ainsi. (En prenant la carte) La riviera qui se jette dans le golfe par les défilés de Tournon et qui vient du nord de la Norvège sera ma frontière actuelle.*

Mielestäni voidaan siis perustellusti sanoa, että Haminan neuvottelut olivat Venäjän kannalta vain diplomaattista näytelmää, jossa ei ollut mitään aikomusta luopua keisarin etukäteen määrittämästä tavoitteesta. Olen mainitsemisiani kirjoissa kuvannut asiaa laajemmin, ja muutenkin Caulaincourtin raportit antavat mielestäni ainutlaatuisen mahdollisuuden seurata asioiden kehitystä keisari Aleksanterin kannalta, sillä hän vastaanotti näihin aikoihin Ranskan lähettilään erittäin usein, ja lähettiläs raportoi keskustelut yksityiskohtaisesti omalle hallitsijalleen.

Epämääräisempi on se asia, jossa tahtoisin laajentaa Paaskosken kuvausta ”Vanhan Suomen” liittämisestä uuteen suuriruhtinaskuntaan. Jo 1975 (*Bernadotten ja Leninin välissä*) sidoin tämän liittämisen lahjoitusmaa- ja yleisemmin maaorjaksymykseen, vastoin sitä silloin ja myöhemminkin vallinnutta nationalistis-teleologista näkemystä, että keisari olisi halunnut ”palauttaa” Vanhan Suomen muodostaakseen ”uuden Suomen” kanssa jollakin tavoin ”oikean” (eli siis vuosien 1812–1940 tai 1944) Suomen. Tässä Paaskoski on samalla linjalla kanssani ja on nyt oivaltavasti laajentanut Vanhan Suomen siirtämisen teemaa. Hän sitoo Viipurin kuvernementin asian Viron ja Liivinmaan talonpoikien vapautusohjelmaan, kuten minäkin, mutta minä tahtoisin sitoa sen myös kysymykseen *koko Venäjän* maaorjuskysymyksen ratkaisusta. Kun keisari heti ensi tapaamisessaan Armfeltin kanssa ylisti perustuslaillista hallintoa itsevaltaiseen verrattuna, hän sanoi pyrkivänsä saamaan aikaan muutoksen *maissaan: d'opérer un changement dans mes états*. Mitä keisari tarkoitti pluraalimuodolla *mes états*? Luen sen niin, että keisari tietoisena imperiuminsa eri osissa vallitsevista erilaisista maanomistumuodoista ymmärsi, että suuri reformi oli

toteutettava useiden päätösten sarjana. Muistettakoon, että Armfelt oli oleskellut pitkän kauden maanpaossa Kalugassa Sisä-Venäjällä ja että itse Venäjän olot olivat hänelle tuttuja, joten hänellä oli täydet mahdollisuudet pohtia kysymystä myös isovenäläiseltä kannalta. Siten Armfeltin sana kirjeessä puolisolleen, että Vanhan Suomen asia oli *ihmiskunnalle* suuri saavutus, tuntuu luonnollisemmalta, jos Vanhan Suomen ratkaisu nähdään osana suurempaa projektia.

Jälleen Caulaincourtin raportit auttavat ymmärtämään asiaa. Jo 1808 keisari puhui lähettiläälle maaorjuskysymyksestä, keisari Paavalin aikana oli annettu kruununtiloja *kiskurien nyljettäväksi* – siis samanlaisia sanoja kuin Karjalan kannaksen kohdalla Armfeltin kanssa. Keisari sanoi haluavansa kohottaa kansansa ”siitä barbariasta, johon tällainen ihmiskauppa on sen alentanut”. ”Jos sivistys olisi meillä kyllin korkealla, minä poistaisin kokonaan orjuuden, *maksakoon se sitten vaikka pääni*.” (Laajemmin: *Napoleonin varjo* 2009). Eräässä toisessa yhteydessä keisari käytti samaa sanaa *opérer* kuin Armfeltille: *Je travaille à un changement, mais je ne puis l'opérer que lentement; mon intention est de mettre tout sous un autre pied*. ”Maksakoon se sitten vaikka pääni” on viittaus siihen, että aateli oli murhannut sekä keisarin isän että isoisän, jotka molemmat olivat pyrkineet heikentämään aatelin asemaa.

Kysymys on Armfeltin asemasta: haluisiko keisari puhua hänen kanssaan vain Suomen asioista, niin kuin monet tutkijat näyttävät arvelevan, vai halusiko keisari puhua paljon suuremmista asiakokonaisuuksista, joiden puitteissa Suomen asiatkin oli nähtävä ja järjestettävä. Näkemykseni mukaan keisari katsoi löytäneensä Armfeltissa Euroopan asiat laajalti tuntevan, selkeästi ajattelevan neuvonantajan, jonkalaista hänellä ei silloin muuten ollut lähellään. Myöhemmin ja jo silloin saivat sellaiset ulkomaalais-syntyiset asiantuntijadiplomaatit kuin Capodistrias, Pozzo di Borgo ja Nesselrode vaikutusvaltaisia asemia neuvonantajina.

Tähän voi liittää sen kateuden ja vihan, jota Armfeltia kohtaan myös tunnettiin. Yrjö

Koskisen (Historiallinen Arkisto X) julkaisemien kenraali Kutuzovin (ei ruhtinas K.) päiväkirjaotteiden mukaan Armfelt ja Vanhan Suomen asia voitiin nähdä Venäjän hajottamisena; Armfelt oli saanut ”herttuakunnakseen” Suomen, ”tämän kaikesta Venäjän hallituksen valvonnasta itsenäisen maan”. ”Sitä kysyy mitä on tämä Armfeldin nauttima suosio, joka jottei olisi roisto on ruvennut Venäläiseksi. Miten ei nähdä että tässä vanhan Suomen yhdistämisessä uuteen hän on toteuttanut mestarinsa ja ystävänsä [Kustaa III:n] suuren projektin? Sitä ei nähdä, mutta minä en voi enää katsoa tätä Armfeldia. – – näen hänessä käärmeen jonka Venäjä on ottanut rinnalleen hajottaakseen itsensä (*qu’il la démembre*).” Mitä Kutuzov

tarkoitti Kustaa III:n ”suurella projektilla” jää epäselväksi, mutta erityinen Suomi se tuskin oli.

Kirjassani *Napoleonin varjo* olen aikaisempaa historiakuvaa selkeämmin pyrkinyt sitomaan Suomen valloituksen ja uuden aseman Napoleonin ajan yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Olennaisena näkemysteni avajaana ovat olleet juuri yllä mainitut keisari Aleksanterin monologit Ranskan lähettiläälle, joka puolestaan koko ajan painosti Venäjää oman keisarinsa intressien toteuttamiseen. Suomi oli silloinkin suurvaltapolitiikan objekti, vielä enemmän kuin myöhemmin, jolloin ”Suomi” jo oli muodostunut.

AKI RASILAINEN

Vielä muutama näkökohta vanhan Suomen yhdistämisestä

Aki Rasilainen kommentoi Jyrki Paaskosken kirjoitusta (HAik 3/2010) ja tarkentaa omaa käsitystään vanhan Suomen yhdistämisestä.

■ Jyrki Paaskoski on valitettavalla tavalla ymmärtänyt väärin kirjoitukseni tarkoituksen, joka oli osoittaa filantrooppisen selityksen puutteita eikä korvata sitä kokonaan jollakin toisella selityksellä. Tarkiaisen käsitys ja omani eivät nimittäin ole ristiriidassa keskenään. Kirjoituksessani en ole väittänyt, että Aleksanteri I:n tarkoituksena ei olisi ollut parantaa Vanhan Suomen talonpoikien asemaa, vaan olen tähdentänyt, että Aleksanterin toiminnassa merkityksellistä on se, että hän pyrki parantamaan talonpoi-

kien asemaa antamalla vanhan Suomen asukkaille samat perustuslailliset oikeudet kuin uuden Suomen asukkaille. Siksi en voikaan ymmärtää Paaskosken käsitystä, että *la constitution* -termin merkityssisältö keisarin ja suomalaisten välisessä kommunikaatiossa olisi jollakin tavalla toissijaista, koska ne oikeudet, joilla hän paransi talonpoikien asemaa, oli säädetty nimenomaan kustavilaisissa perustuslaeissa. Yhdistämisellä niiden voimassaolo ulotettiin koskemaan myös vanhan Suomen talonpoikia.

Olen kirjoituksessani epäonnistunut myös toisessa suhteessa. Paaskoski on siinä näkevinään kiinnostuksen ”1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosien ’leomecheliniläisen’ valtiosääntökeskustelun argumentaation ja painotusten ulottamisesta Vanhan Suomen yhdistämiseen”. Sanomani ei ole mennyt perille tässäkään kohden. Tarkoitukseni oli päinvastoin osoittaa *la constitution* -termin merkityssisältö 1800-luvun alussa ja se, että se ei poikennut oman aikamme eikä 1800-luvun lopun eikä 1900-luvun alkuvuosien käsityksistä siinä määrin ja sillä tavalla kuin ns. uuden suuntauksen tutkimuksessa on väitetty. Se tarkoitti keisarin ja suomalaisten neuvonantajien välisessä kommunika-

tiossa suomalaisten oikeuksista ja hallitsijan velvollisuuksista puhuttaessa niistä säätäviä ruotsalaisia perustuslakiasiakirjoja. Tämä ei sulje pois sitä, että se jossain muussa käytöthytydessä saattoi tuki jonkun muun käyttämäni tarkoittaa myös jotain muuta. Leo Mechelin ei esiinny kirjoituksessani.

Tarkennan kantaani vielä niin, että vaikka 1800-luvun alun perustuslakikäsitys yksityiskohdissaan poikkesi omastamme, se ei tarkoita, että tämä poikkeama olisi vallinnut kaikissa mahdollisissa suhteissa. Tällainen lähtökohtaletus johtaa helposti virhepäätelmiin. Tyypillinen esimerkki tällaisesta virhepäätelmästä sisältyy kirjoituksessani mainittuun Keijo Korhosen väitöskirjaan. Korhonen on tutkimuksessaan alkuperäislähteitä referoidessaan jättänyt systemaattisesti mainitsematta perustuslait, vaikka lähteessä perustuslait oli mainittu tavallisista laeista erikseen. Korhosen mielestä hän saattoi näin tehdä, koska perustuslakien ja tavallisten lakien välillä ei vielä olisi tunnettu omalla ajallemme ominaista institutionaa-

lista eroa. Korhonen on väärässä ja muun muassa tämän virheen vuoksi hänen väitöskirjansa ei ole kaikilta osiltaan luotettava. Hän ei nimittäin ole selittänyt, miksi perustuslait sitten kuitenkin lähteissä mainittiin erikseen, jos niiden ja tavallisten lakien välillä ei nähty mitään eroa. Se seikka, että perustuslait mainittiin tavallisista laeista eroavana kategoriana, osoittaa, että omallekin ajallemme ominainen institutionaalinen ero kyllä tehtiin, mutta eri asia on, että tämä ero ei välttämättä ollut täsmälleen samansäiltöinen kuin nykyään. 1800-luvun alussa olemme vielä modernin perustuslakikäsityksen syntysijoilla, jossa sillä ominaiset piirteet alkavat vasta saada muotoaan.¹

1. Tarkemmin tuon ajankohdan luonnonoikeudellisen ja oman aikamme positivistisen perustuslakikäsityksen eroista ja yhtäläisyyksistä artikkelissani: "Porvoon valtiopäivät 1809: politiikkaa perustuslaeilla luonnonoikeuden ja positivismin taitteessa", teoksessa Taistelu autonomiasta – itsevaltiut vai perustuslait? (toim.) Timo Soikkanen, 243–248, Edita 2009.

ILKKA LIIKANEN

Kansa politiikan näyttämöllä

Ilkka Liikanen arvioi vuoden 1905 suurlakkoa, suomalaista nationalismia ja kansalaisuutta käsittelevää uusinta tutkimusta.

■ Vuoden 1905 suurlakko on noussut viime vuosina useamman teoksen voimin suomalaisen historiankirjoituksen keskiöön. Osansa asiassa on varmasti sillä, että suurlakon tapahtumista tuli muutama vuosi sitten kuluneeksi 100 vuotta, mutta kiinnostusta suurlakkoon voi selittää myös suomalaisen tutkimusperinteen ja historiapolitiikan näkökulmasta. Suurlakossa suomalaisen nationalismin ja kansalaistoiminnan historia kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka antaa mahdollisuuden arvioida radikaalisti uudelleen molempia ilmiöitä ja niiden keskinäissuhdetta.¹

Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että vuoden 1918 jälkeisiä suomalaisia historiantulkintoja on leimannut kansallisen historian ja vallankumouksellisen kansalaisliikkeen historian jyrkkä vastakkainasettelu. Suurlakossa nationalismin ja radikaalin kansalaisliikkeen historia kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka ei ongelmitta asetu näiden vastakkaisien kertomusten osaksi. Siksi se houkuttaa etsimään vaihtoehtoisia näkökulmia, jotka jäsentäisivät luontevasti kansakunnan muodostuksen ja modernin politiikan läpimurron yhteyttä. Parin viime

vuoden aikana ilmestyneet suurlakko-tutkimukset ovat tarttuneet tähän haasteeseen ja uusinta kansainvälistä tutkimuskeskustelua hyödyntämällä avanneet kriittisiä näkökulmia myös viime vuosikymmenten suomalaiseen nationalismiin ja kansalaistoiminnan tutkimukseen. Tässä mielessä suurlakkoa koskevan uuden tutkimuksen yhteydessä voi puhua laajemminkin suomalaisen nationalismin ja kansalaistoiminnan tutkimuksen uudesta aallosta.

Tunnusomaista tälle uuden aallon suurlakkotutkimukselle on, että nationalismin ja modernin politiikan keskinäissuhdetta lähestytään kohottamalla kansa politiikan näyttämön keskiöön. Uusien teosten keskeinen juonne on – kuten useimpien kirjojen nimetkin kertovat – kansan tarkastelu politiikan kielen avainkäsitteenä ja modernin ajan keskeisenä poliittisena toimijana.

Järjestäytymisestä politiikan kielen

Selkeimmin modernin poliittisen toimijuuden ja poliittisen puhunnan teemat risteytyvät kokoomateoksissa *Kansa kaikkivaltias*

1. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas, Marko Tikka (toim.): *Kansa kaikkivaltias*. Teos 2008, 487 s.

Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, & Petri Ruuska: *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino 2009, 317 s.

Läpikulkuibmistä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun Suomessa. Päätoimittaja Kukku Melkas. Toimittajat ja kirjoittajat Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Kukku Melkas, Jussi Ojajärvi, Tutta Palin ja Lea Rojola. SKS:n toimituksia 1248, 2009, 252 s.

Marko Tikka: *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. SKS 2009, 277 s.

ja *Kuriton kansa*, jotka ovat Koneen Säätiön mittavan suurlakko-tutkimusohjelman saatoa. 'Kuriton kansa' pohjustaa kysymyksenasetteluaan laajalla kriittisellä katsauksella viime vuosikymmenten nationalismitutkimukseen. Ns. modernistisia nationalismiteorioita ja suomalaista keskustelua hallinnutta "liikenäkökulmaa" kriittisesti arvioiden 'Kuriton kansa' nostaa tutkimuksen keskeiseksi käsitteeksi "kansapuheen", jolla viitataan "kansaa" ja "kansan tahtoa" koskeviin määrittelyihin ajan poliittisessa keskustelussa. Teos kääntää näin huomion järjestäytymisestä ja kansanliikkeistä enemmän niihin keskusteluihin ja kamppailuihin, joissa muotoillaan erilaisia kansan määrittelyjä ja samalla käsityksiä kansalaisuudesta ja kansallisuudesta ja laajemmin poliittisesta yhteisöllisyydestä.

'Kuriton kansa' painottaa näin syntyvän uudenlaisen poliittisen yhteisöllisyyden merkitystä kansakunnan muodostukselle. Johtavana ajatuksena on, että kansakunnan synty kuviteltuna (yhteiseksi koettuna) yhteisönä on sidoksissa siihen, miten erilaiset toimijat nimeävät tavoitteita ja koettavat kansasta ja kansan tahdosta puhumalla argumentoida ne yhteisiksi. Kirjoittajien mukaan tämä kamppailu väestön mielistä on modernin politiikan kentällä jatkuvaa ja "kansan" ja yhteisön asioita koskevat kiistat kansakunnan pysyvä olotila – ellei jopa elinehto. Tekijät kutsuvat lähestymistapaansa "käsitteiden etnografiaksi", ja siinä voidaan nähdä yhtymäkohtia viime vuosien käsitehistorialliseen tutkimukseen ja laajemminkin niin sanotun lingvistisen käänteen jälkeisiin teoriakeskusteluihin yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksen piirissä.

'Kuriton kansa' -kokoelman tutkielmat luovat suurlakon murroksesta moniulotteisen ja rikkaan kuvan. Paikoin ne hahmottelevat suurin vedoin räväkän värikylläistä historiallista freskoa, paikoin tyyllilaji muistuttaa enemmän hienoviritteistä, unhoon jääneitä yksityiskohtia poimivaa piirrosta. Suuria linjoja ja paralleeleja tähän päivään vedetään jälkikolonialistisia teorioita hyödyntävässä tulkinnessa Suomen asemasta Venäjän yhteydessä, keskustelussa suurlakon aikaisesta anarkismista ja terrorismista

sekä alun ja lopun analyyseissä "kansapuhunnasta" – jota kartoitetaan riemukkaasti pilakuvia myöten. Enemmän kadonneiden aatteiden ja ajattelutapojen jäljillä ollaan tarkasteltaessa oppineita keskusteluja "ihmisyyden ja kansallisuuden suhteesta", tutkielmissa kristillis-sosiaalisesta toiminnasta, sukupuolimoraalista tai Ihanneliiton ja Matti Kurikan utopistisesta sosialismista. Hienoisesta hajanaisuudesta ja luvusta toiseen vaihtelevista tulkintapainotuksista huolimatta teos muodostaa rikkaan kokonaisuuden, joka pohjustaa ja perustelee paitsi uutta näkökulmaa suurlakon tapahtumiin myös laajemmin uutta tapaa katsoa suomalaisen kansalaistoiminnan ja nationalismin historiaa.

Karnevalisoitu kaikkivaltias kansa?

Osin samojen kirjoittajien voimin tuotetussa *Kansa kaikkivaltias* -teoksessa keskeiseksi tutkimuskysymykseksi määritellään pelkistetympin, millaisia versioita kansasta ja kansalaisuudesta aikakauden keskusteluissa esitettiin. Antologia edustaa ehkä hivenen suoraviivaisempaa ja maanläheisempää tulkintalinjaa, jonka keskiössä on aikalaisten ajattelutavoissa ja poliittisissa strategioissa tapahtuneet muutokset. 'Kuriton kansa' ja 'Kansa kaikkivaltias' ovat rinnakkaisteoksia, joiden lähestymistapojen eroja voi ehkä valaista rinnastus käsitehistoriallisen tutkimuksen saksalaiseen ja brittiläiseen traditioon. 'Kuriton kansa' kehittää teoreettisesti ja jahtaa empiirisesti suurlakkoajan poliittisesta puheesta suuren murroksen merkkejä, uudenlaisen poliittisen ajattelun läpimurtoa. Lähestymistapa tuo mieleen Reinhardt Koselleekin Sattelzeit-teorian politiikan kielen uudistavasta käänteentekevistä historiallisesta ajanjaksosta. Suurlakko on mitä ilmeisimmin tällainen 'Kurittoman kansan' Sattelzeit. Kokoelman teksteissä on suuren draaman tuntua ja löytämisen iloa, mutta ehkä myös taipumusta tiivistää suurlakon hetkeen käsitysten ja käsitteellistämistapojen muutoksia, jotka – kuten fenomenianien kansapuhunta ja joukkokjärjestäytymisperiaate – olivat vakiintuneet poliittisen kamppailun osaksi jo edellisten vuosikymmenten mittaan, vaikka ne saavut-

tivatkin laajemman kantaman ja hegemoniaseman vasta suurlakon myllerryksessä.

'Kansa kaikkivaltias' -kokoelman lähestymistavassa suuren käänteiden ajatus on läsnä mutta enemmän taustalla. Teos lähtee liikkeelle huolellisella johdannolla historialliseen ajanjaksoon ja historiallisiin toimijoihin. Ehkä enemmän brittiläiseen tyyliin se tarkastelee politiikan kielen muutoksia lähempänä historiallista kontekstia, jossa historialliset toimijat tekevät retorisia ja käsitteellisiä valintojaan. Suuri aikakausien muros ei ole yhtä reippaasti jo johdannossa lähtökohdaksi omaksuttu tulkintalinja vaan kansapuhunnan muuttumista tarkastellaan osana historiallisia tilanteita ja yksittäisiä puheakteja, joissa tiettyyn päämäärään pyritään tietyin kielellisin valinnoin. Lähestymistapa tuo mieleen brittiläisen käsittehistoriagurun Quentin Skinnerin ajatuksen siitä, että puheakteja tulisi tarkastella historiallisessa kontekstissaan kysymällä, mitä toimijat, kirjoittajat ja puhujat, olivat teksteillään tekemässä ja puheellaan tavoittelemassa.

'Kurittoman kansan' teesilähtöisestä esitystavasta poiketen useimmat 'Kansa kaikkivaltias' -kokoelman tutkielmat liikkuvat argumentaatiossaan lähempänä historiallisia toimijoita ja heidän käsityksiään ja etenevät asteittain politiikan kielen lähitarkastelusta yleisempiin johtopäätöksiin. Mutta ei näitä kahta kokoelmaa silti tule ymmärtää toistensa vastakohdiksi. Kyse on enemmän painotuksista, lähestymis- ja esittämistapojen eroista, jotka saattavat joissakin tapauksissa kulkea myös ristiin.

Kirjan johtosävelen lyö Marko Tikan tiivis ja hallittu johdantoartikkeli, joka pureutuu eri poliittisten toimijoiden tavoitteisiin ja keskinäissuhteisiin. Tikka perustaa tulkintansa saamaan aikaan valmisteilla olleelle erilliselle monografiatutkimukselle, mikä näkyy myös hänen selkeässä ja oleellisen pelkistävässä esitystavassaan. Tikan laajempi tutkimus *Kun kansa leikki kuningasta* on perusteellinen ja oivaltava kuvaus suurlakon tapahtumista ja sen seurauksena tapahtuneesta poliittisten asetelmien muutoksesta, kansan ja työväenliikkeen noususta varteenotettavaksi poliittiseksi voimakeijäksi.

'Kansa kaikkivaltias'-kokoelman tutkielmat kattavat laajalla rintamalla sen, miten monenlaisia alamaisasemia vastaan suurlakkoajan kapina suuntautui. Keisarin yksinvallan lisäksi alamaisasema kiistettiin esimerkiksi suhteessa rahanvaltaan, jumalaan ja perinteisiin perhe- ja moraalikäsitteisiin. Erityisesti naisten herääminen vaatimaan oikeuksiaan ja laajemmin vallan ja alamaisaseman sukupuolisidonnaisuus saa teoksessa uusia tutkimusuria avaavan kuvauksen, ennen kaikkea Irma Sulkusen kokoaavassa teeman johdantotutkielmassa, mutta myös useissa kirjan tapaustutkimuksissa. Kansanvallan voittokulun rinnalla suurlakon paikallistason kuvauksissa ja erityisesti Pertti Haapalan katsauksessa myöhemmän historian kirjoitukseen piiryy selkeästi esiin, kuinka syviä olivat poliittisten ryhmittymien kiistat "kansan tahdon" sisällöstä ja oikeasta ilmi tuomisen tavasta ja kuinka nopeasti suurlakon jälkeen kansan "kaikkivaltius" karnevalisoitiin porvarillisessa julkisuudessa.

Politiikkatulkintojen vuorovesi

Tässä suhteessa myös uusien suurlakkotutkimusten tulkintalinjat jäävät hieman ambivalentiksi tai käyvät keskenään ristiin. Alamaisjärjestyksen murtuminen ja uuden täysivaltaisen kansalaisen voittokulku liitetään yhtäältä ajatukseen kansasta kollektiivisena vallan lähteenä (esim. Punaisen julistuksen vaatimusten oikeutettuna esittäjänä), ja toisaalta järjestäytymällä intressejään ajavien kansalaisten yhteenliittymiin (esim. naisliike tai työväenliike), ja vielä eräänlaisena tulevaisuuden odotushorisonttina myös edustuksellisen järjestelmän kautta valtaa tavoitteleviin kansalaisiin (äänioikeustaistelu ja eduskuntauudistus). Joissakin tulkinnoissa tähän alamaisaseman murtamiseen näyttäisi liittyvän jonkinasteista suoran kansanvallan ja radikaalin kansalaistottelemattomuuden ihailua. Toisinaan kansan kurittomuus ja kaikkivaltius saa taas enemmän ironisen tulkinnan. Suurlakko on karnevaalin hetki, jolloin kansa leikki kuningasta tavalla, joka nykyisen viisauden näkökulmasta edustaa poikkeamaa normaalista parlamentaarista politiikasta ja yksilöllisestä kansalaiskäsitteestä.

Tässä mielessä muodikkaan politiikan kielen ja kansapuhunnan tarkastelun takaa pilkkistää paikoin melko perinteinen politiikkakäsitys, jonka valossa vetoaminen kansaan perimmäisenä vallanlähteenä tai poliittisten ratkaisujen oikeuttajana näyttäytyy katuparlamentarismina ja populistisena politiikkana. Tällainen normatiivisesti virittynyt yksilöllisen/edustuksellisen ja kollektivistisen kansakäsityksen vastakkainasettelu tuo mieleen 1960- ja 1970-luvun suomalaisen kriittisen nationalismitutkimuksen ensimmäisen aallon, Matti Klingen ja Osmo Jussilan edustamat kansalais- ja politiikkakäsitykset. Tässä suhteessa lingvistisen kääntein innoittama suomalainen tutkimus näyttäisi kulkevan osin toiseen suuntaan kuin kiinnostavimmat puheenvuorot eurooppalaisessa keskustelussa, jossa erityisesti Pierre Rosanvallonin tulkinnat kansakäsityksen kaksinaisuudesta modernin politiikan sisään rakentuneena ristiriitana ovat haastaneet normatiiviset patenttimallit hyvästä edustuksellisesta ja pahasta kollektivisesta kansakäsityksestä.

Kansa, sivistys ja politiikka

Annamari Sarajaksen tunnetun tulkinnan mukaan suurlakon ihanteellista innostusta kansaan seurasi sivistyneistön pettymys ja kansakuvan murros, joka nosti esiin myös rahvaan raadolliset piirteet ja ajatuksen kansan poliittisesta kypsymättömyydestä. Kolmas Koneen Säätiön suurlakko-ohjelman tuottama antologia *Läpikulkuihmisiä* tarttuu tähän teesiin sivistyneistön kansa- ja omakuvan muutoksesta avaamalla uusia näkökulmia väestöryhmien suhteisiin ja niihin kytkettyihin ”muotoiluihin” sivistyksestä ja kansallisuudesta.

Teoksen lähtökohta ei ole ilmiön kokonaisvaltainen sosiaalihistoriallinen analyysi, vaan *’Läpikulkuihmisiä’* koostuu yksittäisistä ajan kirjalliseen ja kulttuurielämään pureutuvista tarkoin rajatuista ja hallituista tutkielmista. Tällainen on esimerkiksi Lea Rojolan tutkimus, joka lähestyy ”kansakunnan kielioppia” ja ”kansakunnan kerronnan organisoimista” tarkastelemalla nousukaste-
maa ajan kirjallisuudessa. Hän osoittaa vakuuttavasti, kuinka vaikea oli nousu kan-

sasta sivistyksen avulla perinteisten säätyläisten rinnalle – huolimatta siitä että sivistys ja kansa olivat kansallisen ohjelman ihannoitua ydinainesta. Sivistyneistön varauksellisuus suhteessa alempiin säätyihin tulee vahvasti esiin useammassakin kokoelman tutkielmassa, esim. palvelustyttökertomusten tai saaristolaisidyllien oivaltavissa lähiluvuissa. Mutta kokoelma ei rajaudu vain politiikan ja sosiaalisten suhteiden maailmaan vaan avaa näköaloja myös niiden ulkopuolisiin elämänalueisiin, murrosajan ”läpikulkuihmisten” kipeisiin henkilökohtaisiin kokemuksiin, kuten tutkielmissa Pekka Halosen taiteesta tai Helmi Krohnin kirjailijantyöstä. Niissä sivistyneistön ja kansan suhteesta nousee esiin myös henkilökohtaisempi taso, joka ei välttämättä palaudu poliittiseen valtataisteluun.

Kirjan päättää Jussi Ojajärven tutkielma, joka asettaa vakuuttavasti kyseenalaiseksi, kuinka yleisesti voidaan puhua routavuosien sivistyneistön pettymyksestä työväestöön ja työväenliikkeeseen. Ojajärvi osoittaa, että ajan kirjallinen kenttä oli tässä suhteessa huomattavasti monivivahteisempi. Kirjailijoiden pettymyksen rinnalla kulkevat myötätunnon ja samaistumisen kertomukset, jos toki myös avoimesti ilmaistut vihan tunnot. Sivistyneistön kansakuvan sirpaloitumiseen nähden on hätkähdyttävää kuinka yksituumaisesti ajan työväenkirjailijat näyttäisivät Kati Launiksen tutkimuksen perusteella säilyttävän fennomaanisperäisen isänmaa-ajattelun. Rajusta yhteiskunnallisten epäkohtien kritiikistä huolimatta heidän odotushorisonttinsa näyttää kiinnittyvän tiukasti ajatukseen kansallisen poliittisen kokonaisuuden, Suomen onnellisen tulevaisuuden rakentamisesta.

’Läpikulkuihmisiä’ tuo oman tärkeän lisänsä siihen keskusteluun kansallisen ajattelun ja modernin politiikan suhteesta Suomessa, jota muut uudet suurlakkotutkimukset viitoittavat ohjelmallisemmin. Erilaisine lähestymistapoineen ja painotuksineen suurlakkotutkimuksen uusi aalto tarjoaa runsaasti uusia eväitä ymmärtää sekä poliittisen yhteisöllisyyden vahvan kansallisesti väritynyttä muotoutumista – että sen jakautumista vastakkaisiksi leireiksi vuonna 1918.

Kulttuurin ja historia-tieteen äärillä

Kulttuurihistoriallinen katse. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. Cultural History – Kulttuurihistoria 8, k&h, Turun yliopisto, Tampere 2010. 407 s.

■ Turkulaisesta kulttuurihistoriallista koulukunnasta vaikuttuneet tutkijat ovat koonneet kiinnostavan teoksen *Kulttuurihistoriallinen katse*. Aivan turhanaikaisia teemoja kirjan aiheeksi ei ole kerätty. Mitä on kulttuuri ja mitä on kulttuurihistorian tutkimus? Kirjoittajat ovat ottaneet tehtäväkseen valottaa kulttuurihistoriallisen tutkimuksen tilaa sekä sitä, mitä teoreettisia ja metodologisia ratkaisuja alan keskustelussa on viime aikoina tarjottu.

Kaikkiaan kahdeksantoista tutkijaa luovat kulttuurihistoriallisia katseita kuudessatoista artikkelissa. Kukin kirjoittaja ansaitsisi pääajatuksensa tulla tässäkin esitellyksi mutta sellaista ei tila suo. Kirjan vahvin

osa sisältyy mielestäni ensimmäiseen osaan ”Mitä on kulttuuri”. Käsitellyt asiat kuvaavat kulttuurihistorian aiheita laajemmin historiatieteellisen tutkimuksen yleisiä näkökohtia. Kulttuurin ja kulttuurihistorian määritelmistä kirjoittavat Heli Rantala, Kari Kallioniemi, Kimi Kärki, Anne Ollila, Harri Kiiskinen ja Riitta Laitinen. Oleellisia huomiota tästä teemasta löytyy niin ikään Marjo Kaartisen ja Marja Tuomisen artikkeleista kirjan muissa osissa. Lähtökohtia pohtiessa käy ilmi, että enempää lähdeaineisto kuin metodologia eivät määrittele tutkimusalaa kulttuurihistoriaksi.

Inhorealistempi tarkastelija olisi voinut pohtia myös sitä, että tieteenalan määritelmiä ja periaatteita säätelevät paljon tieteen valtapoliittiset, institutionaaliset ja kulttuuriset seikat, vaikka niitä on tutkittu perin vähän edes yksittäisillä oppialoilla. Ehkäpä juuri institutionaaliset sovinnaisuudet määrittävät yhden tutkijan työn kulttuurihistoriaksi, toisen sosiaali- tai aatehistoriaksi ja kolmannen joksikin muuksi. Riitta Laitinen viittaa asiaan toteamalla, että tiede tuotetaan käytänteinä, jotka eivät selviä tutkimalla pelkästään tieteellistä diskurssia (s. 112).

Kirjan muissa osissa artikkelit ovat teemoiltaan rajallisia mutta eivät huonompia. Ne esittelevät erilaisia lähtökohtia eri aihepiireissä. Marja Tuomisen artikkeli ”Pohjoisen kulttuurihistoriasta” eli lähinnä siitä, miten Lapin historiaa on ymmärretty, karttaa viisaasti tarpeetonta konstikkuutta ja katteetonta teoretisointia. Sitä vastoin artikkelin huomiot ovat lyijyn painavia todistamaan kulttuurintutkimuksen, ideologian ja vallan suhteista. Historiankirjoituksen länsieurooppalaiset paradigmat ovat hylkineet lähtökohdilleen vieraita asioita, ja erilaisuuksien ymmärtäminen on jäänyt kapeaksi. Poliitiikkaan kirjoittaja ei pelkää johdatella; hän toteaa, että uudenlainen ”emansipatorinen” tutkimusote tarvitaan Lapin ”mentaalisen jälleenrakennuksen” puolesta (334).

Poliittisen ohjelman sijasta se voi tarkoittaa pyrkimystä tasapuolisuuteen ja omien lähtökohtien rehelliseen itseymmärrykseen. Aivan kuten vanhastaan, myös kulttuurihistoriallisen tutkimuksen uusia koulukuntia ovat värittäneet ideologiset motiivit. Vallasta ja vastarinnasta puhutaan tämänkin kirjan useissa artikkeleissa. Suoranaisena taisteluohjelmalla

na se on Kari Kallioniemen ja Kimi Kärjen artikkelissa, jossa halutaan jatkaa angloamerikkalaisten cultural studies -virtausten ohjelmia. Anne Ollila kirjoittaa, että objektiivisuuden korostaminen viittaa tutkijan haluttomuuteen arvioida tieteellisiä lähtökohtiaan (74). Näinkin usein on ollut ja on. Kuulun silti niihin vanhan aikaisiin tutkijoihin, jotka katsovat, että jonkinlainen tasapuolisuuden vaatimus tieteelliselle tutkimukselle on tarpeen. Tottahan silti on, että myös talousteorian malleista näytetään usein valittavan sen mukaan, onko tutkija vallan vai vastarinnan tutkija.

Vaikeimmat ristiriitaisuudet näyttävät kuitenkin liittyvän ontologisiin ongelmiin eivätkä poliittisiin ohjelmiin. Tarkoitetaanko kulttuurilla jotakin yleistä ihmislajin järjestelmää, jolla on yhteisiä piirteitä vaikkakin erilaisia muotoja, ja voiko tuon järjestelmän ymmärtää jonkinlaisena kokonaisuutena? Onko olemassa toisaalta jokin erityinen sosiaalisen piiri omine sääntöinen ja merkityksinen ja toisaalta kenties oma kulttuurisen piiri? Vieläpä pitää miettiä, onko olemassa jokin merkityksenannon taso, joka käy ylitse niin sosiaalisen, kulttuurisen kuin esimerkiksi taloudellisen vaikutusalueen. Olen taipuvainen ajattelemaan, että tavalla tai toisella merkityksenanto leimaa kaikkea inhimillistä olemassaoloa mutta tästäkin tietysti vasta kysymykset alkavat.

Ihan omansa on sen sanominen, mitä kulttuurihistoria on tutkimuksena tai tieteenalana. Voidaanko kulttuurihistoriallisen tutkimuksen lähtö-

kohtia erottaa millään yksiselitteisellä tavalla muusta historiantutkimuksesta? En usko, eikä tämäkään teos muuttakaan kantaani. Yhdenmukaisten määritelmien sijasta kirjoittajakin todistelevat päinvastaisesta. Aikaisempien elitististen tai sellaiseksi ajateltujen lähtökohtien sijasta korostetaan loputonta moninaisuutta ja erilaisuutta sekä sitä, että yläluokan, säätyläisten ja keskiluokan lisäksi myös muut ihmiset ovat päässeet tutkimuksen kohteeksi.

Määritelmien tasolla tästä näyttää seuranneen vain se, että sosiaalishistoriallisen, kulttuurihistoriallisen ja esimerkiksi aatehistoriallisen tutkimuksen rajat ovat sekoittuneet pahemmin kuin veteen piirretyt viivat. Ainakin sosiaalishistorialla ja uudella kulttuurihistorialla onkin paljon yhteiset juuret. Metodologiat eivät ole sidottuja yhteen näkökulmaan eivätkä näkökulmat vain tiettyihin metodologisiin ratkaisuihin.

Kenties omimmillaan monet kulttuurihistorialliset lähtökohdat voisivat olla joidenkin inhimillisen elämän erikoisempien piirteiden selvittämisessä. Melankoliasta kirjassa on Kirsi Tuohelan kiintoisa artikkeli. Marjo Kaartinen esittelee Judith Butlerin ansiosta tutuksi tulleen abjektion käsitteen. Se tarkoittaa iljettäväksi tulemistä tai sellaisen ilmiön syntymistä mielessämme. Suomen kielellä se lienisi kuitenkin lähempänä inhoa. Kaartinen tutkii kokemuksia naisten rintasyövästä uuden ajan alussa. Abjektio on ruma nimi mutta käsite on ajatukseltaan tärkeä. Tutkijat pohtivat harvoin pahuuden,

pelkojen ja historian kauheuksien laajempia piirteitä ja merkityksiä.

Vaikeaan aihepiiriinsä nähden kokoelma on yhtenäinen. Se on myös huolellisesti ja hyvin toimitettu. Jokusen huomautuksen rohkenisin tehdä. Tulevan keskustelun kannalta kenties mainittavimmaksi jää se, että kirjassa ei viitata evoluutiobiologian, evoluutiopsykologian tai muiden luonnontieteellisesti suuntautuneiden ihmistieteiden näkökohtiin. Nekin ennen pitkää puhuttanevat jopa paatuneimpia humanisteja, ja kulttuurintutkimuksen lähtökohtien kirjo kasvaa entisestään.

Toinen seikka koskee yksilön merkitystä tutkimuksen teorioissa ja elävässä elämässä. Kirjassa on mukavasti käsitelty asiaa omassa artikkelissaan, ja aihetta sivuavat myös Hanne Koivisto ja Hannu Salmi. Nykyinen tutkimustilanne viittaa kuitenkin siihen, että historian ja kulttuurin tutkijat joutuvat palaamaan asiaan paljon kovemmin äänenpainoin. Paikoin kirjasta käy ilmi sekkin, että yksilöllisyyden ajatellaan edelleen syntyneen länsieurooppalaisten ihmisten mielissä joskus myöhäiskeskiajalla tai uuden ajan alussa, mutta nämäkin teoriat ovat joutuneet mietintään.

Suomen Turussa uuden kulttuurihistorian perustuksia on rakennettu vankasti. Vuosikymmen sitten Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki toimitivat kokoelman *Kulttuuribistoria. Jobdatus tutkimukseen* (2001). *Kulttuuribistoriallinen katse* jatkaa turkulaisten ja nyttemmin myös rovaniemeläisten asiaa. Kun edellinen teos

oli vielä melko lailla erilaisten lähtökohtien artikkelikokoelma, jälkimmäisessä yksimieliisyys erilaisuudesta ja sellaista yksimieliisyyttä tukevat teoreettiset ja keskenään ristiriitaiset näkökannat kuitenkin paradoksaalisesti tekevät teoksesta paljon yhtenäisemmän. Niinpä tuntuu kuin askel eteenpäin olisi taas otettu. Teos, jolla on hieman utuinen nimi, on myös hieman vaikea mutta sellaisia tieteelliset teokset voivat olla. Kirjalla on silti antinsa suuren yleisönkin valistuneille lukijoille, sillä monia näkökohtia esitellään ensimmäisen kerran kootusti suomeksi.

Marko Nenonen

Miten selvitä elämässä uuden ajan Ruotsissa?

Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden 1500–1800. Toim. Petri Karonen. Studica Historica 79, SKS 2009. 370 s.

■ Menneisyyden tulevaisuus ja menneisyys ovat historian rakennusaineita. Vaikka ihmiset eivät ole koskaan tienneet, mitä tulevaisuus heille tuo, heillä on aina ollut siihen kohdistuvia toiveita, suunnitelmia ja pelkoja. Ne ovat olleet viime aikoina monenkin projektin ja seminaarin kohteena, ja,

kuten tämän kokoelman johdannossa todetaan, ne ovat universaaleja teemoja, joka ovat pitäneet toimessa kaikkien aikakausien ihmisiä. Puheena olevan teoksen johdannossa Petri Karonen esittää, että nämä teemat olivat erityisen huomion kohteena uuden ajan alussa ja että niiden tutkimisen kautta voidaan päästä käsiksi myös sellaisiin kokonaisuuksiin kuin ”modernin” esiinnousu tai ”yksilöllisyyden” kehittyminen.

Epäilemättä näin onkin ja siksi käsillä oleva artikkelikokoelma sinänsä on mielenkiintoinen, vaikkei teoksen johdannossa ja artikkeleissa määritellä tarkemmin sen enempää näitä tulevaisuuden toiveita ja pelkoja kuin modernia tai yksilöllisyyttäkään. Tulevaisuuden toiveet kirjassa ymmärretään erilaisina enemmän tai vähemmän suunnitelmallisina strategioina, jotka määritellään miksi tahansa inhimillisen toiminnan suunnitteluksi. Kirja summaa 2000-luvun taitteen uuden ajan alun tutkimuksen historiografisia intressejä keskittyessään yhtäältä retoriikan, verkostojen ja strategioiden tutkimiseen ja toisaalta sekä arjen että eliittien historian tutkimiseen.

Kirjan toimittajaksi on nimetty Petri Karonen. Lisäksi kirjalla on toimituskunta, jonka merkitys käytännössä lieinee ollut huomattava. Toimituskuntaan kuuluvat Karosen lisäksi Jari Eilola, Marko Hakanen, Marko Lamberg ja Olli Matikainen. Kirjaan kuuluu 15 artikkelia ja johdanto sekä asiasana- ja nimihakemisto.

Kirjan ensimmäiset viisi artikkelia käsittelevät eliittien

verkostoitusstrategioita ja pyrkimyksiä esittää itsensä tietyssä valossa retoriikan ja symbolien avulla. Mats Hallenberg erittelee artikkelissaan 1500-luvun kruunun virkamiesten kirjeiden kahta erilaista ”diskurssia”. Ensimmäinen niistä oli ”toivon diskurssi”, joka tähtäsi oman aseman vakauttamiseen ja tunnollisen kruunun virkamiestä miehekkään sotilaan identiteetin luomiseen. Toinen oli ”kurjuuden diskurssi”, joka heijasteli virkamiesten asemaa ylempien epärealististen määräysten ja alamaisten itsepinntaisen vastustuksen välissä. Näillä diskursseilla virkamiehet pysyttäytyivät kyykytysketjuissa, jossa mielistelivät ylempään ja potkivat alempiaan. Ulla Koskinen tarkastelee artikkelissaan 1500-luvun kirjeitä kielipelinä, jolla voitiin painostaa toisia käyttäytymään ”sosiaalisten ihanteiden mukaisesti”. Anu Lahtinen esittää avioliiton solmimisen yhteydessä neuvotellut taloudelliset järjestelyt strategiana, jossa kohtasivat sekä suvun miesten ja naisten että nuorten morsiamien omat tavoitteet naisten mutta ennen kaikkea lasten tulevaisuuden turvaamiseksi. Marko Hakanen tutki klienttisuuksia akateemisen uran edistämiseksi ja Jan Samuelsson seurakunnan ja pastoraalioikeuksien merkitystä aateliston asemalle ja vallalle paikallisyhteisössä.

Retoriikalla ja suhteiden esittämisellä on jaksossa suurempi painotus kuin verkostojen luomisella tai toiminnalla retoriikan ulkopuolella. Tämä johtuu osittain retoriikan tutkimuksen muodikkuudesta ”kielisen käänteen” viimeisenä

vaiheena. Osittain se johtunee myös siitä, että artikkelien kirjoittajien tutkimukset ovat olleet kehittyvissä vaiheissa kun kirjaa on kirjoitettu ja kiinnostus on siksi pikemminkin metodisissa probleemeissa kuin tulosten esittelyssä. Metodien ja tulosten erottaminen toisistaan on tietenkin keinotekoisia ja tavallaan metodinen painotus tuo jaksoon lisää tieteellistä mielenkiintoisuutta, mutta samalla se korostaa sitä, että tämä jakso kirjassa on sisäisesti hajanainen ja myös laadullisesti epätasainen. Vaikka kaikki jaksoson artikkelit käsittelevät jonkinlaisia eliittejä ja verkostoja, artikkelit eivät tunnu täydentävän toisiaan kokonaisuudeksi vaan pikemminkin esittelevän satunnaisia esimerkkejä verkostoitumisstrategioiden tutkimisesta.

Toinen kirjan jakso käsittelee vastaavasti hierarkiassa alempien tai ainakin köyhempien sosiaaliryhmien selviytymisstrategioita ja keskittyy edellistä enemmän kirjoittajien tämänhetkisten tai aikaisempien tutkimusten tulosten esittelyyn. Jaksoson kiinnostavin artikkeli lienee Marko Lambergin tunnolliseen lähdeytöhön perustuva ja sopivasti kontekstoitu artikkeli tukholmalaisten prostituoitujen toimintatavoista, joiden tekijä toteaa olleen olosuhteiden pakosta ad hoc -tyyppisiä lyhyentähtäimen selviytymissuunnitelmia. Jari Eilola kirjoittaa samaan tapaan kuin väitöskirjassaan juoruilusta ja leimaamisprosessista yhteisöllisenä toimintamuotona, joka ennen pitkää johti joidenkin yksilöiden pysyvään marginalisoimiseen. Myös Åsa Karlsson Sjögren hyödyntää

artikkelissaan väitöskirjassaan analysoimaansa tapausta avioliittoväkivallasta päätyen, kuten väitöskirjassaan, pitämään avioliittoa tärkeänä sukupuolten välisten valta- ja väkivaltasuhteiden säilyttäjänä uuden ajan alun yhteiskunnassa. Tämän jokseenkin synkeän näkemyksen uuden ajan alun yhteiskunnasta ja kulttuurista täydentää Kirsi Ojalan artikkeli palvelusväen mahdollisuuksista. Myös Ojalalle alempien yhteiskuntaluokkien strategiat näyttäytyvät ensisijaisesti katastrofien väistämisen strategiona, ei niinkään keinoina luoda parempaa tulevaisuutta.

Kirjan kolmas jakso on nimetty "käytännön politiikaksi". Pia Einosen artikkeli muistamisen merkityksestä kaupunkikulttuurista on eräs kokoelman kiinnostavimmista sekä akateemisessa mielessä että mahdollisen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kannalta. Jaettu, yhteinen muistikuva historiasta mahdollisti artikkelin mukaan uuden poliittisen kulttuurin rakentamisen niissä kaupungeissa, missä yhteisesti jaettua historiallista muistia oli. Menneisyyttä käytettiin poliittisen retoriikan välineenä. Missä yhteisesti jaettua historiaa ei ollut, myös nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevien mielikuvien ja strategioiden luominen jäi jakautuneeksi. Heti seuraavassa artikkelissa Börje Harnesk palaa tarkastelemaan kontrolliyhteiskuntaa ja "arjen vastarintaa", jonka hän hieman 1990-lukulaisesti nostaa "talonpoikaiston vaikutusvälineeksi" "avoimen kapinan ja laillisen poliittisen neuvottelun" rinnalle. Ylätason politiikkaa taas edustaa Petri

Karonen valtaneuvoston toimintaa ja keskusteluita Uudenkaupungin rauhan alla tarkastelevalla artikkelillaan. Tämäkin artikkeli painottaa lopulta retoriikkaa. Karonen toteaa, että koska valtaneuvoston toimet olivat ad hoc -tyyppisiä, eikä aikaisemmista rauhanprosessien kokemuksista pyritty hyötymään, on vaikea puhua varsinaisesta rauhanaikaan palaamisen suunnittelusta. Aikakauden lopussa taas keskustelijat pitäytyivät vanhan retoriikan toistelussa mahdollisesti välttääkseen väärinkäytössiä kun toimintaa myöhemmin tarkasteltaisiin valtiopäivillä. Sekä Einosen että Karonen artikkeleista avautuu relevantteja rinnastuksia nykyiseen maailmantilanteeseen, mutta keskusteluun näistä rinnastuksista ei ryhdytä eikä selälaiseen edes viitata.

Kirjan neljännen ja viimeisen jaksoson avaa toinen kirjan historiantutkijalle sekä tieteellisesti että poliittisesti mielenkiintoisimmista artikkeleista, Jouko Nurmiaisen 1700-luvun Ruotsin historiankirjoitusta käsittelevä esitys. Kun nykyään muodikasta ja ainakin jossain määrin realistista on olla pessimisti, 1700-luvun historiankirjoittajat suhtautuivat tulevaisuuteen luottavaisen odottavasti: tulevaisuus toisi epäilyksittä mukanaan edullisen yhteiskuntakehityksen ja henkilökohtaisen menestyksen. Samantapaista hyödyn ja valitukseen ajan tulevaisuusoptimismia näkee Pasi Ihalainen omassa artikkelissaan kirjoittaessaan perinteisen hierarkkisen 'yhteiskuntaruumiin' vertauskuvien vapauden ajalla saaneen rinnalleen mekanisti-

sempia ja laajemmin luonnontieteellisiä vertauskuvia. Tosin varovaiseksi pakotettu poliittinen filosofiakin palasi yhteiskuntaruumiin perinteisiin vertauskuviin kustaviaanisen itsevaltiuden kaudella. Osuuden päättää Charlotta Wolffin artikkeli 1700-luvun aateliston kokemista uhista ja aateliston privilegioiden legitimiin argumentaatiosta.

Viimeinen jakso on kirjan yhtenäisin ja sellaisena lukijalle palkitsevin. Vasta tässä kirjan osassa päästään myös tutkimaan sellaisia tulevaisuuden suunnitelmia, joissa näkyy todellista toivoa paremmasta, eikä pelkästään haipuva haave siitä, että edes huomista selvittäisiin suuremmista katastrofeista. Tämän kokoelman pohjalta on mahdotonta pohtia, miten suuresti optimististen tulevaisuudenkuvien ja tulevaisuuden pitkäjänteisen suunnittelun osuus korostuu juuri tässä jaksossa siksi, että tämä osa kirjasta keskittyy 1700-luvun hyödyn ja valistusoptimismin aikaan ja miten suuresti se johtuu jaksossa tarkastellun lähdemateriaalin luonteesta, kohteena olevista yhteiskuntaryhmistä ja näihin kohdistuvan tutkimuksen taustalla olevista perinteistä.

Oman ilmoituksensa mukaan käsillä oleva artikkelikoelma ”fokusoi useisiin erilaisiin tapahtumiin, prosesseihin ja ilmiöihin Ruotsin valtakunnassa” (s. 10). Monipuolisuutta voi pitää kirjan rikkautena, mutta se on myös yleisesti koomateoksien suurin heikkous. Kuusitoista artikkelia on varsin monta yhteen kirjaan. Niille on vaikea muodostaa selkeää yhteistä punaista lan-

kaa. Tätä ongelmaa korostaa se, että kirjassa on kyllä yhteinen, Ruotsin 1500–1700-lukujen historian painotuksia esittelevä johdanto, mutta ei koovaa tai johtopäätöksiä esittävää yhteistä loppulukua. Samalla 1500- ja 1600-lukujen kontrolliyhteiskunta pelkoi-neen ja rajoitteineen ylikorostuu. Toinen artikkelien lukumäärästä johtuva ongelma on, että yksittäiselle artikkelille annettava sivumäärä jää väistämättä vähäiseksi ja artikkelien sisäinen argumentaatio täytyy supistaa siihen mahtuvaksi. Tämä on haastava tehtävä, mutta useimmissa artikkeleissa tämä on toki onnistunut. Kirja on lopulta kiinnostava kokoelma empiirisiä esimerkkejä siitä, miten uuden ajan alun yksilöt selviytyivät virkauralla etenemisestä, paikallisista valtataisteluista, köyhyydestä, vihamielisyydestä ja väkivallasta. Ja joissain tapauksissa myös kirjojensa myyntiodotuksista tai säätyprivilegioiden vahvistamisesta Kustaa III:n lainsäädännössä.

Raisa Maria Toivo

Skootterilla kohti köyhyyden tihentyvää kokemusta

Gia Virkkunen: Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. Biblioteca Historica 127. SKS, Helsinki 2010. 295 s.

■ Gia Virkkunen tutkii vähävaraisten ihmisten elämää 1930-luvun Suomessa. Hän selvittää tapoja, joilla maaseudun ihmiset kokivat köyhyyden ja selviytyivät 1930-luvun pulasta. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat maaseudun vähävaraisen väestön – pieneläjien – pulakokemukset ja kertomukset. Virkkusen tutkimus liittyy köyhyyden sosiaalishistorialliseen traditioon; runsaan muistitietoaineiston käytössä se kiinnittyy kokemushistoriallisiin tarkastelutapoihin. Tutkimuskohde muodostuu köyhyyden aineellisesta ja aineettomasta tasosta. Virkkunen tarkastelee köyhyyttä teoreettisesta näkökulmasta, johon sisältyy kolme ulottuvuutta tai tasoa eli köyhyyden taloudellinen, sosiaalinen ja kokemuksellinen ulottuvuus.

Köyhyyden tutkimuksella on Suomessa vahva traditio, joka juontaa juurensa 1800-luvun yhteiskuntatilastolliseen tutkimukseen. Lisäksi tutki-

muksesta löytyy selkeä sosiaalipolitiikan historian juonne, jota ovat vieneet eteenpäin sekä sosiaalipolitiikan tutkijat että sosiaalihistorioitsijat. Virkkusen työssä tämä suuntaus on verrattain pienessä osassa, koska hänen kiinnostuksensa kohteena eivät ole köyhäinhoidon historia ja sen organisointi vaan keskiössä ovat köyhyyden kokemukset ja ihmisten keinot selviytyä äärimmäisestä pulasta ja puutteesta.

Virkkunen jäsentää köyhyyden historian ja sosiologian kansainvälisen tutkimuskentän neljään tutkimussuuntaukseen tai näkökulmaan: rakenteellinen, kulttuurinen, poliittis-ideologinen ja toiminnallinen. Oman työnsä hän katsoo sivuvaavan rakenteellista lähestymistapaa ja sisältävän näkökulmia muista tutkimussuuntauksista. Virkkunen ottaa työssään vauhtia 1900-luvun alkupuolen työtilastollisista tutkimuksista ja etenkin sosiaalisista erityistutkimuksista, joissa huomio keskittyy vähävaraisten elinoloihin. Toinen keskeinen tutkimuskenttä on pulatutkimus, jonka puitteissa väitöskirjan keskeisin aineisto on kerätty. Tähän liittyvät kiistämisen kulttuuria, köyhien ihmisten arkipäivän verkostoja ja selviytymistä koskevat tutkimukset.

Köyhyyttä koskevan historian tutkimuksen kentässä Virkkusen työ edustaa mikrohistoriallista tutkimusta ja siinä nimenomaan muistitietohistoriaa. Hän tutkii köyhyyden kokemusta paikallisyhteisössä ja käyttää muistitietohistoriaa tutkimusmetodinaan. Johdannossa onkin annettu

hyvin tilaa tutkimusaineistojen esittelylle ja aineistojen syntytapoja koskeville kuvauksille, mukaan luettuna skootterilla tehdyt aineistonkeruumatkat.

Keskeisen osan mittavasta tutkimusaineistosta tekijä on kerännyt haastattelumatkoilla Alavudella, Iisalmen maalaiskunnassa ja Ruovedellä. Hän on hankkinut aineistoa sekä lama-tutkimusprojektin yhteydessä 1998–99 että omalla keruumatkalla kolme vuotta myöhemmin. Osan haastattelutavista hän on tavannut kahteen otteeseen, mikä tuo syvyyttä tutkijan ja haastateltavan suhteeseen. Haastatteluaineistoa on täydennetty lukuisista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston ja Museoviraston muistitieto- ja keruukokoelmista. Ne antavat mahdollisuuden verrata erilaisia haastatteluaineistoja ja niiden antamaa kuvaa 1930-luvun pula-ajan köyhyydestä. Muistitietoaineistojen rinnalla on luettu paikallista ja valtakunnallista arkistomateriaalia, joka liittyy köyhäinhoitoon, sosiaalihuoltoon, työttömyyteen ja toimeentuloon. Ne kuvaavat köyhyyden ja puutteen arkipäivää aikalaisnäkökulmasta. Aineistoja on luettu rinnakkain, mutta varsinkin tilastolliset tutkimukset jäävät apuaineiston asemaan.

Keskeinen tutkimuskysymys ilmaistaan seuraavasti: ”Keskeinen kysymys on millä tavoin nämä ihmiset kokevat köyhyyden eri elämäntilanteissa, esimerkiksi koulussa ja työssä sekä pyytäessään kunalta avustuksia.” Sen jatkoksi työn johdannossa kysytään,

”miten ja miksi näitä kokemuksia syntyi ja voivatko ne olla merkittäviä jostakin muusta kuin pula-ajan näkökulmasta?” Varsinaiseksi tutkimuskohteekseen Virkkunen määrittelee köyhyyden aineellisen ja aineettoman tason ja kysyy, millä tavoin köyhyyttä koettiin aineellisella ja aineettomalla tasolla.

Tutkimuksensa näkökulmia perustellessaan Virkkunen painottaa sekä sukupuolen että iän merkitystä. Tutkijan tekemä yhteiskunnallinen ja sosiaalinen kategorisointi pieneläjiin ja talollisiin osoittautui haastateltaville selkeäksi rajaksi, jota ei tarvinnut perustella. Haastateltavien oma analyysi sisältäpäin ja haastattelijan ulkoapäin tekemä analyysi kohtasivat toisensa.

Työn rakenne on selkeä, mutta osa pääluvusta ja niiden alaluvuista on pilkottu kovin pieniin osiin. Ensimmäinen käsitteilyluku erittelee pieneläjäperheiden arkea ja kulttuurisia malleja. Seuraava luku käsittelee pula-ajan aineellisia puitteita, johon kuuluivat ruoka, vaatteet, asuminen ja terveys. Kolmannessa käsitteilyluvussa keskitytään miesten kokemuksiin ja työn puutteeseen. Sitä seuraava luku nostaa esiin naisten työn ja köyhyyden kokemukset. Viides käsitteilyluku koskee erilaisia selviytymisen tapoja, selviytymisen polkuja ja sitä seuraava luku tarkentaa näkökulmaa köyhyyden aineettomaan tasoon, toiseuden kokemuksiin. Varsinkin ensimmäisen ja viimeisen käsitteilyluvun suhde on hankala, mikä tuottaa työhön toistoa, joka olisi ollut vältettävissä rakennetta selkiyttämällä.

Taloudellisen, sosiaalisen ja kokemuksellisen ulottuvuuden avulla Virkkunen jäsentää haastatteluja, jotka muodostavat työn keskeisimmän aineiston. Taloudellinen ulottuvuus jakaa maaseutuväestön yhtäältä omasta maatilasta toimeentulonsa saaviin talollisiin, toisaalta pientilallisista ja tilattomista koostuvaan väkeen, joka oli toimeentulosaan riippuvainen monista tulolähteistä. Köyhyyden sosiaalinen ulottuvuus pitää sisällään kertojien vanhempien sosiaalisen aseman, omat ammatit ja toimeentulotavat sekä asuin- ja perheolot. Köyhyyden kokemuksellinen ulottuvuus ilmenee tilanteina ja tapahtumina, joissa köyhyys näkyi ja joissa sitä uusinnettiin. Kokemuksellisella tasolla köyhyys ilmeni toiseutena ja rajanvetoina.

Nostamalla esiin köyhyyden aineettoman tason Virkkunen tuo uutta näkökulmaa ja systemaattista jäsenystä köyhyyden sosiaalishistorialliseen tarkasteluun. Haastatteluaineistojen avulla köyhyyden aineettomaan tasoon pääsee kiinni paremmin kuin esimerkiksi viranomaisaineistojen avulla. Tutkimusongelmaa muotoillessaan Virkkunen löytää näkökulmansa ja pystyy perustelevaan sitä juuri kokemuksellisen tason avulla. Kokemuksen käsitettä pohditaan johdantoluvussa mm. Joan Scottiin ja Dominick LaCapraan tukeutuen. Scottin esiin tuoma kokemuksen muodostuminen ja sen merkitys on koko tutkimusongelman kannalta keskeinen, samoin LaCapran tapa puhua köyhyyden läpikäymisestä.

Työn käsitteellistämässä kokemuksen käsitettä on käytetty vivahteikkaasti. Joitakin muita, vähemmälle huomiolle jääviä käsitteitä, kuten perhe-talous, käytetään ylimalkaisesti.

Virkkunen päätyy työssään kiinnostaviin tutkimustuloksiin. Aineettoman köyhyyden analyysi on ansiokas ja loppupäätelmä toiseuttamisen kokemuksen nelitasoisesta tihtymisestä hyvin perusteltu. Viha ja häpeä, joita köyhäinavun tai ihmisiltä pyytämisen kokemukset tuottivat, ilmensivät syvää toiseutta, joka jätti jälkensä. Köyhyyden sukupuolikiemukset, joissa miesten ansiokeinot lähenivät naisten ja lasten toimeentulon hankkimiskeinoja, ovat niin ikään huomionarvoisia. Kiistämisen kulttuuri, rajanvedot ja hierarkiat ovat osa köyhyyden kokemushistoriaa, jossa myös köyhällä oli tarve vetää rajaa vielä heikommassa asemassa oleviin.

Pirjo Markkola

Natsien ja kommunistien puhdistuspolitiikka uudessa valossa

Charles B. Lansing: From Nazism to Communism. German schoolteachers under two dictatorships. Cambridge, Massachusetts–London, Harvard University Press, 2010. 307 s.

■ Kansallissosialistisen Saksan opettajakunta on ollut tutkimuksen kohteena aiemminkin. Uudessa teoksessaan yhdysvaltalaisen historioitsija Charles B. Lansing kuitenkin haastaa aiemmat tulkinnat väitteellään, ettei opettajakunnassa tapahtunut suurta muutosta natsien eikä itäisen Saksan kommunistien valtakaudella. Lansing on valinnut valtakunnan tason tarkastelun sijasta tutkimuksensa kohteeksi pienen, Berliinin lähellä sijaitsevan Brandenburg an der Havelin kaupungin opettajakunnan. Yhden paikkakunnan tarkastelulla Lansing pyrkii näkemään tilastojen taakse, toteutuneeseen todellisuuteen.

Voisi ajatella, että opettajien oli pakko omaksua ideologinen väritys työhönsä säilyttääkseen paikkansa kansallissosialistien koulussa ja että toisen maailmansodan jälkeinen denatsifikaatioprosessi olisi sittemmin siivonnut tällaiset opettajat kasvatustyöstä.

On myös vaikea kuvitella, että itäisessä Saksassa olisi alettu rakentaa sosialistista yhteiskuntaa natsiaikaisten pedagogien opissa. Lansing osoittaa, ettei asia kuitenkaan näin ollut: Brandenburgissa Weimarin tasavallan aikana työnsä aloittaneet opettajat saivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta jatkaa työtään kansallissosialistisessa Saksassa. Toisen maailmansodan jälkeen taas nekin opettajat, jotka olivat kuuluneet natsijärjestöihin selvisivät poliittisista puhdistuksista. Samat opettajat jatkoivat työtään DDR:ssä. Heidät jopa valittiin opettajayhdistysten johtoon Sosialistisen yhtenäisyyspuolueen jäsenkirjan ottaneiden nuorempien kollegoidensa sijasta.

Lansing selvittää kirjassaan mikseivät uudet vallanpitäjät edellyttäneet opettajakunnalta perusteellista kasvojen pesua. Kirjan päähenkilöiksi nousevat Johannes S:n ja Johanna M:n kaltaiset opettajat, joiden urat Lansing kerii auki 1930-luvun alusta vuonna 1953 tapahtuneeseen DDR:n ensimmäiseen vakavaan kriisiin saakka. Juuri heidän kaltaisiaan liberaaleja pikkuporvareita natsit sanoivat kitkevänsä kolmannen valtakunnan palveluksesta, ja DDR:ssä heidän edustamansa tahot leimattiin taantumukselliseksi. Kuitenkin heidän kaltaisensa opettajat toimivat suvereenisti sekä natsien että kommunistien palveluksessa, opettivat ensin rotuoppeja ja sittemmin edistivät maailmanrauhaa. Lansingin teoksesta selviää, miksi Johannes S:n ja Johanna M:n kaltaiset opettajat sopeutuivat työskentelemään diktatuureissa mutta myös se,

mikseivät vallanpitäjät onnistuneet poistamaan heitä kouluista.

Opettajakunnan pysyvyys selittyy vallanpitäjien hankaludella ulottaa otteensa paikallistasolle. Varsinkin Brandenburgin kaltaisilla pienillä paikkakunnilla natsifikaatio tapahtui epäsystemaattisesti ja sattumanvaraisesti. Opettajakunnan pysyvyydestä kertoo se, että esimerkiksi Brandenburgissa 87 prosenttia kevään 1939 opettajakunnasta oli aloittanut työnsä ennen natsien valtaannousua. Lansing osoittaa, että opettajakunnan vaihtuvuus natsiaikana johtui pikemminkin uranvaihdosta, vapaaehtoisesta siirtymisestä toiseen kouluun sekä sairauksista ja kuolemista kuin natsien puhdistuksista. Vain viisi prosenttia Brandenburgin opettajista joko erotettiin, siirrettiin alempiin tehtäviin tai pakotettiin muuttamaan toisaalle natsilakien seurauksena.

Vallinnut opettajapula vei terävimmän kärjen puhdistuksilta. Sota-aikana entisestään pahentunut opettajapula johti luopumiseen opettajien poliittisen luotettavuuden varmistamisesta. Pian natsit joutuivat myös päästämään aiemmin erottamia opettajia vanhoihin tehtäviinsä.

Lansing selittää natsien epäonnistumista selkeiden suunnitelmien puutteella. Toimenpiteistä päätettiin hetken mielijohteista. Natsijohtajat myös kamppailivat toisiaan vastaan yrittäessään saada omat kasvatushjelmansa läpi. Lisäksi sisäministeriön ja kansallissosialistisen opettajaliiton keskinäinen kilpailu esti yhtenäisen politiikan luomisen. Kun natsit

eivät voineet vaihtaa opettajakuntaa, he yrittivät saada koulun palvelemaan tavoitteitaan muuttamalla opetussuunnitelmia ja manipuloimalla opettajia opettajaliittojensa välityksellä. Lansingin mukaan suurimpia syitä puhdistusten epäonnistumiseen oli natsien liiallinen luottamus oman opettajaliittonsa kautta tapahtuvaan opettajien ideologiseen uudelleenkasvatukseen. Vaikka miltei kaikki Brandenburginkin opettajat olivat liittyneet vuoteen 1939 mennessä kyseiseen liittoon, he olivat vain näennäisesti omaksuneet sen tavoitteet. Opetussuunnitelmien muuttuminen ja opettajien paistaminen liittymään poliittisesti orientoituneeseen opettajaliittoon ei merkinnyt syväälle käyvästä muutosta koulutyössä. Opettajat omaksuivat työhönsä uuden koulun sisällöt mutta eivät sen henkeä.

Jos Lansing haastaa aieman tutkimuksen näkemyksen natsi-Saksan puhdistusten onnistumisista, hän kyseenalaistaa myös kollegoidensa tulkinna denatsifikaation toteutumisesta neuvostovyöhykkeellä. Hän osoittaa tutkijoiden luottaneen liikaa venäläisten ja saksalaisten kommunistien kykyyn toimeenpanna uudistuksia. Neuvostovyöhykkeen vallanpitäjillä oli kova halu muuttaa koulua ja opettajakuntaa, mutta natsien lailla hekin kohtasivat vaikeuksia suunnitelmiansa toteuttamisessa.

Koulutyö kangerteli opettajapulan takia, mikä pakotti uudet vallanpitäjät hyväksymään jopa entiset kansallissosialistisen puolueen jäsenet työhön. Vallanpitäjät yrittivät kouluttaa uusia, antifasistisen ideologian

omaksuneita opettajia, mutta lyhyen pikakoulutuksen saaneet Neulehrerit eivät läheskään aina päätyneet opettajiksi. Vallanpitäjien harmiksi suuri osa uusista opettajista liittyi kaiken lisäksi valmistuttuaan oikeistopuolueiden jäseniksi.

Lansing osoittaa tilastojen hämänneen aiempia tutkijoita. Esimerkiksi Brandenburgin erottamisluvut näyttävät suurilta: vuoden 1945 elokuun alkuun mennessä 83 opettajaa oli joutunut jättämään paikkansa. Tarkempi tarkastelu paljastaa erottamisien olleen kuitenkin monesti vain väliaikaisia tai silkkaa tilastojen harhauttamista. Erotetuista miesopettajista osa eli edelleen sotavankeudessa, jotkut olivat kuolleet. Erotetuista naisopettajista monet olivat työskennelleet koulussa vain muutaman kuukauden ja osalle Brandenburg oli ollut vain välietappi pakomat-kalla etenevien neuvostojoukkojen tieltä. Brandenburgilaiset siis erottivat opettajia, jotka eivät olisi muutenkaan voineet jatkaa työtään paikkakunnalla.

Lokakuussa 1945 neuvostovyöhykkeen kouluhallinnon johtomies Paul Wandel opasti aluehallinnon päättäjiä ottamaan vain natsismista vapaita opettajia palvelukseen. Hän ei kuitenkaan yksilöinyt selvästi, mitkä hän laski natsijärjestöiksi ja mikä erotti aktiivisen natsin nimellisesti mukana olleesta. Tämän seurauksena aluehallinto ohjeisti paikallisviranomaisia väljemmin: opettajiksi voitiin rekrytoida myös entisiä natsseja, kunhan nämä eivät olleet kuuluneet puoluejohtoon tai toimineet puolueessa aktiivisesti. Puhdistus näytti tehokaalta, mutta vain paperilla.

Nekin opettajat, jotka erotettiin vuoden 1945 puhdistuksissa, saivat työnsä takaisin vuosien 1946–49 rekrytointitalukoissa.

Opettajakunnan puhdistamisessa kommunistit seurasiivat natsien viitoittamaa tietä: kun opettajakuntaa ei voinut vaihtaa, se piti saada toimimaan vallanpitäjien toiveiden mukaan ammatillisen järjestäytymisen kautta. Natsien opettajaliitto oli jäänyt tyhjäksi ulkokuoreksi, mutta neuvostovyöhykkeelle sodan jälkeen perustettu uusi liitto toimi aktiivisesti. Uusien vallanpitäjien kannalta ongelmana kuitenkin oli, että se keskittyi ideologisen työn sijasta opettajien elin- ja työolosuhteiden kohentamiseen sekä opettajiin kohdistuneiden denatsifikaatiotoimien pehmentämiseen – ja että sen johdossa olivat Weimarin ja kansallissosialistisen Saksan aikaiset opettajat. DDR:n perustaminen ei muuttanut tätä tilannetta. Vasta 1950-luvun alussa uudet vallanpitäjät saivat opettajaliittoon enemmistön, mutta senkin jälkeen liitto jatkoi vahvasti edunvalvonta-tehtäväänsä. Lansing kyseenalaistaakin kategorisen tulkinnan ammattiliitoista kommunistien käsikassaroina.

Mistä sitten selittyy opettajien innoton sitoutuminen diktatuuriin ideologisiin projekteihin ja millaisia seurauksia sillä oli? Opettajien vahva ammatillinen identiteetti ja sitoutuneisuus työhön teki heistä poliittisesti mukautuvaisia. Opettajat yrittivät pysytellä epäpoliittisina ottamatta näkyvästi kantaa uuden järjestelmän puolesta tai sitä vastaan ja keskittyä työhönsä. Jälkikä-

teen tarkasteltuna opettajia voisi pitää passiivisen vastarinnan toteuttajina. Lansing ei kuitenkaan näe opettajia natsismin ja kommunismin vastaisen taistelun sankareina, sillä hänen mielestään opettajien apatia toimi kolmannen valtakunnan ja DDR:n vakauttajana. Opettajat noudattivat kuuliaisina uusia opetussuunnitelmia eivätkä osallistuneet mielenilmauksiin – yksikään brandenburgilaisopettaja ei esimerkiksi osallistunut vuonna 1953 kesäkuun 17. päivän kansanousuun.

Lansingin teos haastaa lukijan pohtimaan, olisiko opettajien pitänyt vahvemmin kantaa yhteiskunnallinen vastuunsa ja nousta vastustamaan diktatuureja. Aktiivisemmalla vastaanpanemisella opettajakunta olisi saattanut murentaa diktatuuriin perustusta, saada alistuneen ja pelossa elävän kansan nousemaan aktiiviseen vastustukseen. Toisaalta se olisi myös johtanut koulunkäynnin katkoksiin ja opetuksen keskittymiseen epäpäteville opettajille.

Lansingin teos alleviivaa jatkuvuutta sekä opettajakunnan koostumuksessa että sen toiminnassa. Osittain puhdistusten epäonnistuminen selittyi saksalaisten pyrkimyksellä pitää koulut toiminnassa, osittain opettajien halulla puolustaa kollegoitaan. Stalinin diktatuuri jätti kouluun paljon selvimät jäljet, kuten E. Thomas Ewing on osoittanut tutkimuksessaan *The Teachers of Stalinism*.¹ Neuvostoliitossa

1. E. Thomas Ewing (2002): *The Teachers of Stalinism. Policy, Practice, and Power in Soviet Schools of the 1930s*. New York ym., Peter Lang.

opettajat jopa oppivat puhumaan verkkaisesti joutuessaan puntaroiimaan jokaisen sanansa ilmiäntöjen pelossa. Lansingin teos painottaa vahvan ammatillisen identiteetin omaavan virkakunnan merkitystä poliittisesti epävakaina aikoina. Vaikka demokratian rakenteet murtuivat, vanha opettajakunta jatkoi kasvatustyötään – vaikkakin uusien tavoitteiden suunnassa.

Jukka Rantala

Sukulaiskansan karismaattinen kansallinen vaikuttaja

Erkki Tuomioja: Jaan Tõnisson ja Viron itsenäisyys. Tammi 2010. 352 s.

■ Erkki Tuomioja on jo ehtinyt alkuaan virolaisen isoäitinsä Hella Wuolijoen inspiroimana, jos niin voi sanoa, kartoittaa henkilöhistorian keinoin ansiokkaasti Viron historiaa sen eri puolilta. Nyt on ollut vuorossa Jaan Tõnisson (1868–1941?), jonka työhuoneeseen jälkeläisensä tavoin varhaiskypsä 15-vuotias Ella Murrik eli myöhempi Hella Wuolijoki eräänä päivänä 1901 melkein pä tunkeutui ja ilmoitti tulevansa jo kuulusuuteen nousseen Tõnissonin kansallismie-

listä politiikkaa. Tästä alkoi erikoislaatuinen ystävyys, jota kesti 40 vuotta ja jota poliittisten mielipiteiden erkaantumisen ei häirinnyt.

Jaan Tõnisson oli koulutukseltaan juristi mutta hänen päätyökseen muodostui pian tarttolaisen Postmees-lehden johtaminen. Säkenöivillä kirjoituksillaan ja puheillaan kulturelli, voimakastahtoinen ja ilmeisen itsetietoinen Tõnisson kohosi vasta autonomiasta unelmoivan Viron kansallisen liikkeen keskeisimmäksi vaikuttajaksi. Myöhemmin, Viron itsenäistyttyä kivuliaan prosessin jälkeen Tõnisson toimi useaan otteeseen maan hallituksessa, sen johdossa ja myös ulkoministerinä. Hän oli myös parlamentin, riigikogun, jäsen ja kahdesti sen puhemies. Viron ”yltiöparlamentarismin” kauden päätti 1934 Konstantin Pätsin valtaanpääsy, minkä jälkeen Tõnissonista tuli rajoitetuin mahdollisuuksin toimivan opposition johtohahmo. Neuvostoliiton miehitettyä Viron Tõnissonilla olisi ollut mahdollisuus poistua maasta, mutta niin hän ei tehnyt. Hänet luultavimmin ammuttiin heinäkuun alkupäivinä 1941, mutta siitä ei ole täyttä varmuutta. Tõnissonin puoliso Hilda pääsi Ruotsiin, toimi Tukholmassa hammaslääkärinä ja kuoli 1976. Sinne päätyi myös poika Heldur, josta lopulta tuli maailman rikkain virolainen.

Tunnettua on, että Tuomioja kirjoittaa hyvin ja hänen tekstiään lukee mielellään. Tämä toteutuu Tõnisson-elämäkerrassakin. Niinpä se on myös perusteellisen tutkimustyön tulos, mille on annettava erityistä arvoa kun tietää

Tuomiojan muun toimeliaisuuden. Johtopäätökset ovat perusteltuja, maltillisia ja varovaisia. Voltairen ja Juho Niukkasen sekoittamisenkin eräisiin johtopäätöksiin kyllä sietää.

Tõnissonin toiminta lähtökohtanaan Tuomioja vertailee silloin tällöin Viron ja Suomen poliittista kehitystä, samoin hän käsittelee maiden yhteyksiä. Kritiikin sijaa ei juuri tältäkään osin löydy. Ehkä voisi huomauttaa siitä, että Suomen äärioikeiston (ns. sinimustat) tuki Viron ns. vapsien vallankaappausyritykselle 1935 ei tule selkeästi esille. Sitä sentään käsiteltiin laajasti eduskunnassa ja tekijätkin saivat asiansa loppukäsittelyn Korkeimmassa oikeudessa. Ehkä toinenkin – tosin triviaali – huomio sallitaan: päätöksen virolaisten auttamisesta 1918 teki Ingmanin hallitus, ei varovaisen Paasikiven senaatti (Tõnisson oli mukana esittämässä avunpyyntöä).

Niin kuin jo edellä on annettu ymmärtää, Tuomiojan Tõnisson-elämäkerta on mainio, lukukelpoinen kirja merkittävästä miehestä ja myös sukulaiskansan historiasta.

Pekka Harttila

Svea-mamma Suomi-neidon silmin

Ainur Elmgren: Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939. Sekel Bokförlag. Lund 2008. 330 s.

■ Lundin yliopistossa tohtoriksi vuonna 2008 väitelleen Ainur Elmgrenin väitöskirja käsittelee suomalaisen lehdistön stereotypioita Ruotsista ja ruotsalaisuudesta 1918–39. Valittuna tutkimusajankohtana ns. ensimmäisen tasavallan aikana nuori kansallisvaltio etsi identiteettiään. Sisällissodan traumaattinen muisto ei ollut kaukana ja rakentuvassa kansakunnassa olivat mukana kovin erilaiset ainekset. Lehdistössä luonnollisesti kiisteltiin nuoren valtion erilaista sisäistä ja ulkoisista haasteista. Ruotsilla oli tärkeä osa näissä keskusteluissa – kuten Ainur Elmgren on ansiokkaasti huomannut – peilinä, pelotteena kuin esikuvanakin.

Tutkimuksen pääasiallinen lähdeaineisto koostuu Suomessa ilmestyneestä suomen- ja ruotsinkielistä kulttuurilehdistöstä laajasti ymmärrettyinä, joten tutkimuksessa käsitellään yhtä hyvin vasemmistolaisen osuuskauppavaen Elanto-lehden, pilalehti Garmin, korkealuokkaisen Finsk Tidskriftin kuin AKS:n Suomen Heimon luomia stereotypioita ruotsalaisista. Monia merkittäviä lehtiä – ja koko päivälehdistö – lois-

taa poissaolollaan, mikä on sääli, koska suppean lähdepohjan takia kokonaiskuva lehdistöstä ei saada, kuten tutkimuksen otsikko antaa ymmärtää.

Väitöksen lähtökohtana on Benedict Andersonin, Edward Saidin (ja monien muiden tutkijoiden) ajatus kansallisuudesta toimintana, jolloin yhteinen tarina toteutuu kommunikaation kautta. Kansallisen identiteetin käsitys on väkisin-kin stereotypisoiva. Stereotyyppi oikeuttaa vallitsevat valta-asetelmat, estää vaihtoehtoiset tulkinnot ja myös luo ihmiselle turvallisuuden tunteen, joka nojautuu perustetomaan uskoon yleisistä totuuksista. George L. Mosse määrittelee stereotypian muuttumattomaksi ”Toisen” esittämiseksi. Myös yhteenkuuluvuuden ja me-hengen aikaansaamisessa stereotypiat ovat keskeisessä roolissa. Elmgrenia ovat innoittaneet stereotypiatutkimuksessa erityisesti sosiologi Michael Pickering ja etnologi Thomas Hylland Erikson.

Kahden ensimmäisen tutkimuksen teoriaa ja lähtökohtia sisältävän luvun jälkeen Elmgren käsittelee luvussa kolme ”Historian taakka” (Historiens börd) Ruotsia itsenäistyneen Suomen historiankirjoituksessa. Sekä suomalaiskansallinen että marxilainen historiankirjoitus tulkitsevat Ruotsin roolin Suomen historiassa kielteiseksi. Myös Ruotsin puolueettomuus sisällissodan aikana näyttäytyi yhtä lailla kielteisellä ja oikealla että vasemmalla. Ainur Elmgren jäsentää tutkimusmateriaalia käsitteillä heimolainen, muukalainen ja

vihollinen (*frände, främling och fiende*). Luvussa neljä Elmgren käsittelee heimolaisuutta Ruotsin kanssa (*fränskap med Sverige*), luvussa viisi muukalaisuutta Suomessa ja luvussa kuusi käyttökelpoista viholliskuva.

Perinteisen suomenruotsalaisten Ruotsi-kiinnostuksen lisäksi myös vasemmistolaiset kokivat sympatiaa ja heimolaisuutta sosiaalidemokratisoituvaa kansankotia Ruotsia kohtaan. Koska 1920- ja 1930-luvun Ruotsissa oli väljempi sensuuri kuin ensimmäisen tasavallan Suomessa, oli ruotsalainen lehdistö hyvin seurattua. Myös henkinen ilmapiiri oli Ruotsissa vapaampaa. Varsinkin 1930-luvulla läntinen kuningaskunta näytti vasemmiston näkökulmasta verrattomasti kauniimmalta kuin äärioikeiston silmissä. Ruotsin kunniasotainen menneisyys oli porvarillisille lehdille käyttökelpoinen, mutta Ruotsin nykyaika ja tulevaisuus vähintäänkin epäilyttäviä. Moderni ruotsalaisuus riiteli perinteisen ”*gamla och fria*”-tyylisen Ruotsi-kuvan kanssa. Ainoastaan matkakertomusten Ruotsi näyttäytyi aina yhtä myönteisenä ja vieraanvaraisena naapurimaana riippumatta vierailijan äidinkielestä ja poliittisesta vakaumuksesta.

Suomessa muukalaisuus koettiin uhkana, koska se asetti kyseenalaiseksi koko yhteisen kansakunnan suuren tarinan. Vähemmistöt rikkoivat kuvaa yhtenäisestä kansallisvaltiosta. Ruotsalainen perintö Suomessa näyttäytyi vain taakkana, niin kauan kun se edusti vain ruotsalaisuutta. Osa nationalisista kirjoittajista koki

ja kuvasi Ruotsia vanhana ja dekadenttina maana. Ruotsalaiset tehtiin epäilyksen alaiseksi yrittämällä osoittaa ruotsalaisten puutteellista solidarisuuden tunnetta Suomea kohtaan.

Ironista oli, että samat ääri-nationalistiset piirit, jotka innokkaimmin lietsoivat ”ryssä-vihaa” leimasivat myös Ruotsin viholliseksi. Negatiivisissa Ruotsi-kuvissa oli usein myös antisemitistisiä aineksia. Syy viholliskuvaan on Elmgrenin mielestä sivistyneistön negatiivinen kuva omasta kansasta: viholliskuviin saattoi helposti projisoida sisällissodan aiheuttamat vihantunteet. Juutalaisvastaisuuden tarkoituksena oli Ruotsi-kuvan lisukkeena lisätä kansallista yhtenäisyyttä. Epäluulo juutalaisia kohtaan oli 1930-luvulla niin suuri, että Suomen pieni islaminuskoinen vähemmistö koettiin juutalaisia yhteiskuntakelpoisemmaksi.

Väitöstutkimus täyttää kaivatun paikan suomalaisessa historiankirjoituksessa. Suomalaisien Venäjä-kuvaa ovat tutkineet mm. Matti Klinge, Timo Vihavainen, Max Engman ja Outi Karemaa ja useat muut tutkijat. Sen sijaan suhteesta Suomen toiseen keskeiseen naapurivaltioon ja Suomen alueen historialliseen hallitsijaan on ollut 1900-luvun osalta huomattavan vähän tutkimusta. Kaiken kaikkiaan Ainur Elmgrenin väitöskirja on arvokas lisä ensimmäistä tasavaltaa käsittelevään uudempaan nationalismitutkimukseen.

Aleksi Ahtola

Uusia tulkintoja maailmanhistorian pahimmasta nälänhädästä

Frank Dirkötter: Mao's Great Famine – The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62. Bloomsbyry, London 2010. 302 s.
Ralph A Thaxton, jr.: Catastrophe and Contention in Rural China – Mao's Great Leap Forward and the Origins of Righteous Resistance in Da Fo Village. Cambridge University Press, Cambridge 2008. 383 s.

■ Vuosina 1959–61 Kiinan kansantasavalta kävi läpi maanpäällisen helvetin. Kiinan kommunistisen puolueen puhemiehen Mao Zedongin johdolla käynnistyi vuonna 1958 taloudellinen ja sosiaalinen kampanja suuri harppaus, jonka tarkoituksena oli singota Kiina kehittyneiden teollisuusmaiden joukkoon ja kommunismin paratiisiin muuttamassa vuodessa. Harppaus johti kuitenkin maailman historian pahimpaan nälänhätään, jossa eri arvioiden mukaan kuoli jopa 60 miljoonaa ihmistä. Tapahtumahetkellä Kiinan kommunistinen puolue kielsi nälänhädän, ja länsimaiset tarkkailijatkaan eivät olleet yksimielisiä siitä, oliko Kiinassa todella nälänhätä vai ei. Vasta myöhemmin Maon kuol-

tua puolue virallisesti myönsi nälänhädän tapahtuneen, mutta vähätteli sen laajuutta. Länsimaissa nälänhädän syyt, mekanismit ja kulku ovat tämän jälkeen olleet jatkuva tutkimuskohde. Thaxtonin ja Dirkötterin tutkimukset tarkentavat kuvaa nälänhädästä ja tarjoavat mielenkiintoisia uudelleentulkintoja siihen liittyvistä aiheista.

Thaxtonin teos perustuu pitkälti etnografiseen kenttä-tutkimukseen, jonka kohteena on yksi Henanin maakunnan kylä nimeltään Da Fo. Kylästä kerätyn muistitiedon avulla Thaxton valottaa suurta harppausta ja nälänhätää, mukaan lukien niiden taustaa ja seuranneita vaiheita. Thaxtonin käyttämä paikallishistoriaa hyödyntävä metodi on harvinaisen länsimaisessa Kiinanutkimuksessa, ja huolella tehty työ valottaakin useita uusia tärkeitä aspekteja.

Mielenkiintoisin on kenties analyysi, joka koskee viljelijöiden keinoja pelastua nälänhädästä, kun se iski kylään vuonna 1959. Thaxton esittää tarkasti, miten viljelijät selvisivät nälästä kiertämällä valtion asettamia viljanluovutusmääräyksiä laajan tottelemattomuuden avulla. Da Fon kylässä ne, jotka jäivät henkiin, selvisivät syömällä viljat pellosta ennen sadonkorjuuta – ja viljojen luovuttamista valtiolle. Tottelemattomuus pelasti ihmiset, on Thaxtonin perusväite. Toinen hänen esittämänsä väite on, että kommunistinen puolue menetti kansansuosionsa maaseudulla juuri suuren harppauksen takia, eikä saanut sitä koskaan takaisin.

Maon valtakauden seuraavassa suuressa poliittisessa kampanjassa, kulttuurivallankumouksessa 1966–69, maksettiin maaseudulla juuri harppauksen aikaisia kalavelkoja takaisin. Yleisempi tulkinta on ollut, että harppauksen seurauksena kollektiivinen maatalous menetti osittain kannatuksensa, mutta ei välttämättä puolue. Thaxtonin tulkinta on kuitenkin loogisempi, sillä viljelijät näkivät aivan oikein nälänhädän aiheuttajaksi kommunistisen puolueen aina Maoon asti, eivätkä syyttäneet siitä vain paikallisia kaadereita. Sitä kuinka yleistettävä Thaxtonin havainto on, on vaikea sanoa. Viljelijät kuitenkin kärsivät kaikkialla Kiinassa suuresta harppauksesta, ja Da Fon kylä selvisi itse asiassa suhteellisen vähällä.

Dirkötter käyttää työssään ensimmäistä kertaa uusia arkistolähteitä, jotka ovat viime vuosina tulleet julkisiksi. Teos pohjautuuakin pääasiassa puolueen ja valtion viranomaisten suurta harppausta ja nälänhätää koskeviin sisäisiin raportteihin ja luo synkeän kuvan hallinnon toiminnasta ja harppauksen aiheuttaman kriisin laajuudesta. Dirkötterin kirjan arvo onkin hänen esiintuomisensa lukuisissa uusissa huomioissa. Ensinnäkin Dirkötter osoittaa, että suuri harppaus oli myös verinen poliittinen puhdistus. Hän arvioi, että noin 2,5 miljoonaa tavallista kansalaista kuoli sen aikana puoluekaaderien pahoinpitelyihin tai rangaistuksiin. Näin suuri harppaus oli myös yksi verisimmistä poliittisista kampanjoista Maon aikana, millaiseksi sitä ei yleensä ole mielletty.

Toinen kiintoisa arvio on, että noin 30–40 % Kiinan rakennuskannasta, erityisesti maaseudulla, tuhottiin suuren harppauksen hankkeissa – talojen mutaseinistä esimerkiksi jauhettiin lannoitteita lyeskolaisessa hengessä. Tämä harppaukseen liittyvä kansallismaisuuden suunnaton tuho on jäänyt vähälle huomiolle, ja Dirkötterin tutkimus tarkentaa-kin kuvaamme suuren harppauksen aiheuttaman talouskriisin syvyydestä.

Dirkötterin heikkoutena voi pitää tutkijan lumoutumista lähdeaineistonsa siinä määrin, että kirjan luvuista tulee osittain erilaisten kammottavien ja joskus surkuhupaisten tapahtumien ja asiatiertojen luetteloita. Varsinaista uutta systemaattista tulkintaa siitä, miten suuri harppaus ja nälänhätä vaikuttivat toisiinsa ja miten puoluejohto toimi, Dirkötter ei tarjoa, lukuisia yksityiskohtia ja anekdootteja kylläkin. Hänen kirjastaan ikään kuin häviää aikajana vuoden 1960 kohdalla ja kerronta hajaantuu lukemattomiksi yksityiskohdiksi eri teemojen ja paikkakuntien mukaisesti. Lopulta hän vetää tapahtumat yhteen puoluejohton kannalta kertaamalla vuoden 1962 tapahtumia, jolloin suuri harppaus lopullisesti haudattiin, mutta ei tuo tässä mitään uutta jo olemassa olevaan tutkimustietoon. Kirja onkin erinomainen lisä tarkentamaan kuvaamme monista harppauksen ja nälänhädän raadollisista yksityiskohdista, mutta mitään erityistä uutta suurta tulkintaa tapahtumista se ei esitä, vaikka on nimenomaan yleisesitys ”Maon” nälänhädästä. Syyt sii-

hen, miksi nälänhätä pitäisi nähdä juuri Maon ja miksei vaikka koko kommunistisen puolueen nälänhätänä, jää myös antamatta. Jälkimmäinen olisi mielestäni kuitenkin osuvampi tulkinta, sillä koko puoluekoneisto osallistui nälänhädän aiheuttaneiden määräysten toimeenpanoon ja monin paikoin esti todellisen tilannekuvan välittymisen puoluejohtolle. Tässä mielessä Thaxtonin työ on onnistuneempi kokonaisuus, vaikka näkökulmien ja lähdeaineistojen erilaisuus tekeekin töistä vaikeita vertailla keskenään. Thaxton ei pyrikään esittämään yleistulkintaa nälänhädästä, vain paikallisen näkökulman.

Kenties tärkein töitä yhdistävä tekijä on, että ne edustavat uutta tulkintaa suuren nälänhädän ja suuren harppauksen hylkäämisen välisestä dynamiikasta. Aikaisemmassa tutkimuksessa on usein keskitytty lähinnä syihin, jotka johtivat nälänhätään, ja sen loppuminen on useimmiten ollut tapana selittää maatalouden kollektivisoinnin osittaisella purkamisella ja tuotantotavoitteiden ja sitä myötä valtion suorittamien satojen pakko-ottojen muuttamisella realistiseksi vähitellen vuoden 1960 lopulta lähtien. Erityisesti nk. tuotantovastuujärjestelmällä, joiden kautta viljelymaa vuokrattiin takaisin kotitalouksille ja kollektivisointi käytännössä purettiin monin paikoin vuosien 1960–62 aikana, on nähty olleen tässä suuri merkitys. Kuten molemmat teokset kuitenkin osoittavat, tämä on vain osa totuutta, sillä viljelijöiden ja muidenkin oli selvittävä hengissä vähintään kaksi vuot-

ta ennen kuin nämä toimenpiteet alkoivat purra paikallistassolla.

Molemmat teokset osoittavat, että tämän ajan ihmiset selvisivät tottelemattomuudella. Tottelemattomuus johti lopulta siihen, että vientiin ja kaupungeille tarkoitettu ruoka loppui kesällä 1960 maakuntien kieltäytyessä lähettämästä sitä lisää keskushallitukselle, sillä niillä ei ollut enää mitään mitä lähettää. Viljat oli syötty pelloilla ja jakeluketjussa. Harppaus lopetettiin siten käytännössä, kun kriisiä ei enää voitu kiistää puoluejohdossa. Tosin harppauksen virheiden korjaaminen kesti ainakin seuraavat kaksi vuotta ja virallisesti sitä ei lopetettu koskaan. Tutkimukset piirtävät siten mielenkiintoista kuvaa siitä, miten tarpeeksi laaja yksilötason vastarinta, tai vain kamppailu hengissä pysymiseksi, voi lannistaa mahtavan kommunistien koneiston ja sen utopiat.

Kumpaakin kirjaa voi suositella tutkijoille ja yliopistopetukseen, Thaxtonin kirjaa kuitenkin vasta maisteritason kursseille.

Lauri Paltemaa

Jakobsonin jäljillä

Jukka Tarkka: Max Jakobson. Kylmän sodan diplomaatti. Otava, 2010. 319 s.

■ Arvioidessaan Urho Kekkonen suurta elämäkertasarjaa osa osalta Max Jakobson taisi nimittää sitä muistelmiksi, jotka presidentiltä jäivät kirjoittamatta. Luonnehdinta oli lausujalleen ominainen terävä kiteytys, joka tosin ei tee oikeutta Juhani Suomen tutkijanpanokselle: mennyt nähdään ikään kuin Tamminiemen ikkunasta.

Jakobson puolestaan on ollut itse oman uransa kirjuri. Lukuisissa teoksissaan hän on jalostanut tyylilajia, jossa aika-laistodistajan kokemukset sulautuvat analyttiseksi jäsennykseksi historian kulusta. Synteeseissä on parhaimmillaan sellaista olennaisen tajua, jota on vaikea tavoittaa pelkästään akateemisesta kammiosta käsin.

Jos on Juhani Suomi tiivistänyt Kekkosensa tuoreessa Lohen suvussa yksiin kansiin, niin Jukka Tarkka yrittää vastaavaa Jakobsonin tuotannolle. Kriittinen etäisyys tekijän ja kohteen välillä on molemmissa suurin piirtein samaa luokkaa.

Kylmän sodan diplomaatti ei siis ole varsinainen elämäkerta, jonka joku kernaasti saisi tutkia ja kirjoittaa. Mutta ei myöskään ”Jakobsonin tekstikatkelmien kokoelma vaan minun kirjani Jakobsonin historia- ja yhteiskuntanäkemyk-

sestä”, Tarkka määrittelee saatesanoissa.

Asetelma ei ole lukijan kannalta ongelmaton. Kerta toisensa jälkeen tekisi mieli tarkistaa, meneekö tulkinta tai sen muotoilu enemmän Jakobsonin vai Tarkan piikkiin. Jos edellisen, niin kokeneen historiantutkijan olisi luullut oikeaseuran epä tarkkuuksia tai suoranaisia asiavirheitä.

Olennaisempaa kokonaisuuden kannalta on kuitenkin Jakobsonin sijoittaminen Suomen poliittiseen historian vaiheisiin. Siinä Tarkan esitys käy lähinnä kertauskurssista, sillä kirja ei sisällä uusia yksityiskohtia eikä oikein uudelleenarviointejakaan.

Esimerkiksi Jakobsonin uran kulminaatiopiste, hävitty kilpa YK:n pääsihteerin paikasta, on kuin Kekkonen presidentinvaali 1956: äänestysten numerot ovat tiedossa, mutta tuloksen perimmäiset selitykset jäävät edelleen auki.

Jakobson peilautuu etupäässä suurpolitiikan kautta, joko sen tulkitsijana tai neuvonantajana lähellä vallan huippua. Asema ulkoministeriön henkisissä hierarkioissa jää vähälle, vaikka valppaat virkamiehet olivatkin ”kuin Summan taisteluasemissa huolehtimassa siitä, että suomalaisille jäi liikkumatilaa ja että Suomen läntinen imago säilyi”.

Yhtä sankarillinen on näkemys Elinkeinoelämän valtuuskunnasta moniarvoisen yhteiskunnan ja markkinatalouden elvyttäjänä, jos kohta sen johtaja paljastuu laaja-alaisen konsensuspolitiikan isäksi. Lempilapsensa EVAn käsittelyn jälkeen Tarkan voimat eivät sitten riitä enää erittelemään

Jakobsonin myöhempää vai-
kutusvaltaista lehtikirjoittelua.

Oppipoika tavoittelee teksti-
ttiänsä mestarissaan ihailemia
piirteitä: ajatuksen kvanttihyp-
pyjä heikoista indikaatioista
laajoihin visioihin ellei peräti
henkistä akrobatiaa kansalli-
sen tiennäyttäjän luovuutena.
Paikoin tulee osumia, mutta
tyyli jättää paljon myös toivo-
misen varaa.

Kuluneet yleistyksen maan
tavoista Neuvostoliiton suh-
teen, muka-uskomisen muut-
tumisesta oikeaksi uskomisek-
si ovat löysää kolumnointia.
Tarkka tulee antaneeksi vaiku-
telman, jossa Jakobson oli
suurin piirtein ainoa riittävän
intelligentti ja itsenäinen luon-
ne kohtaamaan idän ja ideolo-
giat ilman illuusioita.

Siitä huolimatta, että tämä
on selittänyt maailmalle
useammin ja taitavammin kuin
kukaan muu Suomen ulkopolitiikkaa "parhain päin". Ja syönyt lounaita viktor vladimirovien kanssa aivan loppuun asti.

Näin tuli tietysti ollakin.
Menestyäkseen kylmän sodan
kuvioissa piti omata yhteyksiä
joka suuntaan ja mahdollisimman korkeille tahoille. Mutta kenties sitä kontaktipeliä osasivat muutkin vajoamatta hurskaaseen itsepetokseen, jopa vasemmistossa.

Kuningaslajin ykkösvelho oli Kekkonen, joka nousee kirjan toiseksi päähenkilöksi. Perusvire hänestä on positiivinen, vaan ei ilman ambivalenssia. Tarkka nimeääkin Jakobsonin hengenmaailman sankariksi J. K. Paasikiven, jonka linja oli "tilannetietoista reaalipolitiikkaa Suomen sopeuttamiseksi jatkuvasti muut-

tuviin olosuhteisiin ja ikuisesti pysyvään maantieteeseen".

Sitä kutsutaan valtiodaidoksi.

Mikko Majander

Urheilijakin on palkkansa ansainnut

Joseph Turrini: The End of Amateurism in American Track and Field. Campaign: University of Illinois Press 2010. 280 s.

■ Kun aikamme urheilevat sankarit valmistautuvat olympialaisiin kilpailuihinsa, he tekevät sen yksityisen ja yleisen rahoituksen turvin. Jos he vielä sattuvat menestymään kyseisissä kisoissa, sponsorit palkitsevat heidät ylenpalttisesti, ja jälleen käteissuorituksilla. Miten tässä näin pääsi käymään? Nykyajan olympialaisia elähdytti ainakin seremoniaalisella tasolla alusta asti amatööriryiden kultti. Osanottajien tuli olla silkasta ponnistelun riemusta urheilevia nuorukaisia, ja 1970-luvulle saakka kansainväliset urheilujärjestöt langettivat kilpailukieltoja amatöörisääntöjen rikkomisesta. Olympiaurheilun sanottiin olevan kerrassaan mahdotonta, jos ammattilaisuus hyväksyttiin; ilman aatteellista perustaa "puhdas" urheilu "rappeutuisi" räikeäksi sirkukseksi.

Vallitsevan käsityksen mukaan Kansainvälinen olympia-

komitea (KOK) joutui 1970-luvulla tunnustamaan realiteetit eli pehmentämään olympiaurheilijoille asettamiaan kriteerejä. Vuoden 1974 jälkeen termi "amatööri" poistui sääntökirjoista, vuodesta 1981 lähtien urheilijat saivat tallentaa tienestinsä niin sanottuihin urheilijarahastoihin, ja vuoden 1992 kesäolympialaisiin saapui ammattilaisarja NBA:n monimiljonääreistä koottu koripallojoukkue. KOK oli siten tarkistanut linjauksensa ja onnistunut tekemään kisoistaan maailman parhaiden urheilijoiden taistelutantereen tulotason katsomatta.

Tuollainen tulkinta hallitsee kansainvälistä ja kotimaistakin tutkimuskirjallisuutta. Yhdysvaltalainen historioitsija Joseph Turrini kääntää nyt asetelman ympäri kirjassaan *The End of Amateurism in American Track and Field*. Urheilupäättäjät eivät suinkaan tulleet järkiinsä omin avuin; amatöörimääräysten asteittainen purkaminen ei ollut ylätason altruistinen myönnitys. Urheilijoiden tosiasiallinen kapina pakotti johtajat antamaan periksi. Kamppailu yksilönvapauksien ja toimeentulon puolesta oli pitkä, sillä valtaapitävät tahot eivät mielellään luopuneet aatteestaan, johon vedoten he olivat tottuneet suoristamaan urheilijoiden rivit. Urheilijavastarinta jatkui vuosikymmeniä ja koostui niin oikeusjutuista, boikoteista kuin turhiksi koettujen sääntöjen avoimesta rikkomisestakin.

Turrinin näkökulma on amerikkalainen. Hän rajaa tarkastelun yhdysvaltalaiseen yleisurheiluun, kuten rajasi jo

väitöskirjassaan, johon puheena oleva monografia nojaa. Amatöörihaaveiden noin satavuotisen kauden hän taustoitaa 1800-luvun värikkäillä rahajuoksuilla, joilla oli vastineensa muissakin maissa. Urheilijat joko järjestivät kilpailunsa itse tai osallistuiivat mitä kirjavimpiin kansanjuhlisiin, joiden kupeessa sopi kiistellä esimerkiksi etenemisnopeudesta. Siitä kaikesta teki lopun 1888 perustettu Amateur Athletic Union (AAU). Kilpailujärjestelmä yhdenmukaistettiin, ennätykset ratifioitiin keskusjohtoisesti, ja mikä tässä yhteydessä oleellista, osanottajille säilytettiin amatööri vaatimus.

AAU:n asema vahvistui suorassa suhteessa kansainvälisten olympiakisojen arvostuksen nousuun. Kenties pahamaineisin esimerkki amatööriskultin vaikutuksesta on Jim Thorpen kultamitalisuoritusten hylkääminen Tukholman olympialaisten (1912) jälkeen. Thorpe oli voittanut sekä viisietä kymmenottelun ja ollut vähintään Hannes Kolehmainen veroinen sankari urheilua harrastavassa maailmassa, kunnes hänen kohuttiin koonneen kourallisen dollareita baseballissa. Seuraavalla vuosikymmenellä AAU sitten itse kutsui Paavo Nurmen sisäratakiertueelle, jonka jäljiltä Nurmi oli tehnyt ensimmäisen miljoonansa, kuten Turrini arvelee (vailla tuoreita todisteita). Myös sen Turrini toteaa, että Suomi oli jo tuolloin ajamassa amatöörisääntöjen tulkintaan helpotuksia, ennen kaikkea mahdollisuutta saada korvauksia menetetyistä palkkatyöstä. Aloite uusittiin sotien jälkeen, ja jälleen tuloksetta.

Turrini nostaa nuoren amerikkalaismailerin Wes Santeen komeaan rooliin amatööriurheilun tekopyhyyden ja urheilujohdon valtapelin paljastajana. Santee kolkutteli 1950-luvulla mailin juoksussa neljän minuutin rajaa niin kuuluvasti, että AAU julisti hänet kilpailukielloon. Siihen tämä opiskelija ei alistunut: hän haastoi AAU:n oikeuteen, koska tulkit si aina toimineensa amatööriasetusten puitteissa. Hän ei kiistänyt ottaneensa kisojen järjestäjiltä rahaa, mutta dollarit hän katsoi ansainneensa, kun huomioitiin hänen ponnistelunsa kilpailujen onnistumisen tähden. Edelleen Santee kertoi saaneensa jopa AAU:n virkailijoilta käteismaksuja.

Oikeusjuttu lopahti, sillä Santeen olisi täytyntä valaeh-toisesti esitellä muidenkin urheilijoiden rikkomuksia. Vasikointiin hän ei suostunut, ja tutkija kohottaa hänet nyt ilmeisen perustellusti urheilijoiden vapaustaistelun keulakuvaksi. Aikaisemmassakin kirjallisuudessa juuri 1950-luku on mainittu ajankohdaksi, jolloin rahapalkkioista puhuminen ei enää johtanut julkiseen häpäisyyn. Tästä kehityskulusta löytyisi lisätodisteita myös Suomesta. Toisaalta Paavo Nurmi oli jo kesällä 1925 valtameren takaa palattuaan antanut haastattelun, jossa ihailtavan suorasanaisesti tyrmättiin amatööripykälien oikeutus. Jos hyvin käy, Turrinin teos inspiroi tutkimuksen amatööriurheilun noususta ja tuhosta suomalaisittain – tutkimuksen, joka asettuisi luontevasti ruotsalaisen Karin Wikbergin väitöskirjan *Amatör eller professionist?* (2005) rinnalle.

Kuinka sitten selittyisi urheiluerrojen kiivailu amatööriaatosten puolesta 1970-luvulle asti? Turrini väläyttää johdannossa marxilaisvaikutteista hegemoniateoriaa, mutta jatkossa kerronta kulkee perustutkimuksen pitkän kaavan mukaisesti. Aikalaistekstejä on luettu, kokouspäiväkirjoja kartoitettu, urheilijoita haastateltu. Vaikka niin sanotun lähdepohjan laajuudessa ei ole vikaa, tulkinnallisen viitekehyksen keveys tuottaa toistuvasti kari-katyyrimäistä vastakkainasettelua: toisaalla ovat vallantäyteiset johtajat, toisaalla taas sorretut urheilijat. Olettaa kuitenkin sopii, että Yhdysvalloissakin oli hyvässä uskossa urheilijoita holhonneita johtajia, jotka pyyteettömästi sovelsivat harhautunutta idealismiaan käytäntöön. Kenties jokunen urheilupäätätjä oli Tahko Pihkalan tavoin tietoinen amatööri-ihanteen raadollisesta syntyperästä, mutta katsoi silti avoimen ammattilaisuuden vievän olympiaurheilun hunningolle.

Näin ajatellen lopun aikoja lähestyttiin 1960-luvulla, kuten Meksikon olympiaviikkoina, jolloin urheilujalkineiden valmistajat käyskentelivät dollarinippujen kanssa ja haalivat tähtinimiä talleihinsa. Asiasta kirjoiteltiin laajalti, mikä johti poikkeuksellisen hauskaan ukaasiin: urheilijoiden edellytettiin vastedes käyttävän kansallisissa ja kansainvälisissä mestaruuskilpailuissa yksinomaan valkeita jalkineita. Vauhtiraidat tuli siis repiä toisuista ennen starttia!

Sekin päätös jäi kuolleeksi kirjaimeksi. Samanaikaisesti Yhdysvalloissa viriteltiin ammattilaisliigaa, jollainen saatiin

jalkeille kohta Münchenin olympialaisten (1972) jälkeen. International Track Association sieppasi palkkalistoilleen vaikuttavan kokoelman urheilijoita, jotka neljässä vuodessa saavuttivat tukuittain maailmanennätyksiä. Ironista kyllä, monet heistä valittivat tulotasonsa laskeneen ammattilaisuuden myötä; kannattavampaa olisi ollut sittenkin pysytellä valemattöörinä. Kansainvälinen yleisurheiluliitto (IAAF) ei heidän ennätyksiään noteerannut, mutta juuri niinä 1970-luvun vuosina KOK siivosi säännöistään amatööri-termin. IAAF:n tapaiset järjestöt saivat tuotoilla omat "kelpoisuussääntönsä", jotka joustivat 1980-luvulle tultaessa siinä määrin, että pikajuoksija Carl Lewis saattoi ostaa urheilijarahastoon tallettamillaan varoilla Ferrarin. Sen miellettiin kuuluvan jokapäiväisen elämän tarpeisiin. Pitkien matkojen juoksijoille puolestaan hölkkähuuma avasi

tossufirmojen tukemat markkinat; kaupunkimaratonella he pääsivät käsiksi isoihin rahoihin, jolloin olympialaisen loisteen vetovoima hiipui.

Siten on palailtu modernin urheilun juurille, 1800-luvun tilanteeseen eli rahapalkkioiden rehtiin hyväksymiseen. Amatööriurheilun periodi paljastuu tässä katsannossa teeskentelyä ja mielivaltaa ruokki-neeksi harhapoluksi. Siitähän ei varsinaisesti ole vallinnut epäselvyyttä aikaisemminkaan, joten Joseph Turrinin tutkimuksen suurin ansio on siinä, miten seikkaperäisesti hän osoittaa amatööri-ideologian alasajon olleen urheilija-aktiivismin seurausta. Urheilijat uskoivat olevansa oikeutettuja rahalliseen korvaukseen raadannastaan, ja jokaisen johtoportaalta kiristetyin myönnytyksen jälkeen he rohkaistui- vat vaatimaan uusia vapauksia.

Kirjansa päätteeksi Turrini viittaa 2000-luvun dopingprob-

lematiikkaan. Yllättävää on havaita, että hän ei tunnista suoraa analogiaa muinaiseen amatööriproblematiikkaan. Turrinin mielestä "monet urheilijat" puolustavat nykyisiä virtsatestejä, mutta kuten hänen olisi pitänyt muistaa, vähintään yhtä usea urheilija nimellisesti puolsi rahapalkkioiden kieltämistä. Kehnosti perustellut dopingsäännöt ruokkivat nekin julkeaa valehtelua ja häpeämätöntä hurskastelua: "puhtaan urheilijan" toivotaan tällä hetkellä kavahtavan mammonan asemesta tiettyjä lääkeaineita. Amatööri-illuusio säilyi joten kuten koossa täyden vuosisadan, kun taas dopingkontrollilla ei ole vielä ikää puoliakaan siitä. Siksi joutunemme odottamaan 2000-luvun lopulle asti ennen kuin ensimmäiset antidopingin kuolemaa kartoittavat tutkimukset ilmestyvät.

Erkki Vettenniemi

Ensimmäiset Historiantutkimuksen päivät Jyväskylässä

Suomen historiallinen seura järjesti yhdessä Historiatieteiden tutkijakoulun ja Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen kanssa ensimmäiset Historiantutkimuksen päivät 21.–23. lokakuuta 2010.

■ Seuran piirissä oli jo pitkään mietitty mahdollisuutta järjestää valtakunnallinen tieteellinen konferenssi, joka koostaisi maamme historiantutkijat yhteen. Vuonna 2009 tehtiin päätös tapahtuman järjestämisestä Jyväskylässä. Päivien järjestelytoimikuntaan kuuluivat Petri Karonen, Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Markku Peltonen. Käytännön järjestelyistä vastasivat Seuran puolelta Julia Burman ja Jyväskylässä Antero Holmila ja lukuisa joukko opiskelijoita. Suomen Kulttuurirahaston, Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan, Wihu-

rin Rahaston ja Svenska Litteratursällskapetin erittäin arvokas taloudellinen tuki mahdollisti suuren tapahtuman järjestämisen.

Oli tietenkin olemassa tietty epäily, minkälaisen vastaanoton kyseinen tapahtuma saisi. Valtaosa tutkijoista käy jatkuvasti kansainvälisissä konferensseissa. Jaksaisivatko historiantutkijat siis innostua uudesta kotimaisesta tapahtumasta? Toisaalta monien lähitieteiden esimerkki kannusti yrittämään.

Epäilyt osoittautuivat turhiksi. Paneeli- ja esitelmäehdotuksia tuli valtava määrä ja niistä suurin osa otettiin mukaan ohjelmaan. Tapahtumaan ilmoittautui yli 250 tutkijaa ja läsnäolijoidenkin määrä oli lähes yhtä suuri. Voi siis sanoa, että historiantutkimuksen päivillä oli koolla merkittävä osa suomalaisista yliopistollisista historiantutkijoista. Päivillä oli kolmen keynote-esityksen lisäksi 35 paneelia.

Paneeleita oli suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Kaikki aikakaudet olivat esillä, ja esitelmiä oli niin poliittisesta historiasta, sosiaali-, kulttuuri- ja aatehistoriasta kuin myös historian teoriastakin. Sanomattakin on selvää, että mukana oli myös koko joukko yleisen his-

torian työryhmiä. Paneelien ja esitelmien aiheet tarjosivat erinomaisen kokonaiskuvan tämän päivän suomalaisesta historiantutkimuksesta.

Koska kuuluiin järjestelytoimikuntaan, on minun hyvin hankala arvioida sitä, kuinka hyvin Historiantutkimuksen päivät onnistuivat. Sen voi kuitenkin todeta, että käytännön järjestelyt onnistuivat erinomaisesti, ja hankalilta tilanteilta vältyttiin. Päivillä ja niiden jälkeen käymissäni lukuisissa keskusteluissa osallistujien kanssa on toistuvasti noussut esille kaksi asiaa. Kaikkien mielestä päivät olivat onnistuneet erinomaisesti. Suomalaiset osaavat tietenkin olla kohteliaita, mutta tuntui siltä, että päiviä arvostettiin. Toiseksi monet tutkijakollegat korostivat tällaisen tapahtuman laajempaa tarkeyttä. Historiantutkijoita on Suomessa niin paljon, että kaikkien on mahdotonta tuntea toisiaan. Tapahtuma, joka kokoaa kattavasti alan edustajat yhteen, toimii siis oivana verkottumistilaisuutena. Samalla Historiantutkimuksen päivät koettiin merkittäviksi yliopistollisten tutkijoiden yhteisen identiteetin kannalta.

Järjestelytoimikunnan yhteinen keskeisenä tavoitteena oli

saada esitelmöitsijöiksi tutkijoita tutkijanuran eri vaiheista. Vaikka tässä osin onnistuttiinkin, tuntui toisinaan hieman siltä, että pääosa esitelmöitsijöistä oli tutkijanpolun alkupäästä (jatko-opiskelijat ja post doc -vaiheessa olevat tutkijat). Toivottavasti tämä korjaantuu, kun Historiantutkimuksen päivät vakiinnuttavat asemansa.

Panin itse myös merkille erään toisen asian, Historiantutkimuksen päivien monet esitelmät poikkesivat kansainvälisten konferenssien esitelmistä, ja ulkomaisten vieraiden kanssa keskustellessani kävi ilmi, että he olivat kiinnostaneet samaan asiaan huomiota. Monet esitelmät olivat laajemman tutkimushankkeen (koko väitöskirja tai post doc -hanke) esittelyitä. Tämä johti monessa tapauksessa argumentatiivisuuden sijasta hieman liiaksi yleistävään esitykseen. Kun nuoret tutkijat suuntaavat kansainvälisiin konferenssiin, tällaista esittelyä tulisi kaikin keinoin välttää. Olisi parempi rakentaa esitelmä argumentin varaan ja välttää tutkimushankkeen yleisesittelyä.

Jokaisella päivien osanottajalla oli tietenkin omat suosikkinsa esitelmien ja paneelien joukossa. Erityisen mieleenpainuvia olivat kolme pääesitelmöitsijää Ludmilla Jordanova Lontoon University Collegesta, Maria Ågren Upsalan yliopistosta ja Paul Seaward Britannian History of Parliament -projektista. Itse olin tosin todella vaikuttunut kaikista paneeleista, joihin pystyin osallistumaan. Historiateorian paneeli – ‘From Working to Thinking Historian? The Rele-

vance and Usability of Historical Theory for Historical Research’ – yhdisti hienolla tavalla suomalaisia ja kansainvälisiä huippututkijoita.

Maamme akateemisten historiantutkijoiden määrä on tällä hetkellä suurempi kuin koskaan aikaisemmin, ja tutkimusaiheiden ja lähestymistapojen kirjo on huomattavasti laajentunut erityisesti kahden viime vuosikymmenen aikana. Kuten olen eräässä toisessa yhteydessä todennut, suomalainen historiantutkimus ei ole enää mitään poliittista käyttötiedettä, joka keskittyisi vain Suomen sisä- ja ulkopoliittikaan ja sotahistoriaan, kuten päivälehtien kulttuurisivujen perusteella voisi vieläkin toisinaan päätellä. Totta kai myös näitä aiheita tutkitaan ja niin pitääkin tehdä, mutta suomalainen historiantutkimus on aiheiltaan ja lähestymistavoiltaan erittäin monipuolista ja laaja-alaista. Historiantutkimuksen päivät osoittivat jälleen kerran oikeaksi jo usein esitetyn toteamuksen, että kansallinen historiantutkimus on antanut maassamme sijaa kansainväliselle historiantutkimukselle.

Suomen historiallinen seura on päättänyt järjestää vuonna 2012 Historiantutkimuksen päivät Helsingissä ja vuonna 2014 Joensuussa.

Markku Peltonen

Historiantutkimuksen päivät 2012

Palkittuja

■ Toimittaja Vesa Sirénin kirjoittama *Suomalaiset kapellimestarit: Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiin* (Otava) on voittanut vuoden 2010 Tieto-Finlandia-palkinnon. Vesa Sirén on koonnut suomalaisen kapellimestari-ihmeen yksin kansiin Robert Kajanuksen 1880-luvusta Leif Segerstamin kapellimestariluokan nykypäivään. Mukana ovat kaikki merkittävät suomalaiset kapellimestarit omalla äänellään arkistolähteiden ja Eero Kososesen lähtien Sirénin haastattelujen kautta. Teos on myös kuvaus suomalaisen kulttuuri-identiteetin syntyisestä ja suomalaisesta erityisalan johtajuudesta, josta on tullut kansainvälisesti kysytty osaamistuote. – Palkintoehdokkaina olivat mm. Harry Halénin julkaisema *Gustaf Mannerheim: Dagbok för under min resa i Centralasien och Kina 1906–07–08* (Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis) ja Sirpa Kähkösen isoisästään Lauri Tuomaisesta kirjoittama elämäkerta *Viban ja rakkauden liekit. Koptalona 1930-luvun Suomi* (Otava).

Professori Riitta Hjerppelle on myönnetty Suomalainen Tiedeakatemian toinen Eino Jutikkalan historiapalkinto. Hjerppellä on ollut merkittävä rooli suomalaisen taloushistorian kehittämisessä 1970-luvulta alkaen. Alan kansainvälistymisessä hänellä on ollut merkittävä vaikutus. Riitta Hjerppen teos *The Finnish Economy 1860–1985* on ajanjaksansa suomalaisen taloushistorian kulmakiviä.

Urho Kekkonen 70-vuotisjuhlasäätiö on palkinnut Urho Kekkonen nimeä kantavalla tunnustuspalkinnolla fil. tri Mirkka Lappalaisen kirjasta *Susimessu – 1590-luvun sisällisessä Ruotsi-Suomessa* (Silta-la). Susimessu käsittelee 1500- ja 1600-lukujen taitteen Itämeren alueen politiikkaa, jossa Erik XIV, Juhana III, Kaarle Herttua ja kuningas Sigismund olivat päärooleissa ja jossa Suomella oli tärkeä rooli. Kysymys oli Ruotsin, Puolan ja Venäjän suhteista eli Itämeren alueen kehityksestä.

Suomen tietokirjailijat ry on myöntänyt tietokirjailijapalkinnon dos. Allan Tiitalle tunnustuksena laajasta ja ansiokkaasta tietoteostuotannosta.

Oulun Historiaseura on myöntänyt vuonna 2010 Olaus Magnus -palkinnon asessori Eino Snellmanille. Palkinto jaetaan yksityiselle henkilölle tai yhteisölle historian tutkimuksen tai harrastuksen edistämiseksi Pohjois-Suomessa.

Arkistojen päivän toimikunta on myöntänyt Vuoden arkistototeko 2010 -tunnustuksen musiikkineuvos Jukka Haavistolle uranuurtavasta toiminnasta jazz- ja popmusiikin kulttuuriperinnön hyväksi. Toimittaja Unto Hämäläinen sai Arkiston päivän kunniamaininnan. Hämäläinen on koonnut lähihistoriaan liittyvät kirjoituksensa vuosilta 1984–2007 taustatietoineen ja keskusteluneen laajoiksi leikekirjoiksi ja luovuttanut ne Päivälehdessä arkistoon. Kunniamaininnan sai myös fil. maist. Marjukka Honkala, joka on toiminut pitkään Puolustusministeriön arkistohoitajana.

Väitöksiä

■ Iisa Vepsä on väitellyt Helsingin yliopistossa 12.12.2009 (*Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta*). Vastaväittäjä oli prof. Heikki Pihlajamäki.

Mikko Tolonen on väitellyt Helsingin yliopistossa 5.1.2010 (*Self-love and self-liking in the moral and political philosophy of Bernard Mandeville and David Hume*). Vastaväittäjä oli John Robertson.

Jukka Siro on väitellyt Helsingin yliopistossa 9.1.2010 (*Tuomiovalta kansalle. Vallankumousoikeudet sisällissodassa vuonna 1918*). Vastaväittäjä oli prof. Lars Björne.

Tero Halonen on väitellyt Helsingin yliopistossa 15.1.2010 (*Maaseutuopistoista Yliopistoon. Maatalous- ja metsätieteiden tutkimus- ja opetus toiminnan akatemisoitumisprosessi Helsingin yliopistossa vuoteen 1945*). Vastaväittäjä oli prof. Panu Nykänen.

Jouni Järvinen on väitellyt Helsingin yliopistossa 29.1.2010 (*Normalization and Charter 77. Violence, Commitment and Resistance in Czechoslovakia*). Vastaväittäjä oli prof. Michael Long.

Tiina Päivärinne on väitellyt Helsingin yliopistossa 5.3.2010 (*Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870–1920*). Vastaväittäjinä olivat prof. Maija Kallinen ja prof. Maunu Häyrynen.

Jaakko Antila on väitellyt Helsingin yliopistossa 10.4.2010 (*”Politiikka on kirjossa”. Keskustapuolueen kir-*

kopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978). Vastaväittäjä oli dos. Tytti Isohookana-Asunmaa.

Kirsti Ahlqvist on väitellyt Helsingin yliopistossa 24.4.2010 (*Kulutus, tieto, hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa*). Vastaväittäjä oli prof. emerita Liisa Uusitalo.

Pasi Saarimäki on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 24.4.2010 (*Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*). Vastaväittäjä oli dos. Antti Häkkinen.

Anne Heimo on väitellyt Turun yliopistossa 8.5.2010 (*Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulokset osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*). Vastaväittäjä oli dosentti Tiiu Jaago.

Juha Saunavaara on väitellyt Oulun yliopistossa 29.5.2010 (*In search of Suitable political Leadership. Japanese conservatives in occupation plans and policies 1942–1947*). Vastaväittäjä oli prof. Chiharu Inaba.

Mika Nokelainen on väitellyt Helsingin yliopistossa 11.6.2010 (*Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion subteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922*). Vastaväittäjä oli dos. Marjo-Riitta Antikainen.

Pekka Perttula on väitellyt Turun yliopistossa 19.6.2010 (*Taloton talonpoika – maaton maalaisliittolainen. V. J. Sukselainen 1906–1945*). Vastaväittäjinä olivat dos. Kari

Hokkanen ja prof. Erkki Tuomioja.

Vesa Määttä on väitellyt Helsingin yliopistossa 2.10.2010 (*Matti Laurila. Jääkäriupseeri, suojeluskunta-päällikkö, rintamakomentaja*). Vastaväittäjä oli dos. Jarkko Kemppi.

Kati Parpei on väitellyt Itä-Suomen yliopistossa 2.10.2010 (*Pybimyksiä, legendoja ja väärennöksiä. Valamon luostarin historiografisen kuvan muotoutuminen*). Vastaväittäjä oli prof. Ludvig Steindorff.

Gia Virkkunen on väitellyt Helsingin yliopistossa 9.10.2010 (*"Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin." Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*). Vastaväittäjä oli prof. Pirjo Markkola.

Marko Hautala on väitellyt Oulun yliopistossa 16.10.2010 (*Omin voimin. Algot Untolan (1868–1918) poliittis-vakauksellinen elämäkerta*). Vastaväittäjä oli dos. Tauno Saarela.

Ilksoy Aslim on väitellyt Oulun yliopistossa 22.11.2010 (*American Foreign Policy on Cyprus 1960–1974*). Vastaväittäjä oli dos. Jan Asmussen.

Heli Kananen on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 27.11.2010 (*Kontrolloitu sopeutuminen – ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa 1946–1959*). Vastaväittäjä oli prof. Tapio Hämynen.

Janne Tunturi on väitellyt Turun yliopistossa 27.11.2010 (*Romanssien ja runouden aikakausi. Thomas Warton keskiaikaa määrittelemässä*

1750–1790). Vastaväittäjä oli dos. Päivi Mehtonen.

Eva Ahl-Waris on väitellyt Helsingin yliopistossa 1.12.2010 (*Historiebruk kring Nådendal och den kommemorativa anatomin av klostrets minnesplat*). Vastaväittäjä oli prof. Christer Nordlund.

Katriina Lehto-Bleckert on väitellyt Tampereen yliopistossa 4.12.2010 (*Ulrike Meinhof. Auf der Suche nach "Wahrheit" – Endstation Terrorismus*). Vastaväittäjä oli prof. Marja Tuominen.

Mika Pekkola on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 10.12.2010 (*Prophet of Radicalism. Erich Fromm and the Figurative Constitution of the Crisis of Modernity*). Vastaväittäjä oli dos. Juhani Ihanus.

Sirpa Aalto on väitellyt Itä-Suomen yliopistossa 11.12.2010 (*Categorizing Otherness in the Kings' Sagas*). Vastaväittäjänä oli dos. Tuomas Heikkilä.

Sami Suodenjoki on väitellyt Tampereen yliopistossa 11.12.2010 (*Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*). Vastaväittäjä oli prof. Ilkka Liikanen.

Pertti Kavén on väitellyt Helsingin yliopistossa 18.12.2010 (*Humanitaarisuuden varjossa – Poliittiset tekijät lastensirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*). Vastaväittäjä oli prof. Maria Lähteenmäki.

(Tiedot koonnut *Veikko Kallio*)

Kirjoittajat

■ Aleksi Ahtola on filosofian maisteri ja valmistelee väitöskirjaa Helsingin yliopiston filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksessa.

Pekka Harttila on helsinkiläinen suurlähettiläs ja varatuomari.

Antero Holmila on Ph. D., yliopistotutkija Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa.

Andrei Kalinitchev on filosofian tohtori ja tutkija Turun yliopiston Historian laitoksessa.

Petri Karonen on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori.

Matti Klinge on Helsingin yliopiston historian professori emeritus.

Ilkka Liikanen on professori Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksessa.

Jan Löfström on Jyväskylän yliopiston historiallisen antropologian dosentti ja toimii historian didaktiikan yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa.

Pirjo Markkola on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori.

Mikko Majander on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti.

Marko Nenonen on Tampereen yliopiston Suomen historian dosentti ja yliopistonlehtori.

Tapio Nykänen on yhteiskuntatieteiden maisteri ja tutkija Lapin yliopiston Yhteiskuntatutkimuksen laitoksen Lestadionismi-hankkeessa.

Lauri Paltemaa on valtiotieteiden tohtori ja yliopistotutkija Turun yliopiston Itä-Aasian tutkimus- ja koulutuskeskuksessa.

Markku Peltonen on Helsingin yliopiston yleisen historian professori.

Jukka Rantala on Helsingin yliopiston historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professori.

Aki Rasilainen on Turun yliopiston valtiosääntöhistorian dosentti.

Antti Rähkä on tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa.

Benedikt Schoenborn Ph.d., Postdoctoral Fellow, The University of Tampere Centre for Advanced Study.

Raisa Maria Toivo on Tampereen yliopiston uuden ajan alun historian dosentti.

Erkki Vettenniemi on jväskyläläinen valtiotieteiden tohtori.

Notes on the contents

■ When NATO was established in 1949 at the beginning of Cold War, nobody imagined that 60 years later it would still be the world's most powerful military alliance and an active operator in international crises. NATO was planned to be active for a couple of decades. In the 1960s, Europe was preparing to replace it with new security arrangements. In his article "Pelkkää romantiikkaa? Willy Brandtin vaihtoehtoinen näkemys Natosta ja Euroopan turvallisuudesta" ('Mere Romanticism? Willy Brandt's alternative view of

NATO and European security'), Benedikt Schoenborn discusses the former foreign minister and Chancellor of West Germany Willy Brandt's far-reaching ideas on alternative security arrangements for Europe. Although these plans were never realised, they shed interesting light on the thinking of Brandt and his contemporaries.

Visible inebriation was criminalised in 1733 by the decree issued by His Majesty King of Sweden. In his article, "Kriminalisoitu juopumus ja alkoholin käytön tapakulttuuri 1700-luvun rajaseudun kaupunkiyhteisöissä" ('Criminalised drunkenness and the customs of alcohol drinking in 18th century urban communities in the border regions'), Antti Rähkä examines the relationship between the normative framework created by the decree prohibiting public drunkenness as well as the everyday customs and alcohol consumption in 18th century urban communities in the border regions between Sweden and Russia. His qualitative analysis of court materials reveals contemporary views of alcohol as a stimulant but also as a part of the daily diet and medicinal practices of ordinary people.

Tapio Nykänen discusses the various political interpretations of the Koutokeino uprising, ranging from the aftermath of the uprising to today's Sámi policies. Nykänen analyses the perspective of the actual participants in the uprising through the theory of Christian Millenarism. His article "Vapaustaisteliä ja hurmanhenkiä. Koutokeinon kapinan tulkintojen historiaa" ('Freedom fighters and fanatics: The history of the interpretations on the Koutokeino uprising') forms part of the research project Lestadianism: Political theology and civil religion in secularising Finland, funded by the Academy of Finland.

Andrei Kalinitchev's article "Etnisten ryhmien välinen vuorovaikutus Pohjois-Inkerissä 1800-luvun loppupuolella" ('Interaction between ethnic groups in late 19th century Northern Ingria') deals with the multicultural and multiethnic region of Ingria, located south of the Gulf of Finland. The greatest variety of nationalities and cultures was to be found in the largest city of the region, St Petersburg, with an influx of immigrants from all parts of Russia as well as from other countries. When it became legal for people to migrate and travel freely within the Russian Empire, many also settled in rural Ingria. The rural population in the St Petersburg Province were multinational, and people of different religions and cultures lived side by side in Ingrian villages and small towns.

Recent years have seen a debate on the moral (re-)evaluation of certain 18th century events in Finnish history. It has also been debated whether certain parties should apologise for possible injustices. In his article "Kuinka kauas vääryyksien varjot ulottuvat? Lukiolaisnuorten ajatuksia historiallisten hyvitysten mahdollisuudesta" ('How far do injustices cast their shadows? Thoughts of upper secondary school students on the possibility of historical reparations'), Jan Löfström discusses the opinions of young Finnish people on historical reparations and analyses them in the light of previous research on the historical awareness of young Finnish people while also briefly discussing the didactic implications of the findings.

Antero Holmila's article "Reunamerkitöjä holokaustista ja sen muistamisesta" ('Notes of the margin on the holocaust its remembering') deals with history writing on the Holocaust and its place in the collective post-war memory of Europe.

(Translation AAC Global Oy)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2 0 1 0

108. vuosikerta

Julkaisijat: Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Jukka Tarkka (pj.), Pauli Kettunen (vpj.), Christian Krötzl, Tuomo Lappalainen, Marjaana Niemi, Harri Rinta-aho

Ulkoasu: Heikki Kalliomaa

Historiallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin.

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Vallan tiet ja näkymättömät kädet 1

Pirjo Markkola, Suomen historiaa ilman ruot-
sia? 149

Pirjo Markkola, Historiaa herkällä korvalla 285

Pirjo Markkola, Aikansa kutakin 405

Teemat

Tila historiassa 4

Historian äänet 288

Tutkimukset

Petri Anttila, Koti, pakolaisuus ja identiteetti
Erno Paasilinnan kirjallisessa tuotannossa 60

Alexandra Bergholm, Mielen tilat keskiajan
Irlannissa – näkökulmia marginaalisuuden
maantieteeseen 6

Jukka von Boehm, Muuttuvat viholliskuvat
Richard Wagnerin Lohengrinin saksalaisis-
sa tulkinnoissa 1845–1945 316

Hanna Elomaa, Kirjailijat ja esikaupunki –
1900-luvun alkupuolen Kauniainen paik-
kojen välisissä suhdehierarkioissa 206

Andrei Kalinitchev, Etnisten ryhmien välinen
vuorovaikutus Pohjois-Inkerissä 1800-lu-
vun loppupuolella 451

Kari Kallioniemi – Kimi Kärki, Mikä äänimaa-
ilma on voittanut? "Oikea" musiikki järjes-
tyksen ja autenttisuuden symbolina 342

Sari Katajala-Peltomaa – Raisa Maria Toivo,
Tila ja hoivan käytänteet keskiajalla ja uu-
den ajan alussa 15

Kaarina Kilpiö – Heikki Uimonen, Kulkee
mukana eikä maksa paljon – kuinka
c-kasetti muutti äänimaisemaa 329

*Kristiina Korjonen-Kuusipuro – Mikko Kob-
vacka*, Vuoksi historiallisena tilana 73

Hanna Korsberg, Kristian Smedsin Tuntema-
ton sotilas Suomen Kansallisteatterin tilas-
sa 88

Sofia Kotilainen, Sodan äänet ja niiden jälki-
kaiku siviiliväestön mielissä. Kuinka tulki-
ta 1900-luvulla tallennettua muistitietoai-
neistoa Suomen sodan kokemuksista 304

Jan Löfström, Kuinka kauas vääryyksien var-
jot ulottuvat? Lukiolaisnuorten ajatuksia
historiallisten hyvitysten mahdollisuudes-
ta 467

Elina Martikainen, "Sotaa, sitä tarvitaan." –
Maria Jotunin kuvaus 1930-luvusta 194

Tapio Nykänen, Vapautustelijoita ja hurma-
henkiä. Koutakeinon kapinan tulkintojen
historiaa 438

Antti Rätihä, Kriminalisoitu juopumus ja al-
koholinkäytön tapakulttuuri 1700-luvun
rajaseudun kaupunkiyhteisöissä 423

Benedikt Schoenborn, Pelkkää romantiikkaa?
Willy Brandtin vaihtoehtoinen näkemys
Natosta ja Euroopan turvallisuudesta 408

Irma Sulkunen, Kaksi tietä naiskansalaisuu-
teen – Suomen ja Uuden-Seelannin ääni-
oikeusudistusten vertailu 167

Taina Syrjämaa, Näyttelypaviljonki uuden-
laisena kansainvälisenä toiminnan ja tul-
kinnan tilana Kaivopuistossa vuonna 1876 29

Saara Tuomaala, Äänellisyys ja muistitieto.
Haastattelut äänikulttuurin tuottamispaik-
kana 290

Yrjö Tala, Pakon ja vapauden välillä 183

Irmeli Valtonen, Pohjoinen ääri anglosaksien
maantieteessä 151

Mari Vares, Luonnollinen Suomi – käsityksiä
Suomen "sijainnista ja suuruudesta" 1917–
44 47

Katsauksia

Petri Karonen, Ruotsin ajan tutkimuksen ny-
kytila ja resurssit 481

Marko Lamberg, Tila historiassa 4

Pasi Tuunainen, Sotahistorian atlanttinen
yhteys 219

Marko Tikka, Historian ääniä vai ääniä histo-
riasta? 288

Kolumnit

Kirsi Henriksson, Kansainvälinen yhteistyö toistaa historiaa Afganistanissa 102
Antero Holmila, Reunamerkitöjä holo-kaustista ja sen muistamisesta 465
Tiina Kinnunen, Sadonkorjuun aikaan 353
Kari Teräs, Paikallisuuksia historiassa 217

Keskustelua

Jorma Kalela, Historiantutkimus vaikuttavuusyhteiskunnassa 232
Matti Klinge, Haminan rauha ja Viipurin läänin yhdistäminen 490
Jukka Kulomaa, Jukka Lindstedt, Obto Manninen, Jarmo Nieminen, Tapio Nurminen, Yhden miehen jatkosota – ja toisten 364
Aki Rasilainen, Vanhan Suomen yhdistämisen selittäminen 238
Aki Rasilainen, Vielä muutama näkökohta vanhan Suomen yhdistämisestä 492
Jyrki Paaskoski, Miksi Vanha Suomi yhdistettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan? 355

Arvosteluja

Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löyty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, & Petri Ruuska, Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa (*Ilkka Liikanen*) 494
 Osmo Apunen – Corinna Wolff, Pettureita ja patriootteja. Taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948 (*Markku Jokistipilä*) 135
 Cultural history of Early Modern European streets. Toim. Riitta Laitinen – Thomas V. Cohen (*Timo Ylitmaunu*) 372
 Frank Dirkötter, Mao's Great Famine – The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62 (*Lauri Paltemaa*) 509
 Jari Eilola (toim.), Makaaberit ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta (*Sari Katajala-Peltola*) 379
 Ainur Elmgren, Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939 (*Aleksi Ahtola*) 508
 Jerome de Groot, Consuming History. Historians and heritage in contemporary popular culture (*Jukka Rantala*) 141
 Heike B. Görtemaker, Eva Braun. Leben mit Hitler (*Timo Soukola*) 388
 Pertti Haapala, Olli Löyty, Kukku Melkas, Marko Tikka (toim.), Kansa kaikkivaltias (*Ilkka Liikanen*) 494
 Janne Haikari, Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla (*Mirkka Lappalainen*) 120
 John Haldon, Bysantin historia (*Björn Forsen*) 376

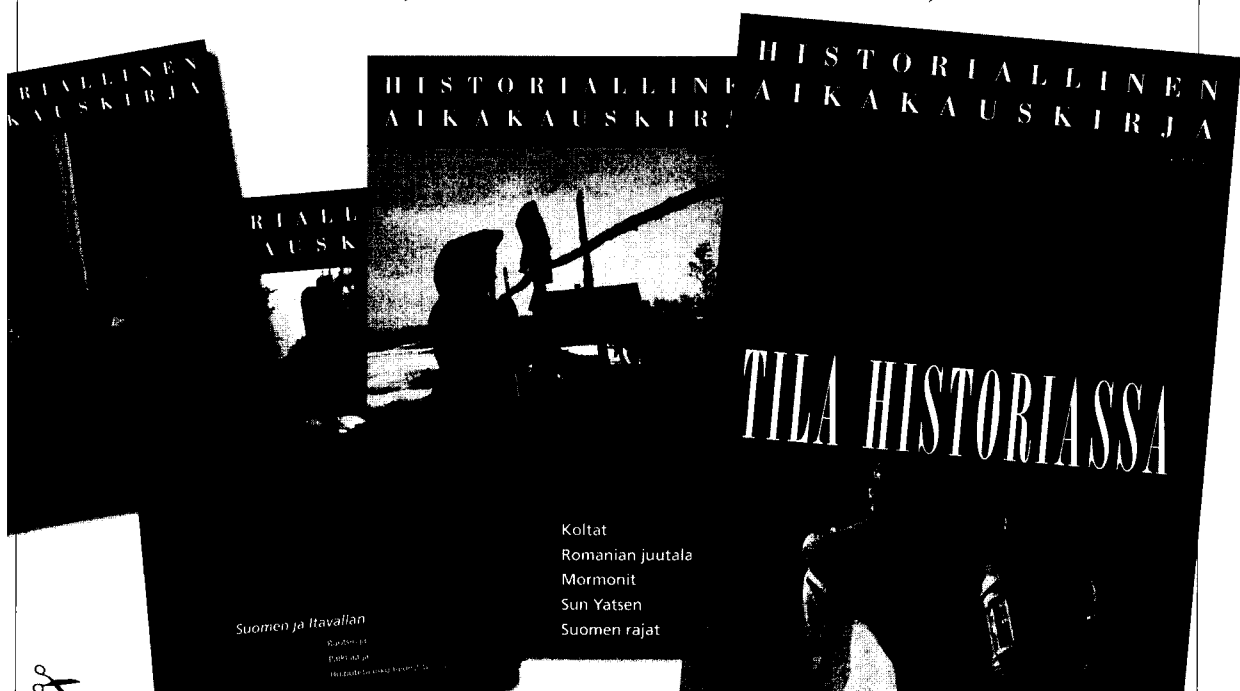
Maarit Henttonen, Kansakunnan parhaaksi. Suomalaiset naisten- ja lastensairaalat 1920–1940-luvulla arkkitehtonisena, lääketieteellisenä ja yhteiskunnallisena suunnittelukohteena (*Minna Harjula*) 129
 Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden 1500–1800. Toim. Petri Karonen (*Raisa Maria Toivo*) 500
 J. Donald Hughes, Maailman ympäristöhistoria (*Simo Laakkonen*) 252
 Martti Häikiö, V. A. Koskenniemi – suomalainen klassikko I–II (*Kai Häggman*) 274
 Industry and Modernism. Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period. Toim. Anja Kervanto Nevanlinna (*Jaakko Autto*) 396
 Thomas Kaiserfeld, Krigets salt. Salpetersjudning som politik och vetenskap i den svenska skattemiltära staten under frihetstid och gustaviansk tid (*Mikko Huhtamies*) 383
 Kalevalan kulttuurihistoria. Toim. Ulla Piela, Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen (*Irma Sulkunen*) 250
 Keisari Augustus, Yksinvaltiaan elämä ja teot. Suom. Pekka Tuomisto (*Ari Saastamoinen*) 255
 Hannele Klemetilä, Keskiajan julmuus (*Kirsti Salonen*) 115
 Matti Klinge, Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815 (*H. K. Riikonen*) 262
 Jukka Korpela, The World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555 (*Jens Lerbom*) 377
 Harri Korpisaari, Itsenäisen Suomen puolesta. Sotilaskomitea 1915–1918 (*Martti Turola*) 387
 P. A. Krotov, Bitva pri Poltave. K 300-letnei godovštšine (*Antti Kujala*) 258
 Kulttuurihistoriallinen katse. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo (*Marko Nenonen*) 498
 Vesa Kurkela, Sävelten markkinat. Musiikin kustantamisen historia Suomessa (*Jari Muikku*) 398
 Anu Lahtinen, Pohjolan prinsessat viikinkineidoista renessanssiruhinattariin (*Milla Ijäs*) 117
 Charles B. Lansing, From Nazism to Communism. German schoolteachers under two dictatorships (*Jukka Rantala*) 504
 Veikko Litzén, Tie Nikeaan. Roomalaisten ja kristittyjen yhteinen matka ajanlaskumme alusta valtiokirkon syntyyn (*Jukka Korpela*) 112
 Läpikulkuihmissiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun Suomessa. Päätoimittaja Kukku Melkas. Toimittajat ja kirjoittajat Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Kukku Melkas, Jussi Ojajarvi, Tutta Palin ja Lea Rojola (*Ilkka Liikanen*) 494

Harry Lönnroth (toim.), Tampere kieliyhteisönä (<i>Marika Tandefelt</i>)	128	Timo Särkkä, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian Political Thought (<i>Peter Cain</i>)	131
Ohto Manninen – Raimo Salokangas, Eljas Erkko: Vaikenematon valtiomahti (<i>Kimmo Rentiola</i>)	104	Henrika Tandefelt, Porvoo 1809. Juhlamoja ja tanssiaisia (<i>Pasi Ihalainen</i>)	125
Henrik Meinander, Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema (<i>Tiina Kinnunen</i>)	132	Jukka Tarkka, Max Jakobson. Kylmän sodan diplomaatti (<i>Mikko Majander</i>)	511
Timo Mikkilä, Sitkeää tekoa. Maakansa-Suomenmaa poliittisilla lehtimarkkinoilla 1908–2008 (<i>Erkki Vasara</i>)	392	Ralph A Thaxton, jr., Catastrophe and Contention in Rural China – Mao's Great Leap Forward and the Origins of Righteous Resistance in Da Fo Village (<i>Lauri Paltemaa</i>)	509
Hugh Murphy and Derek J. Oddy, The Mirror of the Seas. A Centenary History of Society for Nautical Research (<i>Tapio Bergbohm</i>)	270	Marko Tikka, Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905 (<i>Ilkka Litkanen</i>)	494
Jouko Nurmiainen, Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä (<i>Jussi Kurunmäki</i>)	260	Erkki Tuomioja, Jaan Tönnisson ja Viron itsenäisyys (<i>Pekka Harttila</i>)	507
Rick Perlstein, Nixonland. The Rise of a President and the Fracturing of America (<i>Jukka Renkama</i>)	277	Joseph Turrini, The End of Amateurism in American Track and Field (<i>Erkki Vettenniemi</i>)	512
Päivi Pukero, Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885 (<i>Pirjo Markkola</i>)	269	Erkki Vettenniemi, Pohjolan helleelit. Suomalaisen olympiaurheilujen synty (<i>Heikki Roiko-Jokela</i>)	386
Paavo Rantanen, Vaikea tie rauhaan. Suomi Saksan, Ruotsin ja Neuvostoliiton puristuksessa 1944 (<i>Pekka Harttila</i>)	391	Hayden White, The Fiction of Narrative. Essays on History, Literature, and Theory 1957–2007 (<i>Matti Peltonen</i>)	248
Mona Rautelin, En förutbestämd sanning – Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön och social kontroll (<i>Marko Lamberg</i>)	124	Jerker Widén, Väktare, ombud, kritiker. Sverige i amerikanskt säkerhetstänkande 1961–1968 (<i>Pekka Visuri</i>)	138
Reconfigurations of Native North America: An Anthology of New Perspectives. Toim. John R. Wunder and Kurt E. Kinbacher (<i>Janne Lahti</i>)	254	Kustaa H. J. Vilkkuna, Neljä ruumiista (<i>Mia Korpiola</i>)	121
Elina Räsänen, Ruumiillinen suku, materiaallinen esine. Tutkimus Pyhä Anna itse kolmantena -aiheisista keskiajan puuveistoksista Suomessa (<i>Hanna Pirinen</i>)	382	Gia Virkkunen, "Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin." Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla (<i>Pirjo Markkola</i>)	502
Tauno Saarela, Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930 (<i>Pauk Kettunen</i>)	244	Jouni Yrjänä, Metsäpirulainen. Liikemies Erik Johan Längman (1799–1863) talousjärjestelmän murroksessa (<i>Petri Karonen</i>)	266
Kirsi Salonen ja Ludwig Schmugge, A Sip from the "Well of Grace" (<i>Maiju Lehmijoki-Gardner</i>)	257	<i>Tiedemaailma</i>	
Suvianna Seppälä, Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa 1539–1609 (<i>Anna-Maria Vilkkuna</i>)	118	<i>Marja Engman</i> , Mihin unohtui Päivi Setälä ja eräitä muita?	282
Daniel Siemens, Horst Wessel. Tod und Verklärung eines Nationalsozialisten (<i>Timo Soukola</i>)	388	<i>Marjatta Hietala</i> maailman historiantutkijoiden johtoon	400
Jukka Siro, Tuomiovalta kansalle. Vallankumousolkeudet sisällissodassa 1918 (<i>Lars Björne</i>)	272	<i>Unto Hämäläinen</i> , Vastine Markku Jokisipilälle ja Juha Sihvolalle	282
Suomen historian kartasto. Toim. Pertti Haapala ja Raisa Maria Toivo (<i>Kimmo Katajala</i>)	109	Kirjoittajat	146, 280, 402, 518
		<i>Marko Lamberg</i> Historiallisen Aikakauskirjan uusi päätoimittaja	280
		Notes on the contents	147, 281, 402, 519
		Palkittuja	145, 280, 401, 516
		<i>Markku Peltonen</i> , Ensimmäiset Historiantutkimuksen päivät Jyväskylässä	515
		<i>Erkki Pihkala</i> , Historiaa todellakin ilman ruotsia	401
		<i>Juha Sihvola</i> , Historian suurien linjojen kirjoittaja ja aktiivinen valkuttaja	143
		Tarkennus	283
		Väitöksiä	517

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2011

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajan-kohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakoko-
naisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa par-
haita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2011 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 40 euroa, jolla pääset myös
Historian Ystävain Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 27 euroa.
Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 28 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).

Koltat
Romanian juutala
Mormonit
Sun Yatsen
Suomen rajat

Suomen ja Itävallan

1918-1918
1918-1918
1918-1918

- Liityn Historian Ystävain Liittoon (40 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävain Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (27 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (28 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Lipuke lähetetään kirjekuoressa osoitteella:

Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen

Heureka

PL 166

01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:

pro.tsv.fi/haik/

fax 09-8734 142 (Pöyhönen)

puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

Läheittäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

www.finlit.fi/kirjat

kirjamyynti@finlit.fi • p.0201 131 216
Kirjamyymälä, Mariankatu 3, Helsinki

ANNE OLLILA

Kirjoittajan

kulttuurinäkökuva

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

historian näkökulmasta

MATTI KLINGE

Suomalainen ja

eurooppalainen

menneisyys

Historiankirjoitus ja historia-

kulttuuri keisariaikana

Perinteistä historiantutkimuk-

sen oppialarajoista irtautuva

teos tuo esiin suomalaisen

keisarinajan historiakulttuurin

kokonaisuudessaan: kauno-

kirjallisuudesta arkeologiaan,

tilastollisista tutkimuksista

biografioihin.

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

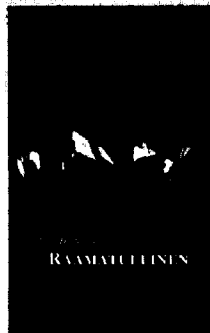
34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

NIKO HUTTUNEN

Raamatullinen sota

Raamatun käyttö ja vaikutus

vuoden 1918 sisällissodan

tulkinnoissa

Teos havainnollistaa, miten

sisällissodassa Raamatun

käyttöön laajasti uskon-

nollisista tai poliittisista

vakaumuksista riippumatta.

Tutkimus avaa näkökulman

raamatuntulkintaan myös

yleisemmällä tasolla.

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

28,-

MAIJA URPONEN

Yli kaikkien rajojen?

Helsingin olympialaiset ja

Armi Kuusela kansainvälisyyden

kyynyksellä

Teos tarkastelee vuoden 1952

ikimuistoisia tapahtumia suku-

puolentutkimuksen näkökulmas-

ta. Aikalaiskeskustelun pohjalta

piirretty oivaltava kuva kansa-

kunnasta, joka vartioi tiukasti

suomalaisuuden rajoja, mutta

avautui samalla kohti avarampaa

maailmaa.

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

34,-

MARJA VUORINEN

Aatelin julkisuuskuva ja

itseymmärrys 1800-luvun

jälkipuolen Suomessa

Tutkimus tarkastelee 1800-lu-

vun eliittien vallanvaihdosta,

jossa avainasemassa oli kirjal-

lisen kulttuurin nopea kehiti-

tyminen. Sivistyneistön masi-

noima viholliskuva aatelista

läpäisi tehokkaasti aikakauden

julkisuuden niin kaunokirjal-

lisuudessa, lehdistössä kuin

valtiopäivilläkin.

29,-

29,-

29,-

29,-

29,-

29,-

29,-

29,-

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelulipuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimittussihteerit: Veikko Kallio, Saunalahdenkatu 18 A 25, 02330 Espoo, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalvelu.net
Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) Veikko Kalliolle. Julkaistavaksi hyväksytyt aineistot julkaistaan painettuna Historiallisessa Aikakauskirjassa sillä edellytyksellä, että se saadaan korvauksetta julkaista alkuperäisessä muodossa myös lehden digitaalisessa tietokannassa.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä.

Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2010: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 40 €, korkeakouluopiskelijoilta 27 €, yhteisöiltä 50 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 28 €.

Vuosikertatilauksessa kirjakaupassa yms. 45 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhteys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoimma ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 1994 asti 4 €, vuodesta 1995–2005 8 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Sastamala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*
Sihteeri ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12
Pankkiyhteys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaaliokokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 40 €, opiskelijoilta 27 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla vierteisellä sivulla olevan palvelulipukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille, viestiksi on tällöin merkittävä riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: professori *Markku Peltonen*
Varapuheenjohtaja: professori *Petri Karonen*
Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Julia Burman*, varmimmin tavoitettavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, shs@histseura.fi ke 16–17 ja to 10–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 28 €, opiskelijat 18 €) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma-pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa, Kirjavälitys sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjatalo (Mariankatu 3, 00170 Helsinki, www.finlit.fi). Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Laadukkaiden painotöiden
tekijä palveluksessasi.

Vammalan Kirjapaino Oy
Harjukatu 8, 38200 Sastamala, p. (03) 512 3456
Mekaanikonkatu 19, 00880 Helsinki
www.vk.fi